

**ULUS DEVLETİN OLUŞUMUNDA MİLLİYETÇİ
İDEOLOJİNİN ETKİSİ**

Şafak ÖZKAN

**Eylül 2013
DENİZLİ**

ULUS-DEVLETİN OLUŞUMUNDA MİLLİYETÇİ İDEOLOJİNİN ETKİSİ

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi ve

Siyaset Bilimi Anabilim Dalı

Şafak ÖZKAN

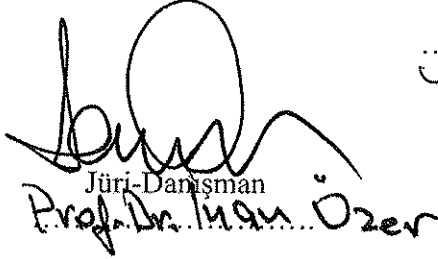
Danışman: Prof. Dr. İnan Özer

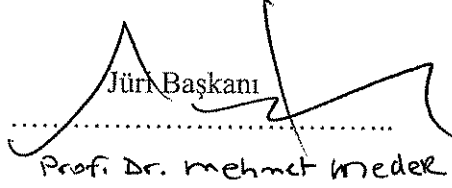
Eylül 2013

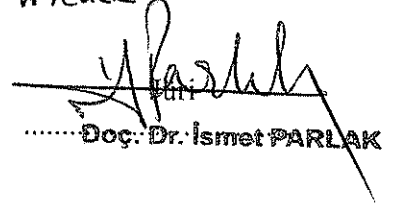
Denizli

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı öğrencisi **Safak ÖZKAN** tarafından Prof. Dr. İnan ÖZER yönetiminde hazırlanan “ulus devlet in oluşumunda milli irade in ideolojisinin etkisi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 16.09.2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri-Danışman
Prof. Dr. İnan Özer

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Mehmet İmeder

Doç. Dr. İsmet PARLAK

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 04/04/2014 tarih ve 09/12... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

şafak ÖZKAN

ÖNSÖZ

Ulus-devletin oluşum süreci, ulusçuluk ideolojisi ve ulusun ortaya çıkışı temelinde yaşanan toplumsal pratikler çok farklı olduğundan, konunun asıl kurgusunu dağıtan birçok pratikten bahsetmeyi uygun görmedim. Bu anlamda, belli başlı devlet pratiklerinin (Fransa-Almanya vb.) ulusçuluk referansları üzerinden Kemalist ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin oluşum sürecini değerlendirdim.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulus-devlet oluşum sürecinin bir toplumu baştan aşağı dönüştürme projesi olmasıyla birlikte yepyeni bir devlet deneyimi olması, Kemalist ulusçuluğun ulus referanslarının dönemsel olarak farklılıklar (dil eğilimli, din eğilimli, ırk eğilimli) göstermesi üzerinden gerçekleşmiştir. Esas aldığım noktalar bu dönemsel farklılıklardır. Buna göre, ulusun unsurlarının ne ölçüde kullanıldığı ile bağlantılı olarak Kemalist ulusçuluğun modernleşme ile ilişkisi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulus-devlet oluşumunun temeli olmuştur. Bu anlamda, kapsam dışında tuttuğum birçok konunun da farkında olarak, belli başlı gelişmeler üzerinden bu süreci aktarmaya çalıştım.

Kavramsal açıdan da belirtmem gerekir ki, “ulus” ve “millet” kavramlarını aynı anlamda kullanmadım. Bunun nedeni, “millet” sözcüğünün dini referansla kullanılması bakımından Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki millet-ulus farklılığını ortaya koymaktır.

Bu çalışmanın konusu, lisans eğitimim boyunca edindiğim bilgi ve dolayısıyla ilgi alanlarımın yönlendirmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, öncelikle, beni bu yönde bir çalışma yapmak için cesaretlendiren Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden hocam Yrd. Doç. Dr. Nazmi ÜSTE'ye çok teşekkür ederim.

Ardından, tüm hayatım boyunca benden desteğini esirgememiş olan Annem'e, bu çalışmayı yaptığım süreçte de beni yalnız bırakmadığı için, çok teşekkür ederim. Sonrasında, sabrı ile sabrına sabır katan, hayatımdan ilgisini hiç eksik etmeyen Anne yarım, Ablam'a bu çalışma sürecindeki desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Zorlandığım süreçlerde, benden yüzündeki gülümsemesini esirgemeyen çok sevdiğim yeğenim, Rüzgar BALKANCI'ya ilerde bu satırları okuması ümidiyle, şimdiden çok teşekkür ederim.

Daha sonra, lisans döneminden arkadaşlarım, Burçak ÇAKMAK, Burak YALÇINKAYA ve Engin REKA'ya bana bir adım daha öteye gitmem konusunda verdikleri güçten ötürü çok teşekkür ederim. Yüksek lisans döneminde tanıştığım ve bu süreç boyunca arkadaşlığını benden esirgemeyen Serpil GÜNGÖRMEZ'e çok teşekkür ederim. Kısaca, bu çalışmayı yaptığım süreçte ihmal ettiğim tüm arkadaşlarıma sabırlarından ötürü çok teşekkür ederim. Özel olarak, hayatıma girdiği günden beri, daha güvenli adımlarla yere bastığım, bu çalışmam sırasında da, insanüstü desteğini benden esirgemeyen Onur MEMİLİ'ye çok teşekkür ederim.

Ve son olarak, deęerli dűřünceleri ile çalıřmama yűn veren ve katkı saęlayan hocalarım Doç. Dr. İsmet PARLAK ve Prof. Dr. Mehmet MEDER'e ve ayrıca danıřman hocam Prof. Dr. İnan ÖZER'e çok teřekkűr ederim.

ÖZET

ULUS DEVLETİN OLUŞUMUNDA MİLLİYETÇİ İDEOLOJİNİN ETKİSİ

Özkan, Şafak
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. İnan ÖZER

Eylül 2013, 228 Sayfa

Ulus devlet oluşumu, her ülke özelinde kendine özgü koşullarda gelişmesi sebebiyle farklı sonuçlar doğurmuştur. Türkiye'deki durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Kemalist ulusçuluk anlayışı ile yurttaşlarının yaratılması sürecinde gelişmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı İmparatorluğundan doğan bir devlet olması sebebiyle, geçmişinden bağımsız olarak bir ulus-devlet yaratma süreci dikkat çekici bazı özellikler taşımaktadır. Çalışmamızda, bu özelliklere ana hatlarıyla değinmek suretiyle yer verdik. Çünkü süreç, bir devletin rejiminden başlayarak, bütün kurumlarına, yurttaşlarına kadar topyekün dönüştürme sürecidir. Dolayısıyla, konumuz kapsamında, ulus kavramının unsurlarına değinerek genel bir ulus tanımı yapmaya, ulusçuluk ideolojisinin farklı süreçlerine ve farklı tanımlarına değinerek, ulus devletin bu ideolojiyi, kendi ulusunu belirlemek için hangi araçlar aracılığı ile kullandığını belirlemeye çalıştım.

Dönemsel olarak kısıtlayıcı zaman dilimi Erken Cumhuriyet dönemi olmasına rağmen, Kemalist Ulusçuluğun tarihsel arka planı olan Osmanlı Devleti'ndeki Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük akımlarından Kemalist ulusçuluğun doğuş sürecine ve Kemalist ulusçuluğun yansımalarının sürdüğü Köy Enstitüleri'nin kapatıldığı yıllara kadar, Kemalist ulusçuluk temelinde bu topyekün dönüştürme sürecine değindim. Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat kendisinin ilgilendiği bir proje olan, siyasal, ekonomik, sosyolojik, kültürel olarak toplumun dönüştürülme projesi kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ulus inşası sürecinde kendine özgü bir takım yaratımlara sahip olmuştur. Bu yaratımlar, Kemalist ulusçuluk temelinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modernleşme süreci ile de ilgili olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ulus, Ulusçuluk, Ulus-Devlet, Kemalist Ulusçuluk, Modernleşme

ABSTRACT

THE INFLUENCE OF NATIONALIST IDEOLOGY IN THE FORMATION OF THE NATION STATE

Özkan, Şafak

Master Thesis

Department of Political and Social Science

Advisor of Thesis : Prof. Dr. İnan ÖZER

September 2013, 228 Pages

The formation of the nation-state, due to the fact that it is developing in each country on unique circumstances has led to different results. The situation in Turkey has developed in the processes of establishment of Turkish Republic and creation of Kemalist nationalism understanding along with the citizens. The process of Turkish Republic's creating a nation-state independent of its own history, because of it was rooted from the Ottoman Empire, had some remarkable features. In our study, we have included these features, referring to the main lines. Because it was, starting from a regime of a state, a process of overall converting all the institutions and the citizens. Therefore, within the scope of our content, we have tried to make general description of nation by referring to the elements of the concepts of the nation; by referring to various processes and definitions of nationalist ideology, to determine how the nation-state used this ideology with what means in order to determine its own nation.

Even though our periodically restrictive time interval was Early Republican period, we mentioned the overall converting which was based on Kemalist nationalism, along with the periods from Ottomanism, Islamism and Turkism in the Ottoman Empire which were the roots of Kemalist Nationalism to the genesis process of Kemalist Nationalism and to the years in which the County Institutes, where the reflections of Kemalist Nationalism still lasted, were closed. Within the scope of converting the society politically, economically, sociologically and culturally, which was a project that M.K. Atatürk dealt with personally, the Turkish Republic developed some specific creations. These creations, in the basis of Kemalist nationalism, were also related to the modernization process of the Turkish Republic.

Key Words: Nation, Nationalism, Nation-State, Kemalist Nationalism, Modernization.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ULUS.....	7
1.1.1. Sosyolojik Olarak Ulus.....	18
1.1.2. Tarihsel Olarak Ulus.....	20
1.1.3. Hukuksal Olarak Ulus.....	22
1.1.4. Siyasal Olarak Ulus.....	22
1.1.5. Ulusun Tarih Dışılığı.....	24
1.1.6. Ulusun Modernliği.....	26
1.1.6.1. Ekonomik temelli ulus kuramları.....	26
1.1.6.1.1. Nation building ekolü.....	27
1.1.6.1.2. Gündümbilimsel yaklaşım.....	28
1.1.6.1.3. Gözden geçirilmiş modernleşme kuramı.....	29
1.1.6.2. Sınıf temelli kuramlar.....	31
1.1.6.2.1. Hobsbawm ve geleneğin icat edilmesi.....	31
1.1.6.2.2. Anderson ve hayali cemaatler.....	33
1.2. ULUSÇULUK.....	35
1.2.1. Ulusçuluk İdeolojisinin Tarihsel Süreci.....	41
1.2.2. Fransız Ulusçuluğu.....	43
1.2.3. Alman Ulusçuluğu.....	46
1.3. ULUS-DEVLET.....	49
1.3.1. “Ulus”un Unsurları Ve “Ulus-Devlet”in Araçları.....	56
1.3.1.1. Dil birliği.....	57
1.3.1.2. Din birliği.....	58
1.3.1.3. Soy birliği.....	59
1.3.1.4. Kültür ve tarih birliği.....	59
1.3.1.4.1. Etnografik çalışmalar.....	60
1.3.1.4.2. Ulusal tarih yazımı	60
1.3.1.4.3. Ulusal folklor.....	62
1.3.1.5. Düşman imajı.....	63
1.3.2. Coğrafyanın Ulusallaştırılması.....	65
1.3.3. Nüfusun Ulusallaştırılması.....	67

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE ULUS-DEVLET

2.1. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ ULUS İNŞA SÜRECİ.....	70
2.1.1. Türk Ulusçuluğuna Giden Yol	70
2.1.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türk Ulusçuluğu.....	81
2.1.2. Türk Ulusçuluğunun Kurgulandığı Dernekler Ve Araçları.....	84
2.1.2.1. Türk Derneği	84
2.1.2.2. Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Yurdu Dergisi.....	87
2.1.2.3. Türk Ocakları.....	90
2.1.2.3.1. Köycüler Cemiyeti.....	94
2.1.3. Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Ulusçuluğu.....	96
2.1.4. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurulması Ve Ulusun Sınırlarının Belirlenmesi	102
2.2. KEMALİST ULUSÇU İDEOLOJİNİN ULUS-DEVLETİN OLUŞUM SÜRECİNE ETKİSİ.....	108
2.2.1. Kemalist İdeoloji.....	108
2.2.2. Atatürk İlkeleri Ve Ulusçuluk-Halkçılık (Halkçılık Temelinde Köycülük-Anadoluculuk).....	111
2.2.3. Kemalist Ulusçuluk Anlayışının Düşünsel Temelleri Ve Hukuki-Siyasal Zemine Yansımaları.....	118
2.2.4. Kemalist Ulusçuluk Anlayışının Dönemsel Analizi.....	127
2.2.5. Kemalist Ulusçu İdeolojinin Ulus-Devlet Ve Ulus Yaratması.....	129
2.2.6. Kemalist Ulusçuluğun “Birlik” Temelleri.....	131
2.2.6.1. Dil birliği.....	132
2.2.6.2. Tarih birliği.....	136
2.2.6.3. Ekonomik birlik.....	139
2.2.6.4. Bağımsızlığın pekiştirilmesi	142
2.2.7. Kemalist İdeolojinin Ulus Yaratma Araçları.....	145
2.2.7.1. Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi.....	145
2.2.7.2. Türk Ocakları.....	151
2.2.7.3. Halkevleri.....	157
2.2.7.4. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde okulda yurttaş eğitimi.....	165
2.2.7.5. Köy Enstitüleri.....	182

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KEMALİST ULUSÇULUK VE MODERNLEŞME İLİŞKİSİ

3.1. KEMALİST ULUSÇU İDEOLOJİNİN TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞME SÜRECİNE KATKISI.....	188
3.1.1. Çağdaşlaşma- Modernleşme – Batılılaşma.....	188
3.1.2. Osmanlı Devleti'nde Modernleşme.....	194
3.1.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kemalist Ulusçuluk ve Modernleşme.....	199
SONUÇ.....	214
KAYNAKLAR.....	221
ÖZGEÇMİŞ.....	228

GİRİŞ

Modern dönemle birlikte dünyada ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Ulus- devletin ortaya çıkması ile birlikte, ulus devletin beşeri boyutu olan ulusun nasıl kurgulandığı ya da nasıl kurgulanacağı, devletlerin içinde buldukları siyasal ve sosyal koşullara göre değişkenlik göstermiştir. İşte bu durumda ortaya ulusçuluk ideolojisi çıkmıştır. Yani, eğer ulus-devleti kurumsallaşmış siyasi iktidarın tarihsel aşamada büründüğü yapı olarak genelleştirirsek, ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgudur. Ulusçuluk ise meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen siyasi bir akımdır. (Erözden, 2008: 43). Bu anlamda, araştırmamın temelini, ulus, ulus-devlet ve ulusçuluk, üçlünün üzerine kurguladım. Temel sorumuz ise, ulusçuluğun, ulus- devletin ulusunu ne anlamda kurguladığı ve bu kurguda hangi araçları kullandığıdır.

Bu temelde ilk olarak, ulus-devletlerin ortaya çıkış süreci önemlidir. Tarihsel süreç olarak dünyadaki üretim biçimleri, meşruiyet zeminleri üzerindeki değişimler, 19.yüzyıl başlarında Avrupa’da yaygınlık kazanan modern ulus-devletlerin, tebaasını yönetmek ve itaati sağlamak için farklı araçlar kullanmaya başlamasıyla ve modern devletin yönettiği insanlarla daha doğrudan ve daha sıkı bir ilişki kurma gerekliliği, ulus-devleti, ulusunu kurgulama projesine sevk etmiştir. Bu proje, ulus-devleti ulusunu oluşturmak adına kendi ideolojisine uygun bir ulus inşa etmek temelinde, ulusal eğitim sistemleri oluşturmak, standart dil yaratmak, ortak bir kültürel miras yaratıp yaygınlaştırmak ve nüfusların homojenleştirilmesi gibi müdahaleleri içermiştir (Tilly, 2005: 38). Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ulus inşası bu sürece büyük ölçüde uygundur. Fakat burada belirtilmelidir ki, Alman ulus-devletinin oluşumu bu süreçten farklıdır. Alman ulus-devleti, 1870 yılında Bismarck’ın girişimiyle, Prusya’nın önderliğinde kurulmuştur. Alman ulusçuluğu ise, bu süreçten yarım yüzyıl önce ortaya çıkmıştır. 19. yy’ın başından itibaren etkin olan Romantizm akımı Alman ulusçuluğunun ifade aracı olmuştur. Alman Romantik geleneği, ulus-devlet özlemine ilişkin motiflerle bu işlevi gerçekleştirmiştir ve Alman ulusçuluğu, ulus-devleti

öncelediğinden, etnik ve kültürel terimlerle ifade bulmuştur. Böylece, ulusçuluk ve ulus-devlet arasındaki bu zamansal mesafe, modern Alman yurttaşlığının temeli olarak kan bağı ve soy faktörünün öne çıkmasını sağlamıştır (Kadioğlu, 2012b: 172-173).

Temel olarak, ulus devletlerin oluşum sürecinde, düşünsel anlamda bir ulusçuluk fikri belirlenir ve toplumsal olarak ulus bu çerçevede inşa edilir. Dolayısıyla denilebilir ki, ulusçuluk ve ulus kavramı birbiriyle ilişki içerisindedir ve hatta birbirini de yaratmaktadır. Bu temelde, kavramsal açıdan net ulus, ulus- devlet ve ulusçuluk tanımlarının bu zamana kadar yapılanmadığını göz önünde bulundurarak, Guibernau'nun ulus-devlet kavramını bugünkü devlet tanımlarını genelleştirmesi bakımından temel alabiliriz. “Ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak (kimi zaman uydurarak), birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgudur.” (Dağbaşı, 2006: 49). İşte bu temelde, ulus-devlet, “ulus” amacına ulaşabilmek için kimi zaman toplumun içerisinden çıkarılmış, kimi zaman kurgulanmış bir takım birlik temellerine ihtiyaç duymuştur. Bunlar, dil, din, soy, kültür ve tarih birliği, ortak düşmana karşı birleşme şeklinde belirlenebilir. Bu anlamda, ulus-devlet içinde bu birlik temellerinin kurgulanması için bir takım programlara ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu programlar, bu birlik temellerine verilen öneme göre, farklı ulusçuluk ideolojilerini ortaya çıkarmıştır. Her devlet, kendi iç ve dış dinamiklerine göre, kendi ulusçuluk ideolojisi üzerinden ulusunu kurgulamış ve tanımlamıştır. Bu konulara ilişkin çeşitli tanımlara ve tarihsel süreçlere hem kavramsal hem de tarihsel açıdan konunun ilk bölümünde değindim.

Genel olarak bu aktarımdan sonra, özel olarak ulusçuluğun, ulus-devlet içerisindeki kurgulanma süreci olarak, temel aldığımın Kemalist ulusçuluk temelinde incelediğim dönem, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulma ve ulusunu inşa etme sürecidir. Türk ulusu inşa sürecine baktığımızda, bu sürecin bir tarihsel geçmişinin olduğunu göz önüne alarak, Türk ulusal kimliğinin, Kemalist ulusçuluk temelinde belirlenmesinin bir takım öncül fikir akımlarıdır. Bu akımlar, Osmanlı Devleti döneminde devletin iç ve dış dünyasında ortaya çıkan gelişmelere göre ‘Osmanlı Aydınları’ tarafından ortaya atılan ve dönemsel olarak, koşullara göre birbirinin ardılı şeklinde ortaya çıkan, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarıdır. Kemalist

ulusçuluk, bu akımların üçünden de etkilenmekle birlikte özellikle Türkçülük akımının devamı niteliğindedir. Bu çalışmada bu süreci, bu doğrultuda, Türk Ulusçuluğunun ortaya çıkışı ve Kemalist ulusçuluk şeklinde ele alacağım. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ulusunu, Kemalist ulusçuluk temelinde kurgulamış ve yeniden yaratmıştır. Kemalizm'in tam bir programı olmayan, toplumsal pratiklere göre şekillenen bir ideoloji olması nedeniyle de Kemalist ulusçuluğun da tam bir tanımı yapılamamaktadır. Bu temelde, Kemalist ulusçuluktan siyasal, hukuksal ve etnik temelli olarak belli dönemlerde, 'aydınların' bakış açıları ve dönemin koşullarına bağlantılı olarak, tamamen pratik alanda şekillenen ve Atatürk'ün söylemlerinden çıkarsanabilen bir ulusçuluk olarak değerlendirilebilir.

Kısaca, "Atatürk İlkeleri" olarak adlandırılan, Kemalizm'in içerisindeki, Kemalist ulusçuluk, Kongar tarafından, emperyalizme karşı bir uyanış olarak değerlendirilmiştir. Bu durum Ulusal Mücadelenin özünü oluşturması bakımından önemlidir. Diğer yandan, var olan yapıdan farklı bir yönetim biçimi olarak, cumhuriyetçilik; toplumsal, kültürel ve ekonomik bir yaklaşım olarak, halkçılık; ekonomik kalkınma için, devletçilik; demokrasinin temeli ve bir yaşam biçimi olarak, laiklik; Kemalizm için, inkılapçılık ilkeleri; "Atatürk İlkeleri" olarak kabul edilmiş ilkelerdir. (Kongar, 2010: 117-120). Görüldüğü üzere ilkeler, toplumun her alanını kapsayan, düzenleyen temel düşüncelerdir. Bu ilkeler aynı zamanda, bir bütünlük olarak, Türkiye Cumhuriyetinin temellerini oluşturmuştur. Her ilkenin birbiriyle olan bağlantısı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk ulusu inşası açısından bir "bütün" yaratmanın düşünsel temelleridir.

Bu ilkelerin var olan toplumsal koşullar içerisinde yeniden yaratılacak bir toplum için, dönemin koşulları itibariyle toplumun yaşayageldiği devlet sistemi ile bağlantılı olmaması, Kemalist ulusçuluğun sürekli çeşitli engeller üzerinden kendini yeniden kurgulamasını gerektirmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısından, tek bir ulus ile özdeşleşecek bir devlet kurulması süreci kolay olmamıştır. Konumuzu, ulusçuluğun, ulus-devlet üzerindeki etkisi olarak kurguladığımızdan bu engellere ve tartışmalı alanlara değinmeden, Kemalist ulusçuluğu ele alarak, Türk ulus-devletinin bu temelde kurulma sürecini ele alacağım. Bu temelde, Kemalist ulusçuluğun, hangi ulusçuluk tipine girdiğini ve hangi ulusçuluk deneyimlerine

benzediğini anlamak için, asıl sorularımız, Kemalist ulusçuluğun objektif (dil, din, ırk, soy) unsurlara mı yoksa sübjektif (yurttaşlık) unsurlara mı dayandırıldığı olacaktır.

Genel olarak, bir toplumun “ortak” geçmişi üzerinde kurgulan ulus, Kemalist ulusçulukta da, hem ortak geçmişi yaratmak hem de bu ortak geçmiş üzerinden ulusun sürekliliği sağlamak için bir takım düşünsel özelliklere sahiptir. Bu düşünsel özellikler, genel olarak söylemsel düzeyde ortaya çıksa da, toplumu topyekün dönüştürme temelinde bir takım araçlara (dernek-parti-okul) ihtiyaç duymuştur. Bu temelde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ulusunu kurgulaması süreci de bu araçlardan faydalananılarak gerçekleşmiştir. Bu sebepten, bu araçların, Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından gerekliliğine ikinci bölümde ayrıntılı değineceğim.

Kemalist ulusçuluğa göre toplumu homojenleştirmek için, yeniden yapılandırma, şekillendirme, dönüştürme amaçlı yapılan bütün faaliyetler toplumu, yani halkı yeni devlete, yurttaş olarak eğitme amacı taşımaktadır. Bu eğitim sayesinde, birey, ortak özellikler etrafında birleştirilmiş topluma ait olacak, böylece birbirine benzer bireyler üzerinden yaratılan toplum içerisinde yurttaş olarak, o ulusa ve dolayısıyla o devlete ait olacaktır. Bu aidiyetin yaratılması temelinde, Kemalist ulusçuluk anlayışının halk egemenliği mi yoksa ulus egemenliği şeklinde mi kurgulandığı sorusuna da çalışmam içinde yer vereceğim.

“Ortak geçmişe sahip olma” üzerinden tanımlanan ulus, Kemalist ulusçuluk anlayışı içerisinde, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi üzerinde temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu sürece kadar olan Kemalist ulusçuluk anlayışı ise, toplumsal koşullara göre, geçmişteki fikir akımlarının temellerinden de beslenmiştir. Bu dönemlere konu içerisinde değineceğim. Türk ulus-devleti deneyimi ise asıl bu süreçlerden sonra, yani 1930’lu yıllarda kendini gerçekleştirme zemini bulmuştur. Böylece yaratılan yeni ulusun temelleri, bu ulusun “Türk” olması bakımından Türklerin Tarihine, yine “Türk” olma temelinde bu topluluğun konuştuğu dilin Türkçe ve bu ulusun Türkiye’de yaşaması üzerine yapılandırılmıştır.

Ulusçuluğun, ulusu dönüştürmesindeki genel mekanizmanın “eğitim” olması temelinde, Osmanlı Devleti içerisinde başlayan ulusçuluk fikirlerinin, topluma ulaştırılması için okul, basın ve çeşitli dernekler kullanılmıştır. Bu araçlar, genel olarak farklı adlandırmalar ve kurumlar da olsa bütün ulus-devlet deneyimlerinde

kullanılmıştır. Biz de konumuz içerisinde, Osmanlı Devleti eğitim sistemindeki değişimleri ve bu temeldeki örgütlenmeleri inceleyeceğim. Bunlar, sırasıyla, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Yurdu Dergisi, Osmanlı Dönemi Türk Ocakları ve Köycüler Cemiyeti olacaktır.

Osmanlı Devleti içerisindeki bu örgütlenmelerden sonra, bu örgütlenmelerin Osmanlı Devleti'nin kurtarılmasını sağlayamaması sonucunda, devletin yıkılma sürecine girmesi ile akabinde başlayan I. Dünya Savaşı süreci ve akabinde Kurtuluş Savaşı'nın verilmesi süreci, Kemalist ulusçuluk için özellikli bir dönemdir. Kemalist ulusçuluğun bu süreçteki temel tutumu “düşmanı yurttan atmak” ve bunu bu uğurda savaşıcak “herkes” ile gerçekleştirmektir. Bu anlamda ilk olarak, Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemi sürecinde bağımsızlığını ilan eden uluslardan geriye kalan ve bağımsızlığı isteyen “herkes” bu sürecin beşeri unsurudur. Bu süreci ve bu dönemdeki ulusçuluk söylemini, Kemalist ulusçuluğun temelini oluşturması bakımından konum içerisinde inceleyeceğim.

Kemalist ulusçuluk işte bu tarihsel arka plan ile şekillenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile birlikte, Kemalizm içinde, Kemalizm'in diğer ilkeleri ile birlikte, Türk Devleti'nin ulusçuluk anlayışını oluşturmuştur. Bu anlamda, dil birliği, tarih birliği, ekonomik birlik ve diplomasi anlamında bağımsızlığın pekiştirilmesi gibi süreçlerden geçen devlet, artık toplumunu homojenleştirecek ve bunun sürekliliğini sağlayacak, yani toplumu kendinden yeniden kurgulayacak bir takım araçlara ihtiyaç duymuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Kemalist ulusçuluk temelinde, ulusunu eğitmesi için kullandığı araçlar ise, ilk olarak Kemalizm'in ve Kemalist ulusçuluğun siyasal yönünün kurgulandığı, Kurtuluş Savaşı Dönemi'ndeki Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti'nin ardılı olan Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Diğer araçlar ise, bu dönemde açılan Türk Ocakları, Türk Ocakları'nın kapatılması ile kurulan Halkevleri, Millet Mektepleri ve Cumhuriyet projesinin köye kadar ulaşmasını sağlamak ve diğer araçların görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediğinin deneyimlenmesi üzerine sistemli bir eğitim için kurulan Köy Enstitüleri'dir. Bu araçlara, kuruluş, kapanış aşamalarına ve bu araçların üzerine kurgulandığı programlara, Kemalist ulusçuluğun amacını anlamak bakımından konumuz içerisinde değineceğim.

Diğer yandan, bütün bu inceleyeceğimiz sürecin hem Osmanlı Modernleşmesi hem de Osmanlı Modernleşmesinin ardılı olarak gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti Devleti modernleşmesi olması bakımından, modernleşme ve ulusçuluk bağlantısını da son bölümde inceleyeceğim.

Bu bağlamda, birinci bölümde, kavramsal çerçeve olarak, ulusun, ulusçuluğun ve ulus-devletin ne olduğuna ve tarihsel süreçteki görünümlerine değineceğim.

İkinci bölümde ise, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulus devlet olma sürecine, Kemalist ulusçuluk temelinde değineceğim. Bu aşamada eğitim aracılığı ile halka, ulusa ait olma bilincinin işlendiği araçlara da değineceğim.

Son bölümde ise, tüm bu sürecin modernleşme ile bağlantısını kurarak, ulus-devletin ve ulusun modernliği temelinde kurguladığımız konuyu tamamlayacağım.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ULUS

Konumuzun kavramsal çerçevesinin ilk ögesi ‘ulus’tur. Ulus kavramının tarihsel gelişimini, ne olduğunu, kapsamını belirlemeden, ulus-devlet kavramını ve ulusçuluk kavramını anlamak yeterli olmayacaktır.

Ulus terimi, “doğmak” anlamındaki, Latince “nasci” fiilinden türemiştir (Dieckhof ve Jaffrelot, 2010: 11). Dolayısıyla ulus, ortak bir coğrafi kökene sahip insanları belirtmektedir. Buna paralel olarak, 1884 yılından önce, İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü’nde “nacion” sözcüğü, “bir eyalet, bir ülke ve bir krallıkta oturanların toplamı” anlamına geliyordu (Hobsbawm, 2010: 30). Tanımda, ulus, mekansal olarak sınırlandırılmakla birlikte, sadece beşeri bir varlık olarak belirtilmiştir. 1884 basımıyla birlikte, “her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet ya da siyasal birim”, “ bir bütün sayılan devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar” olarak tanım genişlemiştir (Hobsbawm, 2010: 30). Tanımlamaların ortak paydası, nacion ’un mekânsal bir boyutunun olduğu yönündedir. Dolayısıyla, ulus, sınırlı bir mekân dâhilinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bu sınırlı mekân içerisinde, bir “örgüt” ya da bir “yapılanma” da var olmalıdır. Yani, ortak ve egemen bir devlet unsuru, ulus olmayı kapsamaktadır. Yönetim anlamına gelen gobierno, 1884’e kadar nacion kavramıyla ilişkilendirilmemiştir. Çünkü filolojik olarak, “nation” sözcüğünün ilk anlamı köken ve soya işaret etmektedir (Hobsbawm, 2010: 30).

Dolayısıyla ulus, aynı ülkeden ve aynı bölgeden insanları anlatmak için kullanılmaktaydı (Dieckhoff ve Jaffrelet, 2010: 11). Ortaçağa özgü “natio” (doğum) kavramı, etnik ve dilsel bir algılamayla olduğu gibi, aynı zamanda, “verili bir alanda, nesillerin birikimi” ile ifade edilmekteydi. Coğrafi olarak da, “sınır ve natioe gallicus”(Galya ulusu) terimlerinin 1315-18 yılları arasında eş zamanlı olarak ortaya çıktığı saptanmıştır (Santamaria, 1998: 21). İspanyol Akademisi Sözlüğü ’nün ilk basımındaki, “patria” ya da “tierra”; “memleket” sözcüğü, “bir insanın doğduğu yer, kasaba ya da toprak”, “bir senyörlüğün ya da devletin bir bölge, eyalet ya da ilçesi” olarak tanımlanmıştır. 1884 yılına kadar “tierra” sözcüğü bir devlet ile ilişkilendirilerek kullanılmamıştır (Hobsbawm, 2010: 31). Diğer yandan, toprak parçası temelinde “yurt”, “anayurt”, “fatherland”, “mother country”, “heimat” , “homeland” gibi kullanımlar da mevcuttur (Leca, 1998: 12). Bu belirlemeden yola çıkarak, ana sözcükleri belirlersek, ulus, yurt ve devlet kavramları ortaya çıkmaktadır. Bu kavramların birbiriyle ilişkisi ve bu ilişkilere bakış açısı bize ulusun ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili önemli bir bilgi verecektir. Bu kavramların birbiri yerine kullanılabilir olup olmadığı tartışmalıdır. Yani, anlamsal olarak birbirlerini karşılayabilir oldukları savunulan tarihsel durumlar mevcut olmakla birlikte, temelde aynı değillerdir. Bu farklılıkları belirlemek için öncelikle “devlet eşittir ulus” mudur şeklinde bir soru yöneltmek gerekmektedir. Soruya vereceğimiz cevap, burada filolojik olmaktan çıkıp, tarihsel süreç içerisinde “devlet” pratiğine mensup olan bireylerle ilgilidir. Çünkü belli büyüklükteki çoğu devletin homojen bireyler barındırmadığı bir gerçektir. Bu pratiklere göre, devlet, ulusa eşit değildir çıkarımını yapmak gerekmektedir. Diğer yandan, Hollandaca sözlükte “ulus” sözcüğünün, aynı dili konuşmasalar bile bir devlete ait insanlar anlamındaki kullanımının Fransız ve İngilizlere ait olduğu özellikle vurgulanmaktadır (Hobsbawm, 2010: 33). Bu tanımda, devlet eşittir ulustur çıkarımı, belli pratiklere dayandırılmıştır. Dolayısıyla, bu iki çıkarımdan ortak bir kullanıma (algıya) varılamayacağı açıktır.

“Ulus”un kavramsal sınırlarını belirlemek adına, bir diğer sorumuz “ulus eşittir yurt mudur” şeklinde olacaktır. Yani, belli bir toprak parçasının üzerinde yaşayan, coğrafi olarak orayı yurdu olarak benimseyen herkes aynı ulusa mı aittir? Bu sorunun da cevabı tarihsel pratiklere dayanmakla birlikte, tartışmalıdır. Aynı zamanda sorunun görünmeyen bir kısmı da, “devlet”in, “yurt” algısını karşılayıp karşılayamayacağıdır. Ansiklopedist Johan Heinrich Zedler’e göre ulus, 1740’ta gerçek ve özgün anlamıyla, ortak adetleri, ahlaki gelenekleri ve yasaları paylaşan birleşmiş bir grup Bürger (yurttaş,

uyruk; şehirli, kentli; burjuva) demektir (Hobsbawm, 2010: 33). Bu tanımdan yola çıkarak diyebiliriz ki, “ulus”un belli bir toprak parçasıyla ilgisi yoktur. Farklı ulusa ait bireyler belli bir eyalet, devlet içerisinde yaşayabilirler.

Bu üçlemeye, ulus ile ilişkisinin yoğun olarak tartışıldığı “halk” kavramını da eklemeliyiz. Almanca’da Volk (halk) sözcüğü, natio türünden türetilen sözcüklerle çağrışımlıdır. Fakat aynı değildir. Aşağı Almanca’da natie terimi, kraliyet ailesi, soylu aileler, üst sınıf kökenliler ve eğitilmiş kişiler olarak kullanılmıştır. Volk ile natie terimi 16. yy da aynışmaya başlar. Ulusun, halk kavramıyla birlikte kullanımı, elit olmayan, ayaktakımının seçkin hale gelmesinin ve aşağılatıcı niteliğini kaybetmesinin bir göstergesidir. Böylece halk ilk kez modern siyasetteki anlamına kavuşur ve egemenliğin taşıyıcısı, siyasal dayanışmanın temeli ve bağlılığın yüce nesnesi anlamına gelir (Kerestecioğlu, 2008: 316). “Natie” terimi de ortaçağ Fransızcasında olduğu gibi, Doğum ve soy grubunu (Geschlecht) anlatmaktadır. Hollandalılar da “natie” terimini aynı anlam’a (soy ve köken) ait insanlar toplamı olarak kullanmışlardır (Hobsbawm, 2010: 32). Filolojik olarak ilerlersek, bir diğer sözcük, yine Zedler’in tanımladığı “volck”tur. Zedler’in aynı devlet ya da eyalet içerisinde yaşayan insanların tümü olarak tanımladığı volck, ulus ile aynı anlamda kullanılmakta, bazen bir toplumdaki zümre, birlik, topluluk olarak da kullanılmaktadır (Hobsbawm, 2010: 33). “Halk” etimolojik olarak, belli bir zümre(sınıf) ye ait olarak kullanıla geldiğini görmekteyiz.

Ulus, ulus-devlet ve ulusçuluk kavramlarının birbiri ile tarihsel olarak ilişkili olduğunu belirtmiştik. Buraya kadar belirttiğimiz sözcüklerin kullanımları ve anlamlarından çıkarsayacağımız iki sonuç bize bu ilişkilerin nasıl değerlendirmesi gerektiği hakkında bilgi verecektir. Yukarıda bahsettiğimiz ikili soruların yanında, konu başlığımız olarak belirttiğimiz “ulus”; “devlet”, “yurt”, “halk” gibi kavramlarla ilişkileri bakımından bizi, konumuzun diğer ana kavramları olan, ulus-devlet ve ulusçuluk kavramlarına götürecektir. Bahsettiğim iki sonuç şu şekilde formüle edilebilir: İlk olarak, ulus ve devlet birbirine eşit midir? İkinci sonuç olarak da ulus, devlet ve halk birbirine eşit midir? Yani, ulus ile halk kavramları aynı olarak algılandığında ortaya ne çıkmaktadır? Dolayısıyla, bu iki soruda temel alacağımız, ulus ve halk kavramlarının birbiri yerine kullanılabilir olup olmadığıdır.

New English Dictionary gibi filolojik bir yapıtta, ulus, öncesinde, etnik birim olarak anlatılsa da, son zamanlarda “siyasal bir birlik ve bağımsızlık nosyonu” olarak

kullanılmıştır (Hobsbawm, 2010: 34). Siyasal anlam, Amerikan ve Fransız devrimlerinde olduğu gibi, ulus, halk ve devlet eşitliğini içermektedir. ABD'nin erken döneminde siyasal söylemde, ulus teriminin eyaletlerin hakları karşısında merkeziyetçi ve üniter olması dolayısıyla, “halk”, “birlik”, “ortak ülkemiz”, “kamu” gibi söylemler tercih ediliyordu. Devrimler döneminde, Fransızların söylemiyle ulus, tek ve bölünmezdi. Bu biçimiyle de, kolektif egemenlikleri kendilerinin siyasal ifadesi olan bir devletle somutlaşan, yurttaşlar topluluğu, ulus olarak tanımlanıyordu (Hobsbawm, 2010: 35). Bu tanımda, ulusun bileşenleri olarak, yurttaş olma, kitlesel katılım gibi unsurlar ortaya çıkmaktadır.

Ulus=Devlet=Halk denklemi, ulusu bir toprak parçasına bağlıyor, çünkü devlet olma bir toprak parçasını gerektirmektedir. Diğer yandan, 1975 tarihli, Fransız Haklar bildirgesinde, “Kendini oluşturan bireylerin sayısı ve üzerinde yaşadığı toprağın büyüklüğü ne olursa olsun, her halk bağımsız ve egemendir. Bu egemenlik başkasına devredilemez.” denilmekteydi (Hobsbawm, 2010: 35). “Halk” tam olarak neyi içeriyor buradan çıkarsayamıyoruz. Ulus ve halk ikileminden, bir yanda bir toprak parçasındaki devletin yurttaşları, diğer yanda ulusun grup üyeliğinin kolektif biçimde tanınmasını sağlayan etnik, dilsel ya da diğer temellere dayanması olarak birbiri içine girmiş unsurlar ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar vardığımız noktada, amacımız soruların tam cevabını vermek değildir. Aynı zamanda görülüyor ki, net cevaplar da verememekteyiz. Kesin amacımız, ulusun bileşenlerini belirlemektir, “Ulus”un diğer kavramlarla kesişim noktalarını da ortaya koyarak, sınırlarını belirleyip genel bir tanımına ulaşmaktır. Bu amaçla tanımlamalara devam edersek, İspanya Akademisi sözlüğünde, 1925 yılında, ulus, “aynı etnik kökene sahip olan, genellikle de aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu kolektif” olarak tarif edilmektedir (Hobsbawm, 2010: 30). Bu tanımda, ilk olarak etniklik unsuru göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü ulus kavramı tanımlama çabalarında, kavramın bir gerçeklik üzerinden mi yoksa o gerçekliği yaratmak üzerinden mi temellendirildiği tartışmalarının ortak paydası “etniklik” ve “etni” kavramlarıdır. Tartışmanın ana hatlarını belirleyecek olursak, bir tarafta, bu kavramın “ilksel/asli” niteliğe sahip olduğu, yani doğal ve tarih dışı olduğu, diğer tarafta da etnikliğin “durumsal” olarak görüldüğü iki tartışma eksenini olduğunu söyleyebiliriz (Smith, 2010: 40). Bu iki eksen arasında, etnik kimliğin tarihi sembolik-

kültürel nitelikleri öne çıkaran yaklaşımlar yer alır. Buna göre, etnik bir grup, soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anılarını vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tiptir (Smith, 2010: 41). Her bir etnik grup, kendi özel tarihi ile var olduğu için, etniklik unsuru için aynı zamanda tarihidir de diyebiliriz. Diğer yandan, kültürel özellikler temelinde etnisite ve ulus kavramlarının sınırlarının çakıştığını ve ikisinin de, aralarında sınırlar bulunmayan insanların ırksal benzerliğe ve güçlü duygulara sahip oldukları duruma atfedildiğini söyleyebiliriz (Gellner, 1998: 59). Kısaca etnisite, birbiriyle çakışan ve birbirini harekete geçiren kültürel farklılıklardan ibarettir ve devamlılığı için kendisini görünür kılmak zorundadır. Etnik grup, içerdiği kültürel unsurları yitirdiğinde, bir anlamı kalmayan bir topluluk ya da grup olacaktır. Bu süreçten geçmemek adına, kendine bir takım kültürel özellikler atfeden etnik grup, varlığını sürdürmek adına, kendine ayrıca bir siyasal sınır da istediği zaman siyasallaşacak ve ideoloji olarak ulusçuluğa giden yola girmiş olacaktır (Gellner, 1998: 59).

“Etnisite”, “etni” ve “etniklik” ve “ulus” kavramları üzerinden girdiğimiz yolu, özetleyecek olursak, Anthony D. Smith’in belirlediği, etnik bir topluluğun altı ana niteliğine değinmekte fayda vardır (Smith, 2010: 42).

1. Kolektif özel bir ad
2. Ortak bir soy miti
3. Paylaşılan tarihi anılar
4. Ortak kültürü farklı kılan unsurlar
5. Özel bir yurt ile bağ
6. Nüfusun önemli kesimleri arasındaki dayanışma duygusu

Bu nitelikleri paylaşan bir topluluğa etnik bir topluluk diyebiliriz. Fakat bu topluluk türü, kalıtsal biyolojik özelliklere sahip savunulan bir toplumsal grup anlamında kullanılan “ırk”dan farklıdır. “Etniklik” ve “ırk” kavramlarının benzer olduğunu düşündüğümüz nokta, ırkçı ideolojinin etnikliğin argümanlarını kullanıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, ortak bir soy miti argümanı bu iki kavramın benzeştiği algısının temelini oluşturmaktadır. Fakat etniklik temelindeki ortak soy miti,

hayali bir soy, farazi bir ecdattır ve bu soy miti ecdada dair herhangi bir olgusal veri değil, ortak ecdada dair mitlerdir. Böyle bir soy miti olmadan etnilerin hayatta kalması da son derece güçtür (Smith, 2010: 43). Çünkü etnik bir grubun üyelerinin karakteristik özelliklerinin kaynağı olduğu kabul edilen ortak köken ve soy ile bağlantılıdır (Hobsbawm, 2010: 83). Diğer yandan, ırkla ilgili argümanların belirleyicisi antropolojik çalışmalar olmakla birlikte, yukarıda bahsi geçen argümanların geneli, öznel niteliklidir. Yani, toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak etnik bir grubun esas temeli biyolojik değil kültürel(Hobsbawm,2010: 84).Fakat kültürel unsurlar nesnel nitelikte olabilmektedir. Bu unsurlar etni mensuplarının dışında gelişen, hatta bir takım mecburiyetler çevresinde şekillenen unsurlardır. Dil, din, renk gibi unsurlar, kültürün nesnel yapıcılarıdır (Smith, 2010: 45). Bu unsurların önem derecesi etnik topluluklarda farklılık göstermektedir. Bir diğer argüman olan özel bir yurt ile bağ tamamen duygusal özellikler atfedilen bir durumdur. Etnik aidiyet açısından önemli olan, bir toprak parçasında ikamet etmek veya onun sahibi olmaktan ziyade bir tür sevgi ve bağlılıktır, “Atalarımızın, kanun koyucularımızın, krallarımızın, azizlerimizin, şairlerimizin ve din adamlarımızın anayurdumuz haline getirdikleri, genellikle kutsal bir topraktır” söylemi ile ait olunan yerdir. Yurt içinde bulunan kutsal mekanlar da, yurdundan uzakta etnik topluluk mensupları için duygusal bağı sürekli kılan mekânlardır. (Smith, 2010: 45). Görülüyor ki, yurt bağı, etnik topluluğun geçmişine atıfta bulunmaktadır. Bu duygunun güçlü olması, güçlülüğünün bir takım unsurlarla beslenmesi, etnik topluluğun sürekliliği içinde geçerlidir. Dolayısıyla, etnik topluluğun geleceği ile ilgili de bir argümandır. Son argüman olan, dayanışma duygusu da öznel niteliklidir. Var olan etnik topluluğun kültürel özellikleri temelinde, “biz” algısını yaratıp, etnik topluluğun kendini gerçekleştirme açısından önemlidir. “Biz” algısı, aynı zamanda yukarıda sıralanan maddelerin toplamıdır. Yani, bir adı olan, ortak soy mitleri olan, bu mitlerin aynı zamanda tarihselliği olan, ortak kültür unsurlarında birleşen, bir yurda ait olan etnik topluluk mensuplarının da dayanışma içerisinde olduğu, kendine özgül koşullar tarafından ortaya çıkmış ve sürekliliği adına bu koşullara bağlı kalmaya çalışan bir topluluk, etnik topluluktur. Ve kendilerini kısaca “biz” olarak ifade etmektedirler. Bahsi geçen argümanlar da kendilerini üzerinden tanımladıkları unsurların genellenmiş ifadesidir. Etnik topluluk sınırlarını “biz” olarak belirlemiştir. Fakat bu sınırlar çoğu zaman “onlar”ın sınırına dayanmaktadır. Kısaca, etnisiteyi oluşturan, yukarıdan dayatılan ve karşılıklı olarak birbirini harekete geçiren kültürel farklılıklardır. Öyle ki, bu farklılıklar onlara sahip olan ”biz”lerin kültürümüzü ayırt etmemizi ve başka

farklılıklara sahip olanlara (onlar), yani rakip kùltürlere karşı olmamızı sağlar (Gellner, 1998: 62). Bu durum, “biz”in kendini sürekli kılacak temellerini sağlamlaştırır. Aynı zamanda, etnik grup “biz”i tanımladığı gibi, “öteki grubu” da bizden olmayan şekilde tanımlamaya yardımcıdır (Hobsbawm, 2010: 87). Öteki grup, “biz”e bakarak, birbirimize benzediğimizi görecektir. Etnik grup, böylelikle bir adlandırmaya sahip olabilecektir. Diğer yandan, “biz” olan iç grubu, kendilerine yabancı tehditkar “onlar”a karşı etnik- dilsel bir kimlik takınmaya götüren duygular da, dayanışma duygusunu kuvvetlendirecek olması bakımından önemlidir (Hobsbawm, 2010: 202). Bütün bu açıklamalardan yola çıkarak, etnisitenin, birleştirici ve ayırıcı iki niteliği olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki nitelik, ulus için de, ulusçuluk içinde kendini yaratma aracı olması bakımından ayrıca önemlidir.

Etnik topluluğun sahip olması gereken özellikleri belirledikten sonra, her etnik topluluğun, bir ulusun temeli olabileceği konusunda hem fikir olabiliyor muyuz? Bu soruyu cevaplamak için Smith’in ulus tanımından hareket edebiliriz. Ulus, tarihi, bir toprağı, ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kùltürünü, ortak ekonomiyi, ortak yasal hak ve ödevleri paylaşan insan topluluğunun adıdır (Smith, 2010: 70). Ulus, bir etnide olduğu gibi, tanım gereğı ortak mitleri ve anıları olan bir topluluktur. Aynı zamanda da teritoryal bir topluluktur. Fakat etnideki mekân algısı, tarihi, sembolik ve soyutken, ulus da bu bağ fiziki ve fiilidir. Bunun yanında, etnilerin kendi topraklarında ikamet ediyor olması gerekli değildir. Etniler, ekonomik anlamda, ortak bir amaç gütmazler. Diğer yandan da, herkes için geçerli hak ve ödevler oluşturmazlar, bunlara ihtiyaçları yoktur (Smith, 2010: 71). Ulus ile etnik topluluk arasında bir takım ayrımlar yapabiliyoruz, fakat bu ayrımları kesin nitelikte ayrımlar olarak değerlendirmek de imkansızdır. Çünkü ulusa özgü nitelikler, geçmişteki etnik çekirdekler ve azınlıklar üzerinde etkide bulunmuş özel tarihi toplumsal koşulların ürünleridirler (Smith, 2010: 71). Tarihsel bakımdan ilk uluslar, modern öncesi etnik çekirdekler temelinde oluşmuştur ve kültürel açıdan etkili ve güçlü olan bu uluslar, sonraları dünyanın pek çok yerinde ulus olma süreçlerine örnek teşkil etmişlerdir. Aynı zamanda, etnik ulus modeli, modern çağı dek varlığını korumuş olan topluluğun temelini modern öncesi topluluk biçimine oturtmak bakımından kolaylaştırıcı olmuştur. Ulus olmakla övünç duyma, bir etnik evveliyata dayanmak bakımından önemlidir. Etnik bir geçmişin olmadığı, bulanık veya uydurma olduğu yerde bile eldeki malzemedan tarihi ve kùltürü olan bir toplulukla ilgili tutarlı bir sembolizm ve mitoloji yaratma

ihtiyacı ulusun bekası ve birliği için koşul olarak kutsal bir işleve sahiptir. Dolayısıyla, etnik köken olmadan, ulus olma süreci eksik kalacaktır (Smith, 2010: 73).

Ulus ve etnik topluluk ilişkisinden sonra, ulusun diğer unsurlarını incelemeye, İspanya Akademisi sözlüğündeki, ulus, “aynı etnik kökene sahip olan, genellikle de aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu kollektif”tir tanımından devam edeceğim. Bu tanımdaki “dil” unsuru, dilin insanları topluluk haline getirmedeki öncelikli özelliği nedeniyle önemlidir. Yani, insan denilen varlık dilsiz olamaz; insanın bütün faaliyetleri dil içinden ve dil tarafından yürütülür. Dolayısıyla, ulusun ve ulusçuluk ideolojisinin bu araçtan faydalanmaması için hiçbir sebep yoktur (Busekist, 2010: 187). Bu sebepten dil meselesi, ulus-devlet sürecinde, ulusçuluk ideolojisi temelinde, üzerinde en fazla durulan bir unsurdur. Dil unsuru, hem etniklik temelinde hem de ulus temelinde birleştirici ve ayırıcı niteliğe sahiptir. İnsanların ortak olarak konuştuğu dil “biz”i, diğer insanların ortak olarak konuştuğu dil ise “onlar”ı oluşturacaktır. Yani, “biz” üzerinden diğer topluluklar, başka dili konuşanlar ya da bizim dilimizi konuşmayanlar olarak tanımlanacaktır (Hobsbawm, 2010: 70). Bu durum, ulus konusunda, dil unsurunun en temel kullanım amacıdır. Diğer yandan, “her ortak dili konuşan topluluk bir ulus mudur” sorusu da önemlidir. Bu soruya cevaben, ilk olarak hayır cevabını verebiliriz. Çünkü topluluğu aynı söylem üzerinde birleştirme amacı gütmeyen, topluluk içerisinde günlük iletişimsel amaç taşıyan dilin, ulus olmak adına bir önemi olmamaktadır. Bu fikri güçlendirmek için aynı zamanda, tarih boyunca var olan dil sayısının, ulus sayısına eşit olmadığını da söyleyebiliriz. Diğer yandan, fiili ya da asıl anadil, yani çocukların okuryazar olmayan annelerinden öğrenip günlük kullanımda işlerine yarayan dil, kesinlikle ulusal bir dil değildir (Hobsbawm, 2010: 72). Fakat bu durumun bir başka yönü de vardır. Yazılı olamayan anadiller, coğrafi yakınlık ve benzerliğe göre farklılaşabilen, değişik kolaylık ve zorluk derecesine göre birbiri ile iletişim kuran yerel ağızlar ve lehçeler kümesidir (Hobsbawm, 2010: 71). Bu lehçelerin, sözlü olarak, şarkılar, şiirler vb. üzerinden varlığını sürdürmesi, dilin kültürel yönünü ortaya çıkarmaktadır. Ulus, dilin, bu kültürel yönü üzerinden kendini kurgulayabilmektedir. Öyle bir gerçek de vardır ki, ulus, ulusçuluk ideolojisiyle, buraya kadar belirtmeye çalıştığımız unsurlarından, dil hariç hepsini, dil temeli üzerinden de üretebilmektedir. Bu ilişki ağını, ilerleyen bölümlerde ayrıntılandıracağım..

18. yy sonunda, Johann Gottfried von Herder, Avrupa dışındaki bazı örnekleri görmezden gelerek, “Her halk bir halk olarak nasıl kendi diline sahipse kendi ulusal terbiyesini de sahiptir.” demiştir (Anderson, 2007: 83). Halkın konuştuğu dil, bir ulus olma yolunda önemsiz gibi görünse de, işlevsel olarak çok önemlidir. Benedict Anderson bu işlevleri üç yöne ayırmıştır. İlk olarak, dil birbiriyle iletişim kuran bir elit kesimden (halk ya da etnik topluluk da olabilir) bir topluluk çıkarabilir, bu topluluk belirli bir teritoryal devlet alanı ve anadil bölgesiyle çakışabilir. Bu durumda henüz var olmayan ulus topluluğu için bir model olacak bir topluluk meydana gelecektir. Yani, konuşulan diller ya da lehçeler gelecekteki ulusla bağlantılı olacaktır (Hobsbawm, 2010: 80). Diğer yandan, matbaa öncesi Avrupa’da ve dünyanın diğer yörelerinde, konuşanları için önemli olan diller çok çeşitli idi. Kapitalist yayıncılık anlayışı, bu dillerin hepsinden yararlanmak yerine bir takım ortak işaretler üzerinden bir dil(ler) yarattı. Bu yayın dilleri, ulusal bilincin temellerini ortaya atmıştır. Konuşulan dil yanında yazılı olarak ortaya konan dil, yayın dili, konuşulan halk dillerinin üzerinde bir düzeyde, birleşik mübadele ve iletişim alanı yarattı (Anderson, 2007: 59). İkinci olarak, kapitalist yayıncılık, dile yeni bir sabitlik kazandırdı. Bu ulusal bilincin temelinde kadimlik fikrini oluşturdu. Yani, ortak dil, basılı haldeyken, doğal bir evrime tabi olarak ortaya çıkmaması nedeniyle, gerçekte olduğundan daha kalıcı oldu ve buna bağlı olarak daha ebedi kılan yeni bir sabitliğe kavuştu (Hobsbawm, 2010: 82). Üçüncü olarak, kapitalist yayıncılık aynı zamanda, eski idari halk dillerinden farklı bir iktidar dili de yarattı (Anderson, 2007: 60). Böylece, dil, yöneticiler ile elit kesimin ya da kültür dilinin, kamu eğitimi ve diğer idari mekanizmalar yoluyla (modern) devlet dili olmaya başladı (Hobsbawm, 2010: 82).

Kısaca, dil, asli olarak bir ulusun temeli olmasa da, ulusun hangi söylemle, algıyla birleşeceği konusunda önemlidir. Dilin, kültürel, etnik yapıya da dahil olması bir şekilde ulusal boyuta taşınmaktadır. Dolayısıyla, ulus, öyle oluyor ki, “ortak dili konuşan”lar olarak tanımlanabilir hale geliyor.

Ulus, ulus-devlet ve ulusçuluk ilişkisini-döngüsünü belirlemeye çalışacağımız kavramsal kısmın bu bölümünde, ulusun, hangi unsurlar üzerinde birleştiğini ortaya çıkarmaya devam ediyoruz.

1958 tarihli, Enciclopedia Brasileira Merito’da naçao; “bir devletin, aynı rejim ya da yönetimde yaşayan ortak çıkarları olan yurttaşlar topluluğu; belirli toprak

parçasında ortak gelenek, özlem ve çıkarları bulunan, grubun birliğini sürdürme sorumluluğunu üstlenen merkezi iktidara bağımlı olan insanların oluşturduğu kolektif, yönetim güçleri dışında, bir devlete bağımlı halk” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda, üzerinde duracağımız kavram yurttaşlık kavramıdır.

Yurttaş ilk olarak, bir sitenin, yerleşimin sakini olarak tanımlanmıştır (1694 tarihli Dictionnaire de l’Academie Française). Yurttaşlık, ulus kavramı ile ilişkilendirilmeden önce de, devlet çevresindeki bir toplumsal sözleşme ile özdeşleştirilmiştir (halk egemenliği). Petit Larousse’un tanımıyla da yurttaş, bir devletin hakları ve siyasi ödevleriyle tanınan üyesidir. (Wenden, 1998: 41). Bu tanımdan yurttaşlığın iki yönlülüğünü ortaya çıkarabiliriz. Bu, yurttaşı egemene bağlayan karşılıklı yükümlülüktür: Egemen, gördüğü sadakat ve itaate karşılık, yurttaşa gönenç, yardım ve koruma sağlamakla yükümlü olacaktır. Daha geniş bir tanımlama yapacak olursak, yurttaşlık, devletin belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve üzerlerinde denetim sahibi olduğu bireylere tanıdığı sivil, toplumsal ve özellikle siyasi haklar bütünüdür (Leca, 1998: 11). Bu haklar, pratikte insanlar üzerinde, bazı özelliklere göre kademeli olarak tanınagelmiştir (sadece erkek bireyler, reşitlik, bazı mesleklere mensup olma, mülkiyet vs).

Peki, bu haklar yurttaşlara neden tanınmıştır? Çünkü yurttaş olduğunun bilincine varmış olan insan, Rousseau’nun belirttiği üzere, “kişiliğini devlet ile olan ilişkisinde gören, kendi varlığını devletin varlığının bir parçası olarak algılayan ve böylece bu büyük bütün ile bir anlamda özdeşleşen, kendisini vatanın bir üyesi olarak hisseden ve vatanını yalnız bir insanın salt kendisine duyduğu eşsiz duyguyla seven insandır” (Ağaoğulları, 2010: 151). Yani, yurttaşlık insanların, devlete (yönetim aygıtı) bir takım siyasi haklar ile ilişkilendirilmesidir. Böylece, bir toprak parçasının üzerinde yaşayan insanlar, salt insan olmaktan öte, yurttaş olarak yönetim aygıtına dahildir. Bu “dahil olma”nın sürekliliği sağlamak için, yurttaşlar arasında çeşitli duygusal bağlar kurulmalı, onların birbirlerine karşı duygusal yönelime girmeleri sağlanmalıdır. Bireylerin çıkarları, tutkularına dönüştürülerek topluma bağlanmalı ve “ayrılmaz bir beden” şeklinde birleştirilmelidir. Bu duygusal bağlar Rousseau’ya göre yurtseverlik ve dindaşıktır (yurttaşlık dini) (Ağaoğulları, 2010: 153). Yurttaşlara güçlü yurtseverlik duygularının aşılmasıyla, ortak bir kültür yaratılacak, bireylerin bunu içselleştirmesi sağlanacak ve bu şekilde, bireysel irade, genel iradenin içerisine eklemlenmiş olacaktır.

Yurt imgesi dolayısıyla bir duygudaşlık çemberi oluşturulacak, bu çember içerisindeki bireyler, öznel olarak kendilerini bütünü parçası hissedeceklerdir. Böylece, bireyler erdemli insanlara, yani iyi yurttaşlara, toplum ise duygu ve düşünce birliğine sahip gerçek bir ulusa dönüşecektir. Bir toplumun ulus haline dönüştürülmesi, yurtseverlik temelinde, bir günde yapılacak bir iş değildir, bunun için insanların çocukluktan beri eğitilmesi gerekmektedir (Ağaoğulları, 2010: 153). Yani, Concorde'tin belirttiği üzere insanlar yurttaş olarak doğmaz, eğitim ve bilgilenme yoluyla, yurttaş olurlar (Wenden, 1998: 42). Eğitim ve bilgilendirmenin içerisine ulus oluşturma, ulusçuluk ideolojisi ve dolayısıyla ulus-devlet sürecinde farklı bir çok unsur girecektir (kamusal eğitim, askerlik, dil eğitimleri, tarihsel süreçlerinin öğrenilmesi, siyasal katılım hakları vs.). Diğer yandan, orijinal halkçı yurtseverlik fikri, ulusçuluk kökenli olmaktan çok, devlet fikrine dayanmaktaydı. Bu düşünce bizzat halkla, yani onun adına iktidarı yürüten devletle ilintili bir düşünceydi. Sözcük anlamıyla, yurtseverler, doğru ya da yanlış, “benim ülkem” düsturuna inananların, hükümetin içindeki hizipçilerin tam karşısı kişilerdi (Hobsbawm, 2010: 110). Bu durumu Rousseau'nun yurttaşlık dini fikriyle de ilişkilendirebiliriz. Rousseau'nun önerdiği din, toplumsal yaşamı düzenlemeye yönelik olan, daha açıkçası her bireyin ahlaklı bir insan olmasını ve yurttaşlık görevlerini sevmesini sağlayan bir dindir (Ağaoğulları, 2010: 163). Rousseau'nun din algısı tamamen toplumsal bir temele dayanmaktadır. Diğer kurumlarla birlikte bireyleri yurttaş olarak dönüştürme amacı taşır. Diğer dinlere hoşgörülü olmakla birlikte kendi içinde yurttaş fanatizmi denilebilecek bir tutum sergilemektedir. Rousseau'ya göre egemen, kimseyi yurttaşlık dininin dogmalarına inanmaya zorlayamaz, fakat inananları da dinsiz oldukları için değil, topluma uyumsuz oldukları için, yasaları ve adaleti içten sevmedikleri ve gerektiğinde yaşamlarını ödevlerine feda etmedikleri için devletin dışına sürme hakkına sahiptir. Bu tür insanları yurttaşla dönüştürmek imkansız olduğu için, devlet içinde yer almaları da tehlikelidir (Ağaoğulları, 2010: 163). Dolayısıyla, bu dine mensup olmayanlar ülkelerini, devletlerini “Benim ülkem” olarak benimsemedikleri için, dışlanmaya maruz kalacaklardır. Çünkü yurttaşlık dininin her ne kadar içselleştirdiği bir durumu varsa da dışlayıcılığı da mümkün kılan bir algısı vardır.

Devletin kamuoyunu yönlendirmesiyle ulusal giysilerini terk etmeyecek kadar geleneklerine bağlanan ve kendilerine özgü yeni gelenek ve görenekler geliştiren insanların hepsinde aynı yurda, aynı ulusa ait oldukları bilinci güçlenir. Böylece birey, kendini ayrılmaz bir bütünü parçası olarak görür ve kamuoyunun yargısına mutlak

olarak boyun eğer (Ağaoğulları, 2010: 156). Rousseau'ya göre, devlet, hükümet biçimi ne olursa olsun, tebaasını genel iradeye katılan yurttaşlara dönüştüremediği, ortak çıkarlar, duygular, değerler etrafında birleştiremediği sürece dağılamaya mahkum olacaktır. Dolayısıyla, siyasal yapının sağlamlığını sağlayacak harç, yurttaşlıktır (Ağaoğulları, 2010: 151).

Kısacası, “ulus nedir” sorusunu cevaplarken karşımıza birçok alt unsur çıkmaktadır. Buraya kadar, ulusa gidebilmek için gerekli unsurların da tanımını yaparak genel bir algı oluşturmaya çalıştım. Bir sonraki aşama, bu alt unsurların hangi önceliklerle ulus tanımını yaratması olacaktır. Yani, filolojik alandan çıkıp, ulus kavramına ait çeşitli yaklaşımları ele alacağım bir aşamaya geçeceğim.

1.1.1. Sosyolojik Olarak Ulus

İlk olarak hakim sosyolojik teoride ulus, aynı ekolojik alan üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışma süreçleriyle birlikte “aşağı kültürlerin”, standartlaştırılmış, homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir “yüksek kültür” ile bütünleşmesi olarak ele alınmaktadır (Leca, 1998: 13). Burada aşağı kültür ile yüksek kültürden anlamamız gereken, halk (köylü, köle) ve ayrıcalıklı sınıflar (din adamları, iktidar mensupları gibi) ayrımıdır. Bu bütünleşme süreci, sosyolojik kuramlar içerisinde iletişim kuramları olarak da sınıflandırılmaktadır (Erözden, 2008: 8).

İletişim kuramlarının öncüsü, Deutch'a göre, belirli bir kültürel yapıyla belli bir toplum arasında her zaman için, toplumsal işbölümünü ortaya çıkaran ilişki vardır. Ve bu işbölümü de sürekli bir iletişimi zorunlu kılmaktadır. Buna göre, halk, birbirlerine kültürel özelliklerine bağlı benzer davranış biçimleri ve iletişim kanallarıyla bağlanmış belirgin sayıda insan topluluğudur (Erözden, 2008: 7). Halk aşamasından ulus aşamasına geçiş sürecinde iletişim kanalları önemlidir. Ve bu iletişim kanalları belli gelişmişlik göstergelerine sahiptir(ekonomik, demografik vb).

Bir diğer iletişim kuramcısı, Anderson'dur. Anderson'un kuramının temellerine yukarıda da değinmiştik. Anderson, genel olarak, iletişimin “din”, “kapitalizm” ve oluşturduğu “dil” ile sağlanması üzerinde durmuştur.

İletişim kuramının en bütüncül olanını ortaya koyan Gellner'e göre, bütünleşme, toplumsal hareketlilik ile sağlanmaktadır (Erözden, 2008: 7). Özellikle sanayi toplumu

açısından bu hareketlilik dinamikliği açısından önemlidir. Bu dinamikliğin iki boyutu vardır: Toplumsal işbölümü ve eğitim. Toplumsal işbölümü ekonomik temellidir. Sanayi toplumunun ve çağının getirilerine göre (toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel yapıdaki değişimler) ekonomik alanın yeniden şekillenmesini ifade eder. Sanayi toplumunda genel olarak, her işlev için bir uzman vardır ve nüfus bakımından yoğundur. Dolayısıyla, uzman daha çoktur. Bu anlamda da işbölümü oldukça gelişmiştir. Sanayi toplumunda uzmanlık dalının çok olmasına rağmen, uzmanlık sınırları bütün uzmanlarca kavranabilir niteliktedir. Meslek el kitaplarının dili hemen hemen ortaktır (Gellner, 1998: 102). İşte bu aşamada devreye eğitim girmektedir. Eğitimin yaşam pratiğine eklemlenmesi, bir aile, akraba grubu, köy, kabile mensupları ya da benzer küçük birimler tarafından, bu birimlerde doğan çocukların topluluk yaşamına katılmalarının sağlanması veya buna zorlanması, beden eğitimi, kurallar, özel törenler gibi sistemlerle bu çocukların kendinden önceki kuşağa makul ölçülerle benzeyen yetişkinler haline getirilmesi şeklindedir. Bu durumun iki tipik örneği mevcuttur. İlki, Osmanlı Devletindeki devşirme yeniçeri sistemi, çocuğun köle olarak alınıp ordu mensubu şeklinde yetiştirilmesi, ikincisi, İngiliz üst sınıflarınca uygulanmış yatılı okul eğitimine dayanan sistemdir (Gellner, 1998: 106). Böylelikle, eğitim okuryazarlık temelinde kültürel, iş öğrenimi temelinde ekonomik olarak bütünleşme sağlamaya yöneliktir. Buradan sosyolojik yaklaşımın, belirleyici özelliğinin ulusu kapitalist gelişim süreci içerisinde değerlendirdiğini çıkarabiliriz (Erözden, 2008: 7).

Ulus, objektif olarak gözlemlenebilir bir ortak “kültür” ile bir grup insanın bir ulus oluşturma iradesinin, ortak katılımları gereğince kendilerine bazı hak ve ödevler tanımlarının birlikteliği olarak sunulabilir. Marcel Mauss’un tanımına göre, maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezi iktidarı olan, sınırları belirli, bilinçli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından görece birliğe sahip olduğu toplum olarak daha geniş bir şekilde tanımlanmıştır (Leca, 1998: 13). Devlet unsurunun varlığı, yani, aile, kabile, klan, aristokrasi gibi verili toplumsal iktidarlar karşısında özerk bir toplumsal birikimin siyasal süreci, ulusların sebebi olarak görülmektedir. Bu anlayışa kanıt olarak, Weber’in tanımına göre ulus, sürekli olarak siyasal güçle ilişkiye giren dil topluluğudur (Leca, 1998: 14). Weber’in tanımından hareketle, dil topluluğundan tam olarak ne anlamamız gerektiğini açıkça ifade edebilmek için Gellner’in bu konudaki yorumları önemlidir. Gellner, ulus konusunda temel iki ayrım yapmıştır: Yapısal anlamda, soy bağına

dayanan ulus ve kültürel anlamda toplulukta geçerli değerlerin belirlendiği ulus. Diğer bir ayrımı da geleneksel toplum ve modern toplum ayrımıdır. Geleneksellik ve modernlik ayrımına ileride değinecek olmakla beraber, Gellner'e göre geleneksel toplumda kültür önemli olmamaktadır. Modern toplumlarda ise kültür iletişim sağlamak adına birleştiricidir. Bu birleştiricilik, kültür temelinde aynı dili konuşuyor olmakla sağlanacaktır. Ortak dili konuşuyor olmakla, bireyler eşitlenecek ve içerisinde buldukları yapıya eklenilebileceklerdir (yurttaş). Bu oluşumun tetikleyicisi ve harcı eğitim olacaktır. Eğitim kurumları Gellner'e göre önemli olmakla beraber, kültürel oluşum, ekonomik oluşumla da desteklenmelidir (Erözden, 2008: 12).

Sosyolojik anlamda ulus, "ortak kültür" üzerinde şekillenmektedir. Bu kültür, ekonomik ve eğitim anlamında temellenmektedir. Toplumsal pratik, ekonomik anlamda dönüşümler, eğitim alanıyla ekonominin desteklenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Sosyolojik anlamda ulusun tanımlanma sürecinde bir diğer dikkat çeken nokta, "bir merkezi iktidar ile desteklenen kültür"dür. Bir merkezi iktidar, merkezi iktidara tabii halk (aile, kabile, klan, aristokrasi vb.) ve ortak kültürün ayaklarını oluşturduğu birliktelik, sosyolojik olarak ulustur. Bu üçlü temelde, devlet ve halkına karşı, kültürü eğitim yoluyla da destekleyerek, ulusun yeniden üretimini ve sürekliliğini sağlamak bakımından önemlidir. Bu anlamda, devlet, ulusun sebebi olarak değerlendirilebilir.

1.1.2. Tarihsel Olarak Ulus

Ulus, hem toplumsal pratikler hem de düşünsel anlamda tanımlanagelmiş olup, tam olarak bir tanıma erişememiştir. Ulusu algılamak bakımından bir diğer ayırmadan faydalanmak zorundayız. Bu ayırım, tarihsel olarak ulus kavramını değerlendirmek olacaktır. Tarihsel anlamda ulus, sosyolojik anlamda ulusu da içermektedir. Bununla birlikte, Tarihsel yaklaşım kendi içerisinde de bir takım ayrımlara gitmektedir.

İlk olarak gelişim kuramları, sosyolojik temelli ulus ayrımlarıyla, tarihsel yaklaşım arasında bağ kurmaktadır. İki yaklaşımın temel farkı ise, sosyolojik yaklaşımın toplumun katmanları arasındaki dönüşümü temel alması, gelişim kuramlarının bu dönüşümlerin yanında, devlet aygıtındaki dönüşümleri de temel almasıdır (Erözden, 2008: 18). Bu yaklaşımın önemli temsilcileri Tilly ve Rokkan'dır. Tilly ve Rokkan'ın çalışmaları, "nation building" ya da "state making" olarak devlet inşası temelinde yoğunlaşmıştır (Jaffrelot, 2010: 27). Bu kurama ileride değineceğim.

Tilly ve Rokkan'ın çalışmalarından farklı olarak, Hroch, ulusun bir olgu olarak ortaya çıkması sürecine değinmiştir. Bu süreç başlıca iki alt gruba ayrılmaktadır. Birinci ayırım, kapitalist gelişme sonucu ortaya çıkan burjuva sınıfının, eski rejimin egemen sınıflarını devirerek kendisini toplumun tümünün temsilcisi ilan etmesi sonucu ortaya çıkan uluslaşma modelidir. İkinci ayırım, kendi egemen sınıfı mevcut bulunmayıp, bir etnik birim teşkil etmesine rağmen bağımsız bir siyasi birim oluşturmayan ve aynı zamanda da süreklilik arz eden bir kültürel üretim geleneğinden ve kendine ait bir edebiyat dilinden yoksun bulunan toplumlardır (Erözden, 2008: 22).

Hroch'a göre toplumsal gelişme dinamiğinin temelini ekonomik gelişme belirlerken, çevresini ülkesel, dilsel ve siyasi ilişkiler belirlemektedir. Bu süreçte, ulusal bilinç de önemlidir. Hroch, ulus bilinç temelindeki uluslaşma sürecini de üç aşamaya ayırmıştır. A aşamasında, bir grup entelektüel, mensubu olduğunu düşündükleri etnik topluluğun dili, kültürü ve tarihi üzerinde araştırma yaparlar. Ve bu araştırma süreci toplumdan bağımsız olarak ve topluma kapalı olarak gerçekleştirilir. B aşamasında, A aşamasında yapılan bu çalışmalar topluma, çeşitli kanallarla, yurtseverlik temelinde eklemlendirilir. Bu aşama ulusal bilincin mayalanma sürecidir (fermentation-process). C aşamasında ise, ulusal bilinç geniş kitleler tarafından içselleştirilmiştir ve ülke olarak benimsenen toprak parçasında yaygınlaştırılmıştır. Bu ayrımlarda "ulusal hareketin toplumsal dönüşümün genel akışıyla olan bağlantısı" (transformation) temel alınmıştır. (Çetinkaya, 2003: 93, Erözden; 2008: 22). Bu süreçte, önemli olan aşama, B aşamasından C aşamasına geçiş sürecidir. Bu süreçte ulusal hareketlilik, tarım reformu, endüstrileşme, şehirleşme ve kapitalist toplumun eşiğine geçişin hemen öncesindeki toplum ile olan doğrudan ilişkileri gibi ekonomik ve toplumsal etkenler önem kazanmaktadır.

Tarihsel yaklaşımda buraya kadar ulaşabileceğimiz ortak nokta, ulusun oluşum sürecindeki toplumsal dinamikleri tarihsel gelişim süreciyle ele aldığı ve açıklamaya çalıştığıdır. Tarihsel yaklaşımın başka alt dalları olmakla birlikte, bu aşamalar, ulusçuluk temelinde şekillenmesi bakımından konumuzun bu kısmında değinilmeyecektir.

1.1.3. Hukuksal Olarak Ulus

Sosyolojik ve tarihsel yaklaşımdan farklı olarak, ulusun hukuksal boyutu dinamik değil, statiktir.

Klasik hukuki yaklaşıma göre, zamandan ve mekândan bağımsız olan devlet, genel olarak dört unsurdan oluşmaktadır. Devletin maddi ya da somut unsurları: ülke, nüfus, devletin hukuki ve fiili varlığını sağlayan unsurlar da egemenlik(iktidar) ve kişilik unsurları olacaktır (Erözden, 2008: 37). Burada önemli olan, devletin insan unsurudur. İnsan unsurunun gelişim sürecine bakmadan bu dört unsuru değerlendirdiğimizde devlet, tarih dışıdır diyebiliriz, fakat insan unsuru bu değerlendirmeyi yapmamızı imkansızlaştırır. Çünkü devletin insan unsuru ulusu oluşturabilmesi için dil birliği, din birliği, soy birliği, ülke birliği, kültür birliği, tarih birliği, amaç birliği, ekonomik yaşam birliği gibi birliktelik biçimlerine sahip olmalıdır (Erözden, 2008: 38).

Başka bir açıdan normatif merkezin dayanağı olarak devlet, ulus ve ülke olarak iki bütünleştirici kavrama dayanmaktadır. Ulus, siyasal iktidarın meşruluk kaynağıdır, kurulan hukuk düzeninin temel normu olan anayasanın da ulusun bir sözleşmesi olduğu kabul edilmektedir. Buna göre ortaya bir hukuk düzeni çıkmaktadır. Hukukla donanmış devlet, ülke içinde siyasal otoritedir ve bunun sonucu olarak, hukuk düzeninin düzenleyicisidir (Dağbaşı, 2006: 20).

Ulus, hukuki anlamda, devletin (siyasal otorite) işleyişinin, dayandığı esasların belirtildiği anayasasında bir statüdür. Anayasacılık hareketlerine baktığımızda da, “ulusun bölünmezliği”, “ulus egemenliği”, “halk egemenliği” gibi kavramlar, anayasaların dayandığı ilkelerdir. Bu anlamda ulus, hukuki olarak korunan bir yapı olarak ortadadır.

1.1.4. Siyasal Olarak Ulus

Siyasal teoriye göre, Dumont’un tanımıyla “ulus, hem bireyler topluluğu olarak oluşturulan bir siyasal gruptur, hem de diğer uluslara göre siyasal bir bireydir” (Leca, 1998: 14). Yani ulus, hem kendi içinde hem de kendi dışındakilerle bir anlam ifade etmektedir. Ulus, net bir şekilde sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde var olan, bir iç devlet aygıtı ve yabancı devletler tarafından denetlenen ve izlenen, üniter bir

yönetime itaat eden bir topluluk olarak da tanımlanabilir. Tanımda bahsedilen devlet, artık ulus-devlettir ve Bendix'e göre başlıca yürütme, yasama ve yargı işlevlerinin ulusal bir hükümet nezdinde merkezileştiği ve ilke olarak bütün yetişkin yurttaşların biçimsel eşitliğine dayalı siyasi katılımına olanak tanıyan siyasi bir sistemdir (Leca, 1998: 14). Bu siyasi sistem, siyasal iktidar ve toplum ayaklarından oluşmaktadır. Eğer ulus-devleti kurumsallaşmış siyasi iktidarı tarihsel aşamada büründüğü yapı olarak genelleştirirsek, ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgudur. Ulusçuluk ise meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen siyasi bir akım olarak algılanabilir (Erözden, 2008: 43). Ulus-devlet ve ulusçuluk kavramlarına ilerleyen bölümlerde değinecek olmakla birlikte burada bahsetmek de kaçınılmazdır. Çünkü konumuzun temelini oluşturan bu üç kavram bir devlet sisteminin birbiri ile iç içe girmiş unsurlarını oluşturmaktadır. Bu unsurlar, ulusun siyasallığının ne anlama geldiğini ortaya koymak bakımından önemlidir.

Kısaca, ulus kavramı köken olarak siyasal bir kavramdır. 18. yy dan itibaren, bir egemenliği uygulayan veya uygulamaya aday toplulukları belirtmek için kullanılmaktadır. Ulus kavramının ortaya çıkması için, siyasal egemenlik kavramını bütünüyle değişmesi, geleneksel iktidar biçimlerinin meşruiyetlerini yitirmeleri gerekmiştir (Dağbaşı, 2006: 23). Yeni meşruiyet kaynağı olan ulus, ulusal egemenlik temelinde siyasal iktidara eklenmiştir.

Bütün bu yaklaşımlara baktığımızda, ulus, ulus-devlet ve ulusçuluğun oluşturulmaya çalışılan bir bütünün, özellikle devletin bir parçası olduğunu görmekteyiz. Basitleştirmek gerekirse, ulus, devlet olarak kurgulanan sistemin bir parçası olmakta, ulusçuluğu kapsamakta ya da ulusçuluk tarafından kapsamaktadır. Fakat bu yaklaşımlar, sistemin bu parçalarına bütüncül olarak yaklaşmakla birlikte, olgusal düzlemin ötesine geçememektedirler (Erözden, 2008: 39). Yani, ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet konusunun tüm boyutlarını ortaya koyamamaktadırlar. Ulus ve ulus-devlet yapılanmaları her ne kadar bazı toplumsal dönüşümlerle tanımlanmaya çalışılsa da, kurgusal boyutu da, tanımlamaların sağlıklılığı açısından önemlidir.

Klasik hukuksal yaklaşıma baktığımızda, ulusçuluğun, ulus ve ulus-devlet oluşumunda yer almadığını görmekteyiz. Modern devletin büründüğü form olan ulus-devlet ise, devlet adı altında tarih dışı bir yapı olarak karşımıza çıkmakta ve toplumsal dönüşümlerden bağımsız bir haldir.

Şimdi bu iki durum, kurgusal olarak, kurumsallaşmış siyasi iktidarın, belli bir tarihsel aşamada büründüğü form ve içeriğine uygun bir meşrulaştırma gereksinimi, olgusal olarak ise, kurgunun oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğu tarihsel aşamadaki somut, siyasi ve toplumsal durumdur (Erözden, 2008: 39).

Bu değerlendirmenin sonucu ortaya iki soru çıkmaktadır. Ulus, tarih dışı olarak mı ele alınmalıdır yoksa ulus modern bir yapılanma mıdır ya da etnik grup bir veri midir yoksa inşa mı edilmiştir? Bu soruları ayrı başlıklar altında cevaplandıracağım.

1.1.5. Ulusun Tarih Dışılığı

Ulusun tarih dışılığı, aynı zamanda ulusun doğallığı olarak da geçmektedir. Burada ulus, asıl olarak etnik grubun bir ‘veri’ olması üzerinden tartışılmaktadır. Bu yaklaşımı başlıca iki gruba ayırmak mümkündür (Erözden, 2008: 61).

İlk olarak, etnik grupların sürekliliğinin ön plana çıkarıldığı bir ayırım söz konusudur. Bu yaklaşım da kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır. Etnik grupların ön plana çıkarılması yaklaşımının birinci grubunda, salt biyolojik ve sosyo-biyolojik veriler ön plana çıkarılarak bahsedilen süreklilik açıklanamaya çalışılmıştır (Erözden, 2008: 61). Bu yaklaşım, Clifford Gertz tarafından “kökçüler” olarak da temsil edilmektedir. Gertz, modern toplumun sunduğu avantajlara (maddi ilerleme, toplumsal reformlar, yurttaşlık vb.) duyulan özlemle, kökensele bağların, kan, dil, din vb. arasındaki gerilimi temel almıştır. Bunu Gertz’ in şu açıklamasından da anlamak mümkündür:

“Kökensele duygularla sivil siyaset arasındaki gerilim her ne kadar hafifletilebilir olsa da, büyük ihtimalle tamamen yok edilemez. Bireyin bozulmaz bir biçimde neye ait olduğu, kimden geldiği konusundaki temel kavramını biçimlendiren yer, dil, kan, dünyaya bakış açısı ve yaşam tarzı gibi ‘verilerin’ gücü, kişiliğin irrasyonel temellerine kök salmıştır” (Jaffrelot, 1998: 59).

Bu yaklaşımın bir diğer temsilcisi, Van den Berghe’dir. Berghe, Gertz’in çalışmasının neden unsuru eksikliğini, yani sürekliliğin nedenini açıklamamasını, salt biyolojik temelle genetik verilerden hareketle açıklamaya çalışmıştır (Erözden, 2008: 62). Bu yaklaşım, sabitçiliği ve siyaset biliminin uğraşı dışındaki çalışmalara yönelik olması ve kültürü dışlaması bakımından eleştirilen bir yaklaşımdır.

Etnik grupların sürekliliği tezine yönelik ikinci yaklaşım, Walker Connor'ın kültürel ve sosyo-siyasal temelli etno-ulusçuluk yaklaşımıdır. Connor, temel olarak, modern öncesi toplumlarda etnik grupların varlığını baştan bir veri olarak kabul etmiştir. Connor bir adım daha ileri giderek bu bağların çağdaş toplumlarda da var olduğunu da kanıtlamak adına etnik grupların sürekliliğini kanıtlamaya çalışmıştır (Erözden, 2008: 62). Dolayısıyla, Connor'a göre ulus ve etnik grup aynı şey olmakla beraber, ulus söyle tanımlanmıştır: "Eski (pristine) anlamında ortak bir atadan geldikleri inancına sahip bir insan topluluğudur". Tanımda da bu eş anlamlılık görülmektedir. Oysa her ikisi arasında kimliğin belli bir mesafeye ortaya çıkışında, ideolojinin belirlenmesinde kendini gösteren bir kopuş ya da çelişki mevcuttur (Jaffrelot, 1998: 60). Öte yandan, Connor'a göre, ulus-devlet de içinde tek bir etnik grup barındırmaktadır. Connor bunun geçerli olmayabileceğini yakın tarihli çalışmalarında ortaya koymuştur. Kanıt olarak da İngiliz ve Fransız uluslarının 20. yy da ancak uluslaştığını söylemektedir. Fakat çalışmasında, etnik grubun ne şekilde, ne zaman, hangi süreçte uluslaştığını belirtmemektedir. Bunun yanında da, devletlerin içerisindeki etnik çatışmaların devam ettiğini öne sürerek hala uluslaşma olmadığı ya da ulus bağlarının etnik bağlardan daha üstün olmadığını belirtmektedir (Erözden, 2008: 63).

Temel olarak belirttiğimiz ayrımındaki, ikinci yaklaşım, siyasi yapılanmadaki süreklilik yaklaşımıdır. Gerek tarihsel, gerek antropolojik olarak ulus olgusunu açıklamaya çalışan John Armstrong, çalışmasında ağırlıklı olarak siyasi yapılanmanın sürekliliğini temel almıştır. Armstrong, etnik ve ulusal kimliklerin hangi etkenlerle geliştiklerini ortaya koyarken, Fredrik Barth'ın "sınır" üzerinden ulusu tanımlama çabasını temel almıştır. Barth, bir etnik grup bünyesinde örgütlenen insan bünyesinin değişken olmadığını ortaya atan ilk yazarlardan biridir. Zaman içinde değişen bu insan tanımlaması sınır dolayımıyla gerçekleşmektedir. Bu değişimler kültürel ve yerleşiklik bakımından ekolojik ya da bir statüden diğerine geçmek bakımından toplumsal değişkenlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Jaffrelot, 1998: 60). Böylece, toplumsal gruplar kendilerini dışlama yoluyla (exclusion) tanımlamaktadırlar. Yani, bir toplum kendini, kendi toplumunun ortak özellikleri üzerinden değil, kendisini çevreleyen diğer toplumlardan farklılaştığı ölçüde tanımlamaktadır. Bart'ın bu "sınır"lamasını, Armstrong geliştirerek toplum ayrımları oluşturmuştur. İlk olarak göçebe toplum-yerleşik toplum, ikinci olarak Müslüman-Hristiyan toplum farklılaşmasıdır (Erözden, 2008: 65). Etnik sınır, "biz" ve "onlar" arasında kaçınılmaz

bir ayırım hattı olarak kaldığından bu dönüşümler yine de bir kültürel senteze yol açmaz. Bu ikilem yalnız etniklik temelinde değil, ulusçuluk temelinde de Connor'un etno-ulusçuluk çalışmasında olduğu gibi hareket noktasıdır. Diğer yandan, Connor'un çalışmasının zaafı da etniler çağı ile uluslar çağının bir ayırımını yapamamış olmasıdır. Oysa her ikisi arasında kimliğin belli bir mesafede ortaya çıkışında ve ideolojinin belirlenmesinde kendini gösteren bir çeşit çelişki mevcuttur (Jaffrelot, 1998: 60).

Ulusun tarih dışılığı tezi, ulusun, etniklik temelinde şekillenip daha sonra bu etnikliklerin sınırları bakımından kendini tanımlama çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda ulus, verili bir gerçekliktir ve böylece ulus toplumda var olanlar üzerinden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Fakat geldiğimiz noktada ulus nedir diye sorduğumuzda yine tam anlamıyla yanıt alamamaktayız. Çünkü aslında etniklik ve ulus olma ayırımının olmayışı bizi çerçeve olarak bir ulus tanımına götürememektedir. Diğer yandan bu yaklaşım içerisindeki araştırmalar, bütün dünya uluslarına uyarlanabilir olmamaktadır.

1.1.6. Ulusun Modernliği

Bu başlık konunun temeli bakımından ayrıca önemlidir. Çünkü bu aşamadan sonra konumuza temel oluşturmak istediğimiz ulusu artık daha kapsamlı bir şekilde tanımlamaya çalışacağım.

Ulusun modernliğini açıklamaya girişen birçok çalışma mevcuttur, burada bu çalışmalara yer verip sınıflandırarak, genel olarak kabul görmüş bir tanımlı olmayan ulusun ne olduğunu, hangi unsurlar temelinde şekillendiğini anlamaya çalışacağım.

Birçok ortak temel üzerinden yapılan çalışmaları en genel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birinci ayırım, ulus formunun belirlendiği toplumsal aşamanın ortaya çıkışında asıl etki eden unsurun ekonomik gelişme olduğu temeli üzerinedir. İkinci ayırım ise ağırlıklı olarak modern çağlarda ortaya çıktığı düşünülen karmaşık nitelikli bir sınıfsal ayrışma unsuruna dayanmaktadır. (Erözden, 2008: 66).

1.1.6.1. Ekonomik temelli ulus kuramları

Bu iki ayırımdan, ilkinin temelinde “nation building” ekolünü, güdümbilimsel yaklaşımı ve Geller'in yaklaşımını inceleyeceğim.

1.1.6.1.1. Nation building ekolü

1950 ve 1960'lı yıllarda, Karl Deutch, Stein Rokkan ve Charles Tilly ile birlikte yaygınlaşan nation building ekolü, dönemin kalkınmacılık çabalarını da destekler niteliktedir (Jaffrelot, 2010: 27).

Stein Rokkan, modernleşme olgusunu 16. yy'a dayandırmaktadır. Rokkan'ın ilk ulus-devletlerle ilgili çalışması, ortaçağın son dönemlerine kadar uzanan ekonomik, uzamsal ve kültürel verilerin analizine dayanır. Bunun yanında, Rokkan, 16. ve 17. yy arasındaki dönem için, ticaret şehirlerindeki iş ilişkileri, monarşik merkezlerin askeri idari güçleri ve dilsel, kültürel homojenlikleri gibi oldukça istatistiki çalışmalar temelinde uluslaşma sürecini araştırmıştır. Bu araştırma, Avrupa'da ilk ulus-devletlerin ortaya çıkmasını ve farklılaşmasını sağlayan, jeo-ekonomik ve jeo-politik bölünmelerin teşhis edilmesinde ve bir çok tipoloji üretilmesinde oldukça önemlidir (Jaffrelot, 2010: 28).

Charles Tilly de Rokkan'inkine benzer olarak devlet inşasına öncelik tanıdığını ortaya koyup, ulus-devleti incelese de ulusun tam olarak yapılamayan tanımının da siyaset bilim açısından açıklaması zor bir konu olduğunu belirtir. Tilly, zor ve sermayenin içe geçmişliği temelinde, zor olarak "devlet", sermaye olarak ekonomik temelli, sermayenin biriktiği şehirler denklemini, daha sonra zor yoğun, sermaye yoğun devletler olarak da ulus temelli açıklamaya çalışmıştır. Tilly'nin kuramını kısaca şu sözlerinden anlayabiliriz:

"18. yy'a gelindiğinde ulusallaşma dönemi başlamıştır, bir çok hükümdar mali aygıtı doğrudan devlet yapısının içerisine katmış ve bağımsız müteahhit müdahalesini önemli ölçüde azaltmıştır. Son yüzyılda uzmanlaşma çağı, mali ve askeri örgütlenme arasındaki kesin ayrımı doğurmuş ve devletlerin sabit sermayenin idaresine müdahalesi artmıştı. Sonra, ulusallaşma sırasında hükümdarlar ordu ve donanmalarını doğrudan devlet yönetim yapısı içerisine kattılar ve sonunda yabancı paralı askerlerden uzaklaşarak birliklerinin çoğunu kendi yurttaşlarından topladılar veya kiraladılar. Avrupa devletleri, büyük sivil bürokrasilerin desteklediği asker sistemini pekiştirdiler." (Tilly, 2001: 100).

Yani ulus, yaşamsal pratiklerden yani toplumdaki zor ve sermaye mekanizmalarının karşılıklı ilişkisinden doğmuştur.

1.1.6.1.2. Gdbilimsel yaklaşıım

Ulusun ancak belli bir ekonomik çaba sonucunda ortaya çıktığını savunan araştırmacılarından ilki Karl Deutsch'dur. Deutsch, ulusal kimlikteki belirginleşmenin ancak pazar ekonomisi, endüstriyel alanlar, şehirleşme, okuma yazma bilenlerin oranı ve toplumsal iletişimdeki gelişmelerle llebiyeceğini ileri sürmektedir. Ulusun bu şekilde temellere dayandırılması açıkça ulusun modern çağlarda ortaya çıkan bir tarafı olduğunun kabulü anlamına gelmektedir (Erözden, 2008: 67).

İletişim araçlarının gelişimini ön plana çıkaran Deutsch bu yaklaşıımın öncüsüdür. Deutsch'un nihai amacı, modernleşmeye yoğunlaşarak, istatistiki verilerin ışığında ulusçuluk kuramı ortaya koymaktadır. Belirlediği modern dönem, 16. yy dan ziyade endüstri çağının teknolojik devrimleridir. Deutsch'un önerdiği " işlevsel ulus olmak tanımını" izlersek, "ulusçuluk tek bir grubun üyelerini ye olmayanlara göre çok daha çeşitli konulardan ve etkin biçimde haberdar etme kapasitesine dayanmaktadır." Deutsch'a göre bu kapasiteye nicelik kazandırmak mümkündür. Ve böylece, oluşma sürecinde milli duyguların kat ettiği ilerleme llebilir. İşte bu ilerleme derecesi üst paragrafta saydığımız öncüllerle llmektedir. Bu ncller, geleneksel toplumdakinden daha çok yoğun bir iletişim ağı, bütünleşme düzeyini gösterir işaretlerdir. Diğer yandan, Deutsch'a göre modernleşme, kaçınılmaz şekilde etnik özgürlüklerin yok oluşuna ve azınlık gruplarının baskın grup bünyesinde eritilmesine yol amalıdır. Toplumsal hareketliliğe katılan evre cemaatlerin yeleri her ne kadar sadece şehir alanında işleyen işbölümüne katılsalar da baskın grubun kültürünü kabul etmekle yükümlü görülmektedir. Deutsch ulus inşa sürecini şu şekilde anlatmaktadır:

"Ortak ulusal devlet içindeki siyasal mozaiğe karşı gizli veya açık direnç; yönetimin nizamı pasif olarak kabul edecek şekilde asgari düzeyde bütünleşme; ortak devlete bol bol aktif destek verirken, etnik veya kültürel grubun bütünlüğünü ve farklılığını korumaya dayanan daha derin bir siyasal bütünleşme; son olarak müşterek bir dil ve kültür içindeki bütün grupların asimilasyonu yoluyla bütünleşmiş ulusal cemaat ile siyasal mozaiğin birbiriyle örtüşmesi-işte ulusa geçişin belli başlı merhaleleri bu şekilde sıralansa gerektir"

Yani Deutsch, etnik ve kültürel grubun varlığını kabul ederek, bu varlığın kendi içinde ve kendi dışında, dolayısıyla siyasal alanla karşılıklı ilişkisini göz önünde bulundurmaktadır. Bu ilişki ağında, ortak dil ve kültür bir harç olmakta, bu ilişki biçimini sağlamlaştırmaktadır. Aynı zamanda, asimilasyon temelinde kültürlerin

birbirine doğru geçişkenliği ve birbirine dönüşme süreci yaşanmaktadır ve bu toplumsal bütünleşmeden bir ulus ortaya çıkmaktadır.

1.1.6.1.3. Gözden geçirilmiş modernleşme kuramı

Ekonomik temelli olarak, endüstrileşme ile uluslaşma süreci arasında doğrudan bağlantı kuran araştırmacı Ernest Gellner'dir. Bu temele bakmadan önce Gellner'in ulus ile ilgili görüşlerinin temeline değineceğim.

Gellner, bir ulusun üyesi olmanın, belli pratiklerde öyle görünüyormuş olsa da, insanın doğuştan sahip olduğu özellikler dolayısıyla olmadığını belirtmektedir (Gellner, 2006: 77). Devlet, ulus ve ulusçuluk temeline baktığında ise, ulusla devletin evrensel bir zorunluluk değil, olumsuzluk olduğunu söylemektedir. Yani, ne devletler ne uluslar her çağda ve her koşulda var olmuşlardır. Bu olumsuzluk da devlet ve ulustan farklıdır. Diğer yandan, Gellner, ulusçuluk, ulus ve devletin birbirinin nasibi olduğunu, biri olmadan diğerinin eksik kalacağını ve bunun bir trajedi olduğunu savunur. Bu kavramlar birbirleriyle ilişki haline yönelmeden önce kendi başlarına ortaya çıkmıştır. Yani devlet kesinlikle ulusun yardımı olmadan ortaya çıkmıştır. Bazı uluslar ise, kendi devletlerinin inayeti olmadan ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, ulus tam olarak nedir sorusunun tam cevabını verebilmek için, Gellner, iki tanım üzerinden gitmiştir. İlk olarak, iki insan ancak ve ancak bir kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Burada kültür, bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimi sistemi anlamına gelmektedir. İkinci olarak, iki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Başka bir deyişle, ulusu insanlar yaratır. Uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmasının ürünüdür. Burada önemli olan bir gruba bir takım benzerliklerden ötürü kendini ait hissetmedir, bazı ayırıcı farklılıklardan dolayı kendini ve ait olduğu grubu, dışında kalanlar üzerinden tanımlamak değildir (Gellner, 2006: 77). Gellner buraya kadar kendine şablon iki tanım yaratmıştır. Ve bu tanımlarda asıl önemli olan kültür diye bahsedilenden ne anlamak gerektiğidir. Gellner, bu aşamada iki ayırım daha yapar. İşte bu ayırım Gellner'in araştırmasının temelindeki ekonomik tabana ait bir ayırım olacaktır. Tarım toplumundaki kültür ve sanayi toplumundaki kültür olarak yaptığı bu ayırmda bu toplumlara özgü kültürün paylaşılmasından bahsetmektedir.

Tarım toplumunda, yönetilenler ve yönetenler olarak bir ayırım yapılanmaktadır. Elit kültür ve popüler kültür olarak yapılan yatay bölünmenin yanı sıra, kırsal toplumda coğrafi engellerden ve köylü cemaatlerin dışı kapalı yapısından kaynaklanan pek çok dikey bölünme de mevcuttur. Tarım toplumundaki bu durum Gellner'e göre ulus olma yönünde bir engeldir (Jaffrelot, 2010: 38). Kısacası, tarım toplumunda çeşitli kültürler mantar gibi fişkırmakta ancak koşullar genelde kültür emperyalizmi denebilecek bir gelişmeyi, yani kültürlerden herhangi birinin hakimiyet kurup siyasal bir birikimin tümünü kapsamayı teşvik etmez. Bu toplumda kültür, çok küçük yerel toplulukları tarif etmek üzere yatay ve dikey kasta ayrılmıştır. Ve önemli ki, siyasal sınırları belirleyen etmenlerle kültürel sınırları belirleyen etmenler birbirinden tamamen farklıdır. Örneğin, devletler bazen inancı pekiştirici saldırılar düzenlerler, ancak bunlar tarım toplumunun yaygın ve normal koşulları olmamaktadır. Diğer yandan tarım toplumunda, bir kabilenin dilini konuşanlar o kabileye ait olmayabilir, iş, din, adetler temelinde, o kabilenden farklılaşabilir (Gellner, 2006: 85).

Tarım toplumunun bir sonraki aşaması sanayi toplumudur. Bu aşamada toplum sanayi toplumunun getirileri olan toplumsal biçimi yaşamaktadır. Ve bu aşama tarım toplumundan hem daha karmaşık hem de daha kontrol edilebilirdir. Modern toplum eşitlikçi olduğu için değil, hareketli olduğu için eşitlikçidir. Bu hareketlilikten dolayı, sürekli bir köşe kapmaca oyununa mahkum olan toplum, sahip olduğu köşeler arasındaki mevki, kast ya da tabakaların birinden öbürüne geçişi engelleyen derin barikatlar inşa edemez (Gellner, 2006: 100). Yani geçişlilik sanayi toplumunda mümkündür. Toplumun kendi içindeki bu hali, kapitalist süreçle birlikte homojenliğe doğru evrilecektir. Faal nüfus için, mesleki düzlemde son derece hareketli olmak ve dolayısıyla işlevselliğe ve koşullara intibaka elveren sağlam bir temel formasyona sahip olmak gerekmektedir (Jaffrelot, 2010: 39).

Formasyon Gellner tarafından şu şekilde ifade edilmektedir.

“Toplum üyelerinin, standart hale gelmiş bir dil içerisinde, müşterek kavramsal bir zeminde, münasip şekilde istihdam edilebilmeleri ve sahici, eksiksiz biçimde yurttaşlık hakkından yararlanabilmeleri için kendilerinden talep edilen teknik eğitim ve beceri düzeyi, aileler veya yerel cemaatler tarafından temin edilmeyecek kadar yüksektir. Bu düzey ancak, yüksek okuldan mezun insanlar tarafından yönetilen, öğretmenlerin ders verdiği ilkokulların tabanda bulunduğu piramidal bir sistem tarafından, yani modern ‘ulusal’ eğitim sistemine benzer bir kurum tarafından sağlanabilir. Bu piramit özerk siyasal birimin asgari boyutunu belirler.” (Gellner, 2006: 111).

Bu anlatımdan yola çıkarak diyebiliriz ki eğitim aslında, ekonomik yapı içerisinde beliren bireyi eğitmek ve içinde bulunduğu topluma adaptasyonunu sağlamak için önemlidir. Bir insanın eğitimi ona kimliğini kazandıran bir süreçtir. Bu bağlamda Gellner, kültürel homojenleşme temelinde, ulusçuluk ile bağlantı kurmaktadır. Ulusçuluk, hali hazırda var olan bir durum olmayıp, her biri devlet tarafından korunan, derinden içselleştirilmiş ve eğitimle bağımlı yüksek kültürlerle dayanan yeni bir toplumsal örgütlenmenin sonucudur (Jaffrelot, 2010: 40). Burada ulusçuluğun, ulustan sonra ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bunun yanında, Gellner'in ulusu açıklamak konusunda ulusçuluğu temel almaması bakımından, yani ulusçuluğu ulus-devlete bir aidiyet duygusu olarak belirtmesi bakımından, çalışmasının nation building ekolüne benzediğini söyleyebiliriz. Daha açık olarak, Gellner, bir ideoloji olarak ulusçulukla ilgilenmemiş olup, ulus inşa süreci ve ulusal duyguların inşasıyla ilgilenmiştir.

Kısaca ve özetle, geçmişte zayıf, tesadüfi, değişken, gevşek ve çoğunlukla da asgari düzeyde bir ilişkiye sahip bulunan devlet ile kültürün artık birbirleriyle bağlantılı olmaları gerektiğine işaret eden temel ipucu, yerel topluluk dışında toplumsallaşma zorunluluğudur. Bu durum artık kaçınılmazdır (Gellner, 2006: 116). Devlet ile kültür, birbirlerine eğitim ile bağlanmaktadır. Eğitim, toplumun kültürünü yeniden düzenlemektedir ve devlet eliyle yani siyasal otorite eliyle bu süreç gerçekleşmektedir. Eğitim, devlet ve kültür arasındaki bu döngü, toplumda vücut bulmakta ve toplum kendini bir homojenliğe doğru evirip, ulus olarak kendini yeniden yaratabilmektedir.

1.1.6.2. Sınıf temelli kuramlar

Ulusun modern çağlara ait bir toplumsal yapı olduğunu savunan çalışmaların ikinci gurubunda yer alan çalışmalar da aslında birinci grup gibi ekonomik temel üzerinden şekillenmektedir. Fakat ekonomik temelin toplumsal sınıflar üzerinde gösterdiği etkiyi ön plana çıkarması açısından bu kuramlar daha çok sınıf temelli olarak diğer ayırmadan farklılaşmaktadır.

1.1.6.2.1. Hobsbawm ve geleneğin icat edilmesi

Sınıf temelli kuramcılardan Hobsbawm, aynı zamanda bir tarihçi de olduğu için, çalışmasını geleneklerin icat edilmesi temelinde şekillendirmiştir. Bu incelemede Hobsbawm, toplumsal gelişme esnasında aslında 'eski' olan geleneklerin yeni koşullara uyarlanmasıyla, tamamen iradi bir şekilde "yaratılan-icat edilen" gelenekler arasında bir

ayırma gitmiştir. Hobsbawm'a göre, gelenek icadı, hızlı toplumsal dönüşümlerin yaşandığı zamanda ortaya çıkan bir olgudur. Bu temelde, hızlı endüstriyel gelişmelerin yaşandığı 1870-1914 döneminde üç tür gelenek icadı söz konusudur: Bunlardan ilki, somut ya da soyut topluluklara aidiyet duygusunu ve bu toplulukların içsel türdeşliğini kuran ya da sembolize eden geleneklerdir. İkincisi, kurumları, statüleri ve otorite ilişkilerini kuran ya da meşrulaştıran geleneklerdir. Üçüncü tür ise, toplumsallaştırmaya yönelik inanç ve değerler sistemidir. Bu üç tür arasında, Hobsbawm'a göre önemli olan birinci türdür. Çünkü, toplumsal dönüşümün hızlı olduğu endüstri çağında, aidiyet duygusunu ortaya çıkaran gelenekler, toplumu homojenleştirme ve bütünleştirme yolunda önemlidir (Erözden, 2008: 68).

Geleneğin icadı temelinde, Hobsbawm ulus için şöyle bir kurgu ortaya koymaktadır: Pratikte, bir halkın, eşiği aşacak büyüklükle olması koşuluyla, kesinlikle bir ulus olarak sınıflandırılmasına olanak tanıyan yalnızca üç kriter vardır: Bu üç kriterin birincisi, uzanan geçmişle bağıydı. İkinci kriter, yazılı, milli bir edebi ve idari anadile sahip olan, yerleşik bir kültürel elitin varlığıydı. Üçüncü kriter, kanıtlanmış bir fetih geleneğidir. Hobsbawm, fetih geleneğine atfen, bir halkın kolektif varlığının bilincine varması için emperyal bir halk olmaktan başkaca iyi bir yol yoktur demektedir (Hobsbawm, 2010: 55). Bu üç kriteri, tarihsel bağ ve dil unsuru temelinde birleştirebiliriz. Bu temel, üçüncü kriter ile birlikte yayılcı ve gerekiyorsa asimilasyonist de olabilmektedir.

Yukarıdaki üç kriteri içeren ulus adayları dışındaki gruplar da on dokuzuncu yüzyıl liberalizm ölçütleriyle, tarih ve ilerleme açısından kuraldışı bir siyasal birim olarak bulunmaktaydı. Burjuva liberalizminin en belirgin çağındaki (1830-80)ideologlara göre ulus ve ulus-devlet bu şekildeydi. Yani, bu kavramlar iki açıdan liberal ideolojinin de temelini oluşturmaktaydı: Birincisi, uluslar ilerlemesini, küçük gruptan büyük gruba doğru yani, aileden kabileye, bölgeye, ulusa ve nihayetinde geleceğin birleşik dünyasına uzanan bir süreçte devam ettirmektedirler. Bu son aşamada, dilsel açıdan da bir birliktelik, bütünleşiklikdir. Bu dil birliği, yerel dilleri kapsayan ve dışlamayan bir kurgudur. Liberal ideolojinin açısından bakıldığında, ilerleme olarak ulus fikri, mantıki olarak küçük topluluklarla, halkların daha büyük birimlerce asimile edilmesini yansıtmaktaydı (Hobsbawm, 2010: 57). Bu anlamda baktığımızda, yukarıdaki asimilasyon boyutunun içeriğini görmekteyiz. Diğer yandan,

toplumsal pratikte açısından bakıldığında, bazı toplulukların asimile olma süreci yaşamadıkları da söylenebilir.

Hobsbawm, ulus ve ulusçuluk temelinde, ulusun ulusçuluk tarafından yaratıldığını öne sürmekte ve “Ulusçuluğun kavramsallaştırdığı bir ulus geleceğe dönük olarak tanımlanabilirken, gerçek ulus, ancak a posteriori tanınabilir” demektedir (Hobsbawm, 2010: 23). Buna göre bir genelleme yapacak olursak, ulusçuluk ideolojisi tarafından tarih çağları boyunca ulusal mevcudiyetin ve birliğin sembolü olarak sunulan çeşitli kurum, gelenek ve toplulukların oldukça yeni tarihli icatlarla oluşturulduğunu ve bu durumun son derece önemli bir sorun olan toplumsal bütünlüğü sağlamak için gerçekleştirildiği savlanmaktadır (Erözden, 2008: 69).

1.1.6.2.2. Anderson ve hayali cemaatler

Ulus, icatçı temelden yaklaşan bir diğer araştırmacı da B. Anderson’dur. Anderson temelde, ulusu hayal edilmiş bir kurgu olarak ortaya koymuştur ve aynı zamanda bu hayal edilmişliği bazı durumlara dayandırmıştır: Eş anlılık düşüncesi ve kapitalist yayıncılık anlayışı. Bu iki durum aynı zamanda ulusu modern bir olgu yapmaktadır (Erözden, 2008: 69).

Kapitalist yayıncılık anlayışı temelinde, Anderson’un kuramı, Deutch’un iletişim süreçleri ile bağlantılı olarak, nation building olarak da değerlendirilebilir. Anderson, ulus kuramı ve ulusçuluk kuramı geliştirmiştir ve bu kuramlar üç boyutlu bir devrimin ertesinde, modern dönemde ortaya çıkmıştır. Birinci boyut, hakikate erişimin sağlandığı düşünülen dini lisanın (Latince) giderek marjinalleşmesi; ikinci boyut, toplumun doğası gereği kutsal bir mevkii sahibi olan hükümdarın etrafında örgütlendiği fikrinin zayıflaması; üçüncü boyut olarak, insan tarihiyle kozmolojinin iç içe geçtiği kadenci ve tarih dışı bir zaman anlayışının terk edilmesidir (Jaffrelot, 2010: 33).

Anderson’a göre ulusçuluk modern kalkınma tarihinin patolojisidir, tıpkı bireylerdeki nevroz gibi kaçınılmazdır, köklerini toplumlar için çocuksuluğun dengi olan ve dünyanın büyük bir kısmına dayatılan çaresizliğin ikilemelerinde bulur ve o da tıpkı nevroz gibi muğlaklığa bürünür, bunaklığa doğru ilerler ve tedavisi mümkün değildir. Anderson, ulusçuluğun kaçınılmaz bir durum olduğunu belirttikten sonra, liberalizm ve faşizm gibi olgularla değil de, “akrabalık”, “din” gibi olgularla bir arada düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Anderson, 2007: 20).

Ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğerlerini tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında bir şey işitmeyecektir ama her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam edecektir. Bu düşünceye paralel olarak Renan, “bir ulusun özü, tüm bireylerin ortak pek çok şeye sahip olması ve aynı zamanda hepsinin pek çok şeyi unutmuş olmasıdır” demektedir (Anderson, 2007: 20). Gellner de ulusçuluğun, ulusların kendi öz bilinçleriyle uyanma süreci değil, ulusların var olmadığı yerde onu icat eden olduğunu söylemektedir (Gellner, 1998: 138). Gellner’in bu düşüncesinde ulusçuluk, ulusu, icat, yaratım ya da hayal ile değil de, bir uydurma ve sahtekarlık ile ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ulusçuluğun, topluma ulus olmak adına yarattığı bir takım bütünleştiricilerle yani harç görevi görecek temellerle ilgili.

Ulus sınırlı olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Ulus egemen olarak hayal edilir, çünkü kavram, aydınlanma ve devrimin, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyeti aşındırmakta olduğu çağda doğmuştur. Ulus, bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık içermektedir (Anderson, 2007: 22).

Kısacası, önceki bölümlerde de değindiğimiz kapitalist yayıncılık anlayışı temelinde, bireyler kendilerini hiç görmese de kendileriyle eş anlı olarak aynı yayınları okuduklarını bildikleri diğer bireylerle kendilerini bir bütün olarak düşünecekler ve ulus kurgusu basitçe bu temele sabitlenecektir. Bu durumu kurgunun bireysel boyutu olarak değerlendirebiliriz. Diğer yandan, sınırlılık temelinde, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa devletlerinin nüfus sayımı, harita ve geçmişi arşivleme yöntemleri (müze) ile toprakları üzerinde denetim kurmaları da siyasal anlamda, ulusa bir boyut kazandırmaktadır. Devlet, bu yöntemlerle, kısmen kendini meşrulaştırmak adına bir takım belgeler, kanıtlar yaratmak çabası içerisindedir. Ulusa ait kolektif semboller (bayrak, marş..) yaratımı da aynı zamanda bu hayali durumu destekler niteliktedir.

Henüz ulusçuluk ve ulus-devleti tam olarak açmamakla birlikte buraya kadarki anlatımımızda ulusçuluk ve ulus-devletin, ulusa göre hangi konumda olduklarının ayrımını az çok belirlemeye çalıştık. Bu durum, ulus, ulus-devlet ve ulusçuluk

açısından, üç kavramında birbiri ile çok yakın ilişkisinin ortaya çıkardığı bir zorunluluktur. Buna göre, ulusçuluğu, ulus-devlet mi yoksa ulus mu yaratmıştır, diğer yandan, ulusu, ulusçuluk mu yoksa ulus-devlet mi yaratmıştır sorularını çeşitli kuramcılar ve araştırmacıların bakış açısından değerlendirmeye çalıştık. Soruların cevabına ve dolayısıyla konunun bütününe ulaşmak adına ulaşılan ortak nokta, ulusun modern bir olgu olduğu ve ulus-devlet içerisinde, ulusçuluk ideolojisi çerçevesinde yaratıldığıdır. Yani, kurumsallaşmış siyasi iktidarın belli bir aşamada büründüğü yapısal birim olarak ulus-devlet, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olarak ulus ve meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen siyasi akım olarak ulusçuluk, anlatmaya çalıştığımız kurgunun bütünleşmiş halidir. Ulus, bu durumda evrensel, kapsayıcı ve geneldir. Fakat bir ulusun diğerinden farklılığını ortaya çıkarmak, böylelikle ayrı siyasi birimler olarak örgütlenen devletlerin her birinin varlık nedenini haklılaştırmak amacıyla, bir yandan dil, kültür gibi doğal olduğu iddia edilen farklılıklar siyasallaştırılacak, diğer yandan da siyasi bir farklılık olarak yurttaşlığın doğallaştırılması söz konusu olacaktır (Erözden, 2008: 77). Bu dönüşümü gerçekleştiren ise, ulusa yönelen siyasi bağlılığı diğer her türlü değer üzerine çıkararak yücelten, ulusçuluk akımı olacaktır.

Geldiğimiz noktaya kadar amacımız, ulusun ne olduğunu ve unsurlarını belirlemektir ve bu unsurlardan yola çıkarak diğer kavramlarımızın ulusa göre ve kendilerine göre ne olduklarını ortaya koymaktır. Kavramsal kısmın son iki kavramında, yapmamız gereken bu unsurların, ulusçuluk ideolojisi içerisinde ve ulus-devlet yapılanmasında ne şekilde ortaya kondukları ve yorumlandıkları boyutunu ele almak olacaktır.

1.2. ULUSÇULUK

Ulus, ulusçuluk tarafından yaratılmıştır argümanından yola çıkarsak, ilk sorumuz, bu yaratımın nasıl olduğu ile ilgilidir. Bu başlık altında genel olarak irdeleyeceğimiz soru bu olmakla beraber, ulusçuluk hakkındaki farklı değerlendirmelerin içerisinde bu sorunun cevabını çıkarmaya çalışacağım. Çünkü ulus gibi, ulusçuluk da gerek toplumsal pratiklerin karmaşıklığından gerekse bu pratiklerin yorumlanışının çeşitliliğinden tam olarak tanımlanamamakla birlikte, farklı yorumlar ortaya çıkmıştır.

Ulusçuluk, bir ideoloji olarak aslında teorik yanı zayıf, ancak siyasal bir pratik olarak oldukça etkili bir harekettir. Diğer ideolojilerden farklı olarak da, ünlü teorisyenleri, ideologları yoktur. Fakat her ulusçuluğun kendine ait tarihçileri, edebiyatçıları, yani bir entelektüel grubu vardır. Sosyal bilimler açısından bakıldığında, ulusçuluk, ulusçu metinlerden itibaren kavranamaz, çünkü ulusçuluk yalnızca ulusçu düşünceden ibaret değildir. Hatta ulusçuluğun anlaşılması ulusçu düşüncelere mesafeli olunmasıyla mümkündür, çünkü ulusçuluğun söylemiyle kendini gerçekleştirme arasında bir çelişki vardır. Ulusçuluk tam da bu çelişkili alandan itibaren kavranmaya başlanmalıdır.

Son iki yüz yıllık siyasal gelişmelerin temeli oluşturan ulusçuluğun, kendisinin bu kadar muğlak olması ilginç olmamakla beraber, ulusçuluğun kitlelere ulaşabilmesinin temelinde de bu muğlaklık yatmaktadır. Dolayısıyla, sabit, evrensel, mutlak bir ulusçuluk fikrinden bahsetmek mümkün değildir. Bu yönüyle ulusçuluk söylem düzeyinde bir ideolojidir. Yani, faşizm, sosyalizm gibi ideolojilerle ittifak yaptığı alanlarda, ulusçu ilkeler de farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, tek bir ulusçuluk yoktur, fakat ulusçuluklar vardır (Kerestecioğlu, 2008: 310).

Konumuz itibariyle, ulus, ulus-devlet ve ulusçuluk denkleminde baktığımızda, ulusçuluğun, ulus-devlet kurgusu için önemli bir belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ulus-devletin meşruiyet kaynağı olan ulusu, tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeye çalışan, ulusçuluktur. Bu anlamda, ulusçuluk, ulus hakkında bahsettiklerimizin somutlaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu katkı sağlayacak ulusçuluklar nelerdir diye sorduğumuzda karşımıza iki belirgin ayrım çıkmaktadır. İlk olarak, ulus temelinde bir ayrım olan, etnik ulusçuluk- akılcı(rasyonel) ulusçuluk ayrımı, ikinci olarak da, ulusçuluğun faaliyet alanına göre, kültürel ulusçuluk-siyasal ulusçuluk ayrımıdır (Erözden, 2008: 80).

Bu ayrımlara değinmek gerekirse, etnik ulusçuluk temelinde karşımıza Smith'in ulusçuluk ayrımı ortaya çıkmaktadır. Smith'in ulusçuluk ayrımının özünü anlamak amacıyla öncelikli olarak ulusçuluk ideolojisine bakışımı değerlendirmek faydalı olacaktır. Smith, "ulusların "modernist" imgesine göre, ulus kimliği yaratan ulusçuluktur" demektedir. Ulusçuluk, aslında çoğu görünüşte yeni ya da özlem olarak 'yeni' ulusların yaratılmasına yardım etmektedir.

Smith, ulusçuluk ifadesinin işaret ettiği anlamları şu şekilde gruplandırmıştır:

- ❖ Bütün olarak ulus ve ulusal devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,
- ❖ Bir ulusa ait olma bilinci ve ulusun güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak
- ❖ “Ulus” ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm
- ❖ Uluslar ve ulusal irade hakkında bir kültürel doktrin ile ulusal emellerin gerçekleştirilmesine dair reçeteleri içeren bir ideoloji
- ❖ Ulusun amaçlarına ulaşacak ve ulusal iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal yapı ve siyasi hareket (Smith, 2010: 119).

Smith, ulusçuluğun bu kullanım farklarını toparlayarak, ulusçuluk, “hali hazırda ya da potansiyel olarak bir 'ulus' kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir harekettir.” tanımını yapmıştır. Aynı zamanda bir “toplumsal yapı” ve “siyasal hareket”in oluşması için bir ulusçuluk ideolojisinin gerekli olduğunu da belirtmektedir (Smith, 2010: 121).

Yine etnik ulusçuluğun ne olduğunu anlamak adına, Smith’in teritoryal ve etnik ulusçuluk ayrımına bakabiliriz:

Teritoryal ulusçuluk: Bu tür ulusçuluk da kendi içinde ikiye ayrılmaktadır:

1. Bağımsızlık öncesi hareketler: Ulus kavramını esas alan sivil ve teritoryal olan hareketlerdir. Bunlar öncelikle yabancı yöneticileri kovmaya ve eski sömürge olan ülkeyi yeni bir devletsel ulusla ikame etmeye çalışacaklardır. Anti sömürgeci bir ulusçuluktur.

2. Bağımsızlık sonrası hareketler: İlk ayırmda olduğu gibi, bu ayırmda da ulusu esas alan sivil ve teritoryal olan hareketlerdir. Çoğu zaman etnik farklılıklar arz eden nüfusu yeni bir siyasal topluluk halinde bir araya getirmeye ve bütünleştirmeye çalışacak ve eski sömürge devletin dışında yeni bir “teritoryal ulus” yaratmaya çalışacaklardır. Entegrasyoncu ve bütünleştirici ulusçuluklardır.

Etnik ulusçuluk: Bu tür ulusçuluk da ikiye ayrılmaktadır.

1.Bağımsızlık öncesi hareketler: Ulus düşüncesi temelde etnik ve secereci hareketlerdir. Daha büyük bir siyasi birimden ayrılmaya veya seçilmiş bir etnik yurdu ayırmaya veya burada toplanmaya ve onun yerine yeni bir siyasi 'etno-ulus' kurmaya çalışacaklardır. Bunlar ayrılıkçı ulusçuluklar ve diaspora ¹ ulusçuluklarıdır.

2. Bağımsızlık sonrası hareketler: Ulus düşüncesi temelde etnik ve secereci hareketlerdir. 'Etno ulus'un o andaki sınırlarını dışında bulunan 'etnik' akrabaları ve onların yaşadıkları toprakları ilhak etmek veya kültürel etnik bakımdan benzer 'etno-ulusal' devlet kurmak suretiyle genişlemeye çalışacaklardır. İrredantist ve pan-ulusçuluklardır (Smith, 2010: 134).

Smith, yaptığı ikinci ayırım olan, medeni (civic)- atnik ulusçuluk ayırımındaki medeni ulusçulukta ulusu, bir ortak kültürü paylaşan, tek bir yasal düzen içerisinde yönetilen ve toprak esasına dayalı (teritoryal) yurttaşlık bağına sahip bireylerden kurulu bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Buna göre, her ulus bir ülkeye sahip olmalıdır. Tarihi hafızanın mekanı olan ülke, azizlerin, bilginlerin ve kahramanların yaşadığı, çalıştığı, ibadet ettiği ve savaştığı özgün bir mekandır. Böylece, denizleri, nehirleri, gölleri ile coğrafyası kutsaldır. Yalnızca ulusal bilince sahip olanlar bu derin anlamı duyumsayabilirler. Diğer yandan, teritoryal ulusçuluk, yasalar ve kurumlar etrafında oluşan ortak bir iradeye sahip olmakla birlikte, bunun ötesine uzanan, merkezi, üniter kurumlar etrafında ifadesini bulmuştur. Aynı zamanda, sivil, siyasi ve sosyo-ekonomik hak yükümlülükleri içeren hukuki eşitlik yani, yurttaşlık, teritoryal ulusçuluğun bir başka boyutudur. Duygusal bir boyut olarak da, uluslar üyelerini bir arada tutmaya yarayan ortak anlayışa, ümitlere heyecanlara, ortak bir sözleşmeye ve kültürü oluşturan düşüncelere sahip olmalıdırlar. Bu boyutlara bağlı şekillenen teritoryal ulusçuluk, Jakoben dönemdeki Fransa'da, siyasi, hukuki bir camia içerisinde bütün Fransız yurttaşlarının kardeşliği ve cumhuriyetçi yurtseverlerin birliği temelinde vücut bulmuştur. Bunun yanında, bu dönemde, dil, kültürün ve onun medenileştiriciliğinin temeli de olmaktadır. Bu karşılık, tabii ve tarihi ülkeler temelinde birleştirilmekteydi (Yıldız, 2010: 35). Buna karşılık etnik ulusçuluk kapsamına giren ulusçuluk türleri, tamamen kurgusal olsa bile, toplumu oluşturan bireyler arasındaki mevcut soy bağları,

¹ Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer ya da Herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopunttu.

bu bağlara dayalı tarih mirası ve görenekler ile folklorik yerel kültür unsularına dayalı bir ulus anlayışını temel almışlardır (Erözden, 2008: 81). Yani, Smith'e göre etnik ulusçuluğun tanımlayıcı özelliği ortak kökendir. Buna göre, ulus, soya dayalı farazi bir üst aile olarak görülmektedir. Diğer yandan Smith, halkı ulusal emellerin nesnesi ve siyasi söylemin nihai başvurma noktası olarak görmektedir. Bu durumda halk iradesi meşrulaştırıcı bir görev üstlenmektedir. Smith'in bir diğer aktarımı ise, dil ve geleneklerin oluşturduğu yerli kültür faktörünün, teritoryal modeldeki hukukun görevine eş değer bir görev yapmasıdır. Böylece, birleştiricilik unsuru, iki farklı modelde geçmişe dayalılık ve şimdilik üzerinden kurgulanmaktadır. Etnik ulusçuluk türünün temelinde, soyağacı, farazi kök birliği, halk seferberliği gibi oluşumlar mevcuttur (Yıldız, 2010: 34).

Etnik ulusçuluk-akılcı ulusçuluk ayrımı, Alman Ulusçuluğu-Fransız Ulusçuluğu ve uluslaşma süreçlerinin önceliğine göre, Doğu ve Batı Ulusçuluğu olarak da sınıflandırılmıştır (Erözden, 2008: 81). Alman ve Fransız ulusçuluğunun temellerini düşünsel bazın dışında tarihsel gelişim süreci olarak ele alacağım.

Doğu ve Batı ulusçuluğu, etnik ve akılcı ulusçuluğun siyasal boyutudur. Temsilcisi Hans Kohn olmakla birlikte, bu boyutun temeli, Batı Avrupa ülkelerinin tarihsel açıdan erken dönemlerde uluslaşma sürecini tamamlayarak ulus-devleti oluşturdukları saptamasından yola çıkmaktadır. Bu duruma karşıt olarak da Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde uluslaşma sürecinin geç başladığını öne sürmektedirler. Bu bölgelerde ulusçuluk, kurgusal bir ulusa ideal anayurt bulma ve gelecekte bir gün siyasi bağımsızlığını kazanma çabasına girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bağımsızlaşan eski sömürgelerin uluslaşma sürecindeki sorunları ele alan sosyologlar ve siyaset bilimciler ulusçuluk ideolojisinin sadece az gelişmiş, modernleşme sorunu yaşayan ülkelerde ortaya çıktığını, öte yandan Batı ülkelerinde ise ulusun, ulusçuluk ideolojisi olmaksızın ortaya çıktığı fikrini benimsemişlerdir (Kerestecioğlu, 2008: 311).

Batı ulusçuluğu, yurttaşlığı sosyal ve siyasal bir temele oturturken, Doğu ulusçuluğu (Alman Ulusçuluğu) akılcı unsurlara başvurmaksızın, yurttaşlığı doğal sayılan geleneksel kan ve statü bağlarıyla ilişkilendirmiştir (Erözden, 2008: 85). Doğu ve Batı ulusçuluğunun bir diğer temsilcisi, Plamenatz'a göre de, Alman ulusçuluğu Batı tipi ulusçuluk kapsamına girerken, Orta Avrupa'daki Slav halkları arasında gelişen ulusçuluk Doğu tipi ulusçuluktur. Batı tipi ulusçuluk İtalyan Faşizmi, Alman Nazizmi

ya da Fransa'daki aşırı sağ sapmalar hariç, dışa karşı barışçıl, içe karşı liberal ve özgürlükçüdür. Bu istisna ülkeler ise, savaş yenilgilerine ve galip olmalarına rağmen hayal kırıklıkları olduğu için istisnadır. Diğer yandan, Doğu türü ulusçuluk ise, hem taklitçi hem de rekabetçidir. Batı toplumunu olumsuz imaj olarak yansıtır kendini ona göre tanımlamaktadır. Doğu ulusçuluğu, Anti-empyrialist olarak orta çıkarsa da içe karşı baskıcı ve liberalizm karşıtıdır (Erözden, 2008: 87).

İkinci ana ayırım olan kültürel-siyasi ulusçuluk ayırımı, ulusçuluğun faaliyet alanları temelinde birleşmektedir. Ulusçuluğun siyasal olmaktan çok kültürel olarak tanımlanması gerektiğini öne süren John Hutchinson, kültürel ulusçuluğu dört temelde, yanlış olan varsayımlar üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bu yanlış varsayımlar: İlk olarak, kültürel ulusçuluk ile siyasal ulusçuluk bir bütünün iki ayrı yüzünü oluşturmaktadır. İkinci olarak, kültürel ulusçuluk dil alanında yürütülen faaliyetlerle kendini göstermektedir. Üçüncü olarak, kültürel ulusçuluk, modernleşmeye karşı bir tepki niteliğini taşır. Dördüncü olarak, kültürel ulusçuluk, sınırlı bir zaman içerisinde etkisini gösterir. Ve toplumsal modernleşmenin gerçekleşmesiyle birlikte kültürel ulusçuluk ortadan kaybolur (Erözden, 2008: 89).

Bu varsayımları değerlendirecek olursak, kültürel ulusçuluk, siyasal ulusçuluktan farklı olarak toplumdaki manevi değerler, ulusal temeller üzerinden şekillendirmektedir. Diğer yandan, kültürel ulusçuluk açısından tarihi, kültürel ve coğrafi etkenlere bağlı olarak, ulusal mirasın ortaya çıkarılması önemlidir. Kültürel anlamda ulusun temelinde dilden ziyade, güzel sanatlar, edebiyat ürünleri, tarih gibi alanlar da vardır. Kültürel ulusçuluk, siyasal ulusçuluk gibi, toplumsal modernleşme süreci ile geleneksellik arasındaki çatlaklardan ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, kültürel ulusçuluğun, ulusal topluluğun gelişimine katkısı, ulusal geçmişin dinamik yönlerinin ortaya çıkarılarak, modernleşme sürecinin, geleneksel sembollerden yararlanmasını sağlamasıdır. Bunun yanında, kültürel ulusçuluk, siyasal ulusçuluğun bulunduğu ortamda geri planda kalmaktadır (Erözden, 2008: 90).

Bu genel ayırımların değerlendirilmesinden sonra, asıl konumuz olan Kemalist Ulusçuluk İdeolojisinin yerini belirlemek adına, ulusçuluk ideolojisinin tarihsel gelişim sürecini değerlendirmek gereklidir.

1.2.1. Ulusçuluk İdeolojisinin Tarihsel Süreci

Ulusçuluk ideolojisi, toplumsal pratikler üzerinden şekillenmiştir, bu bir ön kabul olmakla birlikte, sosyal bilimlerin ne zaman çalışma alanına girmiştir sorusunun cevabı, pratik ve düşünsel anlamda, ulusçuluğun ortaya çıkış sürecine dairdir.

Ulusçuluk ideolojisi, geleneksel ve modern toplum dönüşümünün içinden ortaya çıkmıştır. Fakat bu süreçte kendiliğinden hep var olup ulusu fark ettirmeyi sağlayan bir ideoloji midir yoksa ulusu bizzat kuran bir ideoloji midir? Kendiliğinden var olan bir ideoloji olarak ulusçuluğa bakarsak, ulus toplumsal dönüşüm sürecinde kültürden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Çünkü böyle bir durumda kültür, toplumsal oluşum sürecini incelemektedir. Bu anlayışa göre, toplumsal aktörler, kültür de dahil olmak üzere yaratılmış toplumun alıcılarıdır. Bu bilimsel olmayan yaklaşımın karşısında, inşacı (constructivist) yaklaşım ise, toplumsal aktörleri kültürle iç içe olarak anlamaya çalışmaktadır. Böylece, kültür, kendi içsel mantığı ile değil, toplumsal aktörlerin, bilişsel, normatif, estetik ve sembolik kaynakları kullanarak, yaratıcı bir biçimde inşa etmeleri ile oluşmaktadır (Kerestecioğlu, 2008: 311). Yani, ulusçuluğu yaratan ulus değil, ulusu yaratan ulusçuluktur.

Ulusçuluk, ulusların bir ürünü değildir, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Ulusçuluk, önceden var olan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden seçim yapmakta ve onları dönüştürüyor olsa bile kültürel zenginlikten yararlanmaktadır. Ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir, oldukça hayali, eskiye ait olduğu varsayılan birtakım saf özellikler gündeme gelir (Gellner, 1998: 138). Bu anlamda, Gellner, “sahte tertip” üzerinden ulusçuluğun şekillendiğini söylemektedir (Kerestecioğlu, 2008: 313). Ulusçuluk, aslında, alt kültürlerin daha önceleri halkın çoğunluğunun, bazı durumlarda da tümünün hayatına hakim olduğu bir toplumda bir yüksek kültürün genel olarak dayatılmasıdır. Yani, okulda okuyarak elde edilen, akademik dünyanın denetlediği, mümkün olduğunca açık bürokratik ve teknolojik iletişimin gereksinimlerine göre inceden inceye düzenlenmiş bir dilin genel topluma yayılmasıdır. Böylece toplum, atomize bireylerin oluşturduğu anonim ve kişisel olmayan bir yapıdır (Gellner, 1998: 138). Gellner, Durkheim’den da yola çıkarak din olgusunun toplumsal dönüşüme eklemlendiğini söylemektedir. Böylece, geleneksel toplumdaki dini semboller üzerine tapınma, modern toplum

sürecinde artık kültürle iç içe geçmişlik ile birlikte, ulusçuluk temelinde, ulusun kendisine tapınması olarak ortaya çıkmaktadır.

Ulusçuluk ideolojisinin, ulus-devlet ile birlikte işlerlik kazandığını söyleyen Hobsbawm, ulusçuluğu ortaya çıktığı toplumsal bağlardan itibaren ele alan yazarlardandır. Hobsbawm, ulusların, siyasal, teknik ve idari koşullar ve ihtiyaçlar çerçevesinde analiz edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ulusçuluğu işlevsel hale getiren gelişme modern devletin ortaya çıkışıdır ve modern devletin idari gerekliliklerine cevap veren bir ideolojidir ulusçuluk ve aynı zamanda iktidarı ele geçirmeye çalışan ve bunu ulusçuluk ideolojisinin iddialarına dayanarak meşrulaştıran bir ideolojidir. Ulusçu iddialar, kendine özgü bir ulusun var olduğu varsayımına dayanır ve bu ulusun çıkarları ve değerlerini, diğer tüm çıkar ve değerlerden üstün görür. Aynı zamanda ulusun, siyasal egemenliğini kullanması ve dolayısıyla bağımsız olması gerektiğini savunmaktadır. Böylece ulus, sadakatin, bağlılığın ve siyasal meşruiyetin biricik öznesidir (Kerestecioğlu, 2008: 314).

Avrupa'da kökü tarihin derinliklerine dayanan güçlü ulusal kimliklerin var olduğu şüphe duyulacak bir durum olmamakla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın başında bu kimlikler henüz mevcut değildi. Yani, ulus inşası, son iki yüzyılın en büyük düşünsel ve toplumsal gelişmelerindendir. Bunun yanında, Avrupa'daki farklı ulusal kimlikler, yoğun uluslararası alışverişler sonucunda, belli bir çevrede kurulurken, bu farklılıklar içinden ortak bir modelin nasıl ortaya çıktığı bir paradokstur (Thiesse, 2010: 151).

Ulusal bütünleşmenin sağlanmasının yanında, ulusçuluk fikrinin ortaya çıkış tarihiyle ilgili de çeşitli tarihsel olaylar ekseninde iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır: Ulusçuluğun ilk kez Fransız Devrimi'yle ortaya çıktığını savunanlar ve ulusçu tasarımların köken anlamında Avrupalı olmakla beraber, Amerika'daki 'criollo'ların deneyimiyle ortaya çıktığını ileri süren görüş (Anderson, 2007: 63).

Bu iki farklı görüşün yanında, bir görüş de, ulus fikrinin ilk olarak İngiltere'de çıktığı yönündedir. Bu görüş, ulus fikrinin ekonomik temelli olup, bu ekonomik dönüşüm araçlarının, toplumsal dönüşümünü de gerçekleştirmesi bakımından, Sanayi Devrimi'nin sonrasına denk gelmektedir. Gellner'in bahsettiği gibi, ulusçuluk öncesi imparatorluklarda, krallıklarda ve prensliklerde kültürel heterojenlik bir kuraldı. Kişilerin kimlik referansları toplumsal statüleri, dinlerini şekillendiren, az çok dar ama

tikellikler açısından zengin ve yerel cemaate aitti. Ulusal kimliklerin şekillenmesi, bu referansların tümüyle değişmesiyle birlikte gerçekleşmektedir. Ve bu uyuşmazlıkların temelinde birlik sağlandı, sınırlar, kimliklerin üst üste yığıldığı veya süreklilik arz eden mekanlara göre çizildi. Bununla beraber, ulusçuluk öncesi dönemdeki kimlikler tamamen ortadan kalkmadılar ve ulusal kimliğe tabi ikincil özellikler olarak yeniden tanımlandılar (Thiesse, 2010: 152). Çünkü ulusçuluk, çağın ruhunun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve düşüncelere de bağlıdır (Smith, 2010: 118). İşte bu süreçte, toplumsal olarak heterojenlikten, homojenliğe geçiş, geleneksel toplumdan, sanayi toplumuna geçiş şeklinde bir paralellik içermektedir.

Ulus ve ulusçuluk fikrinin hangi coğrafyada ve ne zaman ortaya çıktığına dair tam bir süreç veremediğimizi yineleyerek, kapsayıcı olması nedeniyle, ulusçu düşüncelerin, motif ve sembollerin Batı Avrupa’da ve 17. yy sonu 18. yy başlarında ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Smith, 2010: 137).

Dönemsel ve mekansal süreç hakkındaki değerlendirmemizin ardından, buraya kadar bahsettiğimiz mekansal ayrımları da toparlayacak olursak, tarihsel karmaşık sürecin bu ayrımları yapmaktaki zorluklarını da kabul ederek, tarihçilerin, ulusçuluğun ortaya çıkış sürecinin Polonya’nın ilk bölünüşü sırasında mı (Lord Acton), yoksa Amerikan Devrimi sırasında mı (Anderson) ya da İngiliz devrimi sırasında mı (Kohn) hatta Fichte’nin Alman ulusuna seslenişi sırasında mı (Kedourie) ortaya çıktığı sorularına cevapları sadece değişik ulusçuluk tanımlarına neden olmuştur (Smith, 2010: 137). Bu araştırmalar bizi net bir sürece götürmemektedir. Bununla beraber, bu süreçlerden herhangi birinin kabulü, ulusun ve ulusçuluğun tarihsel arka planını görmezden gelmemize neden olacaktır. Bu nedenle yapılan araştırmaların bir genellemesine ulaşarak yapılan çalışmalar temelinde, ulusçuluğu dönemsel olarak değerlendirirsek, ulusçuluk konusu hakkında genel bir kanımız oluşacaktır.

1.2.2. Fransız Ulusçuluğu

Fransız ulusçuluğunun temellerini ortaya koyan Ernest Renan’dır. Renan’ın 1882’de Sorbonne’da “Qu’est-ce qu’une Nation” (ulus nedir) başlıklı konferansı civic² ulusçuluğun temel metinlerinden biri kabul edilmektedir (Kerestecioğlu, 2008: 320).

² yurttaşla dair

Akılcı ulusçuluğun bir örneği kabul edilen Fransız ulusçuluğunun dayanakları, Renan'ın bu konferansının çıktılarınıdır.

Bu dayanakları Renan şöyle belirtmiştir:

“Ulus bir ruhtur, manevi bir ilkedir. Bu ruhu, bu manevi ilkeyi sadece iki şey oluşturur: Bunlardan biri geçmişe, diğeri ise şimdiye aittir. Biri zengin anılar mirasının müşterek sahipliği, diğeri gerçek rıza, birlikte yaşama arzusu, herkesi ortaklaştıran mirasa değer vermeye devam etme iradesidir. İnsan ve toplum, irticalen ortaya çıkmış bir şey değildir. Ulus, tıpkı birey gibi, gayret, fedakarlık ve adanmışlıkla dolu uzun bir geçmişin nihai halidir. Atalara ibadet, anlaşılabilir, savunulabilir bir şeydir çünkü bizi biz yapan atalarımızdır. Kahramanlıkla dolu bir geçmiş, büyük insanlar, gerçek anlamıyla şan ve şeref... İşte üzerine ulusal bir düşünce inşa edilebilecek toplumsal ilke budur. Geçmişte ortak zaferlere, bugün ortak bir iradeye sahip olmak ve yine aynısını yapmayı istemek, tüm bunlar, ulus olmanın temel koşullarıdır. İnsan kabullendiği fedakarlıklar ve çektiği ıstıraplar nispetinde sever. İnsan inşa ettiği ve onun olan evi sever.” (Kerestecioğlu, 2008: 320).

“Ulus, tıpkı birey gibi, gayret, fedakarlık ve adanmışlıkla dolu uzun bir geçmişin nihai halidir.” cümlesinde ulusun bireye benzerliğinin bir başka yönü Renan'ın şu sözlerinde yatmaktadır: “Nasıl ki bireyin varlığı yaşamın sürekli olarak tekrarlanan bir olumlaması ise, bir ulusun varlığı da her gün tekrarlanan bir plebisittir.” (Erözden, 2008: 92). Bu durum bireyin iradi olarak katılımına dayalı bir ulus anlayışından çok, olumsuz oy kullanan bireyin nefes almaması gibi bir sonuç ortaya koyması bakımından eleştirilebilir. Ve fakat burada anlaşılması gereken, ulusun sürdürülebilir, devamlılığı olan bir şey olması durumudur.

Renan'ın yukarıda bahsettiği ulus olma durumu, önceliği tarihsel, ortak bir geçmişi olan bir topluluğa vermektedir. Böylelikle, dil, din, etnik unsurlar gibi ayırt ediciliği temel alan unsurlar göz ardı edilmektedir. Renan, ortak bir geçmiş, tarih, ortak acılar temelinde ulusu bütünleştirici unsurlar üzerinden, ulusu tanımlamıştır. “Ulus geçmişi oluşturur, bugünkü birliğin amacı da ortak geçmişi yaratma kaygısıdır” (Erözden, 2008: 94). Ortak geçmişin gerçek olarak tarihsel bir sürecin ürünü olmasının karşısında, bugünkü ulus için, önemli olan bu geçmişi “yaratma” durumudur. İşte bu aşamada tarihsel geçmiş yeniden kurgulanabilir.

Renan'ın bu konferansı hazırlama nedeni, bu sürecin gerisinde gerçekleşen, 1870-1871 Alman-Fransız savaşıdır. Bu savaşta Fransa'nın yenilmesi ve dolayısıyla, Alsace-Lorraine bölgesinin Almanya'ya verilmesi durumu ve Fransa'nın bu bölge üzerinde istekleri ve diğer yandan da bu bölgede ağırlıklı olarak Alman dilinin

konusulması durumlarının çelişmesini, Renan dil unsurunu arka plana iterek, ortak geçmiş üzerinden başka bir temelde kurgulamıştır (Erözden, 2008: 94).

1870 dönemi ulusçuluğa baktığımız zaman, bu dönemin ulusçuluk ideolojisinin genel olarak sağa doğru kaymakta idi. 1870 dönemi sonrasında, Fransız ulusçuluğu Doğu türü ulusçuluk temelinde şekillenmiştir. Yani, Fransız ulusçuluğu, evrenselciliğin karşısında tikelciliği, akıcılık karşısında ise romantizmi savunmuştur. Fransız ulusçuluğu, Katolik olmayan ve Galliler kökeninden gelmeyenleri Fransız ulusuna dahil etmemektedir. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, Fransız ulusçuluğu toprak hukuku ve kan hukukunun dengesinin ürünüdür. Devrime kadar eski rejime ait olan toprak hukuku yerine, I. Napolyon medeni kanuna kan hukuku maddesini de koymuştur. Bununla birlikte ulusallık hukuku da değişikliğe uğramış ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında “yabancıları Fransız yapmak” temelinde ortaya çıkmıştır (Leca, 1998: 14). Dil birliği ise, yayılmacı temelde olmamakla birlikte, 1793’ten bu yana, mevcut devlet yapısı içinde olmazsa olmaz koşul kabul edilmekteydi. Bu duruma bağlı olarak, dünya tarihindeki ilk etnik arındırma projesi, Alsace’tan Almanca konuşanları sürmek üzerine yapılmıştır ve fakat hayata geçirilememiştir (Erözden, 2008: 98).

Bu gelişmelerden yola çıkarak diyebiliriz ki, Batı türü-Doğu türü ve akılcı-etnik ulusçuluk türleri aslında, toplumsal pratikler temelinde, dönemsel koşullara göre, özellikleri bakımından iç içe girmiş durumdadır. Aslına bakılırsa, bu durum kaçınılmaz bir sonuçtur. Çünkü ulus yaratma arzusu güden her devlet, topluluk, o kutsal birlikteliği yaratmak adına var olan toplumsal koşulları en derinine kadar kullanacaktır.

Genel olarak, Fransız ulusçuluğu için diyebiliriz ki, topluluğun fiziki unsurları yerine sosyal unsurlarıyla ilgilenmiştir, bu sosyal unsurları, siyasallaştırmıştır. Yani etnik, dilsel temelden uzak, sözleşmecî ulus anlayışını temel almıştır. Fransız Devrimi’yle birlikte 1793’ten sonra, feodal bağlar çözülmeye, yerel çıkarlar köklerinden kopmaya başlar. Bu tarihten itibaren Rousseau’nun düşüncelerinin etkisi hissedilmeye başlar (Kerestecioğlu, 2008: 330). İşte bu noktada ‘genel irade’ kavramı önemlidir. Buna göre; toplumun kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve onlardan daha üstün bir genel iradenin olduğu, bu iradenin kendisiyle uzlaşmayan bireyleri de kapsayıcı olması temelindeki kuram, çoğulluğu değil türdeşliği mümkün kılmıştır. Zorunlu hallerde de, demokratik rejimler, türdeşsizliği yok etmeye yönelik kararlar alabilmişlerdir. Fransız aydınları tarafından genel irade kavramı, ortak ulusal bir amacı gerçekleştirmek için

kullanılmıştır. Yönetimin ulusal nitelikli olması da (yurttaşlık dini) Rousseau'nun söylemiyle 'kamusal din' ihtiyacını karşılamaktadır. Kamusal din, kendini ulusçu temelden ziyade yurtseverlik üzerinden tanımlamaktadır. Yurtseverlik fikri de ulusçu kökenli olmaktan ziyade devlete dayanır ve 'egemen halk' anlayışıyla ve onun adına yürüten devletle ilgilidir (Kerestecioğlu, 2008: 331).

1.2.3. Alman Ulusçuluğu

19. yy'ın ilk yıllarında Almanya'nın yaşadığı yoğun dönüşümlerin kökeninde Fransa'nın ideolojik etkisi katalizör görevi yapmıştır. Rousseau'nun Aydınlanma'nın kozmopolit ve evrenselci boyutuna yönelik eleştirel tutumu, Alman romantikleri üzerinde etkili olmuştur.

Alman romantizminin ilk ölçütü, dile yapılan vurgudur. Ulusal kimliğin belirlenmesinde dilin önemli olduğu, Alman dilinin varsayılan saflığı, bozulmamışlığı, dilin Alman kültürünün özgünlüğünün en somut göstergesi olması gibi düşünceler bu vurguyu yansıtmaktadır. Herder gibi yazarlar bu görüş etrafında, Alman folku kavramını inşa etmişlerdir. Buna göre, Alman folkunun sahip olduğu kültürel biricikliğin temeli dildir. Aynı zamanda, dil bağımsız değildir, dil düşünce demektir. Her dil kendine has düşünceleri iletmek için kullanılır. Buradaki folk, tam bir ulus değildir; fakat halkın yaratıcılığının, dehasının kolektif olarak dışavurumuna olanak sağlayan halktır (Kerestecioğlu, 2008: 332). Alman ulusunun, folktan ulus olma süreci boyutunu Fichte "Alman Ulusuna Söylevler" adlı eserinde romantizm temelinde açık olarak ortaya koymaktadır.

Fichte'nin, 19. yy'ın ilk yıllarında Berlin'in Napolyon işgali sırasında üniversite öğrencilerine yaptığı bu konuşma metni, Alman ulusçuluğunun amentüsü sayılacak niteliktedir. Fichte, Alman ulusçuluğunu oldukça metafizik ve organisist (toplum bir canlı beden, organizma gibidir; toplumun sınıfları, zümreleri arasındaki ilişkiler, organlarla sistemler arasındaki ilişkiye benzer) bir yaklaşıma dayandırır. Ona göre Alman ulusunun kendine özgü karakteri vardır: Alman ulusu, müstesna ve münhasır bir halktır. Almanya, küçük devletçiklere bölündüğü içindir ki, Fichte'ye göre, Alman bütünlüğü halktan ibarettir ve bu devletlerin ortak yanı, kültür ve dildir (Kerestecioğlu, 2008: 333). Yani, Fichte'nin ilk vurgu yaptığı dil unsuru, ulusal bütünlüğün temelidir. Bu noktada mevcut diller arasında ayırım yapmaktadır. Ulusal bütünlüğün temeli olacak

dil, doğal, saf ve özünü yitirmemiş olmalıdır. Ancak böyle, doğal ve saf olan dil, bir kültür taşıyıcısı olabilmektedir. Dil vurgusunun ötesinde, Fichte, Prusya'nın Napolyon orduları karşısında uğradığı yenilginin sebebini, ulusun iç bütünlüğünü sağlayan etken olan dinin, akılcılık tarafından yıkılmasına bağlamaktadır (Erözden, 2008: 91). Bu ölçütler, Alman ulusçuluğunun romantik tarafına kaynaklık etmektedir.

“İnsan, ulusunun varlığından derin bir saadet ve menşeyinden yüce bir kıvanç duymalıdır. Uluhiyet, o insanda tecelli etmiştir. Ve onu, kendi dinin alem ve kaynaşması vasıtası yapmıştır. Bundan sonra artık ulûhiyet, o insan vasıtası ile tezahür eder... Daima var olacak şey ulus olduğundan, ulusun yaşaması için kendini feda etmeye hazırdır.”

“Görünen maddi hayatının değil, görünmeyen manevi hayatını ebedi sayan bir insanın bir cenneti ve bu cennet de vatani olabilir. Fakat yalnız maddi hayatına inanan insanın bu dünyada vatani olamaz...” (Kerestecioğlu, 2008: 333).

Fichte'nin söylemindeki bu ifadeler, yaklaşımının manevi unsurlar temelinde şekillendiğinin göstergesidir. Yani, yaklaşımın bu boyutu rasyonalizm karşıtı bir tavırla, romantik öğeler içermektedir. Fakat Fichte, üzerinde durduğu bu unsurları daha çok açtığına tam da romantizm temelli bir yaklaşım olmadığını göstergelerini de, konuşmasında barındırmaktadır.

İlk olarak, dil unsuruna yönelik, özgürlük düşüncesine inançla bağlı olan herkesin, dili ve kökeni ne olursa olsun, Alman ulusunun bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık, konuştuğu dil Almanca olsa bile, Fichte tarafından Alman sayılmayacaktır. Yani, anadil unsuru, özgürlük düşüncesine inanç fikrini sonralamaktadır. Fichte'in, dil unsuruna yönelik şu ifadeleri dil unsurunun kutsallığını içermekle birlikte, tam bir birlik için çok da bağlayıcı olmadığını göstergesidir:

“Alman dilinin konuşulduğu yerlerde her Alman, kendini iki kere yurttaş sayabilir. Evvela kendini büyüten, doğduğu memlekette, sonra Alman ulusunun müşterek vatanında... Her Alman, daha çok sevdiği, başka bir medeniyete bağlanabilir ve kendine orada daha uygun bir hareket sahası arayabilir. Zeka ve maharet bir ağaç gibi muayyen bir yere muhtaç değildir.” (Kerestecioğlu, 2008: 333).

Fichte'in romantizmin dayanağı olmayan bir diğer unsuru dindir. Fichte, din konusunda katolasizmi değil, reformizmi savunmaktadır. Fichte, reformizmi Alman ulusunun, Aydınlanma düşüncesiyle özgürleşmeye başlayan insanlığa sunduğu bir hizmet olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla, dinin birleştiriciliği üzerinde dursa da, bu köktenci bir bakış açısı olmamaktadır. Bu konudaki, üçüncü durum da, devlet yapılanmasıyla ilgilidir. Fichte, Alman devletinin yalnızca cumhuriyet şeklinde

örgütlenmesi halinde ulusal çıkarlara hizmet edeceğini savunmaktadır. Bu durum ise Fransız devrimi ilkeleriyle örtüşmektedir (Erözden, 2008: 92). Bu temelden baktığımızda da, Fichte'in romantik kurgudan uzaklaştığını görmekteyiz.

Fransız ve Alman Ulusçuluğu, bütün bu belirttiğimiz ulusçuluk türlerinin birbirinin karşıtı içerikleri üzerinden şekillenmiş olduğu için, örneksel bir nitelik taşımaktadır. Söyle ki, biri devrim (Fransa), biri romantizm (Alman) kaynaklı olan bu iki ulusçuluk türü, devrim kaynaklı olanın akılcı, ilerlemeci, demokratik; romantizm kaynaklı olanın ise, muhafazakâr ve duygusal olduğu yönünde şekillenmiştir. Bir yandan bireylerin eşitlikçi bir siyasal yapıya özgür katılımı, diğer yanda ise, organizmacı bir tabiiyeti söz konusudur. Fakat belirtmelidir ki, bu keskin farklar aldatıcıdır. Çünkü Fransız ve Alman ulusunun oluşumunda bütün bu unsurlar etkilidir. Fakat tarihsel süreçte değerlendirildiğinde, siyasal ve toplumsal dönüşümlere göre bu iki anlayışın içeriklerinin ağırlıkları değişkendir (Thiesse, 2010: 153). Yani, Fransız uluslaşması, siyasal yönlerini ön plana çıkarırken, Alman uluslaşması öncelikle (dil) edebiyat aracılığıyla şekillenmiştir. Fransa'da devlet adamlarının, hukukçuların ve yasama organının itelediği siyasal ve sosyal birlik, Almanya'da aydınların, yazarların ve eğitimcilerin dileklerinde temellenmiştir. Özlenen ulusal birliğe kavuşmak, 1848'de Frankfurt Ulusal Meclisi'nin girişimiyle liberal yöntemlerle gerçekleştirilmeye çalışılsa da, bu girişim başarısız olmuş, Alman ulus-devleti 1870 yılında organik bir biçimde ortaya çıkmıştır. Örneğin bu durum, Hans Kohn'u Alman Ulusçuluğunu, Doğu türü ulusçuluk şeklinde sınıflandırmaya itmiştir. Yine Smith'in etnik-Alman, teritoryal-Fransa eşleştirmesi bu iki ülke temelindedir. Yurttaşlık temelinde baktığımızda, Fransa'da devlete, Almaya'da ise ulusa üye olma üzerine iki farklı vurgu üzerinde şekillenmiştir. Bu durumda, Fransız ulusçuluğu özümseyici olmakta, Alman ulusçuluğu ise dışlayıcıdır (Yıldız, 2010: 11). Dolayısıyla diyebiliriz ki, birinde ulusçuluk etnik farklılıklar üzerinde tanımlanırken, diğerinde ise etnik kimliğin ön plana çıkması söz konusudur. İşte bu ince, hassas denge üzerinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ulusunu nasıl şekillendirmiş, dönemselsel olarak ağırlığı hangi yöne olmuştur sorularını ilerleyen bölümlerde cevaplayabilmek için, bu ayrımların ortaya konmasının faydası vardır.

Bu soruları cevaplamaya geçmeden önce, buraya kadar bahsettiğimiz unsurlar üzerinden ulus-devleti açıklamamız gerekmektedir.

1.3. ULUS-DEVLET

Ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet üçlüsünde, geldiğimiz nokta, yukarıda ulus ve ulusçuluk konuları dahilinde belirlediğimiz unsurların, ulus-devlet içerisinde nasıl konumlandığı sürecidir. Bu süreç öncesinde, ulus ile devletin bir araya gelme süreci de önemlidir. Bu anlamda öncelikli olarak ‘devlet’ in ne olduğu ve ulusun devlete göre ne olduğu soruları cevaplanmalıdır.

Devlet, günümüze kadar henüz tam tanımı yapılabilmemiş bir kavram olmamakla birlikte, birçok yönden tanımlanmaya çalışılan bir kavramdır. Bu durumda da ortaya çok çeşitli bakış açıları çıkmıştır. Devlet, “sınıf yapısı” temelinde, “bir sınıfın diğer sınıfları egemenliği altında bulundurduğu bir örgütlenmedir” şeklinde tanımlanmıştır. Diğer yandan, sınıfların üzerinde bütün toplumu kapsayan ve birleştiren bir kurum şeklinde değerlendirilmiştir. Bir başka yönden, sosyal değerler piramidinin zirvesindeki, en üstün değer ve başlı başına bir amaçtır. Kimine göre devlet, toplumun düzenini ve barışın korunmasını sağlayan bir araçtır. Bazılarına göre, devlet tek ve egemen bir iktidar olmakla beraber, bir diğer görüş olarak devlet, insanlar tarafından meydana getirilen bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Devlet, olması gereken ya da olmaması gereken bir kurum olarak da görülmektedir. Olmaması gerektiği konusunda, devlet, “kötülük” (anarşist) olarak tanımlanmış, diğer yandan da, kendiliğinden yok olma sürecine girmesi gereken bir kurum (Marksist) olarak tanımlanmıştır (Kapani, 2005: 34). İşte bütün bu ayrımlar, devletin ne olduğu yönünde ortak bir kabul oluşturulamamasının nedenidir.

Devletin ne olduğunun tanımlanmasının zor ve muğlaklığı kadar, devletin ne zaman ortaya çıktığı sorusu da kesin olarak cevaplanamamaktadır. Devletin ortaya çıkışını açıklayan görüşler, aileyi devletin temeli alan görüşten, toplum sözleşmesine, kuvvet ve mücadele teorilerine kadar değişmektedir. Bu görüşler, başlıca iki ana ayrım etrafında toplanabilmektedir: İlk olarak, varsayımsal olarak devletin kökenini açıklamaya çalışan hipotetik teoriler, ikinci olarak siyasal toplulukların gelişmesini ve devlet haline geçişlerini tarihsel ve sosyolojik olarak açıklayan teoriler (Kapani, 2005: 38).

Devletin kökeninin “toplum sözleşmesine” dayandırıldığı durum ise, aslında devletin kökeninin değil, siyasal topluluğun temelini ne olması gerektiğini açıklayan

bir kuramdır. Burada, devlet eşittir siyasal topluluk mudur sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Böylece, devlet deyince en ilkel biçiminde yöneten-yönetilen farklılaşmasının, dolayısıyla siyasal iktidar olgusunun kendini gösterdiği siyasal toplulukları mı yoksa bugünkü unsurlarıyla devlet tanımlamasına uyan siyasal kuruluşları mı ele alacağız sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, devletin kökenini siyasal topluluklara indirgemektedir. Buradan bakıldığında da devletin kökeninin zamansal boyutu yine ortaya çıkmamaktadır. Bazılarına göre, yerleşik hayata geçiş, bazılarına göre tarım toplumuna geçiş bu sürecin temeli kabul edilse bile, ortak bir sonuç yoktur. Tartışmalı boyutun ötesinde, genellikle paylaşılan görüş, bugünkü unsurlarıyla devletin yeni bir kuruluş olduğu ve bu kuruluşun ancak on beşinci ve on altıncı yüzyıllar içinde ortaya çıktığıdır (Kapani, 2005: 41). Peki, bu süreç nasıl gerçekleşmiştir?

Bu süreç için, Carl Schmitt'e göre, yeni coğrafi keşiflerle birlikte İspanya ve Portekiz'in denizler üzerindeki iktidar tekelinin kırılmaya başladığı, Hristiyan dünyada Katolik ve Protestan ayrımlarının en uç noktaya taşındığı, dine dayalı iç savaşların sonunda, hayatı dini kuralların boyunduruğundan kurtaran egemen siyasal düşüncenin ortaya çıktığı on altıncı yüzyıl bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarihte, Fransa'da devlet ve egemenlik kavramları ilk belirleyici hukuki biçimlerini kazanmışlardır. Böylece, egemen devletin özgül nitelikteki örgütlenme biçimi Avrupa uluslarının ve gelecek yüzyılların düşünme tarzı için tek olağan siyasal birliktir (Çoşkun, 2007: 127).

Tilly'nin savaş ve devlet örgütlenmesindeki değişikliklerin birbiriyle ilişkisini sorgularken ortaya koyduğu dört bölüm, bu sürecin şimdiki zamana uzanan özeti niteliğindedir. Bu bölümlendirme, devletin, ekonomik, toplumsal ve örgütsel anlamdaki farklılaşmalarının vurgulanması temelinde yapılmıştır. Tilly, ilk olarak, on beşinci yüzyıla kadar olan süreci patrimonyalizm süreci olarak belirtmektedir: Böylece sermaye ve zor temelinde, kabilelerin, feodal el koymanın, şehir milisinin ve benzer geleneksel güçlerin savaşta oynadığı ve monarkların genellikle ihtiyaç duydukları sermayeyi doğrudan denetimleri altındaki toprak ve nüfustan haraç ve kira olarak topladıkları dönem. İkinci dönem, komisyonculuk dönemi: 1400'lü yıllardan, 1700'e kadar olan dönemde sözleşmeyle tutulan paralı askerlerin askeri eylemlerde egemen olduğu ve yöneticilerin borç, gelir getiren girişimcilerin yönetimi, vergilerin belirlenmesi ve toplanması için resmen bağımsız olan kapitalistlere dayandıkları dönemdir. Üçüncü dönem, 1700'lü yıllardan, 1850'lere kadar olan süreçte devletlerin artan derecede kendi

ulusal nüfuslarından kitlesel ordu ve donanmalar hazırlayıp, egemenlerin silahlı kuvvetleri ve benzer biçimde mali araçlarının kullanımını da doğrudan devletin yapısı içine aldıkları dönem olarak, ulusallaşma dönemidir. Dördüncü dönem, uzmanlaşma dönemidir: 19. yy'ın ortalarından, yakın geçmişe kadar olan bu dönemde askeri kuvvet ulusal hükümetin uzmanlaşmış güçlü bir dalına dönüştüğü, mali faaliyetlerle askeri faaliyetlerin ayrıştığı, temsili kurumların askeri harcamalar konusunda etkili olmaya başladığı ve devletlerin dağıtım, düzenleme, telafi etme, hüküm verme faaliyetlerinde fazlasıyla geniş bir rol yükledikleri dönemdir (Tilly, 2001: 63).

Bu bölümlendirme, sermaye ve zor dengesinin ağırlıklarının farklılığı temelinde yapılmıştır. Böylece, sermaye-yoğun, zor-yoğun, sermayeleşmiş zor yapılarını tanımlamak süreci anlamlandırmak adına yararlı olacaktır. Bu süreç bizi aynı zamanda devlet örgütlenmesinin, toplumsal pratikleri temeline götürecektir.

Zor yoğun yapılanmada yöneticiler, savaş araçlarını, kendi halklarından ve fetih ettikleri diğer halklardan elde etmenin yapılanmasını kurmuşlardır(Prusya). Sermaye yoğun yapılanmada, yöneticiler askeri kuvvet kiralamak ve satın almak için kapitalistlerle sözleşme yapmışlar ve onların çıkarına hizmet etmişlerdir. Bunun sonucu olarak, kalıcı olamayan devletler kuran bu yapılanma, şehir devletleri, şehir imparatorlukları, şehir federasyonları ve öteki bölünmüş egemenlik biçimleri içerisinde var olmuştur(Cenova-Hollanda Cumhuriyeti-Katalonya). Geleneksel olarak adlandırılan bu devlet biçimleri, modern dönemdeki yapılanmadan farklıdır. Sermayeleşmiş zor yapılanma ise, her iki modelinde özelliğini taşımaktadır. Fakat, sermaye yoğun komşularından daha fazla kapitalistleri ve sermayenin kaynaklarını doğrudan devletin içine dahil etmeye çabalamışlardır (Fransa-İngiltere) (Tilly, 2001: 65).

Sermaye-Şehir-Zor-Devlet ekseninde, bu dört unsur birbiri ile şu şekilde ilişki halindedir: Sermaye birikimi, şehirleri, şehirler, şehir-devletleri dolayısıyla, sermaye devletleri yaratmaktadır. Diğer yandan, zor, şehirleri ve dolayısıyla devletleri yaratmaktadır. Yani, şehirler, kapitalistlerin tercih ettikleri mekanlar, hem de kendi adlarına örgütlendikleri güçler olarak ortaya çıkmaktadır (Tilly, 2001: 45). Sermaye sömürü alanını tanımlarken, zor da tahakküm alanını belirlemiştir. Zorun araçları silahlı güç üzerinde yoğunlaşır ve zor araçlarının birikim ve yoğunlaşması bir arada artığında devletler ortaya çıkar. Devletler tanımlanmış topraklar içerisinde yoğunlaşmış ana zor araçlarını denetim altında tutan ayrı örgütlenmeler yaratırlar. Komşulara boyun

eğdirme, uzak rakiplerle savaş çabaları yalnız ordu biçiminde değil, orduları besleyecek araçları toplamak ve yöneticinin sivil halk üzerinde denetimini günü gününe örgütleyecek sivil kadrolar biçiminde devlet yapılarının yaratılmasına yol açar (Tilly, 2001: 47).

Tilly'nin bahsettiği zor, savaş temelli ve dolayısıyla savaş araçlarının elinde bulundurulması anlamında, zor yoğunudur. Bu durum Gramsci'nin devlet üzerindeki düşünceleriyle ilişkilendirilebilir. Gramsci, Marksizmin mekanik ekonomizminden koparak, devletin sadece kapitalist sınıfın denetimi altında işleyen baskıcı bir aygıtı indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Buna göre, devlet, salt bir "kuvvet" işlevi görmemektedir. Devletin bunun yanında ideolojik bir işlevi de (hegemonya) bulunmaktadır. Böylece, Gramsci'nin bahsettiği anlamda devlet, sadece kuvvet aygıtı değil, bununla birlikte hegemonya örgütleyicisidir. Sadece yoğun baskı uygulamakla ve topluluğu silah zoruyla zaptu rapt altına almakla, kapitalist devletin güvence altına alınması mümkün olmamaktadır. Sermayenin egemenliğini sürekli kılmak için, zora ek olarak, toplumun ideolojik ve kültürel anlamda tahakküm altına alınması gerekmektedir. Bu anlamda, zorun diğer boyutu rıza olabilecektir. Buna göre meşruluğun iki boyutu, gerektiğinde zor ve şiddet içeren yöntemlerle sağlanır ve şekillenirse tahakküm, entelektüel ve moral değerler üzerinden yönetim şeklinde olursa hegemonya (kilise, okul, sendika, parti, iletişim aygıtları gibi devletin ideolojik aygıtları) adı altında sivil topluma yöne verecektir (Çoşkun, 2007: 119). Görülüyor ki, Tilly'nin zoru, sermayeyi güvence altına almak amacıyla olup, başka devlete karşı kullanılır. Gramsci'nin zoru ise, sermayenin sürekliliğini sağlamak adına, sermayeye sahip olan topluluğa karşıdır. Yani, Gramsci, savaş temelinde değil, iktidarın unsuru olan zordan bahsetmektedir.

Şiddet ve zor temelinden yapılan bir diğer devlet tanımı ise, Hall ve Ikenberry'nin tanımıdır: İlk olarak devlet bir kurumlar bütünüdür, devletin kendi kadrosuyla yönetilen bu kurumlar şiddet ve zorlama yoluyla çalışmaktadır. İkinci olarak, bu kurumlar coğrafi olarak sınırlanmış bir bölgenin merkezinde bulunmalıdır. Üçüncü olarak ise, devlet sınırlarını kendi tekeline almalıdır. Böylece tüm yurttaşlarla paylaşılan, ortak bir siyasal kültürün yaratılması amaçlanmaktadır (Çoşkun, 2007: 120). Bu tanımlamalardan hareketle diyebiliriz ki, devlet kendine bir takım fonksiyonlar atfedilen bir kurum, bir örgüt, bir sistem biçiminde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Bu örgütlenme biçimi, Tilly'ye göre yedi faaliyet alanı etrafında şöyle gerçekleşmektedir: Devlet, hak iddia ettiği topraklarda rakiplere ve meydan okuyanlara saldırması ve onları denetim altına alması bakımından devlet-yapma, devletin hak ettiği topraklar dışındaki rakiplere saldırması olarak savaş-yapma, toprakların içinde veya dışında, yöneticilerin birincil müttefiklerinin rakiplerine saldırması veya denetim altına alması bakımından koruma, tebaasından devlet-yapma, savaş yapma ve koruma araçlarını sağlamak bakımından elde-etme, tebaasının üyeleri arasındaki uyuşmazlıkları çözme otoritesi bakımından hükmetmek, tebaanın üyeleri arasında ürünlerin dağıtılmasına müdahale bakımından dağıtım, tebaanın üyeleri tarafından mal ve hizmetlerden yaratılması ve dolaşımı denetlemek bakımından üretim faaliyetleri (Tilly, 2001: 170). Yani devlet, hakkı olduğunu iddia ettikleri topraklarda, devlet-yapma, savaş-yapma, koruma, elde etme, hükmetme, dağıtım ve üretim gibi faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Tilly'nin toplumsal pratikleri ekonomik ve siyasal boyutuyla ele alması, sermaye ve zor üzerinden devletlerin ortaya çıkma süreci, devletin ortaya çıkmasının boyutları açısından da kapsayıcı niteliktedir. Yani, sürecin pratik yanı anlatıldığı gibi olmakla birlikte, devlet deyince genel olarak akla, yukarıdaki tanımlardan hareketle, belli sınırlar içerisinde yerleşmiş insan topluluğu, istikrarlı bir siyasal örgüt ve kurumsallaşmış bir iktidar geliyorsa, bu sürecin çok eski tarihlere dayanmadığı ortadadır. Yine sınır unsuru da devlete o altıncı yüzyılda eklenmiştir. Devlet kavramının oluşmasına paralel olarak, devlet kelimesinin Batılı dillerdeki karşılığının status, stato, etat, state olarak kullanımı da on altıncı yüzyıla rastlamaktadır. Ondan önceki dönemlerde siyasal toplulukları ifade etmek için polis, civitas, respublica, regnum gibi sözcükler kullanılmaktaydı. Kısacası günümüzdeki anlamıyla ulus-devlet, ortaçağın sonlarında, yeniçağın başında, Avrupa'da feodalitenin çöküşü ve kilisenin siyasal nüfusunun kırılışı ile birlikte doğmuştur. Ulus-devlet, dağınık ve çatışan otoriteler arasında bölünmüş olan insanları ülke ve ulus kavramı üzerinde toplayan yeni bir kuruluştur. Böylece modern devlet yeni bir siyasal bütünleşme ve değişik bir örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır (Kapani, 2005: 40).

Modernlik olgusuna geçmeden önce, "ulus-devlet" in devlet yapıları içerisinde nasıl konumlandığı görmek, modernliğe giden yol için önemlidir. Buna göre Otto Hintze'in tarihsel devlet tipolojileri, "ulus-devlet" in sürecini göz önünde bulundurur.

Bu tipoloji şöyledir: İlk olarak, Avrupa devletler sistemi bağlamında egemen otoriter devlet, ikinci olarak, hemen hemen kendisine yeten kapitalist anlamda toplumsal, ekonomik özelliklere sahip tüccar devlet, üçüncü olarak, yasalarla yönetilen ve bireyin kişisel özelliğinin olduğu liberal-anayasal devlet ve dördüncü olarak, tüm bu eğilimleri güçlendiren ve birleştiren ulus-devlet (Çoşkun,2007:130). Bu tipolojideki ilk devlet, Tilly'nin zor yoğun ikinci devlet tipi ise, sermaye yoğun devlet yapılanmasını karşılar görmektedir. Üçüncü devlet tipi ise, zor ve sermaye yoğun yapının yasallaştırılması boyutunda şekillenmektedir. Ulus-devlet ise, bahsedildiği gibi bütün bu yapıyı birleştiren, kendine özgü bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.

Bu devlet biçimlerine, modernlik ve ulus olguları nasıl eklemlenmiştir sorusu bizi bir sürece götürmektedir.

İlk olarak, modernlikle özdeşleştirilen toplumsal, ekonomik, siyasal dönüşüm nasıl olmuştur? Tarımsal bir toplumdan sanayi toplumuna geçişi ifade eden sanayileşme; nüfusun büyüklüğünü ve dağılımını dönüştüren demografik geçiş; ticarileşme ve ekonomik ilişkilerin metalaşması; feodal bir ekonomiden, üretim tarzından kapitalist ekonomiye geçiş; ekonomik ve siyasal işlevlerin farklılaşmasına ve sosyal, ekonomik uzmanlaşmanın artmasına bağlı olarak sosyal işbölümünün büyümesi; toplumsal hayatta uygulanan bilimsel düşünce tarzının yükselişi; niteliksel olarak kır-kent ilişkisini değiştiren ve sanayi kentlerinin büyümesini sağlayan kentleşme; yeni siyasal kurumlarla birlikte siyasal katılımı genişleten ve siyasal meşruiyeti yeni bir biçime sokan demokratikleşme, bu sürecin kabaca bir özeti niteliğindedir (Çoşkun, 2007: 132). Bakıldığında süreç, Gellner'in bahsettiği tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçiş sürecini yansıtmaktadır. Sanayi toplumu, ekonomik unsurların, sosyal ve siyasal alanla kaynaşması dolayısıyla ortaya çıkmış, var olan geleneksel ilişkilerin boyut değiştirmesi, karmaşıklaşması ve derinleşmesiyle birlikte yeni ilişki biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Kısaca modernleşmeye giden süreç, bu ilişki biçimlerinin toplumun her alanına eklemlenmesi ile gerçekleşmiştir.

İkinci soru ise, bu modernliğin devlete nasıl yansıdığı sorusu olacaktır. Yani, devlet yapısı modernitenin getirilerine göre nasıl şekillenmiştir? Modernite sürecinin devlet örgütüne en belirgin katkısı “merkezileşme” boyutudur. Buna göre devlet, coğrafi olarak bir mekânla, bir toprak parçası ile sınırlı olarak, siyasal anlamda bürokratik örgüt yapılanmasıyla ve hukuki anlamda, sınırlarını belirlediği hakimiyet

alanı içinde iktidarını temellendirmek için kurallar koymak ve bu kuralları standartlaştırmak bakımından merkezileşmeyi üç boyutta sağlamalı. Bu üç boyut, toplumsal yaşamın sürekliliği içinde birbirinden farklı amaçlar güden bireyler, gruplar, sınıflar arasındaki ilişkileri yatıştırmak ve yatıştırılan toplumu denetim altına almayı amaç edinmiştir. Yani, teritoryal olan modern devlet, bu toprak parçası üzerinde yaşayan nüfusun tümünü kucaklamalı ve yönetmelidir (Kerestecioğlu, 2008: 326). İşte bu kucaklama ve yönetim, denetim altına alma boyutunu da içermektedir. Bu “denetim altına alma” da “şiddet”, “zor” temelinde gerçekleşecektir. Buna çerçevede, Weber’ e göre devlet, belli bir arazi içerisinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekeline bulunduran insan topluluğudur (Çoşkun, 2007: 142). Yani modern devlet, meşru şiddet tekeline sahip devlettir.

Bir sonraki aşama olarak ulusun, modern devlete eklenmesi süreci ise, işte bu bahsedilen halkın içeriği ile ilgilidir. Tarihsel süreç olarak baktığımızda, bu sürecin 18. yy’a tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Ana hatlarıyla bir tanım olara da, ulus-devlet, Bendix’e göre, ortaçağ devletlerinden ve monarşik-oligarşik devletlerden farklı olarak, başlıca yürütme, yasama, yargı işlevlerinin ulusal bir hükümetin elinde merkezileştiği ve ilke olarak bütün yetişkin yurttaşların formel eşitliğine dayalı siyasal katılıma olanak sağlayan bir siyasi sistemdir (Leca, 1998: 14). Süreçsel olarak baktığımızda, ulus başlığı altında da tartıştığımız, “ulus ve devlet”in hangisinin önce ortaya çıktığı sorusu, bu aşamada, bizi devletin ulusu öncelediği sonucuna götürmektedir. Yani, Paul Valery’nin de bahsettiği gibi, kendisine tanınan coğrafi sınırlar içerisinde meşru şiddet tekeline elinde bulunduran modern devlet, ulusun egemen siyasal iradesini uygulamasını garanti altına alan devlettir (Santamaria,1998: 20).

Ulus, ulus-devlet, ulusçuluk ideolojini kullanarak oluşturur temelinde, Türkiye’deki süreci değerlendirmek adına ulus-devlet’in kökeninin belirlenmesi de yol gösterici olacaktır. Öncelikle, Habermas’ın yaptığı ayırım şu şekildedir: İlk olarak, Avrupa’nın kuzeyinde ve Batısında yer alan ve kendilerini o zamanki mevcut ülke-devletler sistemi (territorial-staten) içerisinde geliştiren, 1648 Westphalia Barışı ile biçim kazanan, klasik devlet uluslarıdır. İkinci olarak, Almanya, İtalya ve akabinde Orta ve Doğu Avrupa’da gelişen ulus-devletler, üçüncü olarak ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Asya ve Afrika’da sömürgeciliğin tasfiyesi süreciyle ortaya çıkan ulus-devletler (Çoşkun, 2007: 150). Bir diğer ayırım ise, Erözden’in ayırımıdır. Buna göre,

birinci grup olarak, Avrupa ve yakın çevresi merkezli ulus-devletler, ikinci grupta, Amerika kıtasında görülen, yerli halkın soykırımıyla ortadan kaldırılması ve yerine tümüyle göçmen bir nüfusun getirilmesiyle oluşturulan ulus-devletler, üçüncü grup olarak da yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan sömürgeleştirmeden sıyrılma hareketleri sonucu oluşan ulus-devletlerdir (Erözden, 2008: 1). Bu iki ayırım da, ulus-devlet sürecinin tarihsel olarak özeti niteliğindedir. Bu ayırımlar doğrultusunda Türkiye’ye baktığımızda, Habermas’ın ayırımında, ikinci grupta, Erözden’in ayırımında, üçüncü grup devletler kategorisinde olduğunu söyleyebiliriz.

“Ulus-devlet”in kökeni sorunsalını bir nebze olsun belirleyebilmek adına bu ayırımlardan faydalanabiliriz. Bunun yanında, ulus-devletin unsurlarına giden yolu aydınlatabilmek adına Guibernau’nun tanımını kullanabiliriz: Ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak (kimi zaman uydurarak), birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgudur (Dağbaşı, 2006: 49). Yani, ulus-devlet, ulusun ortak kültürü, değerleri üzerinden yeni bir yaratıma gitme amacı gütmektedir. Diğer yandan, bir ulusa ait olanlarda anayurt duygusu varken, ulus-devlet bu anayurdu, bir anlaşma ya da devletlerarası sınırın nereye çizileceğine kadar veren siyasalar ile belirlemektedir.

1.3.1. “Ulus”un Unsurları Ve “Ulus-Devlet”in Araçları

Bu başlık altında ‘ulus’un unsurlarını kapsamlı bir şekilde sınıflandırması bakımından Erözden’in ayırımını esas alacağım. Buna göre ulus, içsel ve dışsal unsurlar çerçevesinde tanımlanmaktadır. İçsel unsurlar, ulusun kendi tanımlamasında var olan, dil, din, soy ile kültür ve tarih birliği unsurları olmakla birlikte, dışsal unsur ise ulusun ‘düşman imajı’dır (Erözden, 2008: 107).

Bu aşamadan sonraki belirttiklerimiz aslında, buraya kadar geldiğimiz noktada, soyut olarak yaptığımız ulus tanımlarını somutlaştıracak nitelikte olacaktır. Şimdi, bu unsurların Ulus-devlet araçları ile nasıl şekillendirildiğini inceleyelim.

1.3.1.1. Dil birliği

Tarihsel sürece baktığımızda, dil birliğinin ulusun unsuru olması durumu, ilk olarak, Almanya ve İtalya'nın ulus-devletleşmesi sürecinde gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Fakat bu anlayış, Fransız Devrimi sürecinden sonraki dönem için de geçerlidir. Fransız ulus anlayışının ilk dönemi için salt yurttaş olmak önemli olsa da dil de son derece önemlidir (Erözden, 2008: 107).

“Dil birliği” durumunun ulus-devlet içerisinde bir kurgu olmaktan öteye gidememesi, pratik sürecin dilsel çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Buna göre, mevcut bir ulus-devlet yapılanması içerisinde tüm bireylerin aynı dili konuştuğu varsayımı, objektif temelden yoksun, salt siyasal içerikli bir yargıdır. Bu duruma örnek olarak, İtalyan devletinin ilk kurulduğu sırada, bugün İtalyanca olarak adlandırılan dilin konuşanlarının tüm nüfusa oranının yüzde ikiyi geçememesi gösterilebilir. Diğer yandan, modern İbranice, Yunanca, Fince gibi diller ulus-devletin oluşumundan sonra yapay olarak yaratılmıştır (Erözden, 2008: 107). Yani, diller devletlerle birlikte çoğalmaktadır (Hobsbawm, 2010: 83).

Dilin siyasallaşması sürecini kısaca hatırlarsak, iletişim kuran bir elit kesimden bir topluluk yaratılıp, ortak dilin (özellikle basılı) yaratımı ile bir sabitliğe kavuşturulması ve en önemli evre olarak, yöneticiler ya da elit kesimin resmi ya da kültür dilinin kamu eğitimi ve diğer idari mekanizmalar ile modern devletin fiili dili olması süreci olduğunu ortaya koyarız (Hobsbawm, 2010: 82). Buna göre, sözlükler ve gramer kurallarıyla birlikte normlara bağlanmış olan dillerin öğretilmesi, eğitim yolu ile gerçekleşecektir (Thiesse, 2010: 159).

1789'da Fransızların yüzde ellisinin Fransızca'yı hiç konuşamaması, Kuzey ve Güney Fransa'da hiç kimsenin Fransızca konuşmaması durumu, Fransa'da Halk Eğitimi Komitesi'nce raporlanmıştır. Demek ki bu komitenin dil ile görevleri olmuştur. Bu süreç, Türkiye'de de, halkçılık-ulusçuluk bağlantısı temelinde, halk eğitimine verilen önemle birlikte, Halk eğitimi bölümü, halk derslikleri, millet mektepleri, halk okuma odaları, Halkevleri ve Köy Enstitüleri ile benzer niteliklidir. Bunun yanında, genel ve tekelci bir ilköğretim sistemi kurulmadan ulusal bir dil ve dil birliğinden söz etmek de zor olacaktır (Erözden, 2008: 110). Eğitim sisteminin, doğal olarak ulus-devletin bu konudaki aracı, temel de okul olmakla birlikte, dernek, vakıf, komite gibi

araçlar olabilmektedir. Bunun yanında bu araçlara kaynak toplamak adına, halk edebiyatı derlemeleri, ulusal dilsel-kültürel bir miras yaratmak adına kullanılacak bilimsel toplantılar önemlidir. Bu duruma ise Türkiye’de Halkevleri, Türk Tarih Kurumu çalışmaları ve Türk Dil Kurumu’nun dil ve tarih ve kültür alanındaki çalışmaları örnek verilebilir.

Kısaca, dil unsuru ulus-devlet içerisinde ulus projesinin bir ayağını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, ulus-devletin içinde, toplumsal pratikler çevresinde şekillenen ulusçuluk anlayışının içeriği de bu şekillendirmeyi etkilemektedir. Örneğin, dil İtalya örneğinde olduğu gibi ulusçuluğun rengini de belirlemektedir.

1.3.1.2. Din birliği

Ulusal birlik açısından din birliğinin de bir unsur olarak kabul edilebileceği düşüncesi, Reform hareketi sonrasında, Alman prensliklerinde ortaya atılan “*cjus regio, ejus religio*” (uyruklar, prensin dinini benimsemelidir) ilkesinin uzantısı olarak kabul edilir. Bu unsur dolayısıyla, ulusal sınırların dinsel sınırla örtüşmesi ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, bu ilkenin yaşama geçirildiği Norveç ve Danimarka gibi ülkelerde Kilise bir devlet kurumu haline dönüştürülmüştür ve din adamları da devlet memuru statüsüne sokulmuştur (Erözden, 2008: 115). Türkiye’de de bu durum, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın konumuna ve amacına benzemektedir. Diğer yandan, günümüzde Arap ulusçuluğu İslamiyet ile özdeşleşmiştir. Ulus ile din ulusçuluğunun paralel olması konusunda bir diğer örnek devlet, İrlanda’dır. Yine din, Musevilik gibi inançlarda, belirli bir topluluğa aitlik, üyelik işaretidir. Yani din, ortak pratikte komünyon (iştirak) kurmanın eski ve sınanmış bir yöntemi, başka ortak yönü olmayacak insanlar arasında türdeşlik, kardeşlik bağıdır (Hobsbawm, 2010: 89).

Genel olarak söyleyebiliriz ki, ulus-devletin, ulusunun din unsuru, türdeşleştirme konusunda topluma yardımcıdır. Unutulmamalıdır ki, bu türdeşleştirme, başka olandan da ayrı özelliğler bütünüdür. Bazı devletlerde din, türdeşleştirme konusunda, birincil önemde, bazılarında başka unsurların ardında gelmektedir. Bu durum, ulusun ve ulusçuluğun o devletteki konumuna göre değişmektedir.

1.3.1.3. Soy birliği

Ulus tanımlarken ‘aynı ortak atadan gelen’ ibaresi kullanılmakla birlikte bu ortaklık alanı muğlaktır. Soy birliği ‘‘Gelenek icadı’’ ile yaratılan ya da Almanya örneğindeki gibi ari ırk, soy bağı üzerinden Şekillenen ulus yaratma, ulus olma sürecine pratik alanda yansıyan bir unsurdur. Diğer yandan, soy birliği henüz devlet oluŐturamamıŐ ‘‘uluslar’’da güçlü bir biçimde vurgulanmakta, ancak bir kez devlet halinde rgtlenildikten sonra, genellikle yerini hukuki açıdan tanımlanan yurttaşlık unsuruna bırakmaktadır (Erözden, 2008: 113). Yine bazı durumlarda, temelde kan bağı ile açıklanan yurttaşlık ya da soy bağı bazı ulus-devlet pratiklerinde yer bulmuştur (Almanya).

1.3.1.4. Kültür ve tarih birliği

Bu iki unsurun i i geçmişliği yüzünden aynı başlık altında incelemekte yarar vardır. Bu unsurlar, genel olarak, ‘‘ulusal’’ olarak nitelendirilen bir toplumsal grubun hafızasında yer etmek suretiyle türdeşlik bilinci yaratması Şeklinde tarif edilebilir. Fakat bu unsurlar, dil unsuru gibi objektif olarak tanımlanabilir olmamaktadır (Erözden, 2008: 111). Yani dilin objektifliğinin siyasallaŐtırılarak sunulmasının yanında, kültür ve tarih birliğinin geçmişe yönelik olması bakımından objektifliği tamamen ortadan kalmaktadır. Diğer yandan bu iki unsur aslında diğer bütün unsurları kapsayan bir nitelik de taşımaktadır. Eğer, bir ulus-devlet, ulusunu kültürel ve tarihsel temelde tanımlıyorsa, bütün diğer unsurlar, bu unsurların içinde Şekillenmiş ya da ŐekillendirilmiŐ olacaktır.

Ulusal siyasi yapılanmaların oluşması ya da bu tarz bir yapılanmayı gerçekleştirme hedefinin somut bir siyasi projeye dönüŐtürülmesiyle birlikte, tarih ve kültür yeniden yorumlanmakta ve ulusal niteliğe dönüŐtürülmektedir. Bu süreç, geçmiş üzerinden kendini yeniden yaratan, bir ulus ortaya çıkarmaktadır. Geçmiş ile bağ kurularak, Şimdiki zaman yeniden yaratılmakta, ileriye dönüklük, süreklilik üzerinden bu bağ, bu unsurlar çerçevesinde güçlendirilmektedir. Bu sürecin bir takım araçları, ulus-devlet tarafından ortaya konmaktadır. Bu araçların neler olduğunu ortaya koymak bu projenin nasıl gerçekleştiği hakkında yol gösterici olacaktır.

1.3.1.4.1. Etnografik çalışmalar

Ulusların doğuştan gelme ortaklık inşası, atalar kalabalığı içerisinde, kurucuların seçilip ön plana çıkmasıyla başlamaktadır. Soy bağı iddiasıyla birlikte bu durum, ‘halk canlı bir müzedir, ulu atalarının ilksel kültürünün kalıtlarının mirasçısıdır’ anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Bu sebepten, halk kültürünün araştırılması, bu mirası unutulmuşluktan kurtarabilmektedir. Böylece modern bir ulusal kültürün temelleri atılabilmektedir. Etnografik yöntem böylece, ulusal arkeolojiye ulaşmanın bir yoludur (Thiesse, 2010: 157). Bu anlamda, geçmişe ait destanlar, türküler, şarkılar ortaya çıkarılarak geçmiş bir sürece dayandırılmaktadır.

Diğer yandan, geleneksel halk ananeleri uluslararası sergilerde de değerlendirmeye sunularak, ulusların endüstriyel, teknik altyapıları sunulurken bir yandan da kimlikleri sunulur hale gelmiştir. Ulusların kimliklerini teşhir ettiği bu sergiler, kimlik temsilleri alanında rekabet ettikleri bir ortam da olmuştur. 1878 yılındaki Paris sergisinde, İsveçlilerin köy konseptindeki geleneksel kıyafet sunumları, yaratıcısı Hazelius tarafından, ulusal mirasa ait objeleri, ziyaretçilerin yurtsever duygularını uyandırmak ve harekete geçirmek ana fikri ile kullanılmıştır. Bu durum uluslararası alanda büyük ilgi görmüş ve akabinde, Paris (1884), Kopenhag (1885), Berlin (1889), Oslo (1894), Viyana (1894), Budapeşte (1896) gibi şehirlerde kurulan etnografya müzelerinde buna benzer konseptlerin kurulmasına öncülük etmiştir (Thiesse, 2010: 170). Ulus-devletin geçmişe ait görünmez olanı görünür hale getirme aracı böylelikle bir açıdan da etnografya müzeleri ile sağlanmıştır. Örneğin, Türkiye’de ilk olarak Atatürk’ün emri ile 25 Eylül 1925 tarihinde ilk devlet müzesi örneği olarak Ankara Etnografya Müzesi kurulmuştur.

1.3.1.4.2. Ulusal tarih yazımı

Ulusal tarih yazımı, özellikle tarih birliği unsuruna hizmet etmektedir. Peki, bu birliği sağlayacak “tarih” nedir, nasıl yaratılmaktadır ve süreç nasıl gelişmiştir?

On dokuzuncu yüzyılın başında, Avrupalı ulusların henüz bir tarihi yoktu. Bu uluslar kurucu atalarını övmeye başlamış olmalarına rağmen, bu durum genellikle hikayesel özellikler taşıyan ve yarım kalan yazılar şeklinde olmaktaydı. Bir süre sonra bu uluslar, özgürlüğe uzanan kahramanca, acılı ve uzun bir süreçten bahseder oldular. 1820-1830’larda bu süreç, bilginlerin, ulusçuluk öncesi dönemde oluşturulmuş arşivleri

ve elyazmalarını gün ışığına çıkarttıkları, yayımladıkları ve tartıştıkları bir dönemdir. Ayrıca, bu dönemdeki ulusal tarih, monarşilerin tarihinden ayrılır niteliktedir. Ulusun tarihi, bütün baskılara, bütün ihanetlere karşı asırları aşan ulusun birliğini ve sürekliliğini gözler önüne serer. Bir ulusun tarihi her şeyden önce, toplumsal bir varlığın tiranlığa karşı sergilediği mücadelenin tarihidir (Thiesse, 2010: 165). Yani, tarih, belki de kitlelerin kadere karşı verdiği mücadele alanı olmaktaydı. Bu süreçten anlamalıyız ki, artık on dokuzuncu yüzyılın tarihçiliği, hanedanların tarihini anlatan klasik vakanüvislikten farklılaşmıştır. Çünkü hanedanların ve onlara bağlı kimi kahramanların özne olduğu bir tarihten, kitlelerin özne olduğu bir tarih ortaya çıkmıştır (Kerestecioğlu, 2008: 318). Örneğin, ulusun, özgürlüğü için savaştığı bütün büyük savaşlar, ulusal ikonografinin ayrıcalıklı temasıdır, buradaki vurgu fethede değil, yurtsever direnişe yapılmaktadır (Thiesse, 2010: 166).

Ulusal tarih, ulusu yüceltme üzerine kurguludur. Başarılar ve kahramanlıklar tarihidir. Geçmiş bu yüceltmeyi sağlayacak biçimde okunur, yani seçici bir algılama söz konusudur. Kimi olaylar ön plana çıkarılırken, kimileri unutturulur, kimileri bağlamından kopartılarak yeniden yorumlanır. Böylelikle, tarih ulusal birimin kendini meşrulaştırmasının, ulusal kimliğin oluşmasının bir aracıdır (Kerestecioğlu, 2008: 319). Kimlik olmak anlamında, “biz” ve “onlar” ayrımı aynı zamanda bu tarihsel kurgu içerisinden kendine yeni ve sağlam ortaklık alanları bulmaktadır.

Ulus, ulus-devlet ve ulusçuluk temelinde baktığımızda, Avrupa’da ulus-devletlerin ortaya çıkış süreciyle paralel olarak, Avrupa üniversitelerinde tarih kürsülerinin kurulduğunu da görebiliriz. Böylece, ulus kurgusu, ulusçuluk akımı ve ulus-devletlerle, tarih yazımcılığının bir bilim halinde dönüşmesi arasındaki bağlantının somutlaşmış hali ortaya çıkmaktadır (Erözden, 2008: 112). Diğer yandan, Fransız ve Alman tarihçiliğinde görülen romantik, idealist, pozitivist ve tarihselci akımlar da tarih yazımı için öne çıkan akımlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uluslaşma sürecine, tarih birliği unsurunu, kendi ulusu için etkili bir biçimde kullanmıştır. Bu anlamda Türk Tarih Tezi ve buna bağlı olarak Türk Tarih Kurumu çalışmaları öncelikli olarak önemlidir.

1.3.1.4.3. Ulusal folklor

Kültür birliği düşüncesinin temelinde, güzel sanatlar diye adlandırılan, ulus-devletin kuruluşundan önce yaratılmış olan sanat eserlerinin topluma sunulmuş tarzı önemli bir işlev görmektedir. Bu anlamda, halk geleneklerinin derlenmesi, çağlar öncesinden gelen kültürleri yok oluştan kurtarmak adına da yapılmış olsa, ulus olma amacına hizmet etmesi bakımından önemlidir. Bu duruma paralel olarak, ulus inşası ilerledikçe semboller ve referanslara ihtiyaç duymaya başladıkça, köy ananeleri çeşitliliği de önemli olmaya başladı. Tarihsel süreç olarak baktığımızda, on sekizinci yüzyılda derlemecilikle ilgili pek gelişme yaşanmazken, on dokuzuncu yüzyılda Avrupalı uluslar kendilerine olan güveni ayakta tutacak nitelikte folklorel öğelerine (halk ritüelleri, adetler, hikayeler...) kavuşmuşlardır. Bu aşamada, göz önünde bulundurmanız gereken, bu ananelerin gerçekliği yansıtan yönlerinin yanında, yaratılmış yanlarının da olduğudur. Bu yeniden yaratılan, iyileştirilerek sunulan gerçeklik, sırası geldiğinde toplumsal pratiklerde kendini ifade ediyor. Paris Nortedame'ı, Köln Katedrali gibi binalar ve Avrupa'daki tarihi kentler bu ifade edilmiş biçimleridir (Thiesse, 2010: 168). Ulusal kültür mirası, tarihsel binaların yanında, müzelerde de bir araya getirilerek, bu mirasın varlığı hatırlatılır hale getirilmektedir. Müzelerin belirgin özelliği ise, hem tarih birliği yaratma aracı hem de kültür birliği yaratma sürecinde etkili olmasıdır. Bu anlamda, Versailles Müzesi'ndeki Savaşlar Galerisi kültürel ve tarihi mirasın vurgulanışına önemli bir örnektir. Bu galeride, 409 yılındaki Tolbiac Savaşı'ndan, 1809 tarihli Wagram Savaşına kadar tüm "Fransız" zaferlerini temsil eden resimler sergilenmekte, böylelikle ulus-devletin olmadığı bir geçmişe kadar dayandırılmaktadır. Bu durum süreklilik algısı açısından önemlidir (Erözden, 2008: 112).

Yine o üçlememize dönersek, ulus, ulus-devlet ve ulusçuluk temelinde, ulusçuluğun söyleminde kitlelere hitap edilen kodların sadece dil unsurundan ibaret olmadığını söyleyebiliriz. Bu anlamda, ulus-devlet, kendi ulusunu yaratma sürecinde, ulusçuluğun bir takım farklı söylemlerine ve işaretlerine zemin hazırlamaktadır. Bunlar, sanat alanında, edebiyat, tiyatro, resim, heykel, kent mimarisi, müzik gibi faaliyetlerdir. Bu alanlardaki söylemin ortak yanı, yaratılan kültür ve tarih mirasının gerçekliği ve gerçek dışılığı üzerinden, abartı olarak ortaya konulmaktadır. Ulusçuluğun temel dayanağı bu abartı üzerine kurgulanmaktadır. Yani, iyi çok iyi, kötü çok kötüdür.

Sıradanlık yoktur. Kahramanlar sıra dışı ve olağanüstüdür. Sentezcilik, romantik seçicilik, abartılı ifadeler, ulusçuluğu dünyaya net bakan bir söylem haline getirmektedir (Kerestecioğlu, 2008: 324).

Buraya kadar içsel unsurların ne anlama geldiğini açmaya çalıştık. Bu unsurların ortak özelliği ulus-devletin ulusunun ne olduğunun temeli olmasıdır. Bu anlamda birbirlerine bağımlı olduklarını da söyleyebiliriz.

1.3.1.5. Düşman imajı

İçsel unsurların yanında, dışsal olarak da “düşman imajı” unsuru bulunduğunu belirtmiştik. Buna göre, içsel unsurların, ulusçuluk ideolojisinin niteliğine göre veya ulus-devletin, ulusunu yaratma sürecindeki kendine özgü koşullarda, bu unsurların bazılarının baskın olarak kullanılmasıyla meydana gelmiş ulus, “biz” olacak ve bu ulusun kendini dış düşmandan yani “onlar”dan kolaylıkla ayıracak, koruyacaktır. Bu anlamda, bu dışsal unsur, olumsuz bir unsurdur. Yani biz olmayan, “yabancı” olan, “öteki” olan, düşman olandır.

Sıfatını hak eden bir ulus, sadece mirasını dışarıdan ve içeriden gelecek saldırganlara karşı korumak için, yerine göre de, kendisinden alınanı ele geçirmek için mücadele eder (Thiesse, 2010: 175). Bu süreçte, dış ve iç düşman imajını bilinçli olarak yaratmak da söz konusudur.

Bu anlamda, Carl Schmitt’in dost ve düşman tanımlaması önemlidir. Zeybekoğlu’nun Schmitt’ten aktardığına göre, siyasi birlik; hem ulusal hem de uluslararası planda dostunu düşmanından ayırt edebilen bir birliktir ve bu birlik içinde veya dışındaki her unsur, birliğin gücünü zayıflatması ya da pekiştirmesine göre dost ya da düşmandır (Zeybekoğlu, 2009: 55). Dolayısıyla, bir topluluğun halka dönüşmesi siyasi bir kimlik edinmesiyle, siyasi bir kimlik edinmesi ise düşmanlarını belirlemesi ile mümkündür. Fakat topluluklar heterojen varoluşları nedeniyle “ortak düşmanlarını” belirleyememektedir. Schmitt’e göre siyasi bir birliğin ayırt edici özelliği dost-düşman ayrımını yapmak, devlet ise ‘bir halkın siyasi birliği’ olduğu temelinde, bir topluluğun halka dönüşümü, kendisini bu ayrımı yapacak temsili bir organla özdeşleştirmesine bağlıdır (Zeybekoğlu, 2009: 111). Birliği sağlama aşamasında olan gruplar,

benimsedikleri dost-düşman tanımları çerçevesinde düşmanlarını dışlayarak kendi içlerinde asgari türdeşliği sağlamaya çalışırlar. Bu bağlamda Schmitt, her türlü çatışmanın ve görüş ayrılığının bastırıldığı, devletin özel hayatın en ince ayrıntısına dek sızdığı bir totaliter devlet modelini savunmamakla birlikte, belirli çatışmaları barındıran ancak siyasi birliğin varlığını tehlikeye düşüren her türlü karşıtlığı dışlayan bir devlet modelini savunmaktadır (Zeybekoğlu, 2009: 252). Diğer yandan, Schmitt, devletlerin kendi sürekliliklerini sağlayacak siyasal eylemlerini, içerde veya dışarıda belirledikleri düşmanlarını yok etmek ya da etkisiz hale getirmek üzerine kurdukları mücadeleye göre kurguladıklarını iddia etmektedir. Bu mücadele en bilindik anlamda savaştır (Şeran, 2010: 2).

Bu temelde, ulusun düşmana karşı kendini koruyacak bir mekanizmaya ihtiyacı vardır. Bu mekanizma genellikle ordudur. Zorunlu askerlik uygulamasıyla da, ordu iki yönlü bir işleve sahiptir. Böylece, bir yandan, yurdun düşmana karşı savunulmasına katkıda bulunan birey ve bu bireyin yakın çevresinde “birlik” kavramının somut bir içeriği vardır. Diğer yandan, ordu bir yurttaşlık okulu işlevi de görmektedir. Bu anlamda, İngiltere’de 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren her erkeğin askerlik hizmetine çağrılabilmesine olanak sağlayan yasal düzenleme, daha sonraki dönemlerde yurdu için ölüm tehlikesini göğüsleyenlerin ülkenin geleceği üzerinde söz sahibi olması gerekir mantığı çerçevesinde, erkeklere genel oy hakkı tanınmasındaki taleplere gerekçe olması bu duruma iyi bir örnektir. Diğer yandan, Fransa’daki devrimin hemen ertesinde kamu güvenliğini sağlamakla yükümlü “ulusal muhafız birlikleri” (garde nationale) ulusal egemenliğin kullanılması açısından sembolik bir önem kazanmıştır. Bunun göstergesi, 1790 tarihli ulusal muhafızlık kurumunu düzenleyen kararnameye göre, sadece aktif yurttaşların ulusal muhafız birliklerinde yer alacakları hükmünün getirilmiş olmasıdır (Erözden, 2008: 117). Bu iki pratik, ordunun, ulus-devlet içerisindeki rolünü göstermek açısından önemlidir.

Ordu genellikle dış düşman üzerinde etkili olacak şekilde kurgulanan bir mekanizma olmaktadır. Diğer yandan iç düşman üzerinde etkili olacak mekanizmalar devletler tarafından (siyasal birlik, iktidar); asimilasyon, techir, mübadele soykırım vb gibi uygulamalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, Schmitt’in dost-düşman

ayrımı temelinde Türkiye Cumhuriyeti'ne bakıldığında, dışarıda ve/veya içerde her zaman ülkeyi bölmek isteyen güçler olduğu argümanı 1923'ten günümüz sürekli tekrarlanan bir söylem olduğu görülebilmektedir. Böylece, bu düşmanlar toplumun türdeşleştirilmesi aşamasında, türdeşliği bozan 'ötekiler' olarak, üzerine siyasalar üretilen gruplardır.

Ulus-devletin içsel ve dışsal unsurlarının yanında, yapısal unsurları da vardır. Bunlar, Erözden'in ayrımına göre, ülkesel bütünlük ve siyasal bütünlük unsurlarıdır (Erözden, 2008: 117). Bu iki unsuru ayrı başlıklar altında inceleyeceğim.

1.3.2. Coğrafyanın Ulusallaştırılması

Ülkesel bütünlük temelinde bakıldığında, bu ölçüt bizi ulus-devletin genel tanımındaki "toprak parçası" unsuruna götürmektedir. Bu açıdan, ulus eşittir ülke, yurt gibi bir denklem kurulabilmektedir. Yani, yurdun türdeş bir insan topluluğunu barındıran türdeş bir coğrafi bütün olarak kurgulanması, bu denklemi doğrulamaktadır (Erözden, 2008: 118).

Bir ulusu devlet bağlamına yerleştirmek, zor bir meseledir. Bu konuda, bir ulusun toprak bütünlüğü nasıl tanımlanabilir ve ulusların kendi aralarına maddi sınırlar nasıl konulabilir gibi sorular ortaya çıkmaktadır. Farklı ulusların varlığı ilkesi, devletlerin kuruluşunda rol oynayan ekonomik, askeri güç ilişkilerini maskeleyen, siyasal ve etik açıdan cazip olsa da, meselenin ortaya çıkışı gizli ve trajik çatışmaların temelinde gerçekleştirilmiştir (Thiesse, 2010: 175).

Coğrafyanın türdeşliği açısından bakıldığında, bu türdeşlik bizi sınır kavramına götürmektedir. Sınır, bir siyasi otoritenin erkini kullanabileceği toprak parçasının etrafını çizgileyen çizgi anlamında olmakla beraber, tarihsel süreç içerisinde bazı değişik içeriklere sahip olmuştur. Örneğin, Antik Yunan, Roma, Çin, Bizans, Osmanlı, Rus İmparatorluklarında, mülkü çevreleyen sınır, ulusal devletlerin ortaya çıkmasıyla, herhangi bir coğrafi nirengi noktası olmaksızın kesintisiz devam eden ve türdeş bir toprak parçasını çevreleyen sınır anlamındadır.

Ulus-devlet kurgusu içerisinde ulus ile ülke, yurt arasında ideolojik bir ilişki yaratılmakta ve yurt kavramı kurgunun bir parçası olarak, bütünü içerisinde

yerleştirilmektedir. Böylece sınırlar da bütünün içinde yer alan yurdu çevreleyen çizgiler olarak dokunulmazlık ve kutsallık kazanmaktadır. Bu çerçevede bütünleşen ülke, yurt ve sınır kavramları yeni içerikleriyle toplumsal ölçekte benimsetilmek ihtiyacı duyulmaktadır. Bu yolda bazı araçlar kullanılmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda da bahsettiğimiz zorunlu askerlik hizmetidir. Böylece, kutsal yurt, kutsal bir görev ile korunmaktadır. İkincisi ise, yurdu çevreleyen sınırların ideolojik içeriğini objektif nitelikte olduğu iddia edilen bir takım unsurlarla takviye etmektir. Bu duruma örnek olarak, Fransa'daki “doğal sınırlar” kuramı gösterilebilir. Diğer yandan Türkiye’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalandığı tarihte henüz işgale uğramamış Osmanlı Devleti topraklarını çevreleyen sınırlar, daha sonra “Misak-ı Milli” olarak ulusal sınırlar olarak belirlenmiş ve ulusal devletin kuruluşunda ideolojik bir içeriğe büründürülmüştür (Erözden, 2008: 119). Bu durum, coğrafyanın ulusallaştırılmasına, konumuz açısından belirgin bir örnek oluşturmaktadır.

Buraya kadar bahsettiğimiz coğrafyanın ulusallaştırma süreci, siyasal bir anlam taşımaktadır. Bu duruma farklı bir açıdan baktığımızda, siyasal süreçten farklı olarak sanatsal (edebiyat, resim, mimari vb.) anlamda da coğrafyanın ulusallaştırıldığı görülmektedir. Yani, tarihi binalar ve gelenekler gibi doğa da ulusal kimlik alanına yansıtılabilir. Doğa, modernliğin tahribatının tehdidi altında kalan bir yapı olarak yansıtılabilir. Böylece, tarihi binalar ile ilgili alınan önlemler, doğa için de alınabilir. Bu anlamda, edebi ve resimsel temsiller, bilimsel metinler ve doğal güzelliklere karşı estetik bir bakışın geliştirilmesi, bu güzelliklerin ulus için önemini ortaya çıkarır ve ulusun onları koruması yurtsever bir temele dayandırılır. Bir yandan sit alanı ilan edilip koruma altına alınan doğa, bazı yurtseverlerin kurdukları dernekler aynı zamanda halk geleneklerinin, zanaatların veya eski köylerin korunması ile de ilgilenirler. Buradan da çıkarabiliriz ki, ulusçuluk öncesi dönemden kalma bütün üretimler, uluslaştırmaya konu olmuştur. Bütün çağdaş üretimler ulusal terimlerle yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Böylelikle, kimlik inşası yeni bir aşamaya, kitle kültürü aşamasına girer. Kimliksel referanslarla ilgili temsiller, nüfusun bütününe yayılır ve okul döneminde ve sonrasında süren yoğun bir pedagojinin konusu olurlar. Gençlere ve popüler eğlence anlayışlarına yönelik dernekler, spor etkinlikleri ve ulusça eğitim bu sürece katkıda bulunur (Thiesse, 2010: 174). Bu durumun en iyi örneği Türkiye’de, Halkevleri’nin çalışma şubeleri içerisindeki faaliyetleridir.

1.3.3. Nüfusun Ulusallaştırılması

Ulus-devlet kurgusu içinde, siyasal çerçevenin, toplumsal çerçeveye uyumlaştırılması süreci, ulusal egemenlik ilkesinin sonucudur. Ulus-devlet kurgusu içinde, siyasal çerçeve ile toplumsal çerçeve arasındaki etkileşim iki yönlüdür. Birinci durumda, ulusun egemen olduğu bir sistemde, ulusun sınırları siyasal iktidarın erişim noktasının sonuna kadar olmakta yani örtüşmekte ya da örtüştürülmektedir. Diğer durumda, toplumun üyesi birey açısından, siyasal bütüne dahil olmak için yurttaş sıfatına sahip olmak önemli bir ölçüttür. Bu anlamda, Sieyes'in kuramı bu durumu tamamlayıcıdır. Sieyes'e göre, siyasal haklara sahip olabilmek için, "qualité commune"e sahip olmak, yani toplumsal bütünün içerisinde yer almak gerekmektedir. Bu bakış açısına göre, oy hakkına sahip olmak salt temsili demokrasinin bir zorunluluğu olmaktan çıkmaktadır ve kralın yerine egemenliği üstlenmiş ulusun bir üyesi olma sıfatına bağlı olma anlamındadır. Yani, yurttaşlık, salt siyasal hakları kullanma yetisi olmak anlamından çıkıp ulusal aidiyeti belirleyen tek ölçüt haline dönüşmüştür. Bu anlamda, ulusal aidiyetin kan bağı ya da toprak bağı esasına göre belirlenmesi durumları da bir hukuksal zemine oturtulmuştur (Erözden, 2008: 121).

Ulusal aidiyetin temeli olan yurttaşlaştırma süreci, nüfusun giderek genişleyen katmanlarının bu yeni referansı tanımaları ve kendilerini bu referansla tanımlamaları için, ulusal kimlik oluşum sürecinde, kökten ve genişleyen pedagojik çalışmalar silsilesi ile gerçekleştirilmiştir. Böylece bu ulusça eğitim sayesinde, kısa zamanda biçimlendirilmiş ortak miras, ulusal aidiyetin duygusal boyutunu da oluşturmaktadır. Bu anlamda, her ulusun, kurucu ataları, ulusun çağlara yayılan sürekliliğini sağlayan bir tarihi, ulusal değerleri şahsında somutlaştırılan kahramanları, tipik manzarası, folklor öğeleri, damak zevki, sembolik hayvanları gibi ortak unsurları içeren kimlik doğrulama listeleridir. Bu listelere ayrıca, ulusal bayramlar, yabancı devlet liderlerini ağırlama seremonileri gibi geleneksel öğeler de girmektedir (Thiesse, 2010: 155). Bu ortak göstergeler üzerinden ulus, ulus-devlet içerisinde kendini doğrulayacak ve bu çimentolarla sağlamlaşacaktır. Bu anlamda aidiyet temelinde baktığımızda, siyasal ve hukuksal boyutun duygusal boyutu desteklemesi sürecin bir yönü olmakla beraber bu iç içe girmiş boyutların aynı zamanda birbirlerine hizmet ettiklerinin göstergesi olduğunu da görebiliriz.

Buraya kadarki açıklamalarımız göstermelidir ki, ulus-devlet içerisinde nüfusun uluslaştırılması üç temel araca başvurularak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu araçlar; okul (eğitim), ordu (zorunlu askerlik) ve sandıktır (siyasal katılım) (Erözden, 2008: 126). Okul, Althusser'in belirlediği devletin ideolojik aygıtlarının da en önemlisidir (Althusser, 2003: 182). Bu anlamda, zorunlu eğitimin sağlanmasıyla öncelikle dil üzerinde bir homojenleştirme gerçekleştirilmektedir. Bunun ötesinde, oluşturulan bu ortak dilin üzerinden topluma, bir ulusa ait olmakla ilgili bilgi ve duygu akışı sağlanmaktadır. Toplumun bugüne kadar konuşageldiği dilin ayrı bir önemi vardır artık, çünkü günlük olarak konuştuğu dil artık bir ulusa ait olmak konusunda belirleyicidir. Diğer yandan, okul programlarındaki tarih, coğrafya, dil dersleri yeni içerikleri ile ulusa ait olma sürecinin pekiştirilmesi açısından da önemlidir. Bir başka araç olan ordu ise, ikinci bir yurttaşlık okulu işlevi görmektedir. Askerlikteki eğitim programları sayesinde askerler nereyi, neden korumaları gerektiğini öğrenmektedir. Bu anlamda ulus-devletin coğrafyası ve düşmanları sabitlenmektedir. Diğer araç olan siyasal katılım ise, ortak bir siyasal kültür oluşturmakta ve böylece yurttaşlık bilincini oluşturmaktadır. İşte ulus-devlet, bu araçlarla, kendi ulusunu yaratmaktadır ve böylelikle olgu kurguya uydurulmaya çalışılmaktadır (Erözden, 2008: 128).

Kısaca ve özetle, dilbilimsel olarak Latince 'nasci'(doğmak) fiilinden türemiş ulus kavramı, ilk olarak coğrafi köken sahip insanları belirtmekteyken, 'nation' (doğum) kavramı ile birlikte aynı kökene, soya ve dile sahip insanlara atıfla kullanılmıştır. 18. yy'ın sonuna doğru bu kavram, Renan ve Sieyes'in iradeci ve inşacı yaklaşımı ile organik ve doğal bağlarla ortak köken ve dil birliği temelindeki Fichte ve Herder'in romantik yaklaşımı karşı karşıya gelmiştir. Ulus ve ulusçuluk konusundaki bu iki uç Doğu ve Batı ulusçuluğu, Almanvari (Doğu) ve Fransızvari (Batı) ulusçuluk, sözleşmecî ve organik ulusçuluk, etnik ve akılcı ulusçuluk gibi farklı ulusçuluk ayrımlarının üzerinden kurgulandığı iki deneyim olmuştur. Diğer yandan, ulusçuluğun Doğu ve Batı içerikleri, tüm karşıtlıklarına rağmen, siyasal yapıya bağlı olarak yer değiştirebilmiştir. Diğer bir deyişle, Batı Avrupa'daki ulusçuluk anlayışı belli pratiklerde romantik ulus temelinde olduğu gibi, Doğu Avrupa ulusçulukları ise, siyasal anlamda ulusun inşası yönünde eğilimler taşımıştır. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi ideolojisi olan Kemalist ulusçuluk anlayışının dönemsel olarak, yer yer Batılı yer yer Doğulu imalar üzerine kurulmasında da görülmektedir. Fakat bu durum, Almanya'daki ulus ve ulus-devlet oluşum sürecinde, ulusun devleti önceleme

bakımından Türkiye deneyiminde, Alman deneyiminden farklı gerçekleşmiştir. Bu temelde, modern ulus-devlet olma yoluna giren, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ilk olarak yurdunun sınırlarını belirlemiş, sonra o sınırlar dahilinde yaşayacak insanların 'birlik temellerinde' homojenleştirilmesine çabalamış ve ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak modern toplumun gerekliliklerine göre o insanları eğiterek 'ulus' olmalarına çalışmıştır. Bu dönüşüm sürecinin dönüştürücüleri de elit-seçkin-aydın gibi adlandırılan belli bir 'eğitilmiş' grup olması ve ulus oluşumunda bu grupların rolü temelinde, öncülleri Osmanlı Devleti'nde olan bir grup olarak Türkiye'de de varlık göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde bu süreç, diğer ulus-devlet oluşumlarındaki gibi bazı araçlarla desteklenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ULUS-DEVLET

2.1. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ ULUS İNŞA SÜRECİ

2.1.1. Türk Ulusçuluğuna Giden Yol

Ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet ekseninde buraya kadar yaptığımız çıkarımlar, dünya genelindeki uluslar ve devletler temelinde ekonomik, sosyal, tarihsel ve sosyolojik boyutların bir arada değerlendirilmesinin sonucudur. Bu aşamadan sonra ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet boyutunu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasında değerlendireceğim. Ve fakat ortaya çıkan her yeni sürecin tarihsel arka planının olduğu göz ardı edilemeyeceğinden, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecindeki ulusçuluk akımları çalışmamızın bu bölümünün başlangıcı olacaktır. Bu anlamda Türk ulusçuluğunun yakın geçmişi bizi yukarıda bahsettiğimiz ulus olma unsurlarının dayandırıldığı temeller üzerinden, Kemalist ulusçuluk anlayışının dayanaklarına götürecektir. Bu anlamda, ilk sorumuz Osmanlı Devleti'ndeki tebaanın hangi temellere dayandırıldığı olacaktır.

Seküler nitelikli sosyoekonomik kimliklerin temelini oluşturduğu modern, ulusal toplumlardan farklı olarak, ortaçağın tüm toplumlarında sosyopolitik örgütlenme, dini-hanedani kimlikler üzerinden belirlenmiştir. Osmanlı toplumsal yapısı da bu duruma özgün bir örnek niteliğindedir. Çünkü dini-hanedani bir sosyopolitik örgütlenme olarak Osmanlı toplumunda, Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler gibi bütün kolektif kimlikler dini bir karakter taşımaktaydı. Diğer yandan, Türk, Rum, Frank gibi görünüşte etnik olan tüm tabirler gerçekte dini çağrışımlara sahipti. Rum, Yunan Ortodoks sınıfına işaret ederken, Frank Latin ya da Batı Avrupalı Hristiyanları anlatmaktaydı (Yıldız,

2010: 49). Bu temelden bakıldığında, Osmanlı tebaası ile ilgili olarak ilk akla gelen bilginin müslimlik ve gayrimüslimlik ayrımı olduğu bilgisi de doğrulanmaktadır.

Arapça bir sözcük olan “millet”, Kuran’da din olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla Yahudiliği ve Hristiyanlığı da kapsamaktadır. Etniklik temelinde kullanılmayan bu kelime, tam olarak dini bir cemaati ifade etmektedir. Yani, Osmanlı Devleti’nde de, Hristiyanlar, Ermeniler ve Yahudiler gibi gayrimüslim cemaatlerin her biri, bir “millet” olarak görülmekteydi. Bunun yanında, “millet” sözcüğünün çoğulu olan “milet” sözcüğü de gayrimüslimlere nispetle kullanılmaktaydı. Fakat, Müslümanlar etnik veya dini farklılıklardan bağımsız olarak tek bir “millet” olarak ifade edilmekteydi (Yıldız, 2010: 50).

Osmanlı Türkçesine bakıldığında, “nation” kavramının karşılığı olarak, “cins, kavim, ümmet, millet, ahali gibi” kavramlar kullanılmaktaydı. Osmanlı aydınları bu kavramlardan en çok “millet” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü Osmanlı Türkçesinin en önemli sözlüğü olan, Şemseddin Sami’nin Kamus-ı Türki’sinde din ve millet sözcüklerinin eş anlamlılığı şöyle anlatılmıştır: Millet aynı dine, yani İslam dinine mensup farklı dil ve etnik kökenden gelen çeşitli grupları belirten ortak bir isimdir. Ümmet ise, milletten farklı olarak, aynı dine mensup olmayan farklı toplulukları ifade etmek için kullanılır. Bu yüzden “nation” sözcüğünün karşılığıdır. Bu anlatıma göre, Türk milleti kullanımı değil, Türk ümmeti kullanımı daha doğrudur. Dolayısıyla, “millet” kavramının da Batı dillerinde tam bir karşılığı bulunmamaktadır. Çünkü “millet” kavramı, devletten ayrı bir kurum olan kiliseden farklı bir kurumdur ve Osmanlı milletleri, Osmanlı siyasi-idari yapısının dahili bir parçasıdır (Yıldız, 2010: 50). “Millet” kavramının dilbilimsel ayrımları göz önüne alındığında, çalışmamızda millet yerine ulus kavramını kullanmaya devam edeceğim.

Tarihi süreç olarak bakıldığında, Osmanlı “millet sistemi”, II. Mehmet (1451-1481) döneminde şekillenmiş ve üç farklı dönemden geçmiştir. Birinci dönemde (1413-1839) Osmanlılar dini kimlik ve cemaat ilkesini siyasi örgütlenmenin kurucu ilkesi haline getirmiş, ikinci dönemde (II. Mahmut) (1839-1865) “millet sistemi”, hem yapısal-konjoktürel, hem de iç ve dış etkiler altında yeniden organize edilmiştir. Son dönem ise Lozan Barış Antlaşması ile noktalanmış, millet sistemi formel olarak sona ermiştir (Yıldız, 2010: 50).

İlk dönem millet anlayışının temeli olarak, İstanbul'un fethinden önce Osmanlı'nın imparatorluk değil de, etnik bir Türk varlığı olduğunu söyleyebiliriz. Fetihten sonra dini çeşitliliğin artması ve dini çeşitliliğin “millet sistemi” ile kurumsallaştırılması etnik Türk kimliğinden emperyal devlete geçişi de beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde gaza idealini vazeden İslami bağlanmanın etkisiyle etnik Türklük yerini dini bir görünüme bırakmıştır. Tarihsel sürecin dışında, Osmanlı Devleti'nin tarih yazım sürecine de baktığımızda, Türk temelli olmaktan çok İslami sürecin başlangıcını temel aldığını görmekteyiz. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nde Türklerin İslam öncesi tarihinin ihmal edildiği bir tarih yazımı söz konusudur. Sosyal yaşamın da, dini temelli ayrımlar üzerinden belirleniyor olması, Türk kimliğinin birincil önem taşımadığının göstergesidir. (Yıldız, 2010: 69).

İkinci dönem millet anlayışının temeli ise, Fransız Devrimi kökenli “ulusçuluk akımı”dır. Diğer yandan, II. Mahmut Dönemi'nde merkezi otoritenin mahalli iktidar odakları karşısında geçici de olsa güç kaybına uğraması, 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması ile Osmanlı iç pazarının Avrupa malları için açık bir pazar haline dönüşmesi, el sanatları ve zanaatkârlığın çöküşü, gayrimüslimler arasında yeni bir tüccar ve entelektüel sınıfının doğması, Batı'nın Osmanlı Devleti karşısındaki siyasi, askeri, ekonomik üstünlüğü gibi birbirinin arkasını takip eden gelişmeler, gayrimüslim tebaanın özellikle Hristiyan tebaanın dönüşümüne sebep olmuştur. Ortodoks milletin birliğini bozan ve Fener Patriğinin otoritesini zayıflatan 1821 Yunan isyanı hem Osmanlı Devleti hem de millet sistemi için bir dönüm noktasıdır. Bu dönemden sonra Hristiyan topluluklar Osmanlı toplumu için şüpheli hale gelirken, Hristiyan topluluklar ulusçuluk akımının yörüngesine girmişlerdir (Yıldız, 2010: 53). Yunanistan ve Sırbistan'ın daha ulusçuluk çağının başında Osmanlı Devleti'nden ayrılması, imparatorluğun Müslüman ve Müslüman olmayan tebaasını birbirine bağlayacak yeni bir sosyopolitik harca gereksinimi ortaya çıkardı. Bu durum için Tanzimatçıların Osmanlıcılığı, geleneksel millet sisteminin çözülme sürecinde doğan boşluğu doldurmak için ‘acil eylem planı’ niteliğindedir. Tanzimat'ın resmi doktrini, Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan Osmanlıcılık, millet sisteminin dini tabakalaştırılması yerine, “ehl-i islam ve millet-i saire” arasında eşitlik temelinde “millet-i hakime” anlayışına en azından söylem düzeyinde son vermekteydi. Eşitlik politikasının ikinci ayağı, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Osmanlı Devleti temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan 1856 tarihli Islahat

Fermanı'dır. Bu ferman, gayrimüslim tebaa için ulusal bağımsızlıkla sonuçlanacak anayasal gelişmelerin başlangıcı niteliğinde bir haklar manifestosudur. Bu ferman ile birlikte, İkinci Mahmut döneminde, şariat, kanun, adalet üzerinden oluşturulan geleneksel düzenden eşitliği ihlal edilen hükümler kaldırılmıştır. Bütün bu sekülerize edici değişiklikler yine İslam hukukundan alınan deliller temelinde meşrulaştırılmıştır. Bu süreç, siyasi eşitlik temelinde Osmanlıcılığın resmi siyasi kimlik olarak benimsenmesi sonucunu Doğurmuştur. Diğer yandan, 1876 Osmanlı Anayasası'yla vatandaşlık kurumu en üst seviye hukuk metni tarafından tanınmış ve dini bağlam, hanedana bağlılık olarak evrilmeye çalışılmıştır. Etnik ve dini bağlamdan, teritoryal yurttaşlık kavramına geçiş, birlik ve kardeşlik temelinde heterojen bir imparatorluk yaratmaya çalışsa da, Hristiyan-Müslüman eşitliği yerine, birbiri ile rekabet halinde olan ulusal egemen devletlerin müşterek eşitliği ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2010: 56).

1876 Anayasası, “Meclis-i Umumi” adı altında temsili bir meclis oluşturulmasını, mebusların seçimle belirlenmelerini, nispi temsil sisteminin uygulanmasını, bütün yurttaşların devlet karşısında eşit hak ve yükümlülüklerle sahip birer “Osmanlı” olarak tanımlanmasını sağlamıştır.

Anayasanın 8. maddesi, yurttaşlığın siyasi eşitlik temeline dayandırıldığıının göstergesidir:

“Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi mezhepten olursa olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir.”

Eşitlik ilkesi ise 17. maddede belirtilmekteydi:

“Osmanlıların kaffesi huzur-u kanunda ve ahval-i diniyye ve mezhebiyyeden maada memleketin hukuk ve vezaiğinde mütesavidir (eşit).”

19. madde ise, memuriyete girişte liyakat ilkesini ifade etmiştir:

“Devlet memuriyetinde umum teba ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunurlar.” (Yıldız, 2010: 57).

Bu satılarda ifadesini bulan, Osmanlıcılık, yani millet sistemi, benzeşim ve özümsemeyi değil farklılıkları koruma amacını daha çok barındırdığı için, farklı toplulukların varlıklarını süreklileştirmekte, böylece gayrimüslim milletlerde ulusçu duyguların oluşmasına gizil olarak da olsa hizmet etmiş olmaktadır (Yıldız, 2010: 58).

Yani bu süreç, etnik ulusçuluğun önünü açmaktaydı. Böylece, Rum milleti, Yunan ulusuna dönüşürken, Osmanlılar da kendilerine Türk olarak bakmaya başlamışlardır. Yunanlıların, Sırpların, Kürtlerin, Arnavutların ve Arapların yaşadığı etnik seferberlik ayrılıkçı eğilimleri beslemiş ve bu süreç imparatorluğun yıkılmasıyla sonuçlanmıştır (Yıldız, 2010: 59).

Ulusal geçmişin gizli ve bilinmeyen yüceliklerini keşfetmekten çok, suni inşalarla oluşturulan ulusların oluşumunda, entelektüeller ve entelijansiya önemli bir role sahiptir. Bu durum Osmanlı aydınları için de geçerlidir. Kavramsal kısımda belirttiğimiz Hroch'un bu konudaki aşamalarını burada göz önünde bulundurursak, bu aşamaların Osmanlı Devleti'ndeki aydınların oluşum ve kendilerini ifade etme süreçleri için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü öncelikli olarak Yeni Osmanlıların ortaya çıkış süreci, toplumdan bağımsız olarak gerçekleşmiştir. Yeni Osmanlıların toplumsal tabanı, Tanzimat bürokrasisi ve İstanbul'un Batı'dan haberdar bir tabakasıydı. Yeni Osmanlıların yüksek devlet memurlarıyla yakın ilişkileri vardı ve devlet kurumlarında yetişmişlerdi. Diğer yandan Batı'dan haberdar olmaları durumu ise, Osmanlı'nın Batı'ya yönelmesiyle, Batılı devletlerle ilişkilerinin artması ve bu amaçla yaptığı kurumsal gelişmelere, 1822 yılında Bab-ı Ali'de Tercüman Odası'nın eklenmesi ile olmuştur. Dolayısıyla, Yeni Osmanlılar bu kurumda çalışarak, Batı ile iletişim konusunda, çeşitli diller bilmeleri yönünden geliştirici bir etken olmuşlardır ve aynı zamanda liberalizm ve ulusçuluk gibi Batılı düşüncelerden etkilenmişlerdir. Diğer yandan, Yeni Osmanlılar (İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal) aynı zamanda edebiyat ile uğraşan insanlardı. Bu anlamda düşüncelerini edebiyat yoluyla iletme çalışmaları da önemlidir. İbrahim Şinasi, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr; Namık Kemal, İbret; Ali Suavi, Muhbir gazetelerinde çalışarak, düşüncelerini bu yolla halka iletmeye çalışmışlardır. Bu gazetelerin ortak özelliği, artık bilginin devlet ile halk arasındaki dolaşımını sağlamaya başlamalarıdır. Bilginin dar bir yönetici-saray çevresinden, halka inmeye başlaması doğal olarak dilde sadeleşmeyi getirmiştir. Bu anlamda, dil ile ilgili Türkçeleştirme çalışmaları da önemlidir. Dildeki bu sadeleşme ve Türkçeleştirme fikrinsel boyutta da Türklüğün vurgulanmasına yöneliktir (Meşe, 2006: 104,137).

Bu süreçlerden geçen altı kişilik grup (Mehmet Bey, Nuri Bey, Reşat Bey, Ayetullah Efendi, Refik Bey ve Namık Kemal) 1856'da İttifak-ı Hamiyyet

(Yurtseverler Birliği) adlı gizli bir cemiyet olarak ortaya çıkmış olup, daha sonraları Ziya Paşa, İbrahim Şinasi ve Ali Suavi'nin de katılacak olduğu Yeni Osmanlıları oluşturmuştur.

Osmanlı aydınları, bir ulus için inşa ve keşif yollarında keşfedilmeyi bekleyen ulus olarak “İslam milleti”, bağlamsal olarak oluşturulması gereken ulus olarak da “Osmanlı milletini” temel almışlardır. Bu temellerin başka bir boyutu da Yeni Osmanlılar olarak beliren bu aydınların aynı zamanda egemenlik biçimini de değiştirme yani, mutlak monarşiye karşı ulus egemenliği savunma durumları olmuştur. Yani, Tanzimat dönemi devlet adamlarının yanlış politikalarının Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşe götüreceğini düşünen Yeni Osmanlılara ve Jön Tükler'e göre çözüm, “Anayasa, Parlamento ve Osmanlılıktı.” Böylece, aydınlar ulusa duyulan ahlaki sadakati, egemen güce duyulan sadakate ikame etmeye çalışmışlardır. Artık ulus, tebaa olmaktan çıkacak ve egemen olan olacaktır.

Peki, bu temeller yani, İslam, Osmanlılık ve Millet neden aynı paydada birleştirilmek istenmiştir? Ulusçuluğun artan tehlikesine karşı, emperyal devletler bir yandan askeri tedbirlere başvursa da diğer taraftan emperyal bir ideolojiye de ihtiyaç duymuşlardır. Bu durumun tarihsel örneği, dönemin üç büyük imparatorluğu olan Rusya, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının farklı etnik ve dini toplulukları bir arada tutacak ideolojiler formüle etmesidir. Bu formülasyonlarda dikkat çekici bir ortak nokta vardır ki, o da, Rusya'nın Slav ulusçuluğunu vazederken Ortodoks Kilisesine sırtını dayaması, Avusturyalıların ise Alman ulusçuluğuna karşı Katolik Kilisesine sığınmalarındır. Osmanlı Devleti ise, benzer şekilde, emperyal bir Osmanlılık ideolojisi geliştirmeye çalışırken, çekirdek yönetici gruba hitap eden İslamcılığı da formüle etmişlerdir (Yıldız, 2010: 60). Bir dış etken olarak bahsedebileceğimiz bu durum yanında Tanzimat Döneminde, Bab-ı Ali'nin önerdiği monarşi yerine, Yeni Osmanlıların yeni sadakat odağı olarak, Osmanlı ve İslam milletini temel alması, bir iç neden olarak değerlendirilebilir. Yani, İtalya ve Almanya'nın ulusal devletlerini kurma sürecinde ulusçuluğun sağladığı birleştirici ve harekete geçirici gücün mukabili olarak, Yeni Osmanlılar, Osmanlı zarfının içine İslam'ı da koymakta ve böylece ihtiyaç duydukları dayanışmacı ruh ve ulusçu gayreti ortaya çıkaracaklarına inanmaktaydılar (Yıldız, 2010: 62).

Bütün bu süreçler, Osmanlı, İslam ve millet paydasında, İslam unsurunun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Diğer yandan, İslam birliği politikası, Osmanlıcılığın eşitlik politikasına da tepki olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı aydınları, İslam cemaatini modern bir ulus olarak görmekteydi ve aynı zamanda bu cemaat demokratik taleplerin ve devletin yeniden yapılandırılması için milli bir ideal olarak başlangıç noktası olarak görülmekteydi. Batı dünyasında yaşanan Aydınlanma süreci, Osmanlı toplumunda yaşanmadığı için, Osmanlı aydınları, İslam'ı bir ideolojiye dönüştürmekte zorlanmadılar. Aynı zamanda, Batı tipi ulusçuluklara sırt çeviren bu ideoloji, Batı'da her çevre ile etkileşime girmiş olan Yeni Osmanlılar tarafından demokrasi ve ilerleme düşünceleri ile de birleştirilmiştir. Temele bakıldığında, sosyal dayanışma gücü olarak İslam, sosyal kimlik problemi ve özgürlük ideali için de haklılaştırıcı kaynak olarak görüldüğü için, geriye İslam üzerine kurulu siyasal mücadele teorisinin formülasyonu kalmaktaydı. Böylece, İslam birliği ideolojisi, bir Müslüman aydınlanmasına dönüştü, siyaset, anayasa, eğitim alanlarında modernliğe erişmede harekete geçirici bir misyon edindi. Etnik ve dilsel bağların üzerinde, dini kimliğe dayalı, kültürel açıdan homojen Müslüman bir cemaatin geliştirilmesi için İslam'ın kullanımı, kitlesel göçler ve Balkan yarımadasında yeni ulusların oluşumuna paralel olarak, Osmanlı Devleti'ne baskın bir İslami görünüm kazandırdı. Böylece, Osmanlı-Müslüman Devleti, İslam dayanışması üzerinde temellenmiş teritoryal bir devlettir (Yıldız, 2010: 64).

II. Abdülhamit döneminde İslam Birliği'nin politik bir ideal olarak benimsenmesi, resmi eğitim, idare ve maliye politikalarına yansdı. Böylece, halifelik kurumu yeniden siyasi önem kazanırken, yeni Osmanlı Müslüman Devleti, Hristiyan Avrupa karşısında Müslümanlar için sosyopolitik iktidar bakımından başvurma merci oldu. Bu süreçte, siyasi ve kültürel anlamda Türkçe, yeni devletin resmi dili olurken, İslam hem içeride hem dışarıda devlet politikalarına yön vermiştir (Yıldız, 2010: 65). Çünkü 1876 Anayasası'nda devlet memurluğuna girişte, liyakat ilkesinin yansıra, Türkçe bilme zorunluluğu ve Mecliste yapılacak konuşmaların Türkçe olması şartı da mevcuttur. Ancak, Türkçe'nin bölgelere göre değişen lehçelerinin olması dolayısıyla, anlaşamama problemi ortaya çıkmıştır ve bu anlamda Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça sözlük çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalara paralel olarak, Türk dilinin sadeleştirilmesi, alfabe reformu gibi konular da gündeme gelmiştir (Meşe, 2006: 139).

Bu dönemde eğitim alanında da dil Türkçe olarak kullanılmaya başlanmıştır. Modern nizamiye medreselerinin eğitim dili, yine orta ve yüksek seviyedeki meslek okullarının dili Türkçe idi. Rüştîye ve idadi okullarının müfredatında Arapça olmasına rağmen, Fransızca gibi bir yabancı dil konumundaydı. Diğer yandan, eğitim dili Türkçe olmayan, Rüştîye ve yükseköğretim arasında “Osmanlılık” siyasetine uygun olarak açılan 1868’de açılan “Galatasaray Sultanisi” Fransız lise modeline göre, Fransızca eğitim veren, Türk, Müslüman ve gayrimüslimlerin eğitim alabildiği bir kurumdu. Buna rağmen, bu kurumda II. Abdülhamit döneminde, Türkçe ders saati ve Türk öğretmenlerin sayısı artırılarak okulda ıslah çalışmalarına girişilmişti (Meşe, 2006: 121). Bu dönemde bir diğer gelişme olarak, 1869’da genel bir eğitim yönetmeliği olarak çıkarılan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin” bu dönemde eğitimde ikiliğin kaldırılarak, genel olarak uygulanmaya başlanması ve okullaşma oranının yüksek olduğunu göz önünde bulundurursak, Türkçe’nin kullanım alanının yayılmaya başladığını söyleyebiliriz.

Eğitim alanının yanısıra, 1860’lardan sonra modern gazetelerin artması, modern edebiyatın doğması, Türkçe kullanım alanının yaygınlaşmasını sağlamış ve dil bilincini artıran faktörlerden biridir. İstanbul’un konuşma dili, iletişim ve modern edebiyat dili olunca, bu durum Türkçe ve Türklük bilincini artırarak, Osmanlı ümmetinden halka, Osmanlı’dan Türk’e doğru bir değişim yaratmaya başlamıştır. Bu değişimin kaynağı olarak da II. Abdülhamit döneminde çıkan gazeteler etkilidir. Bu dönemde “Sabah” (1876), “Tercüman-ı Hakikat” (1878) ve “İkdam” gazeteleri, Türklüğün karmaşık modernist, İslamcı ve Osmanlıcı şeklinin sözcülüğünü yapan önemli basın araçları olmuşlardır (Meşe, 2006: 140). Bu gazeteler aynı zamanda, yabancı siyasal ve kültürel düşüncelerin taşıyıcısı olarak, tarihsel duyguların bu düşünceler ile buluşmasını sağlamıştır. Diğer yandan örneğin İkdam gazetesi Tunguzlar, Pekin Türkleri, Başkırlar, Kırgızlar vb. hakkında diziler yayımlayarak Türkler ile Türkistanlılar arasındaki hem dil hem de din temelleri üstünde yükselen, ortak kimlik duygusunun perçinlenmesini amaç edinmiştir. Bir başka örnek, Ahmet Mithat Tercüman-ı Hakikat’te anayurt kavramı ile ilgili yazarken, Necip Asım İkdam gazetesinde anadile dönülmesi gerektiğini yazmıştır. Böylece bu dönemde, Kemalist tarih yazımının öncesinde evrensel uygarlığın kökeninde Türklerin bulunduğu düşüncesinin temellerinin ortaya konulduğunu görebiliriz (Copeaux, 2006: 39-40).

Kısacası, Osmanlı, İslam ve millet temelinde, dini temelden hiçbir zaman yoksun olmayan düşünceler ve siyasalar üretilmiştir. Bunun yanında, bir taraftan da dil konusunda Türkçe'nin üzerinde duruluyor olması din ve dil unsurlarının kaynaşımını sağlamıştır. Dil unsuru üzerinde ifadesini bulan Türk olma, Türkçe konuşma temeli de, Türkçülük ideolojisinin temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında, ulusçuluk ideolojisinin, Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne girişi sadece gayrimüslim topluluklar ile sınırlı kalmamıştır. Müslüman topluluklar da zaman içerisinde kendi ulusçu aydınlarını üretmişler ve taleplerini sosyopolitik bir dille ortaya koyan ulusçuluk akımlarını geliştirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası dahil, tüm "yabancı" memalikini kaybetmesinden sonra, Türk ulusçuluğu sistematik ifadesini, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Türkçülük hareketinde bulmuştur (Yıldız, 2010: 65).

Osmanlı Devleti içerisindeki Türk kullanımı, bir boy adı olarak olarak kullanılmıştır. Türk kelimesi, göçer ve Yöröklere göndermede bulunularak kullanılmıştır. Bu temelde, aslında Osmanlı Devleti'nde Türk olmak kaba ve cahil olmakla da eşdeğer anlamlandırılıyordu (Yıldız, 2010: 66). Hatta İmparatorluğun zihniyet dünyasını şekillendiren İslami eserlere de egemen bakış bu yöndeydi. Özellikle medrese eğitim sisteminde kullanılan Kuran tefsirleri başta olmak üzere, birçok İslami kaynakta, Türk, barbar ve insanlık dışı olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle Osmanlılar kendilerine Batılılar tarafından da Türk denmesinden hoşlanmamaktaydılar. Osmanlı-Türk yöneticileri ve aydınları bu durumun bilincinde olarak, ilk Türkçülük çalışmalarını bu olumsuz düşünceleri olumlu hale getirmek üzerine kurgulamışlardır (Akçam, 2003: 55).

Bu çalışmaların ilk aşamasında Türklük popüler kullanımlarından arındırılarak, Türkçe konuşan Osmanlı tebaası için kolektif bir isim olarak benimsenmiş ve ona aidiyet kazandıran, bir iftihar meselesi haline getirilmiştir. Diğer yandan, Türkiye adı ise, Anadolu'nun 11. yy da Selçuklular tarafından fethinden sonra, Avrupalılar tarafından Türkçe konuşan Anadolu'ya verilmiştir. Buna rağmen bu isme Osmanlı metinlerinde 19. yy'da rastlanmaktadır. Osmanlı aydınları, Türklerin ülkesi anlamına gelene Farsça Türkistan adını kullanmayı tercih etseler de, bu ismin Orta Asya için kullanıldığını göz önüne alarak, Türkiye adını kullanmaya başlamışlardır. Türkiye ismi, 1923 yılında resmîyet kazansa da, aslında 1921 Anayasası ile yeni devletin ismi olarak geçmekteydi (Yıldız, 2010: 68).

Osmanlı Devleti'nin kurucusu, sahib-i aslisi olan bir topluluğun, ulusçuluk fikirlerinde bu kadar geç şekillenmesinin bazı sebepleri vardır. Bunları kısaca değerlendirecek olursak, en önemli nedenin İslam olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, İslami kimlik, diğer İslami ülkelerden farklı olarak, Osmanlı Devleti'nde Türklüğün unutulması ile birlikte gelişmiştir. Mustafa Kemal bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Biz milliyetçi düşünceleri uygulamakta çok gecikmiş, çok ihmalcilik yapmış bir milletiz, özellikle bizim milletimiz milliyetini bilmezlikten gelmesinin çok acı cezalarını gördü. Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış.” Bir başka neden olarak, Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk yapısına sahip olması nedeniyle, Batı'da gelişen ulusçuluk akımlarının önemini açık olarak anlayamamasıdır. İmparatorluğun getirisi olarak, çok uluslu bir yapıya sahip olması da, amacı devletin bu çok uluslu yapısını korumak olan devlet yöneticilerinin kendi kimliklerini ön plana koyamamış ve aslında koymak istememiş olmalarıdır (Akçam, 2003: 54). Bu açıdan özellikle Osmanlıcılık politikası, Osmanlı Devleti içerisinde, Osmanlı tebaası arasında parlamenter bir yapı içinde eşitliği temel alması açısından, en fazla yönetici grup açısından dikkate alınmıştır (Yıldız, 2010: 63). Bu durum da Türk kimliğinin göz ardı edilmiş nedenlerindedir. Kısaca, dağılan imparatorluğu kurtarmak ve parçalanmasını engellemek olan amaç için, Türkçülük var olan seçeneklerin en kötüsü olmaktadır. Çünkü hem Hristiyanları hem de Türk olmayan Müslümanları dışlamaktaydı. Bu nedenlerle, Osmanlı aydınları son ana kadar, Osmanlılık ve İslam ekseninde bir birlik ümit etmişlerdir (Akçam, 2003: 54).

19. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan üç eğilim, Osmanlı ulusu inşa projesi olarak, Osmanlıcılık, İslam ulusu ve devleti inşa projesi olarak, İslamcılık ve ırk esasına dayalı bir Türk devleti ve ulusu kurma projesi olarak Türkçülük, “Üç Tarz-ı Siyaset” olarak ortaya konulmuştur (Akçura, 1976: 20-23). Böylece, Türkçülüğü de ilk defa siyasi bir proje olarak adlandıran Yusuf Akçura 'dır.

Yusuf Akçura, Osmanlıcılığı faydalı olarak bulmakla birlikte, etnik ulusçuluk ile baş edemezliği noktasında ve Osmanlıcılığın Osmanlı ulusu oluşturulmasında Türklerin asimile olacağına yol açacağı endişesiyle ve ayrıca etnik ve dini cemaatlerin bu birlikteliğe gönüllü olamayacağını belirterek Osmanlıcılık politikasının uygulanamayacağını belirtmiştir (Akçura, 1976: 27). Yine halifeliği bütün Müslümanlar için birlik odağı haline getirme projesi olarak Avrupa kökenli İslamcılık için de, Kuran'ı

temel yasa, Arapçayı da temel dil olarak kabul etmesi bakımından, Müslüman-Müslüman olmayan eşitliğini gideremeyeceği için ve hatta Türkler arasında bile bu eşitsizliği yaratacağı için birlik için yetersiz olduğu yönünde eleştirilerde bulunmuştur (Akçura,1976: 26).

Üç tarz-ı siyasetin üçüncüsü, Tevhid-i Etrak ya da Türk milleti siyaseti olarak ırka dayalı bir Türk ulusçuluğudur. Akçura, buradaki “ırk” sözcüğünü İslamın belirleyiciliğinden kurtarmak için, kavim ve cins gibi sözcüklerden ayırarak, ırkı insan topluluklarını, içinde yaşadıkları siyasi şartlardan bağımsız olarak, etnik köken, dil ve kültürel mirasa atıfla tanımlayan eski Türkçe’deki budun ve uruk deyimlerine atıfla tanımlamıştır (Akçura, 1976: 20). Görülüyor ki, Akçura, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçülerden farklı olarak, ulusçuluk açısından İslami zemini kullanmayı tercih etmemiştir. Bunun yerine, İslam’ın ırkın hizmetine girmesi gerektiğini belirtmiştir (Yıldız, 2010: 72). Bunu Akçura’nın şu ifadelerinden anlayabiliriz:

“Türk birliği siyasetindeki faydalara gelince, Osmanlı ülkelerindek Türkler hem dini, hem ırki bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair müslim unsurlar daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti.

“Lakin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa’nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil etmelerine hizmet edilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolünü oynayacaktı.” (Akçura, 1976 : 34)

Diğer yandan, Ahmet Ağaoğlu, kavimiyeti ırkçılık olarak değil, doğuştan kazanılan maddi ve manevi kültür bütünü olarak tanımlamaktadır. Ve bu oluşumda dinin önemli bir görevi olduğunu vurgulamaktadır: “Din, kavimiyet ve milliyetlerin teşekkül, teessüsü için adeta bir maya rolünü oynuyor; hatta milli lisanın, milli adetlerin, akidelerin, milli tarz düşüncenin, maişetin tesisi üzerine bile dinin büyük ve birinci derecede tesiri vardır.” Bu düşünce yapısının paraleli olarak, Ziya Gökalp ise, Birinci Dünya Savaşına kadar, İslamiyet’i, Türk vatanseverliğinin temeli olarak vurgulamıştır ve “Türkler milli mefkûrelerini kuvvetlendirmek için dindaş ve yurttaşları olan hiçbir kavme karşı milli kin telkinine yeltenmediler.” sözüyle İslamiyet’i baz alan bir Türkçülükten bahsettiğini ifade etmiştir (Köseoğlu, 2003: 222). Kısaca Ziya Gökalp’in görüşlerinin dönemselsel değişkenliği 1918’deki “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adında bir eser vermesi ve 1923 yılında ise, “Türkçülüğün Esasları”

adında bir eser vermesi ile de özetlenebilir. Yani, 1923 yılı ile Ziya Gökalp, İslami temelin tam belirleyici olmadığı bir ulusçuluk anlayışı üzerinde yoğunlaşmıştır (Belge, 2003: 32). Bu temelde, Ziya Gökalp'in Türk ulusçuluğu anlayışı muasırlaşmak üzerine, İslamiyet'in geri plana atıldığı bir ulusçuluk olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, Ziya Gökalp'e göre Türkçülük, Türk ulusçuluğunu yükseltmek demektir. Bu temelde, Ziya Gökalp'e göre ulus, soy, budun, coğrafya, siyaset ya da istençle ilgili bir topluluk olmamaktadır. Ulusu, dil, din, ahlak ve estetik bakımdan ortak olan, yani aynı eğitimi almış olan bireylerden oluşan bir topluluk olarak tanımlayan Ziya Gökalp, kültür birliği temelinde bir tanım yapmıştır. Böylece, Gökalp'e göre din de kültür birliğinin temeli, bireyleri toplumsallaştıran bir araç olarak ulus içinde kurgulanmıştır (Meşe, 2006: 191).

Aydınların, bu düşüncelerinin ve düşünceleri çerçevesinde kurdukları cemiyetlerin temelinde, Yeni Osmanlıların ardılı olarak, “Jön Türkler” ve Jön Türklerin ardılı olarak kurulan “İttihat ve Terakki Cemiyeti” önemlidir. Özellikle, Türkçülüğün sistemleştiği ve bir sonraki aşama olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusçuluk anlayışının temelini oluşturması bakımından İttihat ve Terakki Cemiyeti önemli bir kurumsallaşmadır. Bu nedenle bu konuyu ayrı bir başlıkta değerlendireceğim.

2.1.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türk Ulusçuluğu

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'ndeki muhalif ve aydın kesimin son görünür halidir. Dolayısıyla, tarihsel öncülleri olan, Yeni Osmanlılar ve akabindeki Jön Türk hareketinin düşünsel birleşimi olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz, Yeni Osmanlıların, Osmanlı Devleti'nde yarattığı sosyal tabakadan destek alan Jön Türk Hareketi, Yeni Osmanlıların devleti kurtarmaya yönelik olan Osmanlılık politikasını kendisine temel edinmiştir. Fakat Jön Türkler'in Yeni Osmanlılardan ayrılan yönleri de mevcuttu. Yeni Osmanlılar, Jön Türklerden daha gelenekçi bir tutuma sahiptiler ve Tanzimat hiyerarşisi içerisinde, devlet kadrolarının içerisinde yetişmişlerdi. Buna karşın, Jön Türkler, daha bağımsız bir yapılanma olan “okul” içerisinde yetişen aydınlardı. Dolayısıyla yönetici kademesiyle esnek ilişkileri vardı. Diğer yandan, Yeni Osmanlılar, devletin ilerleyemeyişinin temelinde İslam'ın kaidelerinden uzaklaşma ve fazlaca Batılılaşma gibi nedenler öne sürmekteydiler. Jön Türkler ise, gerilemenin nedeni olarak, yönetici kademesinin topluma karşı sorumluluk duymaması olduğunu vurgulamıştır. Konumuz açısından, iki aydın kesiminin arasındaki

en önemli fark, her ikisinde de Osmanlıcı ve İslamcı görüşler merkezinde olmasına rağmen, Jön Türkler de bu iki fikir akımına Türkçülük de eklenecektir. Ve hatta Jön Türklerin askeri kanadı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde, devrin koşulları gereği, Türkçülük bir program haline gelerek diğer iki akımın önüne geçecektir.

Jön Türk Hareketinin askeri kurumlar içinde gerçekleşmiştir. Bu durumun asli nedeni, Osmanlı Devleti'ndeki ilk ıslahat çalışmalarının askeri alanda yapılmış olmasıdır. Yani, Batıdan getirilen birçok bilgi ilk olarak askeri okullarda öğretilmiştir. Örneğin, Süleyman Paşa'nın Batı fikirlerini içeren "Mebaniü'l-İnşa" eseri, Türkçülüğün ilk metinlerinden olan "Tarih-i Alem" eseri ilk olarak askeri okullarda okutulmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın önemi, Türk tarihi üzerine yazdıkları ile tanınan, Fransız De Guignes'nin "Hunlar Tarihi", Ramond'un "Tatar Tarihi" ve Ahmet Vefik Paşa tarafından Türkçe 'ye çevrilen Ebulgazi'nin klasik eserlerinden "Secere-i Türki" adlı eserlere dayalı olmasıdır. Süleyman Paşa'nın bir diğer eseri ise, Türkçe grameri olan "İlm-i Sarf-ı Türki" dir. Bu anlamda Süleyman Paşa, Türkçülüğü eğitim sistemine sokan ilk isimlerdendir. Bu eserler sayesinde askeri okullar, hem teknik açıdan yeniliklerin ilk girdiği kurum, hem de modern eğitim müfredatının uygulandığı kurumlar olduğu için, liberal ve özgürlükçü düşüncelerin ilk geliştiği kurumlar olmuşlardır. Dolayısıyla, mektepli subaylar, Osmanlı modernleşmesinde modernliğin öncüsü olmuşlar, Cumhuriyet döneminde de bu durum devam etmiştir (Meşe, 2006: 139-148).

Türk ulusçuluğuna giden yolda, hedef olan Türk kesimi, eğitim ve dil politikalarıyla, okullaşma oranının artması ile okur-yazar sayısının artması paralelinde, gerek askeri kurumlar gerek eğitim kurumları gerekse yazılı basın ile hem belirlenmeye hem de Türklük harcı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı döneminde, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türkçülük hareketi, Osmanlıcılık ve İslamcılıkla kaynaşmış da olsa II. Meşrutiyet döneminde kendini daha çok hissettirmiştir. Bu dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası ile belirlenen Türkçülük politikaları etkili olmuştur.

İttihat ve Terakki, kendi içinde, üç tarz-ı siyaseti barındırmakla birlikte, resmi olarak Osmanlıcılık doktrinine bağlı ve ittihat-ı anasır politikasını izlemekteydi. Bu dönemde, İttihat ve Terakki, ilk siyasi programını 1908 yılında, Şura-yı Ümmet'te, Türkçe'nin resmi dil olması üzerindeki vurgulamalarıyla yayınlamıştır. Ve fakat programda Türkçe, okullarda zorunlu eğitim dili olarak belirtilirken, devlet okullarının

bütün etnik gruplara açık olması da programda belirtilmekteydi. Bu durum Osmanlılık zeminine işaret etmektedir. Diğer yandan, 1909 programı, bu zemini genişletmek üzerine kurgulanmıştır. Şöyle ki, ilköğretimde Türkçe'nin öğretilmesi zorunlu olmakla birlikte, her etnik grup kendi dilini öğrenim dili olarak kullanabilecekti. Bu durum, bu dönemde ortaokul ve liseler için de geçerli idi (Yıldız, 2010: 74).

1911 yılına gelindiğinde, parti kongresinde, Osmanlılık politikasına resmi düzeyde bağlılık teyit edilse de Balkan Savaşlarının etkisiyle, etnikler birliği terk edildi ve seküler ulusçu-Türkçü bir aşamaya geçildi. 1913 Kongresi'nde, mahalli dillerin ortaokul, lise, ilköğretim gibi kademelerde okutulması kabul edilirken, Türkçe'nin geçerli dil olarak öğretilmesi zorunlu kılındı. Bu süreçte, Balkan uluslarının kaybedilmesi, Osmanlı Devleti'ni Türk-Arap İmparatorluğu görünümüne soktu. Bu durum, Arapların ulusçu taraflarının bastırılmasına yönelik bir takım gelişmelere sebep oldu; II. Abdülhamit dönemi olan, 1914 yılında, İslam Mecmuası'nın kurulması devlet tarafından desteklendi. 1916 yılında, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in ayaklanması ile birlikte, İttihat ve Terakki, Balkan Savaşları sonunda yavaş yavaş terk ettiği Osmanlılıktan, İslamcılığı araçsallaştıran bir Türkçülüğe geçiş sürecini yaşadı (Yıldız, 2010: 76). Aslında temelde, eğitim ve dolayısıyla dil politikalarıyla gerçekleştirmeye çalışılan, Türkleştirme çalışmaları, Arap ulusçuluğunun tepkisini çektiğinden bu süreç yaşanmıştır diyebiliriz. Yani, bu dönemde Türklük ve İslam terazisinin dengesinin her zaman Türklük tarafında olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü temelde okullarda eğitim yoluyla dil üzerinden yapılan Türkleştirme çalışmaları, ekonomik, sosyal ve hukuki alanlarda yapılan çalışmalar ile desteklenmekteydi. Sosyo-kültürel alanda, Darülfünun'a verilen özerklik, Dar-ül Hikmet-ül İslamiye'nin sorumluluk alanının dini konularla sınırlanması İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seküler ulusçuluğunun yansımalarıydı. Diğer yandan, Milli kütüphane, Milli Hazine-i Evrak, Milli Musiki, Milli Filmcilik, Milli Coğrafya Cemiyeti gibi kurumlar kurulması ve 'milli' sözcüğünün kullanım alanının yaygınlaştırılması, kurumların yanında, spor kulüplerinin tüzüklerinde bile, ulusçuluğa yer verilmesi, bu dönemde ulusçuluğun geldiği aşamayı göstermektedir (Yıldız, 2010: 76).

Konumuzu coğrafya olarak sınırlamak bakımından, dönemsel olarak sürekliliği olan ve sonuçlarını değerlendirebildiğimiz Türkçülük akımının Pantürkçü haline ayrıntılı olarak değinmiyoruz. Aslında, Türkçülük hareketi içinde Pantürkizm hem

düşünsel olarak hem de Pantürkist kadrolar olarak hep vardı. Fakat kısaca değinmek gerekirse, Türkçü kadrolardaki bu idealin, 1917 yılında, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle, ihtilal sonrasında Türki toplulukların geçici de olsa bağımsızlıklarına kavuştuğu dönemde daha etkili olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bunun yanında, Rusya'nın Panslavist hareketinden etkilenildiğini de söyleyebiliriz. Bu ideal, 1918 yılındaki Mondros Mütarekesi ile son bulmuşsa da, Balkan uluslarının kaybedilmesinden sonraki dönemde, Türkçülüğün alanının genişlemesi bakımından etkilidir (Yıldız, 2010: 84).

Bu süreci kısaca değerlendirmek gerekirse, İttihat ve Tereakki'nin, İkdam gazetesinin, "Din cihetiyle İslam, heyet-i içtimaiyimiz cihetiyle Osmanlı, kavimiyet cihetiyle Türk'üz" genel ilkesine bağlı kaldığını söyleyebiliriz. Ve fakat cemiyetin ana ideolojik konumu, Türk ulusçuluğudur. Siyasi ve toplumsal koşulların getirisi olan Türk ulusçuluğu, aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz durumlarla, düşünsel anlamda genel kabuller yaratan aydınlar tarafından, özellikle cemiyetler ve gazeteler aracılığı ile iletilir ve yayılır hale getirilmiştir. Bu anlamda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk ulusçuluğu formasyonundaki en büyük pay Ziya Gökalp'in yanı sıra, aralarında Yusuf Akçura'nın da bulunduğu Türk Ocakları kurucu heyetindedir (Yıldız, 2010: 78). Bunun yanında, Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocağı yapılanmalarının, bu süreç açısından önemli olmaları ve İttihat ve Terakki yapılanmasıyla paralel olmaları dolayısıyla ayrı bir başlık altında değerlendirmek yararlı olacaktır.

2.1.2. Türk Ulusçuluğunun Kurgulandığı Dernekler Ve Araçları

2.1.2.1. Türk derneği

II. Meşrutiyet'in getirisi olan görelî özgürlük ortamında kurulan Türk Derneği, Yusuf Akçura'nın söylemiyle, 'Türkçülüğün teşkilatlanma evresi'nin ilk girişimidir. Yusuf Akçura, derneğin kendi girişimiyle gündeme geldiğini belirterek kurucu üyeler arasında yer almaktadır, O'nun yanında, Necip Asım, Veled Çelebi gibi isimler de kurucu üyelerdendir. Daha sonraki üyelerinden, Rus Türkolog V.A. Gordlevskiy ise, Yusuf Akçura'nın öncülüğünü reddederek, Necip Asım'ı ve Veled Çelebi'yi kurucu olarak belirtmiştir ve üye sayısının yaklaşık 16 kişi olduğunu söylemiştir (Üstel, 2010: 16). Derneğin üyelerinin arasında Alman bilim insanı Martin Hartman, Doktor Karaçun Efendi ile Türkçü yazarlardan İsmâil Bey Gasprinski (Gaspıralı İsmail), Hüseyinzâde

Ali Bey, Mehmed Emin Bey (Yurdakul), Köprülüzâde Mehmed Fuâd Bey, Ispartalı Hakkı Bey, Hüseyin Cahit Bey (Yalçın), Hâlit Ziya Bey (Uşaklıgil) ve Ermeni mebuslardan Agop Boyacıyan ve Tıngır Efendiler gibi isimler vardı. Bu durum derneğin bünyesinde Türklerin yanı sıra gayri Müslümlerin ve Osmanlı yurttaşı olmayanların da olduğunu göstermektedir. Yani, ideolojik tabanı çeşitli bir yapılanmadır (Meşe, 2006: 180).

Derneğin kuruluş yılı tam olarak bilinmemekle birlikte, 1908 yılında hazırlanan Türk Derneği Nizamnamesi, derneğin kuruluş dönemine de işaret etmektedir. Kuruluş nizamnamesine göre, başkanlığa Necip Asım seçilmiştir. 1911 yılında, İstanbul'daki Türk Derneğinin yanı sıra, yurt içi ve yurt dışı şubeler de açılmıştır. Türk Derneği'nin ilk yurtdışı örgütlenmesi ise, Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de "Edebiyat-ı Osmaniyye Cemiyeti" adı altında kurulmuştur. Bu cemiyetin amacı genel olarak, Macaristan'da Osmanlıca'yı ve Osmanlı Devleti'nin tarihini araştırmak ve öğretmek olmuştur (Üstel, 2010: 20).

Türk Derneği'nin kurumsal ve ideolojik yapısını, amaç ve faaliyetlerini tanımlamada en önemli kaynağı Türk Derneği Nizamnamesi, Türk Derneği Beyannamesi, Türk Derneği dergisi oluşturmaktadır.

Derneğin amacına yönelik en kapsamlı metin, Türk Derneği Nizamnamesi'dir: Nizamnamenin 1. Maddesine göre, dernek salt bilimsel amaçlıdır:

"Cemiyet'in amacı, Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, lisanlarını avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini,, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırarak ortaya çıkaracak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektedir." (Meşe,2006: 180).

Bu sayılan amaçlar temelinde baktığımızda, Türk Derneği, siyaset dışı bir örgütlenme gibi gözükse de, nizamnamenin ikinci maddesi temelinde 'dilde Türkçülük' yaratmaya çalışması bakımından, pantürkist amaçlara hizmet edip siyaset dışında kalamayacaktır. Diğer yandan, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ortak üyelere sahip olması bakımından da, derneğin siyasal amaçlara hedef olduğunu söyleyebiliriz (Üstel, 2010: 22).

Türk Derneği Nizamnamesi'nin 3. maddesinde, derneğin teorik ve pratik çalışmaları bir arada yürütmeye yönelik birçok faaliyet belirlenmiştir. Bu faaliyetler, genel dersler, müzakereler düzenlemek, okullara Türkleri anlamaya değer dersler okutulmasını kabul ettirmek, dergiler, risaleler, kitaplar yayınlamak, bilimsel kongreler yapmak gibi özetlenebilir (Meşe, 2006: 181). Bu faaliyetler taşra örgütlenmelerinde daha ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Taşra faaliyetleri de, Türkçe çalışmaları yapmak (halkın kullandığı sözcükleri kaydetmek, kökenlerini araştırmak), Şemsettin Sami'nin, Kamus'u Türki adlı eserini şubelerde bulundurup duyulan kelimelerin sözlükte olup olmadığını kontrol etmek, köylerde Türklerin söyledikleri eski ve yerli türkülerin darb-ı mesellerin ve hikâyelerin defterlere kayıt edilmesi, şubenin bulunduğu ilde yaşanların soy olarak Türklük bağlarını araştırmak, adet ve ahlaklarını araştırmak, Türk aşiretlerin isimlerini defterlere kayıt etmek, ilde kurulmuş eski Türk devletlerini hakkında araştırma yapmak, kütüphanelerde Türklük ile ilgili eserleri belirlemek, Türklerin sanat eserlerini araştırmak gibi dilbilimsel, kültürel ve soy bağı araştırmaları belirlenmiştir (Üstel, 2010: 24).

Derneğin amaçlarının belirlenmesi konusunda bir diğer kaynak olan, Türk Derneği Beyannamesi'nde, derneğin siyasi ideoloji olarak Osmanlı ideolojisiye sadık kalmakla birlikte, kültürel alanda özellikle dil konusunda Türkçü bir yaklaşım içinde bulunduğu gizlenmemektedir. Beyanname metinlerinde sık sık "Osmanlı anasırı"ndan söz edilmektedir. Fakat bu durum, Osmanlı ideoloji içinde bulunan bir düalizmden kaynaklanmaktadır. Yani, Osmanlılık ideolojisinde, Türk, Müslüman, Gayrimüslim, Türk olmayan topluluklar, Osmanlı ideoloji içinde yurttaş olarak eşit değerlendirilmekteyken bir yandan da Türkçe üzerinden birleştirme gibi bir bakış açısı mevcut olmuştur. Bunu, Türk Derneği Beyannamesi'nin "lisanları ayrı fakat gönülleri ve duyguları beraber olan Osmanlı anasını aynı maksat-ı mukaddes üzerinde yetiştirmek ve kaffesini –anadillerinde serbest bırakmakla beraber- aynı lisan-ı milli ile yani Türkçe ile müdavele-i efkara sevk etmek lazım geliyor." ifadelerinde de görmekteyiz (Üstel, 2010: 26).

Türk Derneği, çalışmalarını yapacağı mekan azlığı, maddi olanakların yetersizliği, fikir çatışmaları gibi nedenlerle hiçbir zaman etkili faaliyet gösteremese de, yapılan çalışmalarda ortaya çıkan dergiler ve eserler bakımından Türkçülük çalışmaları bakımından önemlidir. 1913 yılında Türk Derneği katibi Celal Sahir imzasıyla

yayınlanan bildiride, yapılan bütün çalışmalara rağmen, derneğin hiçbir zaman derin uykusundan uyandırılmaması şeklinde bir ifade kullanılmıştır (Üstel, 2010: 34).

2.1.2.2. Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Yurdu Dergisi

Türkçülüğün teşkilatlanma süreci açısından ikinci büyük yapılanma, 31 Ağustos 1911 yılında İstanbul'da kurulan Türk Yurdu Cemiyeti'dir. Şair Mehmet Emin'in (Yurdakul) katkılarıyla kurulan bu cemiyette; Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali (Turan), Akçuraoğlu Yusuf ve Dr. Âkil Muhtar (Özden) gibi Türkçülük hareketinin önde gelen isimleri yer almaktadır. Türk Yurdu Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında, Türk Ocağı Derneği de kurulmak üzere olduğu için, cemiyetin faal olduğu dönem uzun süreli olamamıştır. Fakat cemiyet, kendi "Türk Yurdu" adıyla 24 Teşrin-i sâni 1327 (1911)'de bir dergi çıkarır. Dergi ilk sayısında Türklüğe hizmet etmek, Türklüğe faide dokundurmak" amacıyla olduğunu belirtir. Türk Yurdu'nun ilk sayısı dört; ikinci sayısı üç; üç, dört ve beşinci sayıları ikişer baskı yapar. 1911-1918 yılları arasında 161 sayı yayımlanır. 1918-1924 yılları arasında, yazarlarının Kurtuluş Savaşına katılmaları nedeniyle yayımlanamaz. 1924 yılında yeniden yayın hayatına başlar ve 1928-1929 yılında hem eski hem yeni yazıyla yayımlanır. 1931 Türk Ocaklarının kapatıldığı tarihe kadar yayını sürer ve 1942 yılında yeniden yayına başlar (Gümüšoğlu, 2003: 269). Dergi bütün Türk dünyasında büyük bir ilgiyle karşılanır. Hatta Rusya'da yaşayan Türkler arasındaki yankısı Çarlık yönetimini tedirgin eder, bu yüzden derginin Rusya'ya girmesi yasaklanır (Üstel, 2010: 43).

Türk Yurdu dergisinin imtiyazı Mehmet Emin adına alınmış olmasına rağmen, Mehmet Emin'in Erzurum Valiliğine atanmış olması nedeniyle imtiyaz sahipliği ve müdürlüğü Yusuf Akçura'ya devredilmiştir.

Akçura, 1911 yılında, derginin izlemesi gereken yayın politikası konusunda bir program hazırlamıştır. Bu program, derginin amacı doğrultusunda önemli bilgiler vermektedir. Maddelerini özetlemek gerekirse, Risale Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğu tarafından okunabilecek nitelikte olmalıdır. (Dil sade, kavim ekseriyetine faydalı konular içerecek, zor konular bile kolaylaştırılacak fakat bunu yaparken asıl konudan sapılmayacaktır.) Risale, bütün Türklere bir ideal ortaya koyacaktır. Risale, öncelikli olarak Türklerin tanışmalarına, kaynaşmalarına hizmet edecek, ekonomik, ahlaki anlamda yükselmelerini sağlayacaktır. Ve siyaset bu konulardan sonra ele

alınacaktır. Türklerin birbiriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında, bilhassa kardeşler arasında sevinç ve kedere sebep olan va'kalar ile Türk dünyasında etrafında fikirler derlenecek ve incelenecek, Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerle doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirilmek için çalışılacaktır. Risale, Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinden bahsederken, hiçbir siyasi partiye taraftarlık etmeyecek, ancak Türklüğün siyasi ve ekonomik faaliyetlerini müdafaa ederken, muhtelif unsurlar arasında ihtilaflar doğmasından kaçınmayacaktır. Risale, Osmanlı Türkleri arasında milli ruhun gelişmesine ve takviyesine, idealsizlikten doğan tembellik ve bedbinliğin giderilmesinde çok çalışacak ve ekseriya hiçbir şeye dayanmaksızın mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır. Ve son olarak risale, uluslararası siyasette Türk aleminin menfaatlerini müdafaa edecektir (Üstel, 2010: 45).

Sosyalist Parvus Efendi'nin dergiye ve Türk dünyasına katkısı ise, ekonomik anlamdaki analizlerdir. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlarla birlikte hem siyasal hem de ekonomik tutsaklığa maruz kaldığını belirten Parvus Efendi, bu durumun nedenlerini analiz etmiş, Türklerin bu anlamda kendi düşünce yapısını ortaya atması gerektiğini söylemiştir. Bu çerçevede Türk Yurdu dergisinde, ekonomik anlamda, Osmanlı topraklarında ticaretin ve çeşitli Türk el sanatlarının gerilemesinin nedenleri tartışılmıştır. Kapitülasyonlar temelinde yaratılan bağımlılık temelinde de gelişemeyen ekonomi ve yaratılmayan Türk burjuvazisinden bahsedilir ve burjuvazinin gelişmemesinin diğer nedeni olarak yeterli kültürel zeminden yoksun olduğu belirtilir (Gümüšoğlu, 2003: 273).

Ekonominin diğer alanlarla bağlantılandırılması ve Batı'nın Osmanlı Türkleri üzerindeki yanlış algısının kırılması bakımından Yusuf Akçura şöyle demiştir: “İntihabı iktisadinin asıl en mühim ciheti, sanat ve ticareti hor gören ve bir Osmanlı Türk'üne layık meşgale ancak askerlik ve memurluktur, diyen hatalı ve zararlı zihniyetin değişmesidir.” Yukarıdaki ilkelere baktığımızda da, cemiyetin genel algısı Batı ile olan ilişkinin temelini doğru belirlenmesi olmakta ve daha önce de bahsettiğimiz gibi, Batının olumsuzlaması dolayısıyla kendi özelliklerini olumlama gibi bir durum söz konusudur. Bu anlamda, dergide faaliyet gösteren Türk Ulusçuları, “kendine güven, tarihine güven” duygusu ve bilinci yaratmaya çalışmışlardır. “Asya'da Türkler kadar terakki etmiş bir kavim bulunmadığı” temelinden Türklerin Asya'daki geçmişine vurgu

yapılmıştır. Diğer yandan, Türk şivelerinde çok sayıda dergi, gazete yayımlandığı, Asya’da ilim ve fennin, ticaret ve sanayinin Türklerin olduğu bilgisi verilmiştir (Gümüšođlu, 2003: 272-273).

Ekonomik, sosyal, kültürel anlamdaki sorunların saptanmasının yanında, derginin ve bilindiği üzere Türk ulusçuluğunun en temel unsuru “dil”dir. Türk Yurdu dergisinin yayın politikası içinde yer alan sade ve anlaşılır dil kullanma ilkesine rağmen, uygulamada bunun aksine davranıldığı ve gereksiz, ağır ve yabancı dilde sözcükler kullanıldığı konusunda eleştirilmiştir. Fakat Yusuf Akçura eleştirilere cevaben, “Hepimizin istediği ancak lehçeyi tasfiye, tarz-ı beyanı sadeleştirmek, yabancıya ait kelime ve cümlelerden imkan derecesinde kurtulmaktır.” demiştir (Üstel, 2010: 48). Diğer yandan, Türk Yurdu Dergisine dil konusunda, Selanik’ten gelen “Genç Kalemler”, “Yeni Lisan Hareketi” (Ali Canip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp) adı altında destek vermiştir (Meşe, 2006: 183).

Türk Yurdu’nun dil konusundaki temel sorunlarından biri de, Türkçe eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. Bu sorun, yukarıda da bahsettiğimiz, İttihat ve Terakki Hükümetinin dil politikaları ile tam olarak çözümlenememiştir. Çünkü azınlık ve yabancı okullarında Türkçe ders sayılarının artırılması, bununla birlikte nitelikli öğretmen eksiki, özellikle kız okullarında Türkçe’nin hemen hiç okutulmaması gibi sorunlar yaşanmıştır. Diğer yandan, Türk Yurdu, Türkçe’nin yaygınlaştırılması amacıyla azınlıkların ve yabancı okulların yanı sıra, yabancı şirketlerde ya da gayrimüslim işyerlerinde de Türk kullanımını hem hükümet politikası haline getirilmesini hem de Türkçü yazarlar ve yayın organları tarafından denetim altına alınmasını gerekli görmüştür ve savunmuştur (Üstel, 2010: 49).

Derginin ilkeleri çerçevesinde, genel olarak bir değerlendirme yaparsak, Türk Yurdu’nun hemen hemen bütün sayılarında Aydınlanma İdeolojisinden etkilenildiğini ve pozitif bilimler ışığında konuların analiz edildiğini ve ulusal tarih yazımına önem atfedildiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında, derginin halkçı politika gütmesi dolayısıyla, dergideki makalelerde Anadolu köylüsünün, uygarlığın nimetlerinden ‘fennin ve tekniğin’ yardımıyla yararlanma hakkı savunulmuştur. Diğer yandan, Türk ulusunun kökenlerine dair araştırmalar yapılır, ünlü Türk büyükleri okullara tanıtılır, yiten el sanatları ve mesleklere dikkat çekilir. Okullara buldukları yerin muhabiri olması çağrısında bulunan Türk Yurdu, ulusal coğrafyanın keşfinde ve sosyal yapısının

tasvirinde önemli bir birikim oluşturmuştur. Bu anlamda, okullara büyük önem atfeden Gaspıralı İsmail, okuma yazma oranının artırılması gerektiği üzerinde durarak, “Eski Türkler kan içişip kardeş olurlardı; Asya’da ata binip Avrupa’da inerlerdi. Bugün Yurtçular söz verişip okumak ve okutmak yoluna bel bağlasalar, büyük atalarımızın çapul ve akın ordusundan daha faydalı, daha şerefli bir maarif ordusu olurlardı.” diyerek eğitimin önemini vurgulamıştır. Görülüyor ki, Türk Yurdu’nda, taşradaki medeni hareketlerin desteklenmesi, yeni açılan işletmelerin, resim sergilerinin, çeşitli yayınların, yerli malı buluşların ve kadınların çalışma hayatına girmesinin desteklenmesi gibi geniş bir toplumsal değişimin temelleri yayınlanan yazılarla sağlanmış ve atılmıştır (Gümüsoğlu, 2003: 270).

Toplumsal değişimin temelleri konusunda, 1911-1931 arası faaliyet gösteren Türk Yurdu dergisi, eğitim, ekonomi, toplumsal hayatta kadının yeri, sağlık, ulusal tarih yazımı, sosyolojik analizler, laik ve bilimsel eğitim alanlarında birçok yeni düşünce ortaya atmış ve ileride de göreceğimiz gibi bu alanlardaki değişimler Cumhuriyet politikalarının da temelini oluşturmuştur. 1930’lu yıllara gelindiğinde ise dergi, ırkçı Türkçü söylemlere yöneldiği gerekçesiyle ve yapılan Cumhuriyet devrimleriyle arasına mesafe koyduğu gerekçesiyle Türk Ocaklarıyla birlikte, kapatılma sürecine girmiştir (Gümüsoğlu, 2003: 273).

2.1.2.3. Türk Ocakları

“...Muasır milliyet fikirlerini geniş ve şamil bir tarzda ilk defa ideal bayrağı yaparak ortaya atılan” Türk Ocağı, II. Meşrutiyet Döneminde kurulan ve Türkçü-Ulusçu ideolojiyi savunan Matbuat Cemiyeti, Türk Gücü Cemiyeti, Türk Derneği ya da Türk Yurdu cemiyeti gibi çok sayıda dernek arasında en uzun ömürlü olması, örgütlenmesi şube ve üye sayısının fazlalığı bakımından önemli bir yere sahiptir (Üstel, 2010: 51).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Türk Ocağı’nın kuruluş aşaması, Türk Yurdu Cemiyeti’nin kuruluş aşaması ile neredeyse aynı döneme denk gelmiş ve Askeri Tıbbiye Mektebi’nin Türk öğrencileri tarafından başlatılmıştır. Yusuf Akçura, Askeri Tıbbiye’deki öğrencilerin, Türk ulusçuluğunun genel hatlarını belirledikten sonra bu hatları kapsayacak bir dernek kurulması gerektiğini belirten, devrin Türkçü fikir

insanlarına bir mektup³ gönderdiğini belirtmiştir. Ayrıca bu dernek için, Anadolu ve Rumelide, Türklerin yaşadıkları öteki ülkelerde şubeler açması ve tarım, ticaret ve sanayi okulları kurması öngörülmüştür. 20 Haziran 1911’de Askeri Tıbbiye’den 231 öğrenci adına gelen, Hüseyin Fikret ve Remzi Osman ile şair Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ferit (Tek), Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent (Serdaroğlu), Fuat Sabit ve Ahmet Ağaoğlu bir araya gelmişler ve bu toplantıda nizamname üzerinde tartışmalara başlamışlardır. Ve 12 Mart 1912 yılında, Tanin Gazetesi tarafından kamuoyuna duyurulmuştur (Üstel, 2010: 55).

Türk Ocağı’nın ilk yönetim kurulunda şu isimler vardır: Ahmet Ferit (Tek) (Başkan), Yusuf Akçura (2. Başkan), Mehmet Ali Tevfik (Umumî Kâtip), Dr. Fuat Sabit (Veznedar).

“Türk Ocağı Esas Nizamnâmesi” adıyla yayımlanan ilk kuruluş tüzüğünde, Ocağın amacı şöyle ifade edilmiştir:

“2. Madde: Cemiyetin maksadı Akvam-ı İslâmiye’nin bir rükn-i mühimi olan Türkler’in, millî terbiye ve ilmî, içtimaî, iktisadî seviyelerinin terakki ve ilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.” (Acar, 2004: 31).

Bu maddeden anlaşılacağı üzere, yukarıda bahsettiğimiz, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük düşüncelerinin kesin ayrımlarının yapılamadığı da görülmektedir. Çünkü Türklerden, “akvam-ı İslâmiye’nin bir rükn-i mühimi” olarak bahsedilmektedir. Diğer yandan, Türk Yurdu’nun, “dokuz asırdan beri ve hala Şarkın efendisi, hakimi ve Şark istiklalinin biricik müdafii, hatta şark efkar ve ulumunun mümessili” olarak tanımladığı Türk ırkının vatanı konusunda da Ahmet Ağaoğlu, “Hayal kadar vasi ve yine hayal kadar müphem olan Türk aleminin hudud-u hakikiyesini çizmekten daha müşgöl bir şey yoktur... Fakat biz bugünkü Türk aleminin hududunu, yalnız Türk unsurunu havi, Türk medeniyeti, Türk hayatı, Türk tarz-ı maişeti ile geçinen memalik dairesinde arayacağız.” diyerek oldukça geniş sınırlar tanımlamıştır. Bu doğrultudan bakıldığında, ırçkı bir ulusçuluk anlayışı mevcuttur ve bu anlayış, 1914 yılında kurulan Türk Gücü Cemiyeti bünyesinde de devam ettirilmiştir.

³ “Türk ırkının maarif ve mekteplerine hizmet ederek, içtimaî geleceğini temin emeliyle toplanmış 190 Tıbbiyeli adına” yazıldığı belirtilen mektupta şu görüşlere yer verilmiştir: “Türk kavmi, hayat-ı inkıraz (çöküş hayatı) yaşamaktadır. Buna selefleri (önceki nesiller) gibi ilgisiz kalamayacaklardır. Ziraat, ticaret, sanayi ile kazanılmış bir içtimaî hakimiyeti, kuru bir siyasî hâkimiyete tercih etmektedirler. Her türlü parti ihtilâflarının üstünde, her türlü siyaset dağdağlarının dışında yeni bir fikir cereyanı doğması gerektiği inanmaktadırlar. Bu anlayışla, “Donanma Cemiyeti gibi geniş, millî ve sosyal bir dernek kurulmalıdır.”

Öte yandan Türk ocakları içerisindeki temel anlayış, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi 'kendini Türk olarak kabul etme' üzerine kuruludur (Üstel, 2010: 63).

Madde 3 - Cemiyet, maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip edip, kitap ve risaleler neşrederek, mektepler açmaya çalışacaktır. (Acar, 2004: 31).

Bu maddede belirtilen amaçlar doğrultusunda Ocak, öncelikli olarak 'Türkçe'nin kemaline çalışmak' amacıyla hem Türk Yurdu'nda yayımlanan dilbilim makaleleriyle hem de konferanslar ve açık tartışma ortamları ile 3. Maddeyi hayata geçirmiştir.

Diğer yandan, Cumhuriyet öncesi Türk Ocakları'nın en çok öne çıkardığı konulardan biri de, kadınların toplumdaki temsil edilme sorunudur. Bu konun temelinde yatan ana neden ise dikkat çekici olmakla birlikte, antik Türk kültürünün anaerkil toplum yapısına dayanıyor olmasıdır. Bu durumdan anlaşılması gereken ise, Türkçülerin tarih anlayışının kaynaklarının hangi sürece tekabül ettiği. Türkçülük anlayışının bu iç düşünsel yapısının yanında, bu durumun SSCB'nin İslamcı renk taşıyan Türk Cumhuriyetlerinde de gündeme geldiği, merkezi bir Müslüman din kurumunun üyelerinden birinin kadın olma zorunluluğu gibi durumlarla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu anlamda kadının toplumsal ve siyasal yaşam katılması İslamiyet'in gelişmesine ve yaygınlaşmasına da katkıda bulunur düşüncesinin de önemi vardır. Bu düşünceler çerçevesinde kadınlar için konferanslar düzenlenmiş hatta kadınlar erkeklerin katıldığı konferanslarda da konuşmacı olabilmişlerdir. Kadınlar konusundaki çalışmaların pratik alana yansımalarının yanında, Türk Ocakları, kadını öncelikli olarak anne ve dolayısıyla gelecekteki ulusçu kuşakların yetiştiricisi olarak görmüştür ve bu geleneksel tutumu değiştirmeye yönelik herhangi bir çalışma yapmamıştır. (Üstel, 2010: 68).

Madde 4- Ocak, maksadını tahsile çalışırken, sırf millî ve içtimaî vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiç bir vakit fırkalara hâdim bulunmayacaktır." (Acar, 2004: 31).

Bu maddeyi 2. madde ile ilişkilendirirsek, aslında cemiyetin siyaset sınırlarından uzak olamayacağını görebiliriz.

İdare Heyeti yönetime geldiğinde yöneldikleri amaçları kongreye sundukları raporda şöyle belirtmişlerdir: 1.İçinde dirseğimizi dayayarak, utanmadan, rahat çalışabileceğimiz bir köşe; 2. Halk ile münasebete girmek, milliyet fikrini şuurla, hitabe

ile, yazıyla, müsahabe ile neşretmek; 3. Uzak, yakın nereden gelirse gelsin Türk çocuklarına her surette yardım etmek; 4. Kütüphane vücuda getirmek, ocakta okuma odası olabilecek bir yer ayırarak oraya gazete ve mecmuaların gelmesini temin etmek; 5. Sık içtimalarla Türkleri birbiriyle tanıştırmak (Üstel, 2010: 83).

1918 Kurultayı'nda Ocağın bünyesinde, Türklük ve Matbuat, Türk Gücü, Köy Teşkilâtı, Bakım, Neşriyat, Sanayi olmak üzere altı çalışma gurubu (Encümen) kurulmuştur. Bu çalışma gurupları, Ocağın faaliyetleri hakkında fikir vermektedir.

-Türkçe ve yabancı (Fransızca) dillerden meydana gelen 1250 kitaplık bir kütüphane kurulmuştur. (İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1911 yılında yapılan dördüncü kongresinde ulusal bir kütüphane oluşturulma önerisi, Türk Ocağı ve taşra örgütünün gerçekleştirmeye çalıştığı sistemle somutluk kazanmıştır. Ve böylece bu anlayış, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ulusçuluk ürünü olan kütüphane anlayışının yüzyıl sonra Osmanlı Devleti'ne taşınmasıdır. Bu kütüphane faaliyetleri çerçevesinde, fotoğraf koleksiyonu, Selçuklu, Arap ve İran'da dahil olmak üzere, Anadolu'nun eski çinicilik merkezlerinden toplanan çini koleksiyonu, Türk ressamların hat koleksiyonu gibi faaliyetler yapılmıştır (Üstel, 2010: 89).

-Üniversite hocaları (Darülfünun) tarafından tarih, din, dil, hukuk, güzel sanatlar gibi konularda serbest dersler verdirilmiştir. Ocak açık üniversite gibi çalışmıştır.

-Türk Ocağı bu dönemde, irtibat bürosu gibi çalışmıştır. Türk Dünyası'ndan gelen önemli kişi ve heyetlerin hepsi Türk Ocaklarını ziyaret etmiş, Ocak'ta toplantılar düzenlemiştir (Acar, 2004: 39). (Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, Sovyet Devrimi'ni izleyen ilk yıllarda, Türk unsurlarının bağımsızlık umutlarının artmasına paralel olarak, İstanbul'a gelen heyet sayısı (Kırım, Azerbaycan), artmıştır (Üstel, 2010: 86).

Derneğin faaliyet alanlarından sonra, 1918 Kongresi'nde Tüzük'te yapılan değişikliklerden bahsetmek gerekirse ilk olarak, kadınların da Ocağa üye olabilmeleridir. Diğer yandan, üzerinde tartışılan konu ise, Ocakların faaliyet alanı ile ilgili 2. maddesidir. Bu madde için Genel Kurul'a getirilen teklifte, "Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir" denilmektedir. Tartışma konusu, "bilhassa Türkiye'dir" ifadesidir. Ocağın faaliyet alanının bu şekilde sınırlandırılmak istenmesinde, Sovyet Devrimi'nin (1917) rolü olabilir. Fakat Tüzük değişikliği komisyonu, ilgili maddenin (ki Ziya Gökalp ve Halide Edip de içlerindedir), "Büyük Turan hayalini ümitlerle

karşılama ile beraber; Türk Ocaklarının gücünün ancak Anadolu sahasına yetebileceği, “Anadolu’nun daha muhtaç olduğu” gerekçesiyle hazırlandığını açıklamıştır. Tartışılan maddeye Genel Kurul’da, ”Merkezden itibaren geride kalmış Türk ili...”ifadesinin eklenmesi ile uzlaşma sağlanır ve madde öyle düzenlenir (Acar, 2004: 38; Üstel, 2003: 264)

Madde 2- Ocağın maksadı Türkler’in harsî birliğine ve medenî kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası merkezden itibaren geride kalmış Türk ilidir.”

2.1.2.3.1. Köycüler cemiyeti

Türk Ocağı içerisinde bir diğer önemli olay yukarıda da bahsettiğimiz, Köycüler Cemiyetinin kurulmasıdır. Türk Ocakları içerisinde birer hars merkezi olması amaçlayan yaklaşımla “ameli saha” teması ile halka doğru gitmek yaklaşımı Ocakların kurulmasından 1931 yılına kadar paralel var olmuştur. 1919 yılında kurulan Cemiyet, kuruluş nizamnamesinde belirtilen, “Köycüler arasında insanîyetkar bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif hususında kendilerine yardım etmek ” amacındadır.

Köycülük hareketi, Türk Ocağı içindeki halka gitmek fikri ile paralel ortaya çıkmıştır. Bunu yanısıra, Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi göçmenler halkçılığın Osmanlı aydınları arasında yayılmasına neden olmuştur. Akçura, Halka Doğru dergisinde, halkı, “Halktan muradımız köylülükle yaşayan az toprak sahibi yahut büsbütün topraksız rençberler, sonra şehirlerde geçinen ufak esnaf, gündelikçi amaleler, ırgatlardır.” şeklinde tanımlamaktadır. Bu anlamda, Halka Doğru dergisi, “halkı seven okumuşlar arasında bir köprü” görevi görmek amacındadır ve haftanın iki günü sorunlarını görüşmek üzere halkı dergi idaresine çağırılmaktadır.

Türk Ocağı mesai programında köycülük hareketi bu doğrultuda, ocağın önemli görevleri arasında yer almıştır. Köycülük hareketinin amacı inkılâpları halka benimsetmek, diğer amacı sağlık hizmetlerini köylüye ulaştırmaktır

Türk Derneği, Türk Yurdu, Genç Kalemler ve Türk Ocağı gibi derneklerle işlenen konular ve gerçekleştirdikleri faaliyetler doğrultusunda genel olarak, Türkçülüğün programı şu başlıklarla belirlenebilir. İlk olarak, bu dernekler başarılı olmasalar da temelde, Turancılık ya da Pantürkizm’i hedeflemişlerdir. Osmanlı’nın yönetici kadrosunun sahibi bir grubu, Türk dilini konuşan olarak hedef almış ve bu dil

temelinde Türklük üzerinden bir birlik yaratmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla, bu Türkler birbirlerinden haber almalı, unuttukları geçmişini hatırlamalı ve küllerinden yeniden doğmalı ya da doğurulmalıdır. Bu temelde, 1911'den itibaren İsmail Gaspıralı'nın çıkardığı Tercüman Gazetesi'nin başlığı altında yer alan “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” ibaresi günümüze kadar Türk dünyasındaki en yaygın sloganlardan biridir (Meşe, 2006: 185). Yani, birleşme temeli belirlenmiştir. Ve fakat Turancılık fikrinin yukarıda bahsettiğimiz nedenlerle geçerliliğini yitirmesi, Türk ulusçuluğunun coğrafi olarak sınırlarının daralmasına ve Anadolu'ya yönelmesine neden olmuştur. Bu anlamda, Anadolu'da yani Türkiye'de yaratılmak istenen Türklük algısının temelinde, Türk Tarihi ve Harsı (Kültürü), Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan daha önceye dayandırılarak temellenmiştir. Dolayısıyla geçmiş ile olan bağ, süregelen bağdan çıkarılmış kendine özgü bir sürece, ilk Türk devletlerine dayandırılmıştır. “Geçmiş ile ilgili unutilan her şey yenilenmelidir” bakış açısıyla Türklerin Osmanlı'dan önce başlayan tarihleri, ahlak ve adetleri, dil ve edebiyatları, iktisadi durumları yeniden araştırılmalıdır. Bu anlamda, dil ve tarih birlikte değerlendirilmiş ve dil ile ilgili Arapça ve Farsça etkilerden sadeleştirilme çalışmaları yapılmıştır. Diğer yandan, çağdaşlaşma temelinde Batı ile olan ilişki gözden geçirilmiş ve Batıya karşı Türklerin konumu yeniden belirlenmiştir. Diğer yandan, ulusal ekonomik yapıya yönelik çareler aranmıştır. En son olarak değinebileceğimiz, ulusal edebiyat konusunda da, halka inilip, halkın dilinin ve folklorunun yeniden canlandırılmasıyla, halk kaynaklı yeni öykü, roman ve şiir üzerinden Türklük duygusu perçinlenmiştir.

Buraya kadar değindiğimiz bu dernekler, yayınlar ve faaliyetleri Osmanlı Devleti'ni bulunduğu durumdan kurtaramamış ve fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin oluşumuna ve ulusunun yaratılmasına büyük katkılar sağlamıştır. Bir anlamda bu süreç, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasında aynı araçlarla ve farklı bir kurguyla yeniden karşımıza çıkacaktır.

Bu sürece geçmeden önce, düşünsel yapısı ve basın araçlarıyla eylemliliği ortaya çıkan Türk ulusçuluğunun, ulus-devlet inşa sürecinin başlangıcında, yani, Osmanlı Devleti'nden rejimi ve meşruiyet zemininden farklı bir devlet kurma aşamasının mücadele dönemi, Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi sürecinin ulusçuluk anlayışına değinmek gerekmektedir.

2.1.3. Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Ulusçuluğu

Bu dönem (1919-1923), Türkiye tarihinin en muğlak dönemi olarak değerlendirilebilir. Birçok farklı boyutu olan bu dönem, yeni bir devlet kurma, bu devletin rejimini öncekinden farklı olması, bu anlamda yeni devletin, kendini önceleyen devletin mirasından neredeyse sıyrılmaya dönemi, Osmanlı mirasının Türk ulusçuluğunu zemin alan yeni bir devlet için ulusal bir seferberlik dönemi olarak özetlenebilir. Bu boyutların iç ve dış koşullar da gözetilerek ortaya çıkardığı sonuç ise, genel itibariyle “vatani düşmandan-yabancı işgallerden kurtarma” amacıdır. Bu amaç doğrultusunda da kısaca, birçok farklı yapılanma, amaca çok merkezli olarak ulaşma zemininden, tek merkeze indirgenmiştir. Ulusal kurtuluş Savaşı’nın kabaca özeti bu şekilde yapılabilir.

İlk olarak, tek merkez olarak Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasına kadarki sürece baktığımızda, Kuvayı Milliye Hareketini görmekteyiz. Bu hareket, yerel İttihat ve Terakki örgütlenmeleri ile yabancı işgalleri karşısında doğrudan çıkarları çatışan esnaf, toprak sahibi ve köylülerden oluşmuştur. Bu düzensiz, parçalı örgütlenme ilk olarak Balıkesir Kongresi’nde (26 Ağustos 1919) “Harekat-ı Milliye Komitesi” çatısında birleşmiştir. Balıkesir Kongresi sonunda karar olarak “Hedef ve gaye vatani kurtarmaktır” ve buna bağlı olarak “Türk son zerre-i hayatını da sarf edecek fakat hiçbir tehdit karşısında, hiçbir zaman işgalleri kabullenmeyecektir.” sonucu çıkmıştır. Erzurum ve Sivas direnişinden bağımsız olarak, Balıkesir Kongresi’nin sonucunda yapılan Redd-i İlhak Büyük Kongresi’nin (16-25 Ağustos 1919) sonuç beyannamesinde, “Harekat-ı Milliye’nin yegane gayesinin bin beş yüz seneyi aşan bir zamandan beri Türk ve İslam olan sevgili memleketimizden ırkımızın düşmanı bulunan Yunanlıları tarddan ibaret olduğu” belirtilmektedir. Kongrece, General Milne’e çekilen telgrafta ise “galeyana gelen Türk ve Müslüman umumi efkarının meydana getirdikleri milli kuvvetin asıl amacının Yunanlıların, Türk topraklarından çıkarılmasından ibaret” olduğu belirtilmiştir. Sivas Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin bir telgrafında “İzmir Anadolu’nun kalbi ve Müslüman Türk aleminin gözbebeğidir... Anadolu ve Rumeli bütün Müslümanların kalbi sizinle beraberdir” ifadesi vardı. Balıkesir’den Sultan Ahmet mitingine çekilen telgrafta ise, “İzmir Anadolu’nun kalbi ise, İstanbul da dimağıdır. Onun tahlisi (kurtarılması) uğrunda Türk bütün mevcudiyetini fedaya amadedir.” denilmekteydi (Göktürk, 2003: 105-106).

Bir başka örgütlenme olan “Trakya Paşaeli Müdafa-ı Osmanlı Komitesi” Erzurum ve Sivas’taki direniş hareketinden farklı bir örgütlenmedir. Doğu Trakya’nın işgal edilmesinden sonra bağımsızlık ilan etmeyi hedeflemiş olan bu örgütlenemeye, Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi’nden önce birlik çağrısında bulunmuştur. Bir diğer örgütlenme olarak, 1918’da Kars’ta toplanan “Kars İslam Şurası”, Güney-Batı Kafkas Milli Geçici Hükümeti’nin kurulduğunu ilan etmiştir (Göktürk, 2003: 105).

Tarihsel anlamda önemi olan bu oluşumlara baktığımızda daha nicesinin varlığını da göz ardı etmeden diyebiliriz ki, Türk kimliği, Yunan kimliği karşısında bir ırk olarak tanımlanmış olmakla birlikte Müslüman kimlik ile Türk kimliği ayrımı henüz mevcut değildir. Bu durum bir anlamda da İslam’ı Türkleştirmek hedefi gibi algılanabilir (Göktürk, 2003: 106). Tarihsel anlamda bir önceki sürece de baktığımızda bu ayrımın henüz yapılamadığını görmekteyiz.

Mustafa Kemal’in İstanbul’dan Samsun’a geçişi Ulusal Kurtuluş Savaşı’na düşünel anlamda hazırlık evresiydi diyebiliriz. Bu anlamda ilk olarak, işgallerin kabul edilmemesi ve protesto edilmesi çerçevesinde, Samsun Raporu ve Havza Genelgesi yayınlanmıştır. Daha sonra, 22 Haziran 1919 Amasya Genelgesi ile “Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır.” denilerek yeni kurulacak devletin rejiminin değişeceğinin sinyali verilmiştir. 23 Temmuz Erzurum Kongresi ile “Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür bölünemez.”, “Kuvayı Milliye’yi etkin, ulusal iradeyi egemen kılmak” gibi amaçlar belirlenmiştir.

Erzurum Kongresinin çıktıklarına baktığımızda, kongrenin bölgesel nitelikli olmasına karşın bütün ulusa ait kararlar aldığı söyleyebiliriz. Bu kararların alt metni, ‘oluşacak yeni devletin, ulusu “Türk” olacak, Türk olmayan azınlık olacak ve azınlıklar ve Türkler eşit olacak ve bu eşitlik bozulmayacak, Türkler bu devleti kurmak için, yani aslında bu dönem için ulusal mücadeleyi kazanmak için ellerinden geleni yapacaklardır; çünkü “Türk” insanı bütün bunları yapacak güçtedir’ şeklindedir.

1919 Sivas Kongresi ile de Ulusal Mücadele, tek çatı altında toplanarak bölgesel cemiyetler birleştirilmiştir.

Sivas Kongresi kararlarında ise, Müslümanlık temelinde bir ulus tanımlaması yapılmıştır. Türklük ve İslamlık zemininde, azınlıklar ve Müslüman olmayanlar bu ulusa saygı duymalıdır, aynı zamanda Rum ve Ermenilerin bağımsızlık için yaptığı

faaliyetler engellenmelidir. Bu doğrultuda, Azınlıklara imtiyaz verilmeyecek ve siyasi eşitlik azınlık-gayrimüslim-Müslüman-Türk eşitliği sağlanacaktır. Bu durumda, kararlarda ulus konusunda hem bir dışlama hem de bir içselleştirme söz konusudur. Yani, ulusal mücadele bir bakıma, Anadolu ve İstanbul'da yaşayan yurttaşlara mal edilmeye çalışılmıştır. Bu durum, ulusal mücadelenin aslında düşünsel boyutudur. Bu doğrultuda, 8. maddedeki, **“Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin çizdiği bu çağda hükümetimizin de millî iradeye uyması zorunludur”** cümlesi, ulusun bağımsızlığa giden yolunun sonuna işaret etmektedir.

Erzurum ve Sivas Kongrelerine baktığımızda, kararların ulus konusunda net olmadığını görmekteyiz. Bu durum günün koşullarının da getirisi olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda yukarıda Osmanlı Dönemi sürecinde belirttiğimiz Osmanlılık-İslamcılık ve Türkçülük zeminlerinin net olmaması da göz önünde bulundurulmalıdır. Ulusal mücadelenin aynı zamanda anti-empyrist bir savaş olduğunu ve tam olarak ırksal düzeyde bir Türklük üzerine kurgulanmadığını düşünürsek aslında süreç, savaş dönemi koşullarında ne kadar çok insanı kapsarsa o kadar güçlü oluruz boyutundadır.

Misak-ı Milli kararları ise, vatanın sınırı, vatana tabi olacak ulusu ve vatanın ve ulusun bağımsızlık koşullarını belirten bir niteliğe sahip olması bakımından süreç açısından çok önemlidir.

Vatana tabi olacak ulus temeline baktığımızda, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Misak-ı Milli metinlerinde açık olarak Türklük ve Türk kimliğinin belirlenmediğini görmekteyiz. Bu anlamda, ulusal mücadele dönemine hakim olan siyasi söylemde, “milli topluluk”, Osmanlı ve Müslüman olma temelinde tanımlanmıştır. Aynı zamanda bu topluluk, tek bir unsurdan değil, çeşitli etnik unsurlardan meydana gelen bir topluluktur. Bu anlamda, bu etnik unsurların ortak paydası, “saf kardeşlik”, “karşılıklı saygı ve fedakârlık”, “saadet ve felakette ortaklık”, “aynı kaderi paylaşma” gibi duygu ortaklığı olarak belirlenmiştir. Diğer yandan, çeşitlilik içinde birlik çerçevesinde, etnik haklar da tanımlanmıştır (Yıldız, 2010: 99). Görüldüğü üzere söylem muğlaklığını muhafaza etmektedir.

Bu süreçte gerçekleşen siyasi olayları aktarmaya devam edersek, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarının alınması ve 16 Mart tarihinde İstanbul'un işgali, 18

Mart tarihinde meclisin çalışmalarının süresiz ertelenmesi, 11 Nisan'da meclisin Padişah tarafından feshedilmesi İstanbul Hükümeti ve Anadolu bağıni koparan son gelişmelerdir. Böylece, farklı gruplaşmalar içerisinde bulunan Türk ulusçulukları bir araya gelmek ve hem Osmanlı Savaş Bakanlığı'na hem de Heyet-i Temsiliye'ye bağılı olarak çalışan Kolordu Komutanları İstanbul ile olan ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmelere paralel, Mustafa Kemal, "Vilayetlere ve müstakil livalara ve Kolordu Kumandanlarına" gönderdiği bir tebliğde, "Ankara'da, salahiyeti fevkaladeye malik bir meclis, umuru milleti tedvir ve murakabe etmek üzere içtima edecektir." diyerek, Meclisin açılacağını bildirmiştir (Atatürk, 1970: 421). Aynı metinde, milletvekili olabilecek kişileri ve milletvekili olma koşullarını da beyan etmiş ve bu kişileri Ankara'ya çağırmıştır. 21 Nisan'da Kolordulara, Fırka 61 Kumandanlığına, Refet Beyefendiye, Bilumum Vilayata, Müstakil Livalara, Mudafaa Hukuk Heyeti Merkeziyelerine, Belediye Riyasetlerine gönderdiği tebligatın ilk maddesinde "Bimenihilkerim Nisanın 23 üncü Cuma günü, Cuma namazını mütaakıp, Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir." ifadesini kullanmıştır. İkinci maddesinde, "Vatanın istiklali, makamı refü hilafet ve saltanatın istihlası gibi en mühim ve hayati vazifei ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisi..." ve dördüncü maddesinde, "...cuma günü ezandan evvel minarelerde salavatı şerife okunacak ve esnayı hutbede hilafet maabımız padişahımız efendimiz hazretlerinin nam namii hümayunu zikredilirken..." ifadelerini kullanmıştır (Atatürk, 1970: 431). İlerleyen süreçte saltanat ve halifelik makamlarının kaldırılacağı göz önünde bulundurulursa, buradan anlaşılıyor ki, günün koşullarına uygun bir metin hazırlanmıştır. Ve Büyük Millet Meclisi kurularak, hem mücadele, hem de ulus-devletin inşa süreci farklı bir zemine yerleştirilmiştir. Fakat henüz ulus olarak, Türk ulusu telaffuz edilmemektedir. Çünkü Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu dönemde bahsettikleri ulus, Türk-Müslüman, Osmanlı-Müslüman dayanışması içinde olmak üzerinedir. Diğer yandan, bu tanımlama içinde de laik bir söyleme yer verilmemiştir (Göktürk, 2003: 111). Bu anlamda, yukarıdaki 21 Nisan tebligatı metninde de laiklik ile ilgili bir işaret görememekteyiz. Bu durum, bu süreçte hem ulus hem de laiklik temelinde ikili bir durumun varlığının göstergesidir.

Mustafa Kemal Atatürk bu süreci, Nutuk adlı eserinde "Türk Milletinin takip etmesi lâzım gelen siyasî prensip Millî Siyasettir" ifadesini kullanarak aktarmıştır:

"Akvamı şarkîyenin, akvamı garbîyeye taarruz ve hücumu, tarihin belli başlı bir safhasıdır. Akvamı şarkîye meyanında, Türk unsurunun başta ve en kavi olduğu

malûmdur. Filhakika Türkler, kablelislâm ve badelislâm, Avrupa içerisine girmişler, taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Garba taarruz eden ve istilâlarını İspanyada Fransa hudutlarına kadar temdit eden Araplar da vardır.” (Atatürk, 1970: 434).

Türk adının adı Arap adı ile birlikte aynı metinde telaffuz edilmiş olması yukarıdaki ikili durum ile ilgili değerlendirilebilir. Ve fakat bunun yanında metinde, İslam öncesi ve sonrası Türklerden Batı’ya ilerleyen en güçlü Doğu kavimi olarak bahsedilmesi Türk ulusçuluğunun bu dönemdeki temellerini göstermektedir.

Atatürk’ün süreç içerisindeki Türk ulusu algısının temellerine işaret etmesi bakımından Nutuk adlı eserindeki diğer ifadeler de önemlidir. Bu temelde, “Batıda ve Doğuda başka, başka yaradılışta ve değişik kültürde değişik emelleri olan dağınık unsurları bir araya getiren devletin iç örgütü, elbette temelsiz ve çürük olur.” ifadesi Osmanlı Devleti’nin hem siyaseti hem de ulusçuluk anlayışına ithafen kullanılmıştır. Yine Atatürk, Osmanlıcılık temelinde, “Değişik milletleri, ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik unsur topluluklarını aynı haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak parlak ve çekici bir siyasî düşüncedir. Ama aldatıcıdır.” ifadesini kullanmıştır. Diğer yandan, Atatürk, Pantürkizm ve Panturanizm’in uygulanabilirliği olmayan düşünceler olduğunu ifade etmiştir (Atatürk, 1970: 435). Aslında, Türkçü-Turancı Türk ulusçuluğu, Kemalist ulusçuluğunun ırkçı-etnisist yönünü fikri uç noktasına kadar izleyen Türkçü “entelijansiya” tarafından kurulmuş bir ideolojidir. Yurt olarak bütün Türklük dünyasını tanıyan Türkçü-Turancı ulusçuluk, Kemalist ulusçuluğun Yurtçu/Anadolucu çizgisinden ayrılmaktadır (Bora, 1994: 88).

Bu anlamda Atatürk’ün belirlediği yöntem, “Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasî yöntem, ulusal siyasettir.... Tarihin dediği budur, bilim, akıl, mantık da böyle söyler.” şeklinde ifade bulmuştur. Ve ulusal siyasetin ne olduğu, “...ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanarak varlığımızı koruyarak ulusun ve memleketin gerçek mutluluk ve bayındırlığına çalışmak.. Gelişigüzel uzun emeller ardında ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak.. Uygar dünyadan, uygarca ve insanca davranışlar ve karşılıklı dostluk beklemektir.” olarak tanımlanmıştır (Atatürk, 1970: 436).

Mustafa Kemal’in ulusal görev tanımlaması ve Büyük Millet Meclisi’nin tüm süreç boyunca teritoryal olarak Anadolu sınırlarını kapsayan Misak-ı Milli’yi temel alması, aynı zamanda, Panislamist ve Panturanist eğilimlerle tam örtüşmeyen,

İslamiyet'e Türk ulusçuluğunun kurucu bir ögesi olmaktan çok, dönemsel bir taktik aracı olarak bakılması dönemin Türk ulusçuluğu özetidir.

“Burada maksud olan ve Meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürd değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasırı İslamiyedir, samimi bir mecmuadır..... Hududu milliyemiz İsekenderun'un cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak, Musul'u Süleymaniyeyi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hududu millimiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürd de vardır. Biz onları tefrik etmedik.” (Köker, 2012: 158).

Bu ifadeler, Atatürk tarafından, ilk TBMM'de hükümet kurulması ile ilgili görüşmelerde kullanılmış olup, yukarıda yaptığımız genellemenin içeriğini ifade etmektedir.

Bu belirlemenin haricinde, Büyük Millet Meclisi çatısında örgütlenen ulusçuların birleştikleri nokta yabancı egemenliği ya da salt işgallere karşı bir tavır olarak özetlenebilecekken, bu çatı altında yer alan herkesin ulus-devlet ya da bir cumhuriyet kurma hedefi olduğu söylenemez. Meclis içinde, mevcut devletin varlığını koruma-yeni bir devlet kurma amacıyla iki farklı grubun varlığından söz edebiliriz. Ve fakat Tunaya'nın belirttiği üzere, 1918-1921 arası dönemde din üzerine yapılan vurgunun etkili olduğu, 1921-23 arasında da devrimci ulusalcı ideolojinin güçlendiği iki dönemden bahsedebiliriz (Göktürk, 2003: 113).

Bu iki dönemin ortasında 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ilan edilir. Anayasa niteliğinde olan bu belge, 23 maddelik metni ile hâkimiyeti ulusa veren bir anlayış kabul etmiştir.

Madde 1- Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Madde 2- İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3- Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti “Büyük Millet Meclisi Hükûmeti” unvanını taşır.⁴

İlk üç maddesine baktığımızda, anayasanın ilk olarak egemenlik anlayışını değiştirdiğini görmekteyiz. Aynı zamanda, egemenlik anlayışı ile birlikte meclis hükûmeti sistemini kabul ettiğini görmekteyiz. Yani, Ordu Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusuydu, hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetiydi, bütün idari

⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm> (25.03.2013)

organlar yani devlet kuruluşları meclise bağlıydı (Ortaylı, 2012: 29). Metinde diğer dikkat çeken husus ise, yabancı dillerde Anadolu Coğrafyasının, Türk olarak, Türk İmparatorluğu olarak bahsedilmesine hatta Türkiye diye adlandırılmasına rağmen, devletin isminin “Türkiye” diye zikredilmesidir (Ortaylı, 2012: 69). Tunaya’ nın dönem ayrımlarında ortada kalan bu süreçte, din ile ilgili herhangi bir tanımlama yapılmamasına ve padişah ve halifelik makamlarından bahsedilmemesine rağmen, yeni kurulacak devlet ve ulusu ile ilgili de önemli sınırlar çizilmiştir. Zaten 1921 Anayasası, 1876 Kanun-i Esasi’yi ortadan kaldırmıyordu.

Tunaya’ nın belirttiği ikinci dönemin ana hedefine baktığımızda ise, bu hedefi ulusal sınırlar içerisinde, bağımsızlık ve egemenlik temelinde bir ulus-devlet kurma, devletin meşru ideolojisini ise, İslamiyet’ten laikliğe dönüştürme olarak özetleyebiliriz. Bu hedefler, aynı zamanda Osmanlı Devleti ile olan yol ayrımının göstergesidir. Bu anlamda, Mustafa Kemal liderliğinde, padişahlık ve hilafet kurumlarının dışlanması olarak, ulusal egemenlik-laiklik; İttihat ve Terakki’nin ulus olarak belirlediği Müslüman-ulusçu temel yerine laik-ulusçu temel; medeniyette uluslararasılaşıp, kültürde ulusal olmak temelinde hedeflenmiştir (Göktürk, 2003: 114).

Bu başlık altında 1919-1923 döneminin ulusçuluk konusundaki yönelimlerini belirlemeye çalıştık. Fakat bu dönemde de, bir önceki dönem gibi belirli unsurları içeren bir ulusçuluk zemini belirleyemedim. Bunun nedeni Mustafa Kemal ve çevresindekilerin var olan ve ortaya çıkan koşullara en uygun ulusçuluk anlayışını oluşturmak istemesi ve ana hedef olarak da Osmanlı Devleti’nden ayrı yeni bir ulus-devlet kurmak amacıdır. Yani ulus bir anlamda devlet içerisinde şekillendirilecektir. Bunun için, bu süreçte, Osmanlı Devleti’nin elinde kalan tüm farklı uluslar değerlendirilmek istenmiştir. Bu ulusların kimler olacağı ve hangi sınırlarda yaşayacağı aşağıdaki başlıkta incelenecektir.

2.1.4. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kurulması Ve Ulusun Sınırlarının Belirlenmesi

Düşünsel temellerini kongreler ve Misak-ı Milli kararlarından çıkarsayabileceğimiz Kemalist ulusçuluk anlayışının temelleri konusunda bir önemli belge ve anlaşma daha vardır. Bu da Lausanne Barış Konferansı’dır.

Atatürk, “Tevfik Paşa ve arkadaşlarının, devletin politikasını karıştırmaktan vazgeçmemelerinin, ne denli büyük sorumluluk doğuracağını apaçık belli olduğunu” ifade ederek, mecliste Osmanlı Devleti’nin yıkıldığına ve yerine yeni bir Türk Devleti doğduğuna dair bir karar alınmasını istedi. Atatürk, kararın Meclisteki komisyonunda görüşülmesi sırasındaki fikir ayrılıklarına karşı ise, saltanatın kaldırılmasının zorunlu olduğunu ve bu konuda kesin kararlı olduğunu su sözleri ile belirtmiştir:

“Efendim, dedim. Hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye; müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hakimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanlıları, zorla Türk milletinin hakimiyet ve saltanatına, vaziyet olmuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil, almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzuubahs olan; millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmıyacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu, behemehal, olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabî görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazıkafalar kesilecektir.” (Atatürk, 1970: 691).

Bu konuşmanın üzerine ikna olan komisyon iki maddelik bir yasa tasarısı hazırlamıştır.

“Anayasa ile Türkiye halkı, egemenlik hak ve yetkisini, gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi kişiliğinden vazgeçilmesine, parçalanmasına olanak bulunmayan bir görev devri olarak temsil etmeye ve eylemli olarak kullanmaya ve ulusal egemenliğe dayanmayan hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiğiinden ötürü, Ulusal Ant sınırları içinde TBMM Hükümeti’nden başka hükümet şekli tanınmaz. Dolayısıyla Türkiye halkı, kişisel egemenliğe dayanan İstanbul’daki hükümet biçimini, 16 Mart 1920’den başlayarak ve sonsuza dek tarihe geçmiş saymıştır.” İlk maddesi bu şekilde ifade olunan tasarının ikinci maddesi ise, halifenin nasıl seçileceğini bildiriyordu (Oran, 2008: 216).

Böylece, 1 Kasım 1922’de TBMM, saltanatı ilga etti ve son padişah Vahdettin’e halifelik konusunda şunu tebliğ etti: “Bundan sonra erşed ve eslah, ilmen ve ahlaken en önce gelen hanedan üyesi halife seçilecek ama bu halife, Türkiye Devleti’ne istinat edecektir.” Yani hanedandan biri halifedir ama iktidar devletin elindedir (Ortaylı, 2012: 71).

Lausanne Konferansı'nda azınlıklar konusu önemlidir. Konumuzu ulusçuluk açısından ele aldığımız için, azınlıklar konusu, Türkiye Devleti'nin ulusu kim ya da kimler olacaktır sorusunun belli esaslarını vereceğinden ve daha sonra bir takım araçlarla inşa edilecek ulusun bireyleri olacaklarından önemlidir.

Türkiye Devleti'nin ulusu kim(ler)dir sorusunun cevabı olarak antlaşmanın birinci bölümünün ikinci kısmının "Uyruklu" başlığı (md:30-36) ve üçüncü kısmı "Azınlıkların korunması" (md:37-45) başlığı önemlidir.

Bu maddeler ile herhangi bir uyuğa tabi olma, ülkeler arasında yapılacak anlaşmalar temelinde serbest bırakılmıştır. Diğer yandan, bu maddeleri anlamak için, 30 Ocak 1923'te "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"⁵ de önemlidir.

Birinci madde, mübadelenin ırk ve dil ölçütü temelli değil, din temelli yapılacağını göstermektedir. Böylece, Ortodoks olanlar dışındaki Katolik ve Protestan Rumlar mübadele dışı bırakılırken, Türkçe konuşan orta Anadolu Ortodoks halkı, Ortaylı ve Oran'ın da bahsettiği üzere Karaman Türkleri, mübadeleye tabidir. İkinci maddeden de görüyoruz ki, yerleşik niteliği tanınan İstanbul Rumları için herhangi bir mezhep belirtilmemiştir. Başka uyruklar dahil bütün İstanbul Rumlarının kalması, Müttefiklerin baskısıyla kabul edilmiştir. Böylece İstanbul'da daha çok Rum kalması sağlanmıştır.

Protokolden anlaşılıyor ki, Türk ulusçuluğu din temelli olmaktan henüz uzak değildir. Yani, Osmanlı Devleti'nin "millet sisteminin" ölçütleri burada da devam etmektedir. Yunanistan tarafından bakıldığında da, Yunanistan'ın Megali İdea'nın merkeziyle bağlantıyı koparmadığına kanıt olarak, İstanbul'da olabildiğince çok sayıda Rum bırakması yarattığı kamuoyu açısından önemli olmaktadır. Bu süreç sonunda, yerleşikler (etabli) sorunu ortaya çıkıyordu (Oran, 2008: 333). Bu sorun ise, Lausanne Antlaşması'nın yukarıda belirttiğimiz "Azınlıkların Korunması" kısmında çözümlenmeye çalışılmıştır. Fakat genel olarak, Cumhuriyetin kuruluş sürecinde azınlıklara yaklaşımında belirleyici etken, Türk ulusçuluğunun bilinen çift karakteri (yurt ve yurttaşlık bağı/ırk ve etni bağı) arasındaki gerilimdir. Az zamanda yeni bir ulus

⁵ <http://www.lozanmubadilleri.com/nufus-mubadelesi-anlasma-metni-s6.html>
(25.03.2013)

yaratarak ulus-devleti pekiştirme amacına hizmet eden etnisist ulusçuluk anlayışı azınlıkları dışlayıcı ve ötekileştirici bir bakış açısı ortaya koymuştur. İstanbul ve Ege'nin yerli gayrimüslim ahalisinin büyük kısmının göç etmesini ve karşılığında Balkanlı Türk topluluklarının Türkiye'ye getirilmesini sağlayan 1923 mübadelesi, etnik kimliğe dayalı ulus algısını güçlendirerek zihinlerdeki varlık alanını daraltmıştır (Bora, 1995: 82). Aslında, Lausanne Antlaşması ile ulustan arındırılmış teritoryal temelli yuttaşlık anlayışı (El değiştiren toprakların üzerinde yaşayanlar otomatik olarak bu toprakların geçtiği devletlerin vatandaşları olacaklardır) benimsenmesine rağmen, uygulamada bu ilkeye sadık kalınmamış ve birçok yerde yurttaşlık ile ulusal kimlik arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur (Kadıoğlu, 2012a: 29).

Lausanne Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temeli olmakla birlikte, ulus-devletin yaratacağı ulusun temelleri bakımından da ulusun kapsamının belirtilmesi bakımından, azınlıklar ile ilgili maddelerinin uygulanabildiği tartışmalı olsa da oldukça önemli bir belgedir. Bu anlamda, Lausanne bir eşitlik belgesidir. Birinci dünya savaşı sonrası imzalanan diğer antlaşmalar gibi dayatma yoluna gidilmeden müzakere yöntemi ile ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, Lausanne, bir ekonomik bağımsızlık belgesidir. Ulusalçı ekonominin ilk adımıdır. Kapitülasyonların kaldırılması ve Duyun-u Umumiye borcunun ödenmesinin plana bağlanması bakımından önemlidir. Son olarak, Lausanne bir siyasal bağımsızlık belgesidir. Türkiye'yi bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve bunu uluslararası planda tescil eden bir belgedir. Bu antlaşmadan üç ay sonra cumhuriyetin kurulacak olması da antlaşmaya, Türkiye Devleti'nin kurucu belgesi olması niteliğini kazandırmaktadır (Oran, 2008: 222).

Yeni kurulan devletin adı, Mustafa Kemal Atatürk'ün tercihi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti oluyor. Bu isim, Kemalist ulusçuluğun önemli bir kısaltmasıdır. Yani, hanedanlık karşıtı, İslami olmayan ve etnik imalar barındıran teritoryal açıdan sınırlandırılmış bir ulusçuluk anlayışını belirtmekteydi.

1921 Anayasa'sında yapılan değişiklik metninde, dikkat çeken bir husus 'Devletin dini İslam'dır.' ibaresidir. Maddenin ilerleyen kısmını da ele alırsak, kurulan ulus-devletin, ulusunun resmi dili ise, Türkçe'dir. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dini olmakla birlikte ulusunun dini de İslam olacaktır ve bu ulus resmi dil olarak Türkçe kullanacaktır. Temelde baktığımızda buradan, kavramsal çerçevede bahsettiğimiz dil ve din unsurları üzerine bir birleştiricilik yapıldığını ve bunun da ulus-

devletin bir gereği olduğunu söyleyebiliriz. Fakat ‘Devletin dini İslam’dır.’ ibaresi laik bir devlet olma yolunda ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti için hep tartışmalıdır ve bu konudaki genel geçer kanı ise, “günün koşullarına göre davranılmıştır” çıkarımıdır.

Bu süreçten sonra, 1925 yılında yapılan devrimler, 1926 yılında İsviçre’den alınan Medeni Kanunun kabulü ile somutlaşan rejimin, 1928 yılından önce, açıkça telaffuz edilmese bile laiklik tarafı kuvvetlendirilmiştir. 1921 Anayasası’ndan kalan, 1924 yılında “Esas Teşkilat Kanunu” olarak çıkarılan anayasa metninde de olan, ‘Devlet’in dini İslam’dır’ ibaresi, 10 Nisan 1928’de İsmet İnönü ve 120 milletvekilinin imzaladığı bir kanun ile anayasadan çıkarılmıştır. Ve yerine yeni bir hüküm konulmamıştır (Ortaylı, 2012: 29). Bu anayasada yapılan 1937 değişikliği ise, aynı madde şöyle düzenlenmiştir:

Madde 2- Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi Layık ve Devrimcidir. Devlet dili Türkçedir. Başkent Ankara’dır.⁶

Bu madde ile nihayetlenmiş süreç, laiklik temelinde hala çeşitli tartışmalara sebebiyet vermektedir. Bu durumun kurumsal olarak tartışılmalı boyutunun ötesine geçtiğimizde ise, laikliğin anayasal olarak belirlendiğini ve bu durumun Türk ulusu yaratmaya katkılarını göz önüne alarak ilerleyen bölümlerde de bu durumu aktarmaya çalışacağım.

Lausanne Barış Antlaşması’nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temeli olması zemininde, yeni kurulan ulus-devletin içinde kendi ulusundan olamayanları “azınlık” olarak belirlemesi, Türk ulusunun belirlenmesi konusunda önemlidir. Lausanne’da bu anlamda ‘azınlıkların korunması’ başlığı altında dört hak grubu ortaya çıkmıştır. Bunlar yukarıdaki metinde de geçen, Gayrimüslim Türk uyrukları, Türkçe’den başka dil konuşan Türk uyrukları, tüm Türk uyrukları ve Türkiye’de oturan herkes olarak belirlenmiştir. Azınlıkları gayrimüslim olarak belirleyen bu belge aslına bakıldığında, sadece azınlıkları değil, Türkiye’de oturanları da kapsamaması yani yurttaşlık bağı olmayanların dahi tanınması bakımından önemlidir (Oran, 2008: 230). Cumhuriyet ile birlikte bu hak grupları, etnik anlamda Türk olarak adlandırılmış, başka etnikler de ona entegre olmuş ya da oldurulmuş. Yani “Türk” olarak kapsayıcı bir etniklik üzerinde kurgulanmıştır. Bu anlamda, Türkleşmiş Arnavut, Türkleşmiş Çerkez, Türkleşmiş Kürt olarak hepsi Türk tarifine dahil edilmiştir. Diğer yandan da, mübadele ile birlikte Türk

⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (27.03.2013)

Hristiyanları kapsam dışına alan bir Türklük algısı mevcut olmuştur. Bu anlamda da din temelinden sapılmamış olduğunu söyleyebiliriz (Ortaylı, 2012: 29). Diğer bir deyişle, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük arasındaki zemin bulanıklığı bu dönemde de vardır. Çok daha temelden bakıp genel bir değerlendirme yaparsak, 1923'e kadar gelen süreçte, ulusal bilinçle alakası olmayan köylüler topluluğuna, Hristiyanlara, özellikle de Ermeni ve Rumların da ulusçulukları olduğu bilincinde, Ermeniler ve Rumlara karşı duyduğu mücadele kararlılığını, yurt ve ulus duygusuna dönüştürmek yoluyla ulusal bilinç aşılama amaç edinen bir mücadele görmekteyiz (Yıldız, 2010: 89). Yahya Kemal'in Mütareke dönemine ilişkin siyasal yazılarında azınlıklar "içimizdeki düşman" olarak betimlenmiştir. Buna rağmen Türkler, bunları önemsemeyecek kadar "güçlü ve vakurdur". Bu anlayıştan dolayı, ideoloji yönden azınlıklara karşı güdülen açık düşmanlıktan çok onları yok sayan, varlıklarını unutan, istinaileştiren bir tutumdan söz edebiliriz. 1920'ler boyunca da siyasal ve düşünsel literatürde "azınlık" konusunun çok sorun edilmemiş olması da bu tutumu doğrulamaktadır. Diğer yandan, Ziya Gökalp'in harsi/içtimai ulus tanımından yola çıkılarak, gayrimüslim azınlıkların da "Türklüğe" dahil edilmesinin önü açılıyordu. Zaten yüzyıllardır Türk kültürünün hegemonik etkisi altında olduğu varsayılan bu azınlıkların, eğitim özellikle de dil yolu ile "Türkleştirilebileceği" düşünülüyordu. Böylece, resmi Türk ulusçuluğunun asimilasyon tasarımı, yurttaşlık esası ile etnisist ulus kavramlarının birbirine eklenmesi ile oluşturulan bir karakterdedir (Bora, 1995: 85). Böylece, ulusal bilinç oluşturulması ile eğitimin ilişkisinin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu görebiliriz.

Önemli kurucu metinlerine kronolojik olarak yer verdiğimiz, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu geldiğimiz tarihsel sürecin akabinde, yukarıda adı geçen hak grupları çerçevesinde, sınırlarını çizdiği coğrafyasında yaşayacak olan ulusunu oluşturmaya ve dönüştürmeye çalışmıştır. Bu süreç birçok farklı alanda gerçekleştirilmiştir. Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti Devleti, var olan bir devletten kopma ve yeni bir devlet olarak ortaya çıkma sürecini aynı anda gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak, hem toplumsal hem de kurumsal birçok değişim ve dönüşüm süreci yaşanmıştır. Dolayısıyla ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, eğitsel anlamda kapsamlı bir dönüşüm süreci içerisine girilmiştir. Bu süreç, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleşmiş olduğundan O'nun fikirleri ve faaliyetleri bütün bu sürecin temelini oluşturmaktadır. Bu temelde, bir sonraki bölümde bu dönüşümün hangi

fikirlerle dayandığı, nasıl ve hangi araçlarla gerçekleştirildiği, kavramsal çerçevenin ulus-devletin ulusunu yaratma kriterleri ve araçları temelinde incelenecektir.

2.2. KEMALİST ULUSÇU İDEOLOJİNİN ULUS-DEVLET'İN OLUŞUM SÜRECİNE ETKİSİ

2.2.1. Kemalist İdeoloji

Osmanlı Devleti'nin aydınları arasından çıkan, Mustafa Kemal Atatürk'ün, yaptığı devrimler 'Atatürk Devrimleri' olarak, siyasal ve düşünsel alanda Türk toplumunun temellerini oluşturmuştur. Bu devrimlerin nitelikleri, Türk toplumunun çağdaşlaşmasına da ışık tutmuştur. Atatürk döneminin ortalarına doğru, devrimlerle birlikte, tüm eylemler, Kemalizm ya da Atatürkçülük olarak ideolojik bir biçim almıştır.

Kemalizm, Cumhuriyetten sonra şekillenmiş bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle denilebilir ki, uygulamaya dayalı, toplumsal pratiklerle birlikte şekillenmiş bir ideolojidir. Toplumsal pratiklere göre şekillenmiş olmasının nedeni, günün koşulları olarak belirtilebilecek Bağımsızlık Savaşı, devrimler ve bunların toplum tarafından benimsenme süreçleri, siyasal zorlukların yanında dış dünyadan etkilenmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle, Kemalizm, bu koşullara göre şekil almış, koşullara bağlı olarak yapılandırılmış, bulunduğu koşullardan doğan bir ideolojidir. Böylece, Kemalizm'in doktriner olmaktan çok pragmatik karakteri, iktidarda sürekliliğini sağlaması bakımından önemlidir. Gerçekten de, çağdaşlaşmacı ve gelişmeci Kemalist ideoloji, uyulması gereken ilkeler ve projelerden oluşan toplu bir pakete sahip değildir (Yıldız, 2010: 91). Gellner'in ifadesine göre, ortada Kemalist söylem toplamı olmasında rağmen, bu durum Türkiye'nin yaşadığı ulus-devlet olma sürecini önceden belirleyebilecek kadar spesifik olmamaktadır (Gellner, 1998: 114). Bu durumun en önemli nedeni, toplumsal dönüşümün başlıca aktörü olan, Mustafa Kemal Atatürk'ün bir ideolog olmasından çok bir eylem adamı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, Murat Belge'nin aktardığı üzere, Yakup Kadri ile Atatürk arasında geçen bir dialogdan daha iyi anlaşılacaktır. Yakup Kadri'in ifadesiyle:

“Bir gün Cumhuriyet Halk Parti'sinin (CHP) ilkelerini gözden geçiriyordu. O sırada ukalalık edip demiştim ki: 'Paşam, bu her bakımdan bir inkılap partisidir. İnkılap partisi ise bir ideolojiye, bir doktrine bağlı kalmadan yürüyemez.' Yüzüme bir masumun yüzüne bakar gibi bakmış ve gülümseyerek: 'O zaman donar kalırız' demişti.” (Belge, 2003: 36).

Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, Kemalist ideoloji esnek ve günün koşullarına uyarlanabilmesi temelinde de pragmatik bir yapıya sahiptir. Atatürk'ün ifadesine bakıldığında, kendisinin de toplumsal dönüşümün gerçekleştirmesini sağlayacak fikirlerden bir doktrin oluşturmak istemediği açıktır.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), bir siyasal eğitim aracı olarak kullanılmış ve Kemalist ideoloji parti içerisinde yaratılıp uygulamaya konulmuştur (Kongar, 2010: 115). Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927'deki kurultayında Mustafa Kemal Atatürk altı gün süren bir söylev (Nutuk) vermiştir. Söylev'de Mustafa Kemal Atatürk, Kemalist ideolojinin temel öğelerini ve uygulama ilkelerini belirtiyordu. Daha öncesine baktığımızda, 1923 yılında, seçimlere hazırlık sürecinde, halk egemenliği, ulusal bağımsızlık, saltanatın kaldırılması, mahkemelerin, vergilerin ve yasaların düzeltilmesi, ulusal bir ekonomi yaratılması, eğitimin birleştirilmesi gibi adımlar Cumhuriyet için ileri sürülen amaçlardandır. Bu amaçlar, Kemalizm'in temel bileşenleridir. Diğer yandan Kemalizm'in bir ideoloji olarak biçimlenmesi, 1923 yılından sonraki devrimlerle birlikte, CHP'nin 1927'deki kurultayında başlayıp, CHP'nin 1931'deki üçüncü kurultayında tamamlanmıştır. Laiklik, devletçilik ve devrimcilik ilkeleri, 1927'de CHP Parti tüzüğünde belirtilen, cumhuriyetçilik, ulusçuluk ve halkçılık ilkelerine eklenmiştir. Bu ilkeler CHP'nin simgesi kabul edilip, dördüncü kurultayda (1935) da, ATATÜRK ilkeleri olarak belirlenmiştir (Kongar, 2010: 116). 1937 yılında ise bu ilkeler anayasaya kapsamına alınmıştır.

Toplumsal pratiklere geri döndüğümüzde, devrim süreci olarak bakıldığında, Türkiye'deki durum, ekonomik temelli unsurların toplumsal hayatı ya da toplumdaki sınıfları değiştirmesi süreci değildir. Yani Kemalist devrim, gruplar ya da sınıflar arası bir çatışmanın ürünü değil, sınıflar ya da gruplar içi bir uğraş niteliği taşıyordu (Kongar, 2010: 109). Dolayısıyla, devrim, toplumdaki yapıdan doğarak değil de, toplumdaki yapıya rağmen gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal alanın değiştirilmesine yönelik devrimlerin genel niteliklerine baktığımızda, dört genel özellikten bahsedebiliriz (Kongar, 2010: 109). İlk olarak, devrimler, 'devletçi-seçkinci' bir grup tarafından geniş halk kitlelerine, tepeden inme şekilde uygulanmışlardır. Devlet-seçkinci grup, Osmanlı geleneğinin bir ürünüdür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, toplumdaki, tek siyasal ve toplumsal güç, bu zümre idi. İkinci olarak, devrimler, Batı tipi bir toplum yaratmaya yönelik unsurlar taşımaktadır.

Yani, Batı tipi toplum modeli, Türkiye'ye uyarlanmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak, bütün devrimler aynı anda topluma sunulmamıştır. Toplumun kabullenışı, bu sıralamayı belirlemiştir diyebiliriz. Diğer yandan devrimlerin toplum tarafından içselleştirilmesi için, belli bir sürenin geçmesinin gerekliliği, devrimlerin adım adım gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Dördüncü olarak, bütün devrimlerin temelinde, kuramsal olarak 'halk egemenliği' ilkesi yatmaktadır.

Osmanlı'daki seçkin yapıdan doğan bir lider Mustafa Kemal Atatürk, ilk olarak içinde bulunduğu toplumun içerisindeki 'kültürel ikiliği' gidermeye çalışmıştır (Kongar, 2010: 110). Kültürel ikilik, Osmanlı devletinin aydın zümresi ile halkın aynı dili ve yazıyı kullanmaması sonucu, toplumda iki ayrı kesimin arasındaki algı uzaklığı olarak ortaya çıkan bir durumdur. İki ucun ayrı kültürel değerleri yaşaması, toplumda, yönetici ve yönetilen kesimlerin kültürel olarak farklılaşmasını doğurmuştur. Aynı zamanda, Osmanlı döneminde yapılan Batılılaşma hareketleri bu farklılıkların daha da belirginleşmesini sağlamıştır. Bu farklılık, devrimler sayesinde öncelikle giderilmeye çalışılmıştır. Toplumsal olarak, halkın içerisinde bulunduğu algı karışıklığı, Mustafa Kemal Atatürk'ün 'halk egemenliğine' olan inancı temelinde, devrimlerle birlikte, toplum yeniden biçimlendirilerek, aşılmaya çalışılmıştır.

Batı tipi toplum modelinin Osmanlı'da öykünme biçiminde ortaya çıkarak topluma giydirilmeye çalışılmasının yanında, Atatürk dönemindeki süreç, Batı tipi toplum modelinin temellerinin araştırılması ve ilkelerinin topluma uygulanması şeklindedir. Bilimin evrensel olması ve Batı uygarlığının da bilime dayalı bir uygarlık olması temelindeki bakış açısı ile ulusçuluk, ulusal bir ekonomi ve yaşam görüşü, Türkiye'de uygulanmak istenen, devrim sürecinin temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla, denilebilir ki, devrim süreci, pozitivist (bilimsel) bir çerçeveye ve temele sahiptir. Bu durum, Batı toplumunun sonucunun değil, nedeninin topluma uygulanmasını sağlamıştır. Böylelikle evrensel ilkelere dayalı devrimler ortaya çıkacak, devrim evrensel bir nitelik kazanacaktır.

Osmanlı toplumunun Batılılaşma süreci, Batılı kurumların Osmanlı'ya, gerekli toplumsal, ekonomik ve siyasal temeller atılmadan taklit veya olduğu gibi alma yollarıyla aktarılmasıyla, toplumun içinde bulunduğu yapıdan bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan, Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde, Batılılaşma süreci, bilimsel temellere dayandırılarak, Batılı kurumların ve görüşlerin toplumun

içinde bulunduğu yapıya eklenmesine çalışılarak gerçekleştirilmiş, halk ve yönetici arasındaki mesafenin de böylelikle ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Atatürk'ün Batılılaşmaya yönelik, gerçekleştirdiği faaliyet iki yönlüdür: Birincisi, toplumun güç dağılımını, dinsel ve geleneksel nitelikten, çağdaş-demokratik-laik bir yöne doğru yönlendirmek; ikincisi, devrimleri parça parça değil, bir bütüne yönelik parçalar olarak uygulamak (Kongar, 2010: 111). Bu iki yön, iki ana hedef altında, toplumun, hem içeriden hem de dışarıdan dönüştürülmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Kemalist ideolojinin genel bir çerçevesini belirttikten sonra, Kemalist ulusçuluk anlayışının fikirsel temellerinin oluşumuna geçebiliriz. Bu aşamada, salt ulusçuluk anlayışını temel almak, ulusçuluk anlayışının tam olarak kavranamamasını sağlayacağından, ulusçuluk ile bağlantılı olan halkçılık ilkesini de incelemek faydalı olacaktır.

2.2.2. Atatürk İlkeleri Ve Ulusçuluk-Halkçılık (Halkçılık Temelinde Köycülük-Anadoluculuk)

Emperyalizme karşı bir uyanış olarak, ulusçuluk; şeriat düzenine karşı, cumhuriyetçilik; toplumsal, kültürel ve ekonomik bir yaklaşım olarak, halkçılık; ekonomik kalkınma için, devletçilik; demokrasinin temeli ve bir yaşam biçimi olarak, laiklik; Kemalizm için, devrimcilik; görüldüğü üzere ilkeler, toplumun her alanını kapsayan, düzenleyen temel düşüncelerdir. Bu ilkeler aynı zamanda, bir bütün olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleridir.

Bu temelin atılmasından önce, Kurtuluş Savaşı döneminde, millet ve ulus sözcüklerinin temelinde yukarıda yaptığımız ayırım dikkate alınarak, “milli mücadele” , “milli istiklal”, “milli hareket”, “kuva-ı milliye”, “milli zafer”, “hakimiyet-i milliye” ve “Büyük Millet Meclisi” gibi kavramların bağımsızlık mücadelesinin ulusçu söyleminin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yani, ulusal olan ve dini olan temelinde iki farklı durum bir araya getirilerek, kavramsal düzeydeki ulusçuluğun zeminini oluşturmuştur (Yıldız, 2010: 91). Atatürk'ün ulusçuluk anlayışı bu anlamda, bu süreçte pragmatik bir zeminde yapılmıştır diyebiliriz.

Kemalist ulusçuluğun, ulus-devletin kurulmasında genel tutumu, Osmanlıcılık, Pan-İslamcılık ve Pan-Türkçülüğü reddetmesi üzerine kuruludur. Bu anlamda Kemalist Ulusçuluk, Türk isminde sembolik yansımasını bulan, etnik niteliğe dayalı, teritoryal bir yapıdır.

Bu genellemelerden biraz daha özellikli bir alana doğru yönelirsek, aslında bahsedilen bu ulusçuluk anlayışının temelinde halkçılık anlayışının yattığını söyleyebiliriz. Bu anlamda, ulusçuluk-halkçılık bağlantısının temelinde iki ilkenin de temellendiği ulus ve halk kavramlarını yeniden belirlemeye ihtiyaç vardır. Öncelikli olarak, halk kavramı, sınıfsal bir temele dayanmadığı durumlarda, belirli bir zaman ve mekan boyutu içerisinde fiilen yaşamakta olan bir insan kitlesini ifade etmektedir. Diğer yandan ulus ise, dil, tarih, kültür birliği fikri üzerine kurulmuş olan ve tüm zamanalar için geçerli soyut bir kavramdır (Köker, 2012b: 167). Bu aşamada öncelikli olarak CHP'nin 1931 Programındaki Atatürk'ün ulusçuluk ve halkçılık konusundaki ifadelerine bakmak faydalı olacaktır: “...Türk içtima hayatının hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar.” ifadesi ulusçuluk anlayışını belirlemekle birlikte, Türklük üzerinde bir birleştiricilik ifade edilmiştir. Diğer yandan, “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek...” ifadesi ise, halkçılık ilkesine yönelik ifadeler olmakla birlikte, ayrıcalıksız, sınıfsız ve kaynaşmış, meslek örgütlenmeleri temelinde dayanışmacı (korporatist), bir kitle yaratmak hedefindedir (Köker, 2012b: 142). Bu durumda sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde kurulan siyasi iktidar ile örgütlenme şekli belirlenmiş bir ulus-devletin, beşeri unsuru belli ‘ortak’lıklar üzerinde birleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda unutulmamalıdır ki, bu ilkelerde günün koşulları içerisinde değişik anlamlar içerse de nihai amacı bu ‘ortak’lığı sağlamaktır.

Tarihsel arka planı olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, yönetenler-aydınlar-yönetilen(halk) arasındaki farklılıkların en aza indirgenmeye çalışıldığı döneme kadar giden halkçılık, Cumhuriyet Dönemi'nde de bu genel amaca hizmet etmiştir ve dolayısıyla aslında dönüşümün temelindeki ilkedir diyebiliriz. Bu temelde, halkçılığın birinci boyutu, siyasal anlamda, halkın siyasal yönetime katılması, ikinci boyutu kültürel olarak, halkın değer ve özlemleri ya da Türk halkına özgü niteliklerin belirlenmesi, üçüncü olarak da, toplumsal düzen ve sosyal sistemin yapısal

özelliklerinin belirlenmesi ve ona göre, halka doğru hareket edilmesidir (Köker, 2012b: 145). Bu boyutlar içerisinde, Türk halkı ifadesi ise, halkçılığın ulusçulukla ortak paydasını oluşturmaktadır diyebiliriz. Çünkü bu aşamada, dil, tarih ve kültür devreye girecektir.

“Hakimiyet bilakaydu şart milletindir” ve “halkın kendi mukadderatına bizzat ve bilfiil sahip olması” gibi ifadeler ise, ulusçuluk-cumhuriyetçilik ve halkçılık bağlantısının yapıldığı ifadelerdir. Kurtuluş Savaşı dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarına yönelik olan bu ifadeler, sorununu gündeme getirmiştir. Buna bağlı olarak, “Türk Milleti’nin tabiat ve şiarına en mutabık olan idare Cumhuriyettir” denilerek, ulusal egemenlik mefküresini halkın umku ruhundan alındığından bahsedilmiş fakat Cumhuriyetçilik ilkesinin gereği olarak rejimin her türlü tehlikeye karşı korunması konusunda siyasal katılımın gerçekleştirileceği tek parti bir demokrasi aracı olarak sunulmuştur (Köker, 2012b: 153-157). Bütün bu ifadeler göstergesidir ki, kurulan sistem kendine özgü koşullarda, kendine özgü bir yapı içermektedir.

Toplumun dönüştürülmesi konusunda elbette bütün ilkeler önemlidir. Fakat ulusçuluk ve halkçılık temelindeki ortak payda, dönüştürülecek toplumun belirlenmesi ve bu temelde bir takım araçlarla yönlendirilmesi konusunda ayrı bir yere sahiptir. Bu anlamda, çok uluslu imparatorluktan, ister kültürel ister etnik düzeyde temellensin tamamen “Türk” olan bir kimliğe geçerken, toplumsal ve ekonomik düzlemde halk da yine ortak amaçlar etrafında birleşmiş, bölünemez, birbirine benzer ve birbirini bütünleyen, standartlaşmış bir toplumsal bütünlüğe işaret etmeli ve ona göre şekillendirilmeliydi. Ulusçuluk, tarihsel, etnik, kültürel bir tekdüzeliğe gönderme yaparken, halkçılık da bu tekdüzeliği toplumsal dokuda temellendiriyordu (Karaömerlioğlu, 2003: 276). Kemalist ideolojide, halkçılık ilkesiyle ifade olunan, toplumsal sınıfların yokluğu fikri ise bu temelde, ulusçuluk ilkesinde olan, siyasal, hukuki eşitlik fikri ile bütünleştirilmeye çalışılmıştır (Köker, 2012b: 167). Yani, bu iki ilkenin birbiri için ifadesi, yine toplumun birleştirilmesi yönünde olması bakımından anlamlıdır.

Halkçılık ilkesi özeline baktığımızda, Halka Doğru dergisinin varlığının öncesinde, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Garsprinski, Hüseyinzade Ali, Ziya Gökalp gibi aydınların, Rus Halkçılığı, Narodnizmden etkilenmişlerdir. 1908’den

sonra, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp halkçılık hareketinin önderi olmuşlardır (Karaömerlioğlu, 2003: 274).

Ziya Gökalp'in halkçılık anlayışı ise, Kemalist halkçılık anlayışına benzemesi bakımından önemlidir. Buna göre Ziya Gökalp'in halkçılık anlayışı, savaşın yarattığı aşırılıkları ve sınıfsal farklılıkların giderilmesi üzerine temellenmekteydi. Yani, halk, ayrıcalıklı olanların ve eğitilmiş olanların dışında kalan kısımdı. Eğitilmiş olan ve olmayan ayrımında, eğitimsiz olan köylü de toprak ağası da Ziya Gökalp'e göre halktı. Bu anlamda, aralarında çıkar çatışması olmayan, birbirlerini tamamlayan, sınıfsız, kaynaşmış bir toplum, halk, Cumhuriyet döneminde de halkçılık anlayışı içinde tanımlanmıştır. Ulusal mücadele dönemindeki halkçılığın önemi ise, toplumun değişik kesimlerini ortak mücadele etrafında toplamak açısından önemlidir (Karaömerlioğlu, 2003: 274). Bu durumun önemli göstergesi, merkezi bir örgütlenme olmayan Kuvay-ı Milliye ve diğer yerel örgütlenmelerin anti-merkeziyetçi yapısının yok edilmeye çalışılmasıdır.

Ulusçuluk, halkçılık, cumhuriyetçilik temelinde, "hakimiyeti milliye" bu üç ilkeyi de bünyesinde toplayan bir ilkedir. Çünkü Kemalist ulusçuluk anlayışı soyut olan ulus yerine, Kemalist ulusçuluğun daha çok pratik alanda kendini gerçekleştiren bir süreç olması bakımından da halk kavramını benimsemiştir. Lakin bu kavramında somutluğu ve açık olarak tanımlanabilir bir hali yoktur. Yani muğlak bir halkçılık anlayışı bu dönemde varlığını korumuştur. Halkçılık ilkesinin genel amacı da bu muğlaklığı korumaktadır. Ulus-devletlerin halkları ile doğrudan ilişki içerisinde olmak istemesi, yöneten-yönetilen ayrımının belirginliğinin giderilmesi çerçevesinde halkçılık, herhangi bir aracının olmasını gereksiz kılmaktadır (Karaömerlioğlu, 2003: 280).

Tek parti dönemindeki halkçılık söyleminde, tenasütçülük adı verilen, Fransız Üçüncü Cumhuriyet'in solidarizminin (dayanışmacılık) etkileri görülmektedir. Buna göre, çatışan değil, birbirini tamamlayan, ahenk ve uyum içinde bir halk tanımlanmaktadır. Bu anlamda, liberal düşüncedeki bireyi öne çıkaran bir yapı olarak değil, toplumu öne çıkaran bir anlayış mevcuttur. Osmanlı aydınlarını da etkileyen bu anlayış, Cumhuriyet döneminde, özellikle 1930'lar Türkiye'sinde toplumsal uyumun garantörü olan devlette ve onun da üzerinde karizmatik bir önderde şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında halkçılık anlayışının Türkiye'ye özgü bir yapısının olduğunu söyleyebiliriz (Karaömerlioğlu, 2003: 282).

1930'lu yıllar, toplumsal dönüşümün farklı bir boyut kazanması bakımından önemlidir. Bu anlamda, Serbest Fırka deneyimi genel olarak rejimin oturmadığının göstergesi olmuş ve rejim için yapılan dönüşümün kapsamının genişletilmesi gündeme gelmiştir. Bu dönemin halkçılık söylemi 'halka rağmen halk için' doğrultusunda gerçekleşmiş ve bunun için öncelikli olarak, halkın eğitimi için Halkevleri örgütlenmesi uygun görülmüştür. Bir diğer aşama olarak da, halkçılığın içinden çıkan köycülük anlayışı temelinde 'Köy Enstitüleri' kurulmuştur.

Köycülük anlayışına kısaca değinmek gerekirse, Osmanlı sürecinde Türk Ocakları içerisinde fiili olarak Köycüler Cemiyeti'nde ifadesini bulan bu anlayışın, Cumhuriyet Dönemi'nde de var olduğunu görmekteyiz. Bahsettiğimiz gibi, Köy Enstitüleri bu durumun fiili göstergesidir. Peki, bu köycülük anlayışının amacı nedir?

Köycülük anlayışının genel amacı, tarım toplumu olan Türkiye'deki köylünün tarıma modern araçlarla devam ederek, Türkiye'nin içinde bulunduğu dönemde, kentlere göçün atmamasına yönelik olarak da, köylünün bulunduğu köyünde kalmaya devam etmesini sağlamaktır. Bu temelde öncelikli olarak, Atatürk'ün söylemleri dahil birçok resmi söylemde, kırsal bölgelerin gelişimin teşvik edilmesi rejimin temel görevi olarak belirtilmektedir. Buna bağlı olarak, rejimin propaganda organları olarak kurgulanan Halkevlerinin köycülüğe verdiği önem temelinde, Ülkü dergisinde Nusret Kemal Köymen gibi Köycüler tarafından yazılan makalelerde, devlet tarafından öğrenci ve öğretmenlerin yaz tatillerinde köylere gitmelerinin teşvik edilmesi gibi fikirlerin öne atılması önemlidir. Bu süreç aynı zamanda, Maarif Vekaleti'nin de köylerde eğitimi iyileştirmeye yönelik projeler oluşturduğu süreçtir (Karaömerlioğlu, 2003: 286).

Köylülerin eğitilmesindeki temel amaç nedir? Köylü bu süreçte, ulusçuluk temelinde, Türk ulusunun aslını oluşturan, ulusal gelişmede belirleyici, saflığı bozulmamış, asil, akıllı ve değişime açık insan olarak tanımlanmıştır (Karaömerlioğlu, 2003: 287). İşte bu nedenle dönüşümün temelindeki özne olarak 'köylü' belirlenmiştir.

Köycülüğün şehirleşme karşıtlığı temelinde, köydeki tarımsal faaliyetin geleneksel araçlar korunarak teknoloji, dolayısıyla modernleşme ile bütünleştirilmesi ile köylü, kentlere göç etmeyecek ve böylece sanayi sürecinde ortaya çıkan, kozmopolit şehrin, sınıf çatışmalarının, ekonomik buhranların, işçi grevlerinin öznesi olmayacaktır (Karaömerlioğlu, 2003: 289). Bu doğrultuda, bu dönemde, bu konuda fikir

geliştirenlerin genel olarak eğitime verdiği önem doğrultusunda belirlediği ana düşünce, köylüye kendi coğrafyasında ve kendi coğrafyasına özgü bir eğitimin verilmesidir. Bu durum ileride inceleyeceğimiz ‘Okulda Yurttaş Eğitimi’ başlığında ayrıntılandırılacaktır. Bu anlamda kırsal kesimdeki eğitim, mesleki anlamda olmakta ve köylünün kendi içinden eğitmenler yetiştirilerek böylece, kendi coğrafyasına yabancı olmayan eğitmenler aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Karaömerlioğlu, 2003: 294). Köycülük temelindeki bu gelişmeler, 1940 yılında planlı bir eğitim sistemi olarak faaliyete geçecek Köy Enstitülerinin temelini oluşturmuştur.

Bu süreçte, halkçılık ve ulusçuluk temelinde geliştirilmiş ve fakat uygulanabilirliği tartışılır olmuş bir akım olarak Anadoluçuluk fikri de önemlidir. Yine kırsal kesimin geliştirilmesi üzerinde temellenen bu fikrin öne çıkardığı durum, adından da anlaşılacağı gibi Anadolu coğrafyasını ön plana çıkarmakta ve kutsallaştırmaktadır. Bu temelde ilk olarak Anadoluçuluk ile ilgili belirtmemiz gereken Turancılığı reddeden bir anlayış olmasıdır ve Anadolu coğrafyasında bulunan insanlara yönelmesidir. Buna göre, bir ulusu yaratan ruhun işlevsel niteliğe dönüşebilmesi, her şeyden evvel yerleşik bir düzene geçişle birlikte, ulusal bir coğrafya ve bu coğrafya üzerinde yaşayan kader birliğine bağlıdır (Atabay, 2003: 527).

Anadoluçuluk, coğrafi olarak sınırlanan Anadolu’nun güncel dertleri ve sorunlarıyla uğraşılması gereğini savunurken, geçmişteki sorunlar ile bugün dertlenmeyi gereksiz bulmuştur. Anadoluçuluk bu anlamda salt coğrafi değil, aynı zamanda hukuki ve siyasi haritanın sınırları içinde vicdani bir davadır. Malazgirt’ten Sakarya’ya kadarki süreçte bu vatan için canını vermiş olanların emaneti olan Anadolu, toprağıyla, kaderiyle, gerçek iradesiyle Türk ulusunu oluşturmaktadır (Atabay, 2003: 517). Bu durum, Anadoluçuluğun, ulusçuluk ile bağlantılandığı temeldir. 1920’li yıllarda bu temelden, Anadolu’nun bağımsızlığını kazanması konusunda yararlanılmıştır. Fakat ilerleyen süreçte, Anadoluçuluk, Kemalist ulusçuluğun ilerlemeci fikri karşısında geleneksel ve muhafazakar olanı savunması temelinde, Kemalist ulusçuluktan ayrılmıştır.

Anadoluçuluğun köycülük ile bağlantılandığı nokta ise, Anadoluçuluğun Anadolu’nun kurtuluşunu, Anadolu köylüsünün üretici zümre olarak bir sınıf haline getirilmesinde ve köylüyü, ahlaki bir hayat içinde toplumun başında getirilmesi gereken bir toplum ögesi olarak görmesidir. Yani Anadoluçuluk ve köycülüğün bileştiği nokta,

köylü üzerinedir. Ayrıştığı nokta ise, Köycülüğün, Anadoluçuluktaki gibi, köylüyü bir zümre olarak değil, sistemin köylü ögesi olarak görmesidir (Atabay, 2003: 517).

Anadoluculuk ile ulusçuluğun bağlantısı da, Anadoluçuluğun aynı zamanda ulusçu olması üzerinedir. Bu temelde Anadoluçuluğun ulusçuluk anlayışı, kutsal bir vatan olarak temel aldığı coğrafyayı, ulusal gelişimin her düzeyindeki kaynağı olarak görmesidir. Bu toprak parçasının vatan olarak kabul edilmesi ve kalkındırılması önemlidir. Anadoluçuluk, aynı zamanda ulusçuluğu bir tarih bilinci olarak algılamaktadır. Bu temelde Malazgirt Savaşı, Türklerin bu coğrafya üzerinde uluslaşma sürecinin başlangıcıdır (Atabay, 2003: 528).

Anadoluculuk kendini kültürel ulusçuluk üzerinden tanımlamaktadır. Bu temelde, Anadolu'nun bilim, sanat, folklor gibi sosyal ve kültürel alanlarda gelişmesini amaçlamaktadır. Böylece, Türkiye Türklerinin kendine özgü dil, edebiyat, güzel sanatlar, gelenekler gibi özelliklerinin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda Anadoluçuluk, fakülteleri değişik şehirlerde olacak şekilde bir üniversite 'Anadolu Üniversitesi' kurulmasını öne sürmüştür (Atabay, 2003: 529).

Ulusal mücadele döneminin 'Misak-ı Milli'sini düşündüğümüzde bu sınırların belirlenmesi de Anadoluçuluk algısı içerisindedir diyebiliriz. Bu durum Anadoluçuluğun, Turancılık anlayışına tepki olarak ortaya çıktığının göstergesidir. Fakat Anadoluçuluk ile Kemalist Ulusçuluğun, Anadolu'nun coğrafi sınırlarının belirtilmesinden başka ortaklığı bulunmamaktadır. Kemalist ulusçuluk, modernleşme yolunda evrilirken, Anadoluçuluk bahsedildiği üzere, geleneksel ve muhafazakar kalmaktadır. Atatürk, bu söylemi ulusal mücadele döneminde kullanmış ise de, ilerleyen süreçte terk etmiştir (Atabay, 2003: 531).

Buraya kadar tartışageldiğimiz ulusçuluk, halkçılık ilkeleri bağlantısı ve halkçılığın içerisinde değerlendirdiğimiz Köycülük ve Anadoluçuluk akımları, Kemalist Ulusçuluk içerisinde çeşitli dönemlerde varlığını göstermiştir. Bu sebeple, Kemalist ulusçuluk bu ilkelerin birbirleri ile bağlantılandığı noktalar göz ardı edilmeden değerlendirilmelidir. Bu durumun en önemli göstergesi ise, Halkevleri, Okullar, Köy Enstitüleri içerisinde Kemalist ulusçuluk temelli, ulusu inşa etme süreçlerinde kullanılan programlar, müfredatlar ve bunlara bağlı yapılan faaliyetlerdir. İlerleyen aşamada bu kurumlara ve müfredatlarına değinerek bu konuyu ayrıntılandıracağım.

2.2.3. Kemalist Ulusçuluk Anlayışının Düşünsel Temelleri Ve Hukuki-Siyasal Zemine Yansımaları

Bu başlık altında, öncelikli olarak Kemalist ulusçuluk anlayışının fikirsel temelleri belirtilecektir. Bu fikirsel temellerin belirtilmesi, fikirlerin toplumsal alana yansımaları bakımından önemlidir. Bu konuyu incelerken, Kemalist ideolojinin değişen toplumsal pratiklere göre kendini ifade etmesi temelini göz ardı etmemeliyiz. Çünkü bu düşünsel temeller ve bunların toplumsal çıktıları arasında duruma göre bazen paralel bazen de farklı bir durum söz konusu olabilmektedir. Yine başta belirtmekte fayda vardır ki, tek bir ifadede özetleyebileceğimiz bir Kemalist ulusçuluk anlayışı yoktur. Bu anlamda, farklı Türk Ulusçulukları ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün kendi tanımlamalarından yola çıkarak, bu farklılıkları belirlemeye çalışacağım.

Kemalist ulusçuluk anlayışının fikirsel temelleri, kapsamlı bir şekilde, okullarda da okutulan ve Türkiye'de ilk defa yurttaşlık, oy verme, parlamenter sistem, devlet ve ulus, cumhuriyeti rejimler, vergi sistemi, askerlik gibi konuları da kapsayan "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabında belirtilmiştir (Ersanlı, 2013: 149). Konu kapsamında referansımız bu kitabın içerisinde yer alan ulus-ulusçuluk-devlet tanımlamaları olacaktır.

İlk olarak, kitapta belirtilen "Millet- Türk Milleti" tanımlarına bakabiliriz.

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkına Türk milleti denir. Millet sözünden ne anlaşılır, ne anlaşılması lazım gelir. Sözlerimin kolay anlaşılması için, yine Türk milleti'ne bakacağım; çünkü dünya yüzünde ondan daha büyük, ondan daha eski, ondan daha temiz bir millet yoktur ve bütün insanlar tarihinde görülmemiştir. Bugünkü Türk milleti'ne bir resim tablosuna bakar gibi bakalım ve bu tabloda neler görüyorsak, onları birer birer söyleyelim:

1. Türk milleti, halk iradesi olan cumhuriyetle idare olunur bir devlettir.
2. Türk devleti laikdir. Her reşit, dinini seçmekte serbesttir.
3. Türk milletinin dili Türkçe'dir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yüceltmek için çalışır. Türk dili Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz hadiseler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin, kalbidir, zihnidir." (İnan, 2000: 28).

Bu metnin ilk cümlesindeki tanımda kullanılan 'kuran' sözcüğünün, sınırların içinde yaşayanlar ve yurttaşlar anlamında kullanılmaması, Meclis-i Mebusan ve ilk

Mecliste tartışılan konular arasında yer almakla birlikte, Yahudiler dışındaki gayrimüslim azınlıkların, Ulusal Mücadele döneminde işgal güçleri ile işbirliği yapmaları gerekçesiyle kapsam dışında bırakılmasını ifade etmektedir. Tanımın arka planına baktığımızda ise, Jön Türklerden kalma, ‘unsur-u asli’nin Türk olması fikri yattığını söyleyebiliriz. Diğer yandan, kurulan Türk ulusu da kendiliğinden tesadüfen oluşmamıştır. Çünkü ‘irade ve ülkü birliğinin’ gerekli olduğu bu birliğin temelleri, siyasi bağımsızlık dayanışmacılık, ulusçuluk ve sekülerizm, çağdaş medeniyet şeklinde özetlenmektedir (Yıldız, 2010: 146).

Üçüncü maddede belirtilen dil unsuru, konumuz içerisinde sık sık belirttiğimiz üzere, ulus olma adına önemli bir unsurdur. Dil, bir ulusu yaratan ve devamlılığını sağlayan bir unsur olarak Kemalist anlayışta ulusçuluk ile ilişkilendirilmiştir ve Türkçe konuşmak üzerinde birlik sağlanma yoluna gidilmiştir. Metni genel olarak değerlendirecek, Mustafa Kemal Atatürk’ün duygu birliği yaratmak amacıyla olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer yandan, kitapta, ulusun oluşması ve ulusun içerdiği unsurlar hakkındaki belirtilenler şöyledir:

“Bütün bu söylediklerimizi kısa bir çerçeve içine sokmak istersek şöyle diyebiliriz. Türk Milleti'nin teessüsünde müessir olduğu görülen tabiri ve tarihi vakıalar şunlardır:

- A-Siyasi varlıkta birlik
- B- Dil birliği
- C- Yurt birliği
- D- Irk ve menşe birliği
- E- Tarihi karabet
- F- Ahlaki karabet

Türk milletinin teşekkülünde mevcut olan bu şartlar diğer milletlerde kamilen yok gibidir. Daha umumi bir tarif yapabilmek için, diyelim ki bir cemiyete, millet diyebilmek için bu şartları aynı zamanda kamilen ve kısmen bir arada bulunması lazımdır. Bütün milletler tamamen aynı şartlar altında teşekkül etmemiş olduklarına göre, Türk milletinde yaptığımız gibi, diğer her millet aynı olarak mütalaa edilmedikçe, milliyet fikrini umumi ve fenni olarak tarif etmek güçtür. Çünkü tespit ettiğimiz şartlar insanların millet halinde teşekkülüne umumiyetle yardım etmişlerdir.” (İnan, 2000: 32).

Görüldüğü üzere, bu yıllarda Türklüğün bileşenleri arasında İslamiyet'in adı geçmiyordu. Türkiye Müslümanlarını hakim kolektif kimlikleri olan İslam'dan soyutlayan Kemalist sekülerizm onlara alternatif bir kimlik olarak etnik Türklüğü sunuyordu (Çağaptay, 2003: 247). Yukarıdaki tanımda din ile bağlantılandırılacak ahlaki birlik temeli de Atatürk’ün ifadelerinde “Din birliğinin de millet teşkilinde

müessir olduğunu söyleyenler vardır.... Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosuna bakarak bunun aksini kabul etmekteyiz. Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din ne Arapların, ne de aynı dinde bulunan Acemlerin ne de sairenin Türkler ile birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin bağlarını gevşetti; milli hislerini, heyecanını uyuşturdu.” Böylece, Türkiye Cumhuriyeti, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir ülke üzerinde, ulus sistemini üzerine oturttuğu, 'millet-i hakime' anlayışının seküler versiyonuna dayalı, siyasi meşruiyeti seküler temeller üzerine kurulmuş, “muasır medeniyet seviyesine ulaşmak hatta aşmak” olarak tanımlanmış bir ulus-devlet oluşturma amacına yönelik yapılandırılmıştır (Yıldız, 2003: 210). Belirtilmesi gereken bir husus da, ulus anlayışının bu tanımda, sözleşmecî ulus (dil, kültür, mefkûre birliği) anlayışına yönelik bir tanım olmasıdır. Diğer yandan, Tarih Tezi ve toplumsal alandaki ulus söylemi ise, organik ulus (ırk, menşee birliği) tanımına benzemektedir (Üstel, 2004: 223).

Ulusun unsurlarının ardından, kitapta yer alan ulus tanımında, birleştirici unsurlar etrafında toplanan bireylerin bir ulus yaratabileceği vurgusu vardır. Dolayısıyla, ulus, inşa edilen bir yapıdadır. “Millet, zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, birlikte yaşamak arzu ve bunu kabulde samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan toplumdur.” (İnan, 2000: 34). Bu tanımın devamında, geçmişte bir üzüntü mirası, gelecekte gerçekleştirilecek program, birlikte üzülp birlikte sevinme gibi insanların “ortak” bir takım hisler beslemesi temelinde birleşerek bir ulus oluşturduğundan bahseder.

Ulus yaratmak adına, birleştiricilik unsurlarının derinleştirilmesi ve diğer etnik kimliklerin aynı potada eritilmesi gerekliliği fikri üzerine ifade edilen, Atatürk’ün şu sözleri önemlidir:

“Bugünkü Türk milleti siyasi ve sosyal topluluğu içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız vardır. Fakat geçmişin bu keyfi idare devirlerinin sonucu olan bu yanlış adlandırmalar, düşmana alet olmuş birkaç gerici, beyinsizden başka, hiçbir millet ferdi üzerinde kederlenmekten başka bir etki meydana getirmemiştir. Çünkü bu milletin fertleri de, genel Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar.” (İnan, 2000: 34).

Bu sözlerle ifade edilmek istenen, Kemalist ulusçuluğun genel çerçevesini de yansıtmaktadır, Kemalist ulusçuluk, hanedanlık karşıtı, İslami olmayan ve etnik imalar barındıran mülki açıdan sınırlanmış bir ulusçuluk anlayışını resmeder. Diğer yandan belirtilebilir ki, yeni devletin adı olan Türkiye bu etnik imalı mülkilik anlayışının sembolik olarak yansımadır (Yıldız, 2003: 211). “Biz” tanımında, objektif bir unsur olarak belirtilen, ırk ve köken birliği, diğer yandan “ ..kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız..” ifadesi ile sübjektif bir kategoriye sahiptir. Kemalist ulusçuluk anlayışının içeriğinin tespiti açısından, vatandaş ve milletdaş ifadesi, çelişkili bir alanı ifade etmektedir. Diğer yandan, “Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri” gibi “yanlış adlandırmalar” geçmiş dönemlerin bir ürünüdür. Bu durum, aslında dış düşmanın iç düşman üzerindeki etkisidir ve metnin alt fikrinde yer almaktadır. Kürtler, Çerkezler, Lazlar, ve Boşnaklar “ulus” olarak tanımlanmaktadır. Ancak onlar da bu tanıma göre, ortak tarih, ahlak ve hukuk nedeniyle genel Türk camiası gibi, yurttaşlar topluluğunun üyeleridir (Üstel, 2004: 228).

“Bugün içimizde bulunan Hristiyan, Musevi vatandaşlar, mukadderat ve talihlerini Türk milletine vicdani arzularıyla bağladıktan sonra kendilerine yan gözle, yabancı gözüyle bakılmak, medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi?” (İnan, 2000: 34).

Yukarıdaki ifadelerden, Kemalizm’in ulusçuluk anlayışının, aslında Türk toplumunda yaşayan insanların kendi kimliklerini tanımlayış biçimlerini değiştirmek amacıyla, onlara yeni alternatif bir kimlik sunmak istediğini sonucu çıkmaktadır (Köker, 2012b: 162). Bu temelde, Türk ulusal kimliği aslında, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Kürtler, Araplar, Aleviler, Çerkesler, Gürcüler, Lazlar vb. gibi toplulukların temsil ettiği çeşitli etnik, dinsel ve dille ilgili farklılıkların dışlanması ve özümsemesi yoluyla oluşmuştur. Bu durum salt Türkiye’ye özgü değildir. Çünkü bahsettiğim üzere, bütün modern ulusal kimlikler sürekli olarak bazı “öteki”lerin tanımlanması ve yeniden üretilmesi ile gündeme gelmiştir (Kadioğlu, 2012a: 32).

“Vatandaş için Medeni Bilgiler” kitabında tanımlanan ulus anlayışı, Fransızvari Sözleşmecî ulus anlayışına dayanmaktadır, fakat bu alan sorunlu bir alandır. Fransızvari sözleşmecî ulus anlayışı, ulusun yurttaşlık temelinde “farklı kökenden insanların birliği” şeklinde ve “topraksal açıdan süreklilik” olarak özellikler barındırmaktadır. Yani, Fransızvari ulusta, ortak tarihsel geçmişe gönderme, sınırları az çok istikrarlı topraklardan hareket eder. Oysa Türkiyevari sözleşmecî yurttaş anlayışında, tarihsel

vatan, Orta Asya geçmişine gönderme yapılarak ve gayri Türk unsurlardan arındırılarak kurgulanır (Üstel, 2004: 229). Bu durum, kendine özgü bir ulus anlayışının ortaya çıkmasına nedendir. Bu temelde, 1930'lu yıllarda Türk ulusçuluğuna baktığımızda ise, Almanvari ulusçuluğa yakınlığımızı görmekteyiz. Kemalist ulusçuluk çok uluslu imparatorlukların çöktüğü, yerine Avrupa'da ulus-devletlerin kurulduğu sürecin bir parçasıdır. Bu nedenle, bu süreçte Avrupa coğrafyasında ortaya çıkan ulusçu hareketlerden biri olan Kemalist ulusçuluk, ortak bütüncül yapısı ile Alman ve İtalyan ulusçuluklarına benzemektedir. Bu süreç, dış etkenler nedeniyle Kemalist ulusçuluğun otoriter bir yapıya büründüğü dönemdir. Dolayısıyla etnik temelli Türklük vurgusu ile belirlenen yurttaşlık, bu dönem ulusçuluğunu Fransız ulusçuluğundan ayırmaktadır. Böylece, bu dönemde, ekonomik liberalizm yerine devlet kapitalizmi ve siyasi liberalizm yerine türdeşleştirici, otoriter bir siyasi rejim, Nazizm ve Faşizmin Kemalist ulusçuluk tarafından benimsenen yönleridir. Bu sebeple 1930'lu yıllar Türkiye'si, tek devlet-tek ulus-tek kültür-tek lider-tek doktrin-tek parti üzerine kurgulanmıştır. Bu benzerliklerin yanısıra, Kemalist ulusçuluğun irredantist olmayan kurgusu ve antiemperyalist tavrı diğer ulusçuluk anlayışlardan farklı olmasını sağlamıştır. Bu temelde Kemalist ulusçuluk, her türde toplumsal farklılaşmayı reddeden bir halkçılık temelinde, Nazizm gibi parti-devlet anlayışından öte devlet partisi modelini benimsemesi ile kendine özgü yapısını korumaktadır diyebiliriz (Yıldız, 2010: 196). Özetle, Türkiye'nin resmi ulusçuluğu olan, Kemalist ulusçuluk, yurttaşlık ve toprak bağı esasına dayalı Fransızvari ulusçuluk anlayışıyla Almanvari etnisist açılımlar arasındaki gerilimi bir dengeye kavuşturamamış olmasının gerilimini yaşamıştır. Diğer bir ifadeyle, Kemalist ulusçuluk, Ziya Gökalp'in kültürel kimliğe yaslanan sentezi, Osmanlı yurtseverliğinden devreden yurttaşlığa dayanan teritoryal ulusçuluk anlayışı ile ulusun ezeli-ebedi varlığını ve biricikliğini vurgulayan ulusçuluk anlayışlarının hassas dengesine dayanmıştır (Bora, 1994: 74).

Ulusçuluk anlayışının içerdiği yurdun temellerinin uzak geçmişe dayandırılmasının yanında, yakın geçmişi de belirtilmiştir. Yeni devletin mülki sınırlarının belirlenmesi adına tam bir mutabakat sağlanmıştır. "Misak-ı Milli" ile bu sınırlar belirlenmiştir. Fakat aynı mutabakat, ulus kimliğinin sınırlarının belirlenmesi açısından sağlanamamaktaydı. Ulus kimliğinin belirlenebilmesi için, öncelikle bir ulus söz konusu olmalıydı. Kemalist ulusçuluğun inşa döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'ün, ulus kimliğinin tanım sınırları Ziya Gökalp'in ortak kültür tanımına

yaklaşacaktı fakat bu yaklaşımdan farklı olarak, Kemalist tanımda ortak kültürün bir kaynağı olan İslam'ın yerini İslam dışı bir geçmiş almıştır. “Geçmiş” yaratma bütün ulusçu yaklaşımların söylem kaynağı ve sembol yaratma dayanağı olduğundan, Kemalist ulusçuluk da seküler bir şimdi oluşturmak için, öncelikle geçmişi sekülerleştirmiştir. Böylece, İslam tesirinden arındırılmış, İslam öncesi Türk geçmişinin ayıklanıp yeniden inşa edilmiş unsurlarıyla zenginleştirilmiş bir Kemalist ulusçuluk anlayışı ortaya çıkmıştır. İslami unsurların tasfiye edilip, yerine Türki unsurların konulmasıyla, Müslüman olan Türk'tür iması reddedilmek istenmiştir. Böylece, Kemalist Cumhuriyet'in yeni referansı, ulusçuluktur (Yıldız, 2003: 212). Diğer yandan söylenebilir ki, ‘dini his’ yerini ‘ulusçu his’e bırakmıştır (Üstel, 2004: 225). Kemalist ulusçuluk, Ziya Gökalp'in düşüncelerine paralel olarak ırk temelli bir ulus tanımı yapmamıştır. Buna bağlı olarak, Atatürk'ün “Yurtta sulh, cihanda sulh” söylemi, Gökalp'in üstünlük iddiasında bulunmayan, barışçıl ulusçuluk anlayışının devamı niteliğinde olarak değerlendirilebilir. Gökalp ve Atatürk ulusçuluğun asıl mücadele alanını, askeri alanda değil, muasırlaşma olarak, ekonomik, kültürel ve toplumsal modernizasyon olarak görmekteydiler. Diğer yandan Atatürk halkçılığının sınıfsız, kaynaşmış bir kitle olarak tanımlanması, Ziya Gökalp'in korporatist kurgusunun ardıdır (Belge, 2003: 34).

Akılcı bir ulusçuluk anlayışı da Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleriyle ifade edilmektedir:

“Milliyet davası şuursuz ölçüsüz bir dava olarak düşünülmemeli ve savunulmamalıdır. Milliyet davası şuurlu bir ideal meselesidir. Şuurlu ideal demek, müspet ilimlere, ilmi usullere dayandırılmış bir hedef ve amaç demektir. Hareketlerin imkan sınırları ve öncelikleri mutlaka hesaba katılmalıdır”

Diğer yandan, Atatürk'ün, 22 Haziran 1919'da Amasya Tamiminde, “Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” şeklindeki ifadesi, ulusçuluk anlayışının somut bir yurttaşlık (halkçılık) anlayışı ile bütünleştiğini göstermektedir (Feyzioğlu, 2004: 39). Bu ifadede ulus kavramı ile sınırları belli bir yurt kavramı ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla, Atatürk'ün ulusçuluk anlayışı, yurt kavramı ile de bağlantılıdır.

Atatürk'ün ulusçuluk anlayışı, ülke ve ulus bütünlüğüne önem vermektedir, ırkçılığı reddetmektedir. Çünkü Atatürk'ün ifadesiyle, “Van'dan Diyarbakır'dan Trakya'dan Karadeniz'den Akdeniz'e kadar yurdun her köşesinden memleket insanı aynı

cevherin damarlarıdır.” Diğer yandan, Laiklik ilkesiyle bağlantılı bir ulusçuluk anlayışıdır. Mezhep ayrımını reddeder. Sekülerdir. Sosyal dayanışmacıdır. Dolayısıyla, sınıf ayrımını da reddeder. Yurtseverlik fikriyle bağlantılı olarak sınırları belli bir mülkîlik(teritoryal) anlayışına sahiptir. Dış Türkler ile olan bağlantısı yalnızca kültürelidir. Hanedani ve teokratik yönetimi kabul etmez. Diğer yandan, Kemalist ulusçulukta, ulus egemenliği ilkesiyle de bağlantılı bir ulusçuluk anlayışı hakimdir (Yıldız, 2010: 122). “Hakimiyet bilakaydu şart milletindir” ifadesi bu durumun apaçık örneğidir.

Kemalist ulusçuluk hakkındaki hakim görüşleri özetlersek,⁷ Kemalist ulusçuluk bütünüyle medeni - siyasi bir ulusçuluktur. Etnik-soya dayalı unsurlar içermez. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan herkesi aynı kültür potasında eritmeye çalışan ve dil, din, ırktan bağımsız kalarak Türk olarak değerlendiren, toprak ilkesini esas alan bir anlayıştır. Bu görüş, yukarıdaki fikrîsel temellerden destek bulmaktadır. Bu fikrîsel temellerin, pratik alana yansımaları ve sonuçları bu hakim görüşleri pek yansıtmamaktadır (Yıldız, 2003: 213). Kemalist ulus inşa pratiğinin, etnisist-soya dayalı bir duruma da sahip olduğu söylenebilir. Ulusa ait olmak için, hem sübjektif hem de objektif düzeyde tanımlanmış niteliklere sahip olmak zorunlu tutulmuştur. Bu yüzden yurttaşlık haklarının kullanılması, pratikte Türk olmanın şartlarını karşılayabilmek ile ilişkilendirilmiştir. Türk olmak ise hem söylem hem de eylem düzeyinde etnik-soya dayalı unsurlar da barındırmaktadır. Ulus fikrinin ve Türk olmanın düşünsel temelleri, pratik alana Türk Tarih Tezi (TTT) ve Güneş Dil Teorisi ile desteklenerek yansımıştır.

Kemalist ulusçuluğun eğitim politikalarına baktığımızda, “kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu ve laik yurttaşlar yetiştirmek” amacı taşıdığını görmekteyiz. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için de öncelikli olarak “Büyük Türk Tarihinin” öğretilmesi gerekmektedir. Bu durum, CHP'nin de büyük önem attığı bir husustur. Çünkü “Bu bilgi Türk'ün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.” Bu cümle, CHP, 1931 programının, “Millî Talim ve Terbiye” başlıklı beşinci bölümünde geçmektedir. Tarihin yeni Türk ulus kimliğinin kurucu unsurlarından birisi olarak kullanılması ‘seciye- i millî’, Türk'ün kabiliyet ve kudreti gibi ifadelerin de gösterdiği gibi etnik temalar barındırmaktadır (Yıldız, 2003: 214).

7

Aktaran, Kemal Arı, Atatürk Milliyetçiliği, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, 2004

Devlet, ulus ve ulusal kimlik inşasını hedefleyen Kemalist ulusçuluk anlayışı, çatışmalardan arınmış, Cumhuriyet idaresinin bir görüntüsünün yansıtacağı bir kamusal alan, bu görüntüyle uyuşmayan her türlü sızmaya karşı koruma altına alınmış ve üç temel problem olarak görülen din, sosyal sınıflar ve etnikliğin görünür kimlikler olarak bu alana taşınmasını reddetmiştir. Dolayısıyla, Kemalist ulusçuluk, “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle olarak” halkın yaratılmasını öngörmüştür. Kemalist ulus inşa süreci, dini, etnik, sınıfsal, hanedani ve diğer tür kimlikleri gayrimeşru olarak ilan etmiş, kamusal alanda yasaklama yoluna gitmiştir.

Türk ulusçuluğu, Kemalist inşa sürecinde, Kemalist ulusçuluğun metin ve düşünce boyutundan çıktığı ve toplumsal alanı dönüştürmeye başladığı süreçte, yani Cumhuriyet döneminde, hukuki-siyasi (seküler-cumhuriyetçi) Türk ulusçuluğu ve etnik Türk ulusçuluğu olarak şekillenmiştir. Bu bileşenler, Kemalist inşanın yapısal unsurlarıdır (Yıldız, 2003: 216). Bu unsurları ayrıntılandırarak olursak, hukuki (objektif) yönü resmi ifadesini, 1924 Anayasa’sının 88. Maddesinde bulmaktadır.

Madde 88- Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk itlak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de Doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir.⁸

Bu maddede, Türk yurttaşlığı, anayasal olarak belirlenmiştir. Bu belirleme yapılırken, Türk babanın sulbünden gelme (öz evlat) olarak soya dayalı bir yurttaşlık anlayışı yapıldığı görülmektedir. Diğer yandan soy bağının ötesinde, Türklüğe kabul olunanın da yurttaş kabul edileceği belirtilmiştir. Bu anlamda, yurttaş eşittir Türk’tür gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Böylece, gayrimüslim azınlıklar, yurttaşlık ve tabiiyet itibariyle Türk olarak kabul edilmiştir. Bu madde, asli yurttaşlık olarak, soy bağı ilkesini belirlerken, kazanılmış yurttaşlık temelinde doğum yeri ilkesini ima etmektedir (Yıldız, 2010: 151). Diğer yandan, bu madde temelinde baktığımızda yasal söylem ile Türk Tarih Tezine ilişkin resmi anlatının çeliştiğini söyleyebiliriz (Üstel, 2004: 222).

⁸ <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=20&lang=0> (27.03.2013)

Diğer yandan siyasi (sübjektif) yön, Türk olmayan yurttaşların hem özel hem de kamusal alanda Türkçe konuşmaya zorlanması ve çocuklara Türkçe isim koyma zorunluluğu ve “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası ile özetlenebilir. Bu anlamda, Lausanne Antlaşması’nın azınlıklarla ilgili maddelerinde “Gayrimüslim Türk uyrukları, Türkçe’den başka dil konuşan Türk uyrukları, tüm Türk uyrukları ve Türkiye oturan herkes” olarak belirlenen hak grupları, ilgili maddelerde koruma altına alınmıştır. Fakat Kemalist siyasi özümseme politikalarının hukuki düzenlemeler yerine idari ve fiili düzenlemeler olarak yapılması sayesinde, Kemalist ulusçuluğun düşünsel mantığına uymayan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu anlamda yine 2510 sayılı İskan Kanunu’nun “Türk vatandaşı olmayan Türkler”, “Türk olmayan Türk vatandaşları” ayrımını netleştirmesi üzerine, farklı politikalar uygulanması bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Bu anlamda, Türkiye’ye göç edecekler arasında yurttaşlığa alınma açısından, soy bağı ile Türk olanlar ile olmayanlar arasında ayırım yapılmamıştır. Diğer yandan sivil ve askeri bürokrasiye personel alımındaki kriter ise, Türk ve Türk yurttaşı olma ayrımına dayandırılmıştır. Bu durumda, Türk yurttaşlığı ve Türk ulusal kimliğinin birbirini karşılayamadığı ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2010: 140). Diğer yandan, bu grupların genel olarak “biz” ve “onlar” ayrımı temelinde “öteki” olarak değerlendirildiği bir durumdan söz edebiliriz. Birinci öteki grubu “gayrimüslimler”, Lausanne Antlaşmasına göre azınlık statüsünde olanlar, 1924’te hilafetin ortadan kaldırılmasına kadar olan süreçte, Müslüman öğelerden kendini arındırmamış bir kimlik anlayışı içinde oluşmuştur. 1923’te yapılan mübadele ise, bu öteki grubunun tasviyesi şeklinde değerlendirilmektedir. Türk ulusal kimliğinin, gayrimüslimler dışındaki ikinci öteki grubunu ise, dilleri ve ait oldukları dinsel mezhepleri ile “Türk olmayan Müslümanlar” (Kürt, Arap, Balkan ve Kafkas kökeni; Boşnak, Arnavut, Çerkes ve Gürcüler, mezhepsel olarak; Alevi Kürtler, Alevi Araplar, Alevi Türkmenler) oluşturuyordu. Türk olmayan Müslümanlara yönelik siyasalar, “özümseme” yani “Türkleştirme” yönündedir. 1928 yılındaki “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası bu özümseme sürecine bir örnektir. Türk ulusal kimliğinin üçüncü öteki grubu ise, Tanıl Bora’nın ifadesiyle “mazisi” yani, kendi geçmişidir. Böylece, Osmanlı geçmişinden koparak yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin yüzünü Batı’ya çevirmesiyle ortaya çıkan bu süreç, özellikle laikliğe ilişkin siyasalarla, “harf ve şapka devrimleri” gibi Batı’ya uygun reformlar ile tasviye edilmeye çalışılmıştır (Kadıoğlu, 2012a: 36-38).

Türkiye’de modern ulus devlet inşasındaki ulus yaklaşımının çift karakterliliğine, ulusçuluk ayrımlarında belirttiğimiz Batılı ve Doğulu ulusçuluk ayrımını da eklersek, bu anlamda da tek tip bir ulusçuluktan söz edemiyoruz. Teritoryal esasa dayalı Batı türü ulusçuluk ile etnik köken, kültürel-tarihsel-dinsel ulus kimlik esasına dayalı Doğu türü ulusçuluk temelinde, Türk ulusçuluğunda yurttaşlık hukukunun baskın olduğu Batılı ulusçuluk etmenleri ile etnik kültürel bilincin ve tarihsel mitolojinin ağır bastığı Doğulu ulusçuluk geriliminin belirleyiciliği de vardır. Bu anlamda Balkanlar, Türk ulus kimlik atmosferinde ve Türk ulusçuluğunun zihniyet dünyasında bu gerilimi besleyen etkilere kaynaklık eden bir coğrafya dır (Bora, 2013: 207). Bu anlamda, yurttaşlık temelinde, hem hukuki hem de siyasi yönlere baktığımızda, bir yandan Türk yurttaşı olan Bulgarlardan söz edilirken, öte yandan, Müslüman olmaları ve bazen de soy itibarıyla Türk olmaları nedeniyle Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerden, Türk olarak bahsetmek mümkündür. Bu durum siyasi-hukuki söylemde din ve ırktan bağımsız bir Türk ulusçuluğunun varlığının siyasi pratikler açısından aynı olmadığını göstermektedir (Yıldız, 2010: 151).

2.2.4. Kemalist Ulusçuluk Anlayışının Dönemsel Analizi

Türk ulus kimliğinin Kemalist inşası, üç döneme ayrılabilir (Yıldız, 2003: 216) İlk dönem, 'Milli Mücadele Dönemi' olarak adlandırılan (1919-1923) dönemdir. Yukarıdaki bölümlerde Tunaya'nın ayrımıyla da örtüştüğü üzere, bu dönem, 1919-1921 ve 1921-1923 olarak da ayrılabilir. Bu dönemdeki, ulusçuluk vurgusu dini dışlamadan ve ulusal devrimciliğe geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Çünkü ilk olarak çoğunluğu Müslüman olan bir toplumun, milli mücadeleden dışlamaması ya da milli mücadelenin karşısında olmaması gerekmektedir. Bu dönem, toplumsal olarak dönüştürülmeye ve bir kimliğe ait kılınmaya çalışılan ulusun inşasında, bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebilir. Din toplumsal olarak dönüşümde araçsal olarak kullanılmıştır. Din, Türk kimliğinin inşasında istenmeyen ama kovulamayan tarihsel gerçekliğin dikte ettiği gizil bir damardır. Bu sebepten dinin tasfiyesi zamana bırakılmıştır. Unutulmamalıdır ki, ideolojilerin pratik yansımaları, teorisinin olduğu gibi yansımaları olmamaktadır.

İkinci dönem, 1924-1929 arasındaki Cumhuriyetçi dönemdir. Bu dönem dinin sosyal ve siyasi görünürlüğü'nün sıfırlandığı dönemdir. Dinin sosyo-politik alandan kovulmasıyla doğan boşluk ise, din olarak algılanan ulus duygusu ile doldurulmaya çalışılmıştır. Anayasa metninden “Devletin dini İslam'dır” ibaresinin çıkarılması Türklüğün sınırlarının yeniden çizilmesi zorunluluğunu getirmiştir.

Kemalist ulus inşa sürecinde, Osmanlı Devleti'ndeki algıya göre şekillenmiş İslamcılık ve Türkçülük bir kenara bırakılmıştır yerlerine bireysel ve kolektif kimliğin belirleyicileri olan ulusçuluk ve medeniyetçilik konmuştur. Medeniyetçilik fikri Batılılaşma şiarı üzerinden, ulusçuluk ise Türklerin Orta Asya'ya kadar uzanan tarih ve dil birliği üzerinden şekilleniyordu. Bu iki unsur etrafında şekillenen Kemalist ulusçuluk anlayışı, toplumsal alana, ulus hakimiyetinin kurulması, Büyük Millet Meclisinin kuruluşu, saltanat ve hilafetin kaldırılması, ulusal ekonomi siyaseti olarak yansımıştır.

Diğer yandan medeniyetçilik üzerinden kurgulanan süreç de laiklik ile birlikte düşünülmüş şekillendirilmiştir. Şeyhülislamlığın kaldırılması, dini mahkemelerin kaldırılması, medrese, tekke ve zaviyelerin kapatılması, dini mevzuatın yerine Batılı kanunların ikamesi, Batı müziğinin öğretilmesi, opera, bale, çok sesli müzik, Batı tipi resim ve mimari özelliklerin ikamesi, Batılı giyim tarzının resmileştirilmesi gibi adımlar, toplumsal alanı medeniyet adı altında dönüştürmenin adımlarıdır.

Üçüncü dönem ise, 1929-1938 yılları arasındaki, etnik tanıma kayış ve halkta birlik dönemidir. Kemalist inşa sürecindeki üçüncü dönemde ulusu, etniklik ekseninde tanımlayan ve ortak köken duygusunu temel alan ırki-soya dayalı motiflerin Cumhuriyetçi tanıma eklemesi sürecidir (Yıldız, 2003: 225). Bu süreç, teorik alanda Türk Tarihinin Orta Asya kökenine uzatılması, Osmanlı-İslam geçmişinin dışlanması, Güneş Dil Teorisi gibi araştırmalar ile ve pratik alana ise Soyadı Kanunu, ezanın Türkçeleştirilmesi gibi adımlarla yansımıştır.

Genel olarak bir değerlendirme yaparsak, Kemalist ulusçuluk irredantizmi reddeden bir anlayıştır. Böylece, Kemalist ulusçuluk, dış politikada, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan, yayılcılık karşıtı, içe dönük bir politika izlemiştir. Bu anlayışla, Misak-ı milli sınırları içerisinde, siyasal ve ulusal birlik sağlanması hedeflenmiştir.

2.2.5. Kemalist Ulusçu İdeolojinin Ulus-Devlet Ve Ulus Yaratması

Yukarıda anlatılan bilgiler doğrultusunda, bir yineleme yapılmalıdır ki: 'ulusal kimlik' ve 'ulus inşası' modern çağın bir ürünüdür. Ulus-devletlerin oluşumuyla birlikte, o devletlere tabi bir 'ulus' yaratma çabası, 'ulusal kimliklerin' oluşumu sürecidir. Bu anlamda, Kemalizm de insanların kendilerini tanımlayış biçimlerini değiştirmek üzere, yarattığı yeni kimlik vurgusu ile birlikte, Osmanlı kimliğinden farklı olarak bir kimlik yaratmaya, dolayısıyla 'ümmet' devrinden 'ulusa' geçiş dönemini ortaya koymuştur. Bu yeni kimlik içerisindeki 'Ulus' yani halk, ortak amaçlar etrafında birleşmiş, bölünemez, birbirine benzer ve birbirini bütünleyen, standartlaşmış bir bütünlük olarak ortaya konulmuştur.

Ulusçuluğun evrensel olarak kabulündeki, özgür, homojen, siyasal olarak kurumlaşmış, özerk ve meşruiyetini sağlamış olma unsurları, Kemalizm'de de, Türk ulusunun yaratılması sürecinde kullanılmıştır. Amaç; Türk ulusal benliğinin oluşumunda 'kardeşlik ve yurttaşlık birliğinin' oluşturulmasıdır. İnsanlar bu iki unsur üzerinden, homojen bir ulus anlayışına doğru sevk edilmişlerdir. Burada bahsedilen iki unsur, yurtseverlikten ziyade ulusçuluğu içermektedir. Fakat bu durum, sadakatin odağını vatandan devlete kaydırmıştır. Dolayısıyla, Parlak'ın Aydın'dan aktardığına göre, yurtseverliğin içeriği vatan-devlet-ulus-cumhuriyet gibi varlıklar için canını feda etme ya da ölüm hakkı ile doldurulmuştur. Böylesi bir söylemin meşruiyeti, söylemin bilimsel olmasına, yani pozitivistime dayandırılması çabası ile mümkündür (Parlak, 2005: 141). Kemalist ideolojinin, pozitivistime geniş tanımıyla bağlı kalarak, yani, sadece tabiatı değil, aynı zamanda tarih ve toplumu, bunların gelişimlerini belirleyen kanunları ortaya çıkarmak amacıyla, bilimsel modelleri uygulayarak açıklamak istemesi, ruhban (din görevlileri) karşıtlığı, bilimcilik, otoritaryanizm, entelektüel elitizm, kitlere duyulan güvensizlik, uluslara ve topluma bütün olarak yansıtılan belirli bir tür Darwinizm olarak şekillenmiştir (Zürcher, 2003 :54). Pozitivism, Kemalist ulusçulukta, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ile de biçimlendirilmiştir. Bu iki araştırma alanı, Kemalizm'in, ulus inşa sürecinde zeminini 'bilimselliğe' dayandırdığının ilk göstergeleridir. Bu iki araştırma konusu, ileride ayrıntılandırılacaktır.

“Ne mutlu Türk'üm diyene” ifadesinde, özünde Türk olmayanların, farklı etnik ve ırk yapılarından gelenlerin 'Türk olması' şeklinde bir birleştiricilik vardır. Bu

'birleştiricilik' durumu, bir 'içselleştirme' yaratacaktır ve "biz" olmayı sağlayacaktır. Aksi halde, bu durumun tersi olduğunda bir 'ötekileştirme' söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, diyebiliriz ki, Kemalist ulusçulukta, 'dışlayıcılık' da 'kapsayıcılık' da mevcuttur. Bu ifade, Atatürk'ün Türk ulusçuluğu anlayışını özetlemesi bakımından, Atatürkçülük temelinde değerlendirildiğinde, pozitif anlamda bir tarz düşüncenin teşvik edilmesi, negatif anlamda ise, yani o tarza uymayan düşüncelerin yasaklanması ve marjinalize edilmesi temelinde değerlendirilebilir (Belge, 2003: 30).

'Birleştiricilik' unsuruna örnek olması bakımından, ulusçuluk söyleminde, 'ulusal birlik ve beraberlik' fazlasıyla vurgulanmış ve bu duruma dayanaklar aranmıştır. Milletvekili yemininden anayasa metinlerine kadar, 'milletin ve devletin bölünmez bütünlüğü' ifadesinin çeşitli şekilde yer alması, Kemalist ulusçuluğun, 'birleştiricilik' unsunun somut halidir. Bu temelde baktığımızda, Kemalist ulusçuluk ideolojisi, çok uluslu bir devletten, yeniden tanımlanmış tek bir ulusun egemen olduğu siyasal yapıya geçişi sağlamayı amaç edinmiştir. Bu anlamda Kemalist ulusçuluk üç boyut etrafında toplanmaktadır: Birinci boyut, Osmanlı Devleti'nin meşruluk anlayışından farklı olarak halka(ulusa) dayalı bir meşruiyet anlayışı, ikinci boyut olarak, siyasal eşitlik ve halkın yönetime katılması, üçüncü boyut olarak ise, bağımsızlık. Böylece, Türk milleti de halk idaresi olan Cumhuriyetle idare olunan bir devlettir (Köker, 2012b: 163). Bu açıdan bakıldığında, ulus eşittir, devlet denilerek, ulus, halk ile sınırlandırılmakta ve halk egemenliği devletin yeni meşruiyet kaynağı olmaktadır.

'Tek yürek, tek bilek' imgesine dayalı halk birliği esası, ulusal ülküden sapma oluşturulabilecek bir durumun olmasına yer bırakmamıştır. Tam anlamıyla yurttaş olabilmek için, herkes 'Türk olmak' veya kendisini Türk gibi hissetmek zorundadır. Ortak semboller, simgeler bakımından Türklük hissi yaratılması için, İstiklal Marşı(1921), Andımız(1933), Türk bayrağı(1936) gibi sembolik yaratımlar da Türk Ulus kimliğinin inşası için önemlidir. Diğer yandan, resmi ulusçuluk söyleminin, İstiklal Marşı, Atatürk resmi, bayrak, ay-yıldız gibi ulusal devlet simgelerini kamusal hayatta bolca tüketimi, bu söylemin "teşhirci" olduğunun ve kalıp sözler, simgelerle politik söylemde görünür olduğunun göstergesidir (Bora, 1994: 75).

Bir ulus-devletin, siyasal, kültürel, ekonomik anlamda, sınıfsız, ayrıcalıksız, kaynaşmış bir kitle olması kurgusal bir nitelik taşımaktadır. Kemalist ulusçuluktaki kurgunun da, bir takım temelleri vardır. Siyasal iktidarın meşruluğunun kaynakları

olarak kabul gören kuram ‘toplum sözleşmesi’dir. Bu anlamda, toplumsal sözleşme kuramları genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir yanda toplumu ‘atomistic’ bir görüşle değerlendirenler, diğer yanda toplumu birleşmiş, bütünleşmiş, tek bir varlık olarak kavrama eğiliminde olanlar. Bu temelde baktığımızda, Kemalist ulusçuluk, ‘milli irade’ kavramı ve bütünleşmişlik temelinde Rousseau’nun toplum sözleşmesi kuramını temel almıştır.

Kemalizm’in ulusal kimlik yaratma sürecinde gerçekleştirilen birçok şey aynı zamanda modernleşme algısı içerisinde de yer bulmuştur. Yani bu iki süreç aslında iç içe geçmiş bir süreçtir. Buna bağlı olarak denilebilir ki, Kemalizm’le birlikte yapılmak istenen iki şey vardır. Birincisi, ekonomik anlamda refahı hedefleyen kalkınmanın başarılması, ikincisi, ulus kültürü muasır medeniyetler seviyesine çıkarmayı öngören çağdaşlaşmacı ve modernist bir ideoloji olarak kültürel ilerlemenin başarılmasıdır.

Kemalist ulusçuluğun temel belirlemelerinde bahsettikten sonra Kemalist İdeolojinin toplumsal alana yansımalarına ve Ulusal kimlik Yaratma Araçlarını ayrıntılandırabiliriz.

2.2.6. Kemalist Ulusçuluğun “Birlik” Temelleri

Devrimler sürecinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin, ulusal bütünlüğünü sağlamak adına, yaratılmak istenen ulusa yönelik devrimler yapılmıştır. Çünkü Erken Cumhuriyet döneminde, Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan bir yurttaşın, ulusa ve yaşadığı ülkeye bağımlılığını pekiştirecek bir takım düzenlemelere gereksinim vardı. Çünkü Osmanlı deneyiminden çıkmış bir ulus, hem yeni bir devlet hem de yeni bir rejimle karşı karşıyaydı. Dolayısıyla halk, yepyeni bir durumun içerisinde, karmaşık bir yapıdaydı. Uzun süren bir imparatorluk döneminden çıkmış bir halkın, kendine özgü yaşam deneyimi, geleneksel olmayan, akılcı bir yönetim süreci ile karşılaşmıştı. Dolayısıyla toplumun içerisinde bulunduğu dağınık algıdan, toplumun çıkartılması ve homojen bir hal almasına yönelik bir takım yenilikler yapılmalı ve bu yeniliklerin temelinde bir ulus yaratılmalıydı. Bu ulus, Türkiye Cumhuriyeti’nin toplumsal yönünü oluşturacak önemli bir parça olması bakımından önemlidir.

Ulusçu yaklaşım, dört alanda yapılan devrimlerle pekiştirilmiştir (Kongar, 2010: 114). Dil birliği sağlamak, ortak geçmişi yaratmak adına tarih birliği sağlamak,

ekonomik anlamda kendini gerçekleştirebilir bir devlet olmak ve yeni devletin bağımsızlığını pekiştirmek, bu dört alanı oluşturmaktadır.

Birlik temellerinin atılması süreci, özellikle dil ve ortak geçmiş yaratma adına tarih birliği süreci, yukarıda bahsettiğimiz dönemsal ayrımımızda, Türk ulusçuluğunun, devletin örgüt yapısının kurulmasının ardılı olarak, 1929-1938 yılları arasındaki, etnik tanıma kayış ve halkta birlik yaratılması olarak şekillendiği dönemdir. Bu dönemde, Kemalist seçkinler, Kemalist devrimi yerleştirmek için yeni bir Türk kimliği inşasına yönelmişlerdir. Bu mühendislik süreci, Yıldız'ın Ayşe Kadioğlu'ndan aktardığına göre, klasik meşruiyet zeminine dayalı yeni Türk kimliğinin bütünüyle 'mamul' olmasına yönelik gerçekleştirilmiştir (Yıldız, 2010: 159). Aşağıda inceleyeceğimiz dil ve tarih alanındaki birlik çalışmaları bu mamullüğün düşünsel temellerini oluşturmaktadır.

2.2.6.1. Dil birliği

İlk olarak, ulusal bir dil birliği yaratmak adına 'dil' alanında yapılan çalışmalar önemlidir. Çalışmanın kavramsal kısmında belirtildiği üzere, ulus inşasında 'dil' önemli bir unsurdur. 'Dil' hem ulusal birliği yaratmak hem de ulusal birliği yaratma yolundaki ideolojiyi aktarmak adına önemlidir. Erken cumhuriyet döneminde, dil çalışmaları, Arapça ve Farsça etkileriyle dolu Osmanlıcaya karşı, dilin 'Türkçeleştirilmesi' yönündedir. Osmanlı döneminde dil, yönetici sınıf ile yönetilenler arasında sınıfsal farklılaşma işlevini görüyordu. Sanatsal anlamda, divan edebiyatı ve halk edebiyatı diye bir ayrımın olması bile bu durumun göstergesidir. Öyledir ki, Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasındaki bildiriler halkın diline çevrilmek durumundaydı. Toplumdaki bu ayrışmayı gidermek ve ulusal bütünlüğü sağlamak adına, Türkçe alanında çalışmalar yapmak üzere Türk Dil Kurumu (1932) kurulmuştur.

Dil, ulusçuluğun hemen hemen bütün uygulamalarında kamusal alanın şekillendirilmesi amacıyla müdahale ve idare edilen bir kültürel ögedir. Ulus kurgusunda, ortak kimliğin ve 'biz'lik bilincinin temel bir göstergesi sayılmıştır. Dolayısıyla, kurgunun siyasi pratiğe döküldüğü durumlarda, ulus-devlete mensup nüfusun dönüştürülmesi adına asli bir unsurdur. Dil, hem ulusçu projenin yürütüleceği bir iletişim ortamı hem de projenin tarihselliğini ve kavramsal çerçevesini belirlemektedir. Ulus kimliği dönüştürmek adına, dil alanında yapılan çalışmalar, dil

bilgisinin belirlenmesi, kelime hazinesine ulusal bir nitelik ve içerik kazandırılması, diğer dillerin ya da belli kavramların yasaklanması, dilin korunması ve geliştirilmesi ile yükümlü kurumların oluşturulması gibi uygulamalar ulus-devletin nüfusu dönüştürme projesine bağlı olarak gelişmiştir (Balçık, 2003: 777).

Erken Cumhuriyet döneminde, söylem düzeyinde Batılılaşma, eylem düzeyinde ulus inşası birbirine paralel giden iki süreçti (Balçık, 2003: 781). Cumhuriyet'in idarecileri bir nevi “toplum mühendisliği”ne soyunmuşlardı. Pozitivist temelli bir dönüştürme gerçekleşiyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus kültürüne, ulus kimliğine damga vuran unsur din olgusuydu. Hilafetin kaldırılmasıyla başlayan sekülerleşme politikası, dinin siyasal ve kamusal alandaki görüntüsünü silerek, vicdanlara ve mabetlere sıkıştırmıştı (Yıldız, 2003: 296). Bu sekülerleşme politikaları, ortak ulusal kültürü oluşturan unsurlarda ‘dil’ unsurunu öne çıkartıyor ve Türk etnik kökenine yapılan vurgu artıyordu. Önemli olan, Osmanlı kültüründen ve geleneksel yapısından bir kopuş sağlanmasıydı ve bu da kendine özgü bir dil (Türkçe) ve toplumsal kuralları düzenleyen şeriat hukukundan farklı, pozitivist temellere dayanan bir hukuk düzeni ile olacaktı. 1921 Anayasasında, resmi dil Türkçe olarak belirlendi. Türkçe konuşmayanın da Türk ulusu içinde yeri olmadığı düşüncesi, Türkçe konuşmanın Türk olmanın bir gerekçesi olduğu fikirleri ulusun inşasında, dili asli bir unsur olarak ortaya çıkarmaktadır. Örnekleme gerekirse, aynı dinden, fakat farklı etnik kökenden olan Kürtler, Rumca ve Ermenice konuşan diğer azınlıklar, asimilasyon ya da dışlama yoluna gidilmiştir (Balçık, 2003: 783). Burada ulusal kimlik yaratmak adına, farklı olanı dışlama benzer olanlarını da kapsama ve içermeye söz konusudur. Bu durumun temellendirilmesi ise, aynı dine sahip olanlar üzerinden değil, aynı dile sahip olanlar üzerinden yapılmıştır. Türkçe konuşmadan düşüncelerin de Türkçe olamayacağı, dolayısıyla, bir Türk ulusundan ve kültüründen söz edilemeyeceği de sık sık vurgulanmıştır.

“Türkçe konuşmayanların bu ulustan olamayacağı, Türk olanın Türkçe konuşması gerektiği” fikrinin, ulusal kimlik yaratmak adına, topluma pratik olarak yansımaları da, “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyalarıdır. Bu kampanya, 1928 yılında, Türk Ocakları tarafından başlatılmıştır. Kampanya, 1931-32 yılında, İzmir'deki Yahudi yurttaşlarının da desteğini almıştır. Bu önemli bir gelişmedir. Daha sonra, Kırklareli'nde, hahamın cemaatine, “Bugünden itibaren, yüce Türk ırkına ve içinde

yaşadığımız büyük ülkenin uygar sahiplerine ait aziz dili kullanmanızı rica ediyorum” şeklindeki ifadesi, Yahudilerin çabalarının bir göstergesidir. Yine Bursa’da Yahudi Derneği Uhuvet’in dernek bölgesinde Türkçe konuşmayanların para cezasına çarptırılmasına yönelik kararlar alıyordu. Bu gelişmelerin ardından, Ankara Yahudileri de Türkçeyi benimsediklerini açıkladılar. Diyarbakır hahamı, Doğu ve Güneydoğu illerine bir gezi düzenleyerek, Yahudileri, yeni Kemalist inanç ile vaftiz edilmeye çağırdı. Sonunda İstanbul Yahudileri de bu kampanyaya katıldılar. Yahudiler bu gelişmelerle birlikte, izole edilirken, Cumhuriyet de Yahudileri Türk olarak kabul etmeye hazırды. Bu kampanya, Müslüman olanlar arasında da yayılmaya başladı. Mersin’de, o tarihlerde geniş bir Müslüman, Hristiyan Arap cemaati ve çok sayıda Rumca konuşan Girit Müslümanı bulunmaktaydı. Bu sebepten, Halkevleri tarafından da yürütülen kampanya, Mersin’de sert bir usulde gerçekleştirilmiştir.. Diğer yandan CHP, 1935 yılında kampanyaya ivme kazandırarak, artık herkesin Türkçe konuşması gerekliliği üzerinde duruyordu. Bunu gelişmeyi takiben, Milli Türk Talebe Birliği de Türkçeyi halka açık yerlerde işitilen tek dil olması adına bir kampanya başlattılar (Çağaptay, 2003: 260). Türkçenin yayılmasına ilişkin faaliyetlere baktığımızda, 1935 yılında Türkiye’de 16.157.450 nüfusun, 13.889.073 kişisi Türkçe konuşuyordu. Geri kalanı, çoğunluktan aza doğru, Kürtçe, Arapça, Yunanca, Çerkezce, Lazca, Ermenice, Gürcüce, Ladino, Boşnakça, Arnavutça, Bulgarca, Tatarca, İspanyolca, Abhazca, Romence, Fransızca, Almanca, Rusça, İtalyanca, Sırpça ve Lehçe konuşmaktaydı (Çağaptay, 2003: 258). Görülüyor ki hala tam olarak bir dil birliği sağlanamamıştır. Bunun yanında, bu kadar fazla dile sahip bir kitlenin, ulus olması ve ulus olarak yaratılması için, dil birliğinin şart olduğu da görülmektedir.

1928 yılında, yeni bir alfabe kabul edildi. Ulusal bir seferberlik başlatılarak “Millet Mektepleri” kuruldu ve yurttaşlara yeni alfabeyle göre okuma-yazma öğretildi. Böylece bir ortaklık hissi de yaratılarak, yurttaşın kendisi için yeni olan ulusal kimliğine aidiyet hissetmesi yolunda bir adım atılmış oldu. Ulusal nitelikte eğitimin yaygınlaştırılması ve ordunun da askere alınan yurttaşla okuma-yazma öğretmesi standart ve homojen bir ulusal dil doğmasına katkıda bulunmuştur.

Bu süreçte, dilin toplumsal yaşama yansması olarak eğitimin yaygınlaştırılması alanındaki faaliyetler yanında, dil üzerinde düşünsel çalışmalar da yapılmaya devam ediliyordu. Bu alanda TDK’nın çalışmaları ve “dil kongreleri” önemli

çalışmalarıdır.1932 yılında, İstanbul'da yapılan, Birinci Dil Kurultay'ında çok sayıda öğretmen bulunmaktaydı. Dolayısıyla, öğretici kadro da sürece böylece dahil edilmiştir.

10 Nisan 1931'de Türk Ocakları kapatıldıktan sonra, Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti yerine, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Bu heyet, çalışmalarını yürütürken bir dil komitesi kurmuştur. Türk Dilini Tetkik Cemiyeti (TDTC), Türkçe üzerinde araştırmalar yapacak ve “Türk Dili'nin hakiki güzelliğini ve zenginliğini açığa çıkaracak ve onu dünya dillerinin arasında hak ettiği yüksek mertebeye çıkaracaktır.” ve Türkçe ile Hint Avrupa dillerini karşılaştıran bir inceleme başlatacaktır (Çağaptay, 2003: 250). Birinci kurultayın çıktıkları, Türk dilinin arılaştırılması ve diğer dillerle olan bağlarının araştırılması üzerinedir. Birinci Kurultayın sonucunda, dilin arılaştırmasının ilk sonucu, TDTC'nin Türk Dilini Araştırma Kurumu (TDAK) olarak değiştirilmesidir.

TDAK, 1934'de İkinci Türk Dili Kurultayı düzenlemiştir. Bu kurultayda, “Türk Dili” daha da arılaştırılma sürecine girmiştir. Fakat dilden Arapça ve Farsça kelimeler çıkarılmış, Batı kökenli kelimelere fazla dokunulmamıştır (Çağaptay, 2003: 252). Bu durum yine bizi, Osmanlıdan kopma vurgusuna götürmektedir. Aynı zamanda bu durum, dil politikalarının, tarihsel bir boyutunun olduğuna da işaretir. İslami kültürden ve Doğudan koparak kendine özgü bir tarih yaratma, eskinin unutturulması, ulusçu söylemin en önemli bileşenlerinden biridir.

Bir sonraki süreçte, 1936 yılında Üçüncü Türk Dili Kurultayı yapılmıştır. TDAK, “Türk Dil Kurumu” adını aldıktan sonra, yapılmış olan kurultay, önemli bir gelişmeye tanıklık etmiştir. “Güneş Dil Teorisi” bu kurultayda ilan edilmiştir. İlk insanların güneşe tapmasından yola çıkılarak adlandırılan teori, “Güneş Dil Teorisi”, “Türk Tarih Tezini” de devam ettirir niteliktedir. Teori, “ilk doğal dil ilk insanların yansıyan seslerinden doğmuştur; bu insanların içinde bir dilin gerekliliğini ilk hissedenler Türkler olmuş ve ilk sözcüklerini güneşi anlamak için üretmişlerdir” düşüncesi üzerinde kurgulanmıştır (Copeaux, 2006: 73). Kısaca, Mustafa Kemal Atatürk'ün desteğiyle geliştirilen teori, başlıca tüm dünya dillerinin Türkçe' den türemiş olduğunu öne sürmekteydi (Çağaptay, 2003: 254).

Görülüyor ki, dilde birlik adına alfabenin Latinleştirilmesi, dilin sadeleştirilmesi ve Güneş Dil Teorisi, yeni ulusal kimliği sırtlayan üç önemli gelişmedir (Yıldız, 2010: 192). Halka belirli bir geçmişe sahip olan dilleri benimsetilerek, bir aidiyet duygusu

yaratılmakta, bunun yanında bir yüceltme vurgusu da yapılmaktadır. Dil politikalarının sosyal boyutu olarak da, inşasına soyunulan Türk Ulusu için, dil, inşa edilmeye çalışılan bir kimliği temsil ettiği kadar, aynı zamanda alternatif ya da muhalif olma ihtimali olan diğer politik ve sosyal kimliklerin de temsilcisi olarak belirebilir. Ezanın ve Kuran'ın Türkçeleştirilmesi ya da Türkçe'den başka dillerin konuşulmasının ve öğretilmesinin yasaklanması, Cumhuriyet projesine muhalefet eden kimliklerin de kamusal alandan silinmesi anlamına gelmesi bakımından önemlidir (Balçık, 2003: 786). Böylece, yeni ulusal kimlik ile dil ilişkisi birebir örtüşen bir ilişkidir (Yıldız, 2010: 192).

2.2.6.2. Tarih birliği

Ulusal bir birlik ve eylem yaratmak yolundaki ikinci adım tarihtir. Toplumun yeni bir kimliği ya da kimliğin pekiştirilmesi, bir aidiyeti olması adına tarihsel bir geçmişinin olması gerektiğinden, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk kimliğinin Osmanlı Devleti'nden bağımsız olması gerekiyordu. Ulusal kökenler ve ulusun tarih içerisindeki gelişimi, ulusçu bir görüşle ele alınmıştır. Bu amaçla kurulan, Türk Tarih Kurumu (TTK) (1931), ulus kimliğinin güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Kurumsal açıdan, TTK'nın yanında bir diğer önemli gelişme, ulusal kimlik yaratılmasında "ortak geçmiş" farkındalığı yaratmak adına ortaya konulan, "Türk Tarih Tezi"dir. TTT, Türklerin, tarihsel kimliğin ana malzemesi haline getirilme sürecinin eseri olan bu tez, tez olarak isimlendirilmiştir. TTT, tarihçilerin çalışmalarının, araştırmalarının ve görüşlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır ve tezin doğal olarak bir düşünsel arka planı vardır. 20. yy 'ın başında, Türkiye'deki ulus kimliğinin belirlenmesinde, Osmanlıcılık, kültürel Türkçülük, sosyal ve etnik Türkçülük gibi bazı fikirler öne sürülmekteydi. Sosyal ve etnik Türkçülük de, etnik kimlik ile yurttaş kimliği birleştirme çabası içinde olan işlevsel Türkçülük akımıydı (Ersanlı, 2003: 801). Kısaca belirtmelidir ki, ulusal kimlik arayışının bir parçası olarak ele alınan Türk Tarih Tezi, üç düşünsel akımdan da etkilenmiştir.

Tarihsel alanda da, dil alanındaki gibi çalışmalar ve kurultaylar yapılmıştır. İlk Türk Tarihi Kurultayı, 1932 yılında, öğretmenleri Türk tarihi konusunda eğitime çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Kongrede Afet İnan, Türk Tarih Tezini anlatmıştır: Türkler kökeni, Orta Asya'ya kadar dayanan yuvarlak kafataslı bir ulustur. Orta Asya'dan göç ettiklerinde dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Dolayısıyla, tezde şu

üç anlam ortaya çıkmaktadır: Türkler yuvarlak kafataslı ırkın atasıdır, göç ettiği yerlerdeki medeniyeti yaratmıştır, Anadolu Türklerin ana vatanıdır (Çağaptay, 2003: 246). Tez içeriği itibariyle, irksal temellere dayandırılmıştır. Bu konu eleştirilere neden olmuştur. Fakat Birinci Türk Tarihi Kongresi, Türk Tarih Tezinin onaylanmasıyla kapanmıştır. Tez, Türklerin Orta Asya'dan göç ettiklerinden beri, diğer ırklara karışmış olmasına rağmen, Türk dilinin onların hatıralarını, kültürel özelliklerini ve en aziz servetleri olan Türk zekası da dahil olmak üzere ulus yapan her şeyi koruduklarını iddia etmekteydi. Tezin iddialarının doğrultusunda, tezin benimsenmesinin iki ana amacı vardı. Bilimsel ırkçılığın hakim olduğu 19. yy atmosferinde, Batı Avrupalı tarihçiler ve coğrafyacılar Türkleri ikinci sınıf ırk konumuna koymaktaydı. Bu durum, bugüne kadar Türklerin 'barbar' olarak değerlendirilmesinin bilimsel kanıtı şeklinde nitelenmekteydi. Buna göre, Türklüğün ulusal özgüvenini ve saygısını yeniden kazanmak ve Anadolu'yu Türk ulusal vatanı olarak belirlemek ana amaçtır (Yıldız, 2010: 162). Böylece, bu tez bir karşı tez şeklinde ortaya konulmuştur diyebiliriz. Bu temelde, İslam-Osmanlı geçmişinden arındırılmış ulusal bir kimlik oluşturmak için Türklerin Asyalı kökenlerini ön plana çıkarma ve bu kökenleri övme ile Anadolu'yu sahiplenme iddiasındaki Yunan ve Ermeni ulusçuluk tezlerine karşı da, Anadolu'nun ezeli ve ebedi Türklüğünü ispat etmek amacıyla Anadolu atalar bulmak ya da önce gelen haklıdır mantığı ile Anadolu'nun ilk sakinlerinin Türkler olduğunu belirlemek, Türk Tarih Tezi'ni biçimlendiren temellerdir. Böylece, İslamlaşmayı reddeden, Türkleşmeyi iç Türkler ile sınırlayan Kemalizm, muasırlaşmayı da Batılılaşma olarak tanımlamış, bu temelde Türk tarihini İslam tarihinden soyutlayarak, Anadolu'da Türk ulus-devletinin kurulmasını meşru hale getirmeyi amaçlamıştır (Yıldız, 2010: 181).

Görüldüğü üzere, "tarih ve dil" birbirini tamamlayan ve aynı zamanda birbirini yaratan iki unsur, Türk ulus kimliğinin olmazsa olmazlarıdır. Türk Tarih Tezi, Batı ulusları ve Türk ulusu eşitlemesini sağlamak adına da Atatürk tarafından desteklenmiştir. Hatta Copeaux'un İğdemir'den aktardığına göre, Atatürk'ün Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ne yönelik tavsiyeleri içinde yer alan "Tarihi yapmak kadar yazmak da önemlidir." ifadesi bu desteğin göstergesidir (Copeaux, 2006: 69). Diğer yandan kurumsal bir örgütlenme olan, Türk Tarihini Tetkik Cemiyetine (TTTC), Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan aracılığıyla bir program öngörmüştür. Buna göre, cemiyetin amacı, Türk ulusal tarihini, Türk halkına yaymak ve muhafaza ettirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için, hükümet otoritelerinin ve belediyelerin otoritesi altında, CHP

Halkevleri ve Parti organlarını aracı olarak kullanacaktır. Ayrıca, yazılı basını da kullanacaktır. Aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz, TDTC adı ile bir komite kurup dil alanında da çalışmalar yapacaktır. Dil alanındaki çalışmalar 1932-35 arasında Öztürkçeci bir atılım ile CHP, Halkevleri, Radyo ve gazeteler aracılığıyla, tarih alanındaki çalışmalarla birlikte halka aktarılmaya çalışılmıştır. Kurumsal olarak, TTTC'nin bir ödevi de, “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı, 1930 yılında basılan 606 sayfalık eseri, bir sentez olarak yeniden yazmaktır: “Türk Tarihinin Ana Hatlarına Medhal (Giriş)” Bu eser bir komisyon çalışmasıdır. Yazarları arasında, Afet İnan başta olmak üzere, dönemin milletvekilleri, TTTC üyeleri bulunmaktadır. Eserin dikkat çekici niteliği, Osmanlı'nın siyasi varlığının eserde hiç yer almamış olmasıdır. Bu anlamda, eserin genel yaklaşımı “..Türk'ün medeniyet tarihinde büyük rolü ve diğer ırklar için ana ve mürebbi ırk vazifesi görmüş olması..” olarak özetlenmektedir (Üstel, 2010: 380). Bu eser, iki yıl içerisinde resmi kurumlara girerek, Tarih kitaplarının da kaynağı olmuştur. (Ersanlı, 2003: 805). Ancak tırnak içerisinde belirttiğimiz bu yaklaşım, Pan-Türkçü bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü bu yaklaşım, Kemalist ulusçuluk anlayışının, Pantürkizm anlayışını kendi bünyesine massedilmesine örnek oluşturmaktadır (Yıldız, 2010: 111).

İkinci Türk Tarihi Kongresi (1937), sadeleşen ismiyle, Türk Tarih Kurumu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede, Anadolu'nun çok eski zamanlardan beri Türk ırkıyla iskan edilmiş olduğu sonucuna varılmıştır. Böylece, Hititlerde dahil olmak üzere, Anadolu'nun eski sakinlerinin tümü, bugünkü Ermeniler gibi, Türkçe konuşsunlar ya da konuşmasınlar ‘Tüktürler’ sonucu çıkmıştır (Çağaptay, 2003: 258). Bu kongre ilkinde göre daha kapsamlı ve uluslararası bir toplantıdır. Bu kongrede, arkeoloji, dilbilimi ve antropoloji alanlarındaki tartışma konuları ile ‘medeniyetler tarihi’ tartışılmış ve Türk Tarih Tezi kesin olarak doğrulanmıştır (Yıldız, 2010: 187).

Tarih kongrelerinin çıktıkları olarak kısaca bir değerlendirme yapmak gerekirse, tarihsel anlamda yaratılmak istenen kimliğin, Türklerin kökenine vurgu yapılarak, ortak ve çok eski bir geçmişe sahip oldukları fikri üzerinde şekillendiği söyleyebiliriz. Tarihsel anlamda yapılan araştırmaların ders kitapları aracılığıyla yayılması ve akademik çalışmalar, yaratılmaya çalışılan kimliği ve bunun yaygın bir biçimde sosyalizasyonunu güçlendirdi. Yani, Türk Tarih Tezinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması öncelikle ders kitaplarıyla, sonradan Birinci ve İkinci Türk Tarih

Kongresi çalışmalarıyla, İkinci Türk Tarih Kongresi'ne Uluslararası katılımın sağlanmasıyla, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasıyla (1935), Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin, Türk Tarih Kurumuna dönüştürülmesi ve tarihsel çalışmalar yapmak amaçlı kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Tarih Tezi, talim, terbiye, eğitim yanları bir arada ele alınarak toplum dönüştürülmeye çalışılmıştır (Copeaux, 2006: 72). Böylece toplumun kültürel örgütlenmesi gerçekleştirmiştir. Diğer yandan, kimliğin oluşmasında, kişinin veya toplumun “ben kimim ve biz kimiz?” sorularına vereceği cevaplar güçlendirilmiştir. Böylece ulus, ne olduğunun ve ne olmadığını farkına varacaktır.

Erken Cumhuriyet döneminde, ulus kimliği yaratma çalışmalarının temeli olan iki çalışma, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi, Türklerin şanlı bir ulus olduğu düşüncesini ortaya koymaktaydı. Dolayısıyla, birey ve toplum, kendilerine ait bir dile ve bir tarihe sahip kılınıyordu. Toplum, ortak bir geçmişe sahip olma fikri üzerinde birleşiyorlardı ve dil unsuru da bu birliği pekiştiriyordu. Böylece Türk ulusu, homojen ve tek bir dili konuşan ve ortak geçmişe sahip bir ulus olmaktaydı.

Dil ve tarih alanındaki, çalışmaların ana hatlarını belirttikten sonra, Kongar'ın ayrımının üçüncü ayağına devam edebiliriz. Ulusal devrimlerin yöneldiği üçüncü alan olan ekonomi ve tarıma da değinmek gerekir.

2.2.6.3. Ekonomik birlik

Ulusal bir ekonomi yaratmak, ulusun kendi kendine yeterliliğini ve kendine güvenini sağlamak adına önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti, her ne kadar kapitülasyonlar Lozan'da kaldırılrsa da, Osmanlı Devleti'nin borçlarının bir kısmını ödemek durumunda kalmıştır. Yeni Bağımsızlık Savaşı'ndan çıkmış bir devlet için bu borçlar bir yükür. Bunun akabinde, bağımsız bir ekonomi yaratmak isteyen bir devlet, ekonomik alandaki faaliyetlerine, başka devletlere borçlu olarak başlamışlardır. Bu borçların bir an önce ödenmesi ve ulusun aynı zamanda kendine de yeterli hale gelmesi gerekmektedir. Mustafa Kemal Atatürk böyle bir ortamda, ulusal ekonomik etkinlikler için bir bilinç yaratmaya çalışıyordu. “Yeni Türk Devleti, cihangir bir devlet değil, iktisadi bir devlet olacaktır.” ve “Yeni Türk Tarihi incelendiği zaman, bütün yükseliş ve çöküş nedenlerinin ekonomik sorunlardan başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.” şeklindeki ifadeler, ekonomik alanın ulus için önemli olduğunun vurgulanması açısından Mustafa

Kemal Atatürk tarafından sık sık tekrar edilen sözlerdir. Dolayısıyla, Mustafa Kemal Atatürk, siyasal ve askeri alandaki başarısını ekonomik alanda da gerçekleştirmek istemektedir. İlk olarak, yeni kurulan devlette siyasal anlamda değişiklikler yapılmıştır ama ekonomik ve sosyal alan, hala Osmanlı Devleti'nden mirastı. Siyasal alandaki dönüşümler, bir anda toplumsal ve ekonomik yapıyı değiştirmeye yetmeyeceğinden bu alanda da birçok yeni etkinlik yapılması gerekmektedir.

İlk olarak ekonomik anlamda bir kalkınma gerekmektedir. Bunun için önemli olan ilk etkinlik, İzmir İktisat Kongre'sidir. Kongrede, Mustafa Kemal Atatürk'ün açılış konuşması, dönemi ve istekleri belirtmesi açısından önemlidir. Açılış konuşmasında, “Gerçek kurtuluş demek olan iktisadi gelişme ve kalkınmanın ilkelerini saptayacak bir kongredir, tarihe böyle geçecektir.” diyerek; asıl bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık olduğunu vurgulamıştır. Bağımsızlık, ulusu diğer uluslardan ayıran, kendi içerisinde bir bütün olmasını sağlayan önemli bir unsurdur. Buradaki vurgu bu yöndedir. Diğer yandan, “ Efendiler, bugün yüksek heyetinizin oluşturduğu Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir, çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti Misak-ı Milli ve Teşkilat-ı Esasiye ile ilk temel taşlarını atarak kurtarmıştır, bu kongre de milletin ve memleketin ekonomik hayatını düzelterek ilkelerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır...”⁹ ifadesinde kongrenin önemi vurgulanmıştır.

Diğer yandan yapılmak istenen, 1923'te henüz kurulmakta olan bağımsız Türk devletinin ekonomik dizginlerinin azınlıkların elinden alınması ve Osmanlı Devleti'ni çökertmiş olan bu durumun zamanla Türk Devletinin de bağımsızlığını tehlikeye düşüreceği endişelerini gidermekti. Dolayısıyla ekonomik etkinliğin Rum, Ermeni, Yahudi gibi azınlıkların elinden alınması kongrenin genel havasını oluşturuyordu (Bağdadi, 2010: 31). Ulusal kimlik yaratmak adına bu endişe dönemsel açıdan bakıldığından önemlidir.

Kongrenin çıktıklarına baktığımızda, alınan kararlarda, “Misak-ı İktisadi Esaslar” belirlenmiştir. Bu esaslar 12 maddedir. Maddelerin içeriği genel anlamda şu şekildedir:

“1) Türkiye kendi Milli hudutları dahilinde lekesiz bir istiklal ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir.

⁹ <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=SoylevDemecler&IcerikNo=151>
(erişim:10.05.2011)

- 2) Türkiye halkı milli hakimiyetini kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şeye feda etmez ve milli hakimiyete dayanan meclis ve hükümetine daima bağlıdır.
- 4) Türkiye halkı sarf ettiği eşyayı mümkün merteye kendi yetiştirir...
- 5)... Madenleri kendi milli istihsali için işletir...
- 9) Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve kurumlarına düşman olmayan milletlere daima dosttur, yabancı sermayeye karşı değildir...
- 10) Türkler açık alın ile serbestçe çalışmayı sever, işinde inhisar istemez.
- 12) Türk kadını ve kocası çocukları İktisad-i Misaka göre yetiştirir.” (Bağdadi, 2010: 34).

Bu maddelerde genelde dönemin, özelde ise kongrenin felsefesini görebilmekteyiz. Toplumun ekonomik olarak dönüştürülme sürecinin genel vurguları, kendine yetebilen bir toplum olmasının yanında yabancı sermayenin de teşvik edilebileceği yönündedir. Bu teşvikin karşısında aynı zamanda, yabancıların ülkeyi sömürmesine de kati suretle karşı çıkılıyordu (Kongar, 2010: 351). Yabancı sermayenin teşvikiyle birlikte aynı zamanda özel girişimcilerin de desteklenebileceği yönünde çıktılar da mevcuttur. Çünkü özel girişimcilerin çabalarıyla sermaye biriktirmeye çalışılmıştır. Bu sebeple, kongrenin sonuçları, Türkiye'de liberal adımların başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. İkinci madde, ulusun, vatanına ve devletine bağlılığı belirtilmiştir. Son madde ise, ulusun inşa edilmesi sürecindeki, en önemli araçlardan olan eğitim alanına vurgu yapılmıştır ve kanımızca ulusal ekonomik dönüşümün bu şekilde devamlılığı sağlanmak istenmiştir.

Kongre'de diğer yandan, çiftçiler, tüccarlar, sanayiciler, işçiler hakkında da geniş fikirlere ve düzenlemelere yer verilmiştir. Böylece, ekonomik olarak her sektör yeni dönüşümlere konu olmuştur. Bu dönemde, özellikle, tarımsal alandaki çalışmalar önemlidir. Çünkü kırsal kesim nüfusu dönem itibariyle kentsel kesimden daha fazladır. Bu anlamda, köylü, milletin efendisidir. Tarımsal alanda makinelerin kullanılmaya başlanması da, üretimi artırmakla birlikte kanımızca, halkın kendine ne yapabileceğinin de göstergesi olarak güvenini artırmıştır.

İzmir iktisat Kongresinin çıktılarının yanında dönem adına ekonomik anlamda bir diğer önemli nokta, devletçilik ilkesidir. Özendirme ve destekleme dönemi 1930'lara kadar devam etmiştir, ardından gelen süreç 1950'lere kadar ekonomide devletçilik dönemidir. Kuruluş aşamasında, devletin kaynaklarının yetersiz olması

bakımından ve erken cumhuriyet döneminde, devlet eliyle bir inşa süreci söz konusu olduğundan, aslında ekonomi hep devletçidir denilebilir. Bu durum Türkiye'nin kendine özgü bir devletçilik anlayışı olarak değerlendirilebilir. Bu anlayışta, temel yaklaşım, özel kesimi yaratmak ve korumak, devletçiliği de kapsayan bir biçimde, bütün ekonomik etkinlikler, temelde özel girişimcileri desteklemek şeklindedir (Kongar, 2010: 352).

Devletçilik döneminde, daha çok hükümetin yapacağı ekonomik etkinliklerin programı niteliğinde, kalkınma planları önemlidir. Planlar dahilinde yeni iş alanları hakkındaki eğitimlerin de nasıl yapılacağına dair düzenlemeler getirilmiştir. 1933 yılındaki ilk kalkınma planı ulusal bir ekonominin yaratılması bakımından başarılı bir plan olmakla birlikte, 1936 yılındaki ikinci plan kaynak yetersizliği bakımından uygulanamamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yılları, genel olarak, ekonomik anlamda her alanda etkili olmuş ve ulusun kendi adına bir başlangıç yapmasını sağlamıştır. Osmanlıdaki geleneksel toprak yapısının üzerine, bilimsel adımlarla desteklenmiş bir tarımsal yapı ve diğer sektörler oluşturulmuştur. Aynı zamanda, birçok fabrika kurularak ekonomik yapı, tarımsal yapıdan sanayileşmeye doğru evrilmeye başlamıştır.

Bütün bu gelişmeler, toplumun ekonomik üretim alanında dönüştürülmesine neden olmuştur. Ekonomik anlamda, yeniden üretebilir olmak toplumun, kendi ülkesi için çalışması bilincini ortaya çıkarmış ve ulusuna aidiyetini güçlendirmiştir.

Dilsel, tarihsel, ekonomik anlamdaki gelişmeler ve bütünleştirici adımlar, bir devletin ve o devlete ait ulusun yaratıldığı bir göstergesidir. Bunun yanında, o devletin uluslararası alandaki varlığı da saygınlığı ve devlet olması adına tanınıyor olması, devlet olmasının sürekliliği için gereklidir. Diğer yandan, dış siyaset alanındaki bağımsızlık tutumu, ulusunun da devamlılığı için önemlidir.

Bu durum da bizi, ulusçuluk adına yapılan devrimlerin sürekliliği açısından dördüncü adıma götürmektedir.

2.2.6.4. Bağımsızlığın pekiştirilmesi

Dördüncü adım, dış siyaset alanındadır. Bu konuda, Yeni Türk Devleti, Osmanlı Devleti'nden farklı bir yöntem izlemiştir. Diğer bir ifadeyle, barış ilkesine dayalı ve

yabancı ülkelerden bağımsız bir dış siyaset uygulaması söz konusudur. Lozan Konferansı, (11 Kasım 1922–1923), Türk tarafının kayıtsız şartsız bağımsızlık taleplerinin diğer ülkelere gösterildiği, Türkiye Cumhuriyeti adına önemli bir konferanstır. Konferansın görüşmeleri sırasında taviz verilemeyecek ana konu, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığıdır. Bu kararlılık görüşmeler sırasında da devam ettirilmiş ve istenilen başarı sağlanmıştır. Konferans sonrasında, çözülemeyen üç sorun kalmıştır. İlk sorun, Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi sorunudur. Bu durum dönemsal açıdan çeşitli gerginliklere neden olsa da, diplomatik süreçlerle halledilmiştir. Bu anlamda yukarıda bahsettiğimiz, “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” de önemlidir. İkinci sorun, Musul sorunudur. Lozan görüşmelerinde Türkiye, nüfusunun büyük çoğunluğunun Türk olması gerekçesiyle Musul'u geri istemiş, fakat İngiltere bu isteği kabul etmemiştir. Bu sorun iki ülke arasındaki görüşmelere bırakılmıştı fakat ülkeler kararında direnince sorun, 'Milletler Cemiyetine' götürülmüş ve sonuç İngiltere'nin isteği doğrultusunda gerçekleşmiş, Musul İngiltere'nin denetimi altında olan Irak'a verilmiştir. Bu sonuca yönelik tepkiler, savaş yapılmasını destekler nitelikteydi; fakat dönemin iç ve dış koşulları buna elverişli değildi. İki ülke arasında bir anlaşma yapılarak ve bugünkü Türkiye-Irak sınırı belirlenmiş oldu. Üçüncü sorun ise, Osmanlı borçları sorunuydu. Lozan'da sorun Türkiye ile alacaklı ülkeler arasında giderilmesi konusunda karara bağlanmıştı; fakat Fransız uyruklular alacaklılar arasına önemli bir yer tuttuğundan Fransız-Türkiye ilişkileri bu durumdan etkilendi. Hatay sorunu, Fransa ile ilişkilerinin belirleyicisi olmuştur. Diğer yandan Türkiye'deki Fransız okullarındaki durum iki ülke arasında gerginlik yaratmıştır. Türk hükümeti bu okullara, tarih ve coğrafya derslerin Türk öğretmenler tarafından verilmesine karar vermiştir. Bu durum Fransa tarafından Türkiye'ye baskı yapılmasına neden olmuş; fakat Türk hükümeti, bu baskıyı dikkate almamıştır. Siyasal anlamda bağımsızlığını pekiştirme adımlarından bir diğeri, Boğazlar konusunda, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya Yunanistan, İngiltere, Japonya ve Sovyetler Birliği arasında yapılan Montreux Boğazlar Sözleşmesidir. (1936) Bu sözleşme, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki tam egemenliğini kuran ve uluslararası anlamda, siyasal bağımsızlığın pekişmesi adına bir diğer önemli belgedir.

9 Şubat 1934 tarihinde, Atina'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı imzalanmıştır. Amacı, 1933'te sonra Almanya'da Nazi

partisinin iktidara gelmesi, İtalya'nın Akdeniz'de ve Balkanlar'da genişleme çabası ve Avrupa devletlerinin silahlanma yarışına girmesi dünya barışını tehdit etmeye başlamasıyla birlikte, Balkan Ülkeleri arasındaki yakınlığı belgelemektir. Karşılıklı dostluk ve saldırmazlık anlaşmasıdır. Batıdaki durumun garanti altına alınmasından sonra, Doğuda da bir anlaşma söz konusudur. Türkiye'nin Doğu komşularıyla arasında bir pakt imzalanıyor, Sadabat Paktı; Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabad Sarayı'nda imzalanan dörtlü saldırmazlık paktıdır. Pakt, ülkelerin karşılıklı sınırlarını tanımaları, iç işlerini karışmamaları, bir sorunla karşılaşıldığında birlikte hareket etmeleri gibi bir birliktelik yaratmaktadır (Kongar, 2010: 454).

Görülüyor ki, uluslararası anlamda, Türkiye Cumhuriyeti, yapılan anlaşmalar ve ikili ilişkilerle bağımsızlığını pekiştirme ve diğer ülkelerin Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını tanıması için çaba sarf etmiştir. Bu süreç, diplomatik anlamda başarılı bir süreçtir. Diğer yandan, bu antlaşmalar ve bağımsızlık fikrinden vazgeçmeme, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal anlamda da sınırlarının belirtilmesine katkıda bulunmuştur. İnşa edilme sürecindeki, Türk ulusu bütün bu gelişmelerle birlikte, bir ülkeye sahip olmuştur.

Sınırları belli bir toprak parçası üzerinde, bu sınırlara tabii olan beşeri unsur yani toplum, topluluk nasıl ulusa dönüştürülecektir sorusu geldiğimiz aşamada önemlidir. Bu anlamda, yukarıda teorik anlamda yapılan çalışmaların topluma aktarılması süreci önemlidir. Bu anlamda kavramsal kısımda da aktardığımız bazı araçlar, bu aktarma sürecinin kolaylaştırıcılarıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti içerisinde de bu anlamda da bir takım araçlar mevcut olmuştur. Bu araçların kuruluş aşamalarına ve faaliyetlerine geçmeden kurulma mantıklarındaki temeli incelemek, bu faaliyetleri anlamak açısından önemli olacaktır.

Bu alt yapı, bizi ulusçuluk, halkçılık, Anadoluculuk, köycülük zemininde genel bir toplum dönüştürme projesine götürecektir. Bu projenin temel aracı elbette eğitimidir. Bu anlamda bir sonraki başlığımız, eğitim ile Kemalist ulusçuluğun hem kurgulanması hem de halka aktarılması sürecinin araçlarına değinilecektir.

2.2.7. Kemalist İdeolojinin Ulus Yaratma Araçları

Kemalizm ve Kemalist ulusçuluk, düşünsel alanını pratik alana aktarmak için bir takım araçlar kullanmıştır. Ele aldığımız süreç, tek partili ve meclis hükümeti sistemine dayanan bir devlet yapısının olduğu, böylece ulus-devlet olma yoluna girmiş Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başlangıç sürecidir. Dolayısıyla, karşımıza ulus olma bilincini kurgulayan ve bunu halka ileten ilk araç olarak Cumhuriyet Halk Partisi çıkmaktadır.

2.2.7.1. Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalist ideoloji için, Kemalist ideolojinin düşünsel olarak biçimlenmesi, düşünsel biçimlenmenin programlanması son aşama olarak da düşünsel alanın halka aktarılması sürecini kapsayan bir araçtır.

1 Nisan 1923'te, Meclis Başkanlığına verilen 121 imzalı bir tahrir ile Meclis'e, Meclisin dağılması ve yeni seçimlere gidilmesi kararı önerildi. Bu süreç, yani seçimlerin yenilenmesi, yeni bir fırkanın kurulmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla, seçim mücadeleleri için herhangi bir örgüt ve örgüt programı bulunmayışı, Kurtuluş Savaşı yani Ulusal Mücadele dönemindeki, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında toplanan örgütlenmenin görevini yerine getirmiş olması gibi nedenler bu süreci hızlandıran nedenlerdir. Diğer yandan, yoktan var edilecek bir örgütlenme ve programının hazırlanması süreci de hemen gerçekleştirilecek bir şey olmadığı için, yani dönemin koşulları içerisindeki zaman sıkıntısı, seçimlere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti adı altında girmeyi gerektirmiştir. Bu durum aynı zamanda, bu cemiyetin adından ve faaliyetlerinden yararlanmak adına da önemlidir (Aydemir, 1999: 85-86).

Bu gelişmelerden sonra, 8 Nisan'da, Meclisteki Müdafaa-ı Hukuk birinci gurubu, Muallim Mektebi salonunda 'Heyet-i Umumiye' olarak toplanmıştır. Bu toplantının en önemli çıktısı ise, Cumhuriyet Halk Fırkası/ Partisi'nin temeli olan ve Atatürk tarafından açıklanan 'Dokuz Umde'dir (Aydemir, 1999: 87).

Bir seçim bildirisi niteliğini taşıyan Dokuz Umde, Halk Fırkasının kurulacağını ve ARMHG'nin de bu Fırka' ya dahil olacağını bildirerek, ARMHC'nin bir nevi sonlandığını göstermektedir. Bu temelde, egemenlik, güvenlik, adalet sistemi, askerlik,

bayındırlık, ekonomik, sosyal ve halk temelinde uygulanacak siyasa belirlenmiştir. Özellikle 5. İlke temelinde, aşar vergisinin yeniden düzenlenmesi, tütün ekimine ilişkin düzenlemeler, üreticilere yönelik kredi kolaylıkları, tarımda makineleşme, demiryolları yapımı, eğitimin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, sağlık sisteminin düzenlenmesi, ormanların verimli bir şekilde işletilmesi, hayvancılığın geliştirilmesine ilişkin konular belirlenmiştir.¹⁰

Dönemin koşullarına göre, izlenecek temel siyasaların belirlendiği bu ilkeler, kısa ve öz olarak, ilerleyen sürecin özeti niteliğindedir. Nitekim Atatürk bu konuyu şöyle ifade etmiştir:

“Bu program, bugüne kadar, icra ve intacettiğimiz esaslı bilcümle hususatı ihtiva ediyordu. Maahaza, programa ithal edilmemiş, mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Meselâ, cumhuriyetin ilânı, hilâfetin ilgası, Şer'iyeye Vekâletinin lâğvı, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka iksası gibi...

Bu meseleleri programa ithal ederek vaktinden evvel, cahil ve mürtecilerin, bütün milleti tesmime fırsat bulmalarını muvafık bulmadım. Çünkü bu mesailin, zamanı münasibinde, hallolunabileceğinden ve milletin binnetice memnun olacağından katiyen emin idim.

Neşrettiğim programı bir fırkai siyasîye için gayrikâfi, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkasının programı yoktur dediler. Filhakika, umdeler namı altında malûmolan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda, bir kitap, değildi. Fakat, esaslı ve amelî idi.” (Atatürk, 1970: 718).

Bu kısa ve öz metin, parti tüzüğü kabul edilerek, 9 Eylül 1923'te bir dilekçe ile Dahiliye Vekâletine başvuruldu ve Fırka'nın yasallaştırılması için izin verilmesi istendi. Halk Fırkası başkanlığına Mustafa Kemal Atatürk seçilirken, Recep Peker ise, genel sekreter oldu. Bu gelişmelerden sonra, Halk Fırkası denetimi altındaki TBMM, 29 Ekim günü, Cumhuriyet rejimini resmen kabul etti ve bir yıl sonra 10 Kasım 1924'te Halk Fırka'sının ismine 'Cumhuriyet' sözcüğü eklendi. Sonrasında ise, 1935 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasındaki Arapça 'Fırka' sözcüğünün yerine, Fransızca Parti sözcüğü getirildi (Karpaz, 2013: 49).

CHP'nin kurulması sürecine baktığımızda, temelde ARMHC'nin ardılı gibi görünmektedir. Bu durum bir yandan kabul edilebilir gibi görünse de, bu süreç aslında ARMHC kadrolarının, CHP kadrolarının dışında tutulduğu bir süreçtir. Bu nedenle,

¹⁰ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-37930/dokuz-umde-dokuz-ilke---8-nisan-1923.html> (08.04.2013)

ARMHC ile CHP'nin tek ortak noktası, Mustafa Kemal Atatürk'ün ARMHC kadrosuna dahil olmuş olmasıdır (Karpat, 2013: 43). Dolayısıyla, süreç, devletin kurulma sürecindeki dağınık ve her ögeyi kendinde barındırıcı durumundan çıkıp, daha dar ve programlı bir sürece doğru evrilmektedir diyebiliriz.

1924'teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyimi, 1925 yılındaki Şeyh Sait İsyanı gibi gelişmeler, CHP'nin bu dönemde, hükümet ile paralel hareket etmesi sürecine neden oldu. Bu nedenle, 1927 yılına kadar, TBMM ve TBMM'nin denetim altında tuttuğu CHP, hükümetin uygulamalarını ulus olmak adına meşrulaştırdığı ve resmileştirdiği bir örgüt olarak varlığını sürdürmüştür. Bu aşamada, CHP, 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasını, Atatürk'ün cumhurbaşkanı olmasını, 1924'te halifeliği kaldırılmasını, 1925 Türk- Sovyet Dostluk Anlaşmasını onaylamıştır. Dolayısıyla, CHP bu gelişmelerden bağımsız bir parti programı ya da tüzük üretememiştir. Zaten, CHP'nin genel başkanının aynı zamanda Cumhurbaşkanı yani, Atatürk olması bu paralelliğin göstergesidir. Diğer yandan, 1936 yılında, Recep Peker'in Parti yönetimi ile devleti birleştirme çabaları olarak, CHP'nin il şubelerinin başkanlarını Vali olması, Parti'nin gelen sekreteri olan Recep Peker'in de içişleri bakanı olması bu durumun başka bir örneğidir (Karpat, 2013: 52-62). Böylece, hem hükümet hem de devlet olarak ikili bir işlev sürdüren CHP kadroları, kendilerini her türlü sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların ele alınmasında ve çözümlenmesinde tek ve en üstün otorite olarak ilan etmişlerdir (Ersanlı, 2013: 190).

15 Ekim 1927'de CHP Birinci Kurultayı yapılmıştır. Bu kurultayın önemi ise, yukarıda da belirttiğimiz, Mustafa Kemal Atatürk'ün altı gün süren Nutuk (Söylev) adlı konuşmasını bu kurultayda yapmasıdır. Bu anlamda, Nutuk, CHP'nin başlıca dayanağıdır. Fakat hala kapsamlı bir program çevresinde birleşemeyen parti için, Mustafa Kemal Atatürk'ün günlük konuşmaları referans olmuştur. Mustafa Kemal'e göre, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi padişahın mülkü değil, halkın devleti yani halkçı bir devlettir. Bu anlamda parti programı, tüm ulusun refah ve mutluluğunu gerçekleştirmeye çalışmalıydı. Fakat bu süreç halka bırakılmayıp, halk için parti tarafından gerçekleştirilmeliydi. Bu anlamda, 1931 CHP Kurultayı'nda Atatürk, CHP'yi siyasi katılımın gerçekleştirilmesi ve cumhuriyet ilkelerinin desteklenmesi konusunda fikir birliğinin sağlanması için bir araç olarak tanımlamıştır (Karpat, 2013: 53).

1931 yapılan CHP kurultayı sürecinde ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimine rastlamış ve CHP kendine meydan okuyan bir parti üzerinden varlığını sağlamlaştırma gereği duymuştur. Bu sebepten, 1931 Kurultayı, CHP için bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu süreçte parti örgütlenmesi yurt geneline yayılmış ve örgütlenme süreci hızlanmıştır. Artık bu aşamadan sonra CHP halka reformları benimsetmek amacını netleştirerek ve halkı eğitmek için bir araç olduğunun farkında olarak Parti örgütlenmelerinden faydalanmıştır (Karpas, 2013: 55). Bu süreç aynı zamanda Türk Ocaklarının, CHP'ye dahil edilmesi, tasfiyesi ve Halkevleri'nin açılması sürecidir. Diğer yandan, yukarıda bahsettiğimiz, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, TTK ve TDK gibi kurumların açılması dönemidir. Yani, süreç varlığını kendi varlığı üzerinden yeniden kurmaya çalışan bir devletin ve ulusun dönüşüm sürecinin başlangıcıdır. Bu anlamda ulusal bağımsızlığını kazanan devlet için, Türk ulusal kimliğinin tanımlanması bir iç mesele olarak önemli olmaktadır. Bu süreci geçmişle bağlantılandırırsak, Osmanlı'dan beri sorulan “Devlet nasıl kurtarılır?” sorusunun” artık bu süreçte başka bir anlam ifade ettiğini görmekteyiz. Devlet artık, askeri ve siyasi olarak kurtarılmıştı. Bu anlamda, bu süreçte yapılmak istenen, Türk ulusçuluğu temelinde, servet ve kuvvet bakımından Avrupa'yı yakalamak, toplumun ihya edilmesi ve modernleştirilmesidir (Zürcher, 2003: 51).

1931 yılı CHP Programına göre, “millet, dil, kültür ve mefküre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtima heyetidir.” olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda, CHP'nin içerisinde tanımlanan bu ulus anlayışı, ulusun siyasi yönü olarak değerlendirilmektedir. Bu temelde, CHP'nin 1923 Nizamnamesinde, “Halk Fırkasına her Türk ve hariçten gelip Türk tabiiyet ve harsını kabul eden her fert dahil olabilir” denilmektedir. Yine 1927 Nizamnamesi de, Türk kültürünü ve partinin bütün ilkelerini benimseyenlerin partiye kabulünü belirtirken, 1931 Nizamnamesi bu şartlara bir de Türkçe konuşabilme zorunluluğu getirmiştir (Yıldız, 2010: 142). Bu koşul, yukarıdaki “millet” tanımıyla örtüşmekte ve dönemin ulusçuluk anlayışı ve 1930 yılında yukarıda değindiğimiz gelişmelere (TTK, TDK) paralel nitelikte bir gelişmedir. Daha sonraki 1935 ve 1939 Programları da aynı koşulu içermektedir.

1931 yılında Atatürk İlkelerinin, CHP Programında yer almasıyla, Ulusçuluk ilkesi ve diğer ilkeler, 1931 yılı programının en uzun bölümü “Milli Talim ve Terbiye” başlığı altında, “kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaşlar yetiştirmek”,

“Derin Türk Tarihi’nden mülhem olarak milli karakterlerin yüceltilmesi”, “Derin Türk Tarihinin öğretilmesi, partinin büyük önem atfettiği bir husustur, çünkü bu bilgi Türk’ün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.” şeklinde ifade olunmuştur (Yıldız, 2010: 142). Bu ifadeler aynı zamanda partinin eğitim süreci ile de iç içe olduğunun ve eğitimi amaç edindiğinin de göstergeleridir. Bunun yanında bu süreç, Türk Ulusçuluğu, kültürel olarak bir bağ olarak Türk olmaktan çıkıp, etnokültürel temalar etrafında şekillenen bir hal almıştır.

1935 yılı CHP kurultayında, Atatürk ilkeleri, Kemalizm olarak tanımlanmıştır. Ve ulus tanımı, 1931 yılındaki millet tanımının yerine ulus kullanılarak şöyle yapılmıştır: “Ulus, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasal ve sosyal bir bütündür.” İlerleyen süreçte, CHP’nin 1938 yılında yayınlanan “On Beşinci Yıl Kitabı” adlı bir resmi yayınında “Milliyetçilik” de şöyle tanımlanmıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti dahilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş hangi din ve menşeden olursa olsun Türk’tür. (...) Yeni Türk milliyetçiliğine göre, Türk milleti büyük insanlık ailesinin yüksek ve şerefli bir uzvudur. Bu itibarla bütün insanlığı sever ve milli menfaatine ilişilmedikçe başka milletlere karşı düşmanlık beslemez ve telkin etmez”.¹¹

Bu anlayışta, Türk Ulusçuluğu artık, dil, kültür, ülkü birliği temelinde, Türk olmak ve Türkçe konuşmak üzerinden tanımlanmıştır.

CHP’nin On Beşinci Yıl Kitabı’nda “Laiklik” ilkesi ve laikleşme süreci şöyle tanımlanmıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti, dinlerden ve dinlerin koyduğu naslardan değil hayatın kendinden ve onun müspet icap ve ihtiyaçlarından mülhem olarak işleyen bir devlet mekanizmasıdır. Devlet ve dünya işlerinde dinin hiçbir tesiri yoktur. İşte bu prensibe Laiklik derler.”¹²

Kısaca ve özetle, CHP’nin ilk üç tüzük ve programlarına baktığımızda (1923-1927-1931), “millet” ve “milliyetçilik” kavramlarının yavaş yavaş gelişime uğradığını görebiliriz. Örneğin, 1923 tüzüğünde Türk “kültürünü” benimsemenin parti üyeliği için gerekliliği, o dönemde Türklüğün kültürel önemi yurttaşlık kavramından önce

¹¹ <http://www.chp.org.tr> (05.05.2013)

¹² <http://www.chp.org.tr> (05.05.2013)

geldiğinin göstergesidir. O dönemde ulusçuluğun tanımı ise, kültürel bütünlük üzerinden yapılmaktaydı. 1927'deki tüzükte, “milli dayanışma, dil birliğine, ölkü birliğine ve fikir birliğine dayanır” ifadesi yer alıyordu. Böylece, dil birliği de ulus için artık bir temel haline gelme sürecine girmişti. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere, kültür temelinde üyelik benimsenmeye devam etmişti. Yine aynı tüzükte, “ilmi olmak” parti üyesinin özellikleri arasında sayılmaktaydı. “Fikir birliği” ve “ilmi olmak” zorunlulukları temelinde baktığımızda, bir dünya görüşü olarak “laiklik” ile ilişkilendirebiliriz. Tarih çalışmalarında da var olan “ilmi olmak” ifadesi demokratik ve eleştirel düşünce ortamının yaratılmasından ziyade, dinin siyasal alandaki egemenliğinden kurtarmaya çalışan bir tutum olarak anlaşılmaktadır. Yani, parti pozitif bilimlere olan inancını din ile siyasal yaşamı birbirinden ayırma temelinde pekiştirmek istemektedir (Ersanlı, 2013: 105)

Bu temelde CHP iktidar döneminde ne zaman gerçek veya hayal ürünü bir tehdit söz konusu oldursa laiklik ilkesini gündeme getirmiştir. Bu ilke, rejimin düşmanları (din yanlısı muhalefet) için getirilen yasaklara ve tek parti yönetimine gerekçe teşkil ediyordu (Karpat, 2013: 58). CHP'nin “halkçılık” anlayışı ise siyasal meşruiyetin temelini halkta bulmaktadır, ekonomik ve siyasal imtiyazların kaldırılmasıdır, çözümleri halk için, halkla beraber bulmaktır. Bu temelde, halkçılık, Cumhuriyet'in ikinci temel ilkesi olarak belirlenmiştir. Halkçılık doktrini, esasen, halkın siyasi karar alma sürecine katılımı ifade etmekteydi. Kurtuluş savaşı dönemindeki halkçılık ise, Türkiye'nin hem politik hem de ekonomik alanlarda halk tarafından ve halk adına yönetilmesi anlamını içermekteydi. Yani “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ifadesinin temeli halkçılık olmakta ve bu ifade anayasal olarak da desteklenmekteydi (Karpat, 2013: 59).

Kısaca, CHP 1923'ten 1945 yılına kadar tek başına iktidarda kalan bir partidir. Bu siyasi parti, yukarıda belirlediğimiz hususlar çevresinde, Türkiye'de tek başına iktidar olduğu dönemde siyasal dönüşüm hareketine eşlik edecek düşünce akımlarının, çatışmaların, çatışmalarının çıktılarının toplumsal alana yansımalarını sağlayan somut bir araçtır. Bu temelde, CHP'nin birincil amacı, toplumda kesintisiz bir değişim süreci başlatacak olan siyasal ve sivil kurumları oluşturmaktır. Bu anlamda parti, yönetim ve eğitim sistemi üzerinde sahip olduğu üretim ve denetim yetkisini kullandı. Bu yetkisini kullanırken partinin birincil amacı, ulus-yurt temelinde bir Türk Devleti kurmaktır. Bu

anlamda CHP'nin temel görevi, toprakları üzerinde bağımsız bir Türk ulus-devletinin kurulmasını sağlamaktır. Bu süreç ise, aynı insan grubu üzerindeki farklı iktidar iddialarının giderilmesi yani, hem Türkiye'nin kendi sınırları içinde ulus-devlet hem de Osmanlı'nın ümmet geleneğine bağlı Müslüman toplum olup olamayacağı ikileminin giderilmesini amaçlamaktaydı. Bütün bu amaçlar bir çatı altına toplandığında CHP, içinden geçtiği kritik ve hayati önem taşıyan tarihsel geçmiş aşamasında, modern siyasetin bir çerçeveye oturtulmasına öncülük etmiş olmasının yanı sıra, Türkiye'ye rehberlik etmek amacıyla kurulan bir örgütlenmedir (Karpat, 2013: 42-46).

CHP'nin halka doğru yaklaşma aracı olarak kullandığı araç ise Türk Ocakları'dır. Türk Ocaklarının Cumhuriyet Döneminde geçirdiği dönüşümleri ve CHP ile olan bağlantıları aşağıdaki başlıkta inceleyeceğim.

2.2.7.2. Türk ocakları

Türk Ocakları, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yerel olarak hızla örgütlenmesine rağmen merkezi anlamda bir örgütlenme seyri öncelikli olarak izlememiştir. Bu anlamda tarihsel olarak bir başlangıç yılı söylemek mümkün olmamaktadır.

Cumhuriyet öncesi Türk ocakları örgütlenmesinin yayın organı olan Türk Yurdu dergisi de henüz yayın hayatına başlamamış olduğundan bu dönemdeki örgütlenme, İstanbul'da "Yeni Mecmua", Adana'da "Türk Ocağının Gayesini Takip Eden Haftalık Mecmua" başlığında Altın Yurd, Sinop'ta "Türk Bahçesi" gibi yayınlar aracılığıyla başlamıştır (Üstel, 2010: 126).

Altın Yurd, dergisi, ilk sayısında, "...bütün mündericatinde, Adana muhitiyle alakadar olacak, Adana'mızın tarihini, Adana'mızın güzelliklerini, Adana'mızın harsını, bugünkü vaziyetini tespit edecektir." şeklinde hedeflerini belirtmiştir. Hedeflere paralel olarak da, Türk Ocağının başlıca görevleri, Türk'e kendini tanıtmak, konferanslar, filmler, yayınlar yoluyla ulusal kimliğini kazandırmak olduğunu belirtilerek, "Adana Ocakları bugün bu vazifeye, Altın Yurd ile başlıyorlar." denilmektedir. Bu süreç, Cumhuriyet sonrası Türk Ocaklarının örgütlenme sürecini hızlandırmıştır (Üstel, 2010: 127).

Bu süreçte Ocaklar kurulma aşamasında olmakla birlikte, kurucuların yapmak istedikleri ya da Ocaklar tarafından yapılmasını istedikleri faaliyetler arasında fikir birliği de yoktur. Örneğin, Ziya Gökalp ve Adana Türk Ocağı başkanı Reşit Galip arasında Ocakların salt kültürel ya da edebi faaliyetler yapması konusunda hem fikir olmamıştır (Üstel, 2010: 129).

Diğer yandan, Ferid Celal Güven, Ocakların Türk ırkına yaklaşımının, yerlilik ve yabancılik zemininde dar Türkçülük çerçevesinde olmaması gerektiğini savunmuştur. Bu durumu ‘nifak ateşi’ olarak değerlendiren Güven, ‘Türk Ocakları Türkçülüğe nesep ve şecerece değil, seciye, hars ve duydu aramış, kimsenin dedesini, babasını sormaya lüzum görmeden Türküm diyen ve hislerinde samimi olduğunu ispat eden gençleri, münevver kullarının arasına almıştır.’ diyerek, Türk Ocaklarında, ırkçılık temelinde bir Türkçülük anlayışının olmadığını belirtmiştir. Türkçülük konusunda bir başka değerlendirme ise, Yeni Mecmua dergisinde mektubu yayınlanan bir okuyucu tarafından yapılmıştır. Okuyucu N. Nihal imzalı mektupta Türk Ocakları’nın ‘irtica ve komünizme karşı Türklüğü muhafaza etmeleri’ belirtilmiştir. Rüşni Bey ise, “dış Türkler ve irredantizm” temalarını Türk Ocağında yaptığı bir konferansta gündeme getirmiştir. (Üstel, 2010: 131). Görülüyor ki, üzerinde fikir birliği olan bir Türkçülük algısı henüz Ocaklarda genel olarak benimsenmemiştir.

13 Eylül 1923 tarihinden itibaren Yeni Mecmua Gazetesi’nin Ocağın resmi yayın organı haline gelmesi ile birlikte, Hamdullah Suphi Tanrıöver’in dergideki söyleşi, Ocakların Türk ulusçuluğu hakkındaki duruşunu içermesi bakımından önemlidir.

“Kaşgar, Türkistan, Kırım, Bakü, Azerbaycan... Bütün Türk memleketleri ile aramızda gönül ve fikir birliği vardır, biz onların saadetleriyle mesud oluruz, onlar bizi arar ve buluruz... Türk ocağı tamamiyle başka bir cephede üç fikrin merkezidir. Evvela mücerreddir... Türk Ocağı dar milliyetperverlik gütmez. Ocaklı bilir ki bu müessese Şarkta Garbın mümessilidir... Türk Ocağı Garpcıdır. Kendimizi Avrupalı hissettikçe Türk kalacağız. Türklüğümüzü Avrupalı olmaya yüz tuttuğumuz zaman bildik. Türk Ocağı bilir ki medeniyet birdir ve Türk genci ulu, canlı, eski, yeni bütün medeniyetleri bilmek ve tanımak ister...” (Üstel, 2010: 134).

Görülüyor ki, Tanrıöver, Türkiye dışındaki Türkler ile gönül birliği yaparak asıl yüzünü, Türkiye içindeki Türklere dönmüştür. Aynı zamanda Hamdullah Suphi, bu konuşmasında Türk ulusçuluğunun Batıcı yönlerinin olduğunu vurgulayarak, eğitim temelinde Türk gençlerine bu Batıcılık anlayışının temeli öğretilmelidir düşüncesini

ortaya koymaktadır. Tanrıöver, bu temelde Türk Ocakları'nın ulusçuluğunu ise, kültür ve hars ulusçuluğu olarak tanımlamakta ve Türk ocaklarının “ilim ve hars teşkilatı” olarak kalması gerektiğini savunmaktadır.

Bu süreçte, 1 Ocak 1923'te Yeni Mecmua'da, Kurtuluş Savaşı öncesi yayınlanan Türk Yurdu dergisini Ankara'da yeniden yayınlanmasına karar verildiği belirtilmektedir (Üstel, 2010: 134). 15 Mart 1923 ve 1 Ekim 1924 tarihli Türk Yurdu sayılarındaki başlangıç yazılarında Türk Yurdu'nun devrimci bir fikir ürünü olarak ortaya çıktığı ve Cumhuriyet döneminde takip edeceği amaçlar şöyle açıklanmaktadır:

“Türk Yurdu, yeni Türkiye'ye istinatgah olan fikirleri takviye ve nesir edecektir... vaktiyle olduğu gibi Türk Ocaklarının harsî ve ilmî faaliyetlerini tesbit edecek, Türk milletinin harsî birliğine çalışacaktır. Aynı zamanda Türk Yurdu, garp medeniyetini benimseyen ve Türk milletini garp milletleri ailesine sokmak isteyenlerin, bir telkin vasıtasıdır.” (Kılıç, 2006: 49).

Yani, Türk Yurdu dergisi de bulunduğu süreçte toplumsal dönüşüme, Batıcılığı reddetmeden ve ‘Yeni Türkiye’nin ihtiyaçları doğrultusunda çalışarak hizmet etmek istemekte ve bu hizmeti halka doğru yapmak istemektedir. Kısaca, bu dönüşüme hizmet edecek bir araç olduğunu kabul etmektedir.

Türk Ocakları, Cumhuriyet'in ilânından sonra, ilk Kurultayı'nı, 22 - 26 Nisan 1924 tarihlerinde Ankara'da toplamıştır. “Türk Ocakları Birinci Umumî Kongresi'nde belirlenen Ocak Yasası'na göre Ocakların amaçları ve Ocaklara üye olma koşulları şöyle belirlenmiştir:

“Madde 2- Türk Ocağının maksadı, *bütün Türkler* arasında millî şuurun takviyesine, Türk harsının meydana çıkarılmasına, medenî, sıhî tekâmüle ve millî iktisadın inkişafına çalışmaktır.

Madde 3- Ocak, fırka siyasetiyle uğraşmaz. Hiçbir Ocaklı, Cemiyeti siyasî emellerine alet edemez.

Madde 4- Her Ocaklı Ocak haricinde ikinci maddede muharrer gayelere muhalif olmamak üzere siyasî kanaatine göre çalışmakta serbesttir.

Madde 6- Neslen Türk olan veya hars dolayısıyla tamamen Türk duygusu ve Türk dileği besleyen ve mâzileriyle Türklüğe bağlı olduklarını ispat etmiş bulunan her kadın ve erkek Türk Ocağına aza olabilirler.” (Acar, 2004: 59-60).

Buna göre, Türk Ocakları, ulusal birliğin sağlanması temelinde, ulusal bilincin kazanılması ve yayılması amacına hizmet edecek, bu doğrultuda Ocakların üyeleri

siyasi faaliyetlerde bulunamayacak ve fakat ikinci madde dışındaki durumlarda siyasetle uğraşabileceklerdir.

Hamdullah Suphi, bu kongredeki, “parça parça olmuş Türk Dünyası’ndan anayurda dönenleri” selamladığı konuşmasında, “Batı Anadolu’da tekrar toplanıyoruz, burada yeni bir tahammür devri geçireceğiz. Burada lehçeler birleşecek, sima farklılıkları ortadan kalkacak, Yeniden tarihin kayıt ettiği o değişmez Türk kudretini kendi ruhlarımız içinde birleştireceğiz.” diyerek de yeni Türk Devleti ve rejimine “*Bütün Türklük*” açısından yönlendirici bir görev yüklemektedir (Üstel, 2010: 147). Bu konuşma Ocakların, yeni rejime ve ulusal inşa sürecine katkı sağlayacağı açısından önemlidir. Kısaca konuşmanın temelinde, “ulusal birlik yaratılacaktır” önermesi vardır diyebiliriz.

Türk Ocaklarının İkinci Kurultayına Mustafa Kemal Atatürk de katılmış ve Ocak delegelerine hitaben yaptığı konuşmada, “Türk Cumhuriyeti’nin inkılâbı Ocaklara istinat etmektedir” demiştir (Acar, 2004: 62). Bu ifade, Ocakların araçsal olarak kullanılacağına açıkça ifadesidir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin siyasal anlamda, ülke için belirlediği devrimler, aldığı kararlar, topluma Türk Ocakları’nın faaliyetleri ile açılacaktır. Bu durumda Türk Ocakları toplumsal dönüşümün dönüştürücüsü olacaktır.

Diğer yandan, 1925 yılı içinde, 13 Şubat’ta Şeyh Sait İsyanı başlamış; bunun üzerine İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur; Ali Fethi Okyar Hükümeti istifa etmiştir; Doğu vilayetlerinde, sıkıyönetim ilan edilmiştir; 3 Haziran’da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır; 25 Kasım’da Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun, 30 Kasım’da “Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ile Türbelerin İlgasına Dair Kanun” kabul edilmiştir (Üstel, 2004: 223). İç politikada bu gibi gelişmeler yaşanmasına dolayısıyla süreç, rejimin oturtulması bakımından daha ciddi bir döneme girmiştir. Türk Ocakları da bu süreçte hükümet politikalarına paralel olarak hareket etmişlerdir. Bu paralellik, Türk Ocaklarının CHP ile bütünleşmesi ya da Halkevlerine dönüşmesi düşüncesi döneminin de başlangıcıdır.

Başbakan İsmet İnönü, 28 Nisan 1925 tarihli Vakit gazetesine göre, Türk Ocaklarının 1925 yılı kurultay delegelerini kabulü sırasında su konuşmayı yapmıştır:

“Sizi bir ocaklı kalbiyle selamlamış olmaktan bilistifade birkaç söz söylemek isterim. Biz, açık milliyetperveriz. Bunu gerek dahilde, gerek hariçte pervasızca söylemek için

artık vehim ve vesvese gösterecek hiçbir nokta yoktur. Milliyet yegâne iltisak vasıtamızdır. Vazifemiz, bu vatan içinde bulunanları, behemahâl Türk yapmaktır. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız vasıflar, her şeyden evvel Türk ve Türkçü olmasıdır (Kılıç, 2005: 41).

Bu konuşma, İsmet İnönü'nün, kendini de bir Ocaklı gibi tanımlaması bakımından ve Şeyh Said İsyanının yaşandığı bu dönemde hükümetin görüşlerini ortaya koyması bakımından da özel bir önem taşımaktadır.

Türk Ocakları'nın kamuya yararlı dernek statüsüne alınması ve hükümet tarafından maddi anlamda desteklenmesi, tek parti yönetimi ve meclis hükümeti sisteminde oluşturulan dönüşüm programının halka aktarılması araçlarından birinin Türk Ocakları olarak belirlendiğinin göstergesidir.

1926 yılı kurultayının önemli çıktısı ise, TBMM ve hükümetin, Türkçe'nin kullanımını zorunlu hale getirmesiyle paralel olarak, Türkçe'nin kullanımın yaygınlaştırılması temeline faaliyetlerde bulunmak şeklindedir. Bu anlamda, Türk olmayanlar da Türk kabul edildiğine göre, neden Türkçe konuşmasınlar şeklinde bir kanı, bu sürece hakim olmuştur (Üstel, 2010: 360).

Türk Ocakları için, 1927 yılı önemli bir yıldır. Bu yılda, Türk Ocakları, Ocak Tüzüğünde önemli değişiklikler yapılmasıyla birlikte farklı bir statü kazanmıştır. İlk olarak, yapılan bu değişikliklerle, Ocağın “faaliyet alanı Türkiye ile sınırlandırılmış”; “Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber” olduğu resmileşmiştir. Aynı yıl CHP Büyük Kongresi'nde (1927) Fırka Nizamnamesinde yapılan bir değişiklikle de Türk Ocakları “CHP'nin murakabesi altında bir kuruluş” sayılmıştır (Üstel, 2010: 227). Süreç, Türk Ocaklarının kapatılmasına doğru yaklaşırken, Ocakların, CHP'ye tabi olmasıyla tamamen partinin denetimine girmesi süreci olması bakımından önemlidir.

21 Mart 1927'de Türk Ocağı'nın Merkez Heyeti Binası'nın temel atma törenine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal adına İsmet Paşa katılmıştır. İsmet Paşa'nın törende söylediği şu cümle Türk Ocakları ve hükümet arasındaki bağ açısından önemlidir: “Hepimiz Ocakların hizmetinde elimizden gelen maddî ve manevî her türlü yardımı ifa etmek arzusundayız”. Diğer yandan, tören sırasında, Hamdullah Suphi Tanrıöver de yaptığı konuşma ile Türk ulusunun uluslaşma sürecini anlatageldiğimiz şu aşamanın özeti niteliğinde olması bakımından önemlidir:

“Efendiler, Türk Ocağı'nın muayyen birkaç emeli vardı: Dinî bir zümre hâlinde yaşayan cemaati bir millet hâline is'ad etmek... Bugün Türk halkı, bir millettir. Ve bütün milletler arasında şerefli mevki tutmuş bir millettir. Türk Ocağı, Türk milletini durmuş, ölmüş ve kendi içinden çürümüş bir medeniyetten çekerek, bütün dünyaya hakim, canlı ve yeni bir medeniyete götürmek istedi. O medeniyet zihinlerinizde hazır duran garp medeniyetidir. Türk milletinin mürşitleri, reisleri, selahiyettar lisanlarıyla bu istikameti memlekete gösterdiler, bugün Türk milleti garba teveccüh etmiştir...” (Kılıç, 2006: 44).

1928 yılındaki Türk Ocakları Beşinci Kurultayı ise, bir süredir odaklanılan “Türkçe konuşulması-Türkçe'nin yaygınlaşması” amaçlarının gerçekleştirildiği bir döneme denk gelmiştir. 28 Nisan'da başlayan Kurultay, Haziran 1928'de, “Dil Encümeni”nin kurulması, 1 Kasım 1928'de TBMM 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”un kabul edilmesi sürecinin başlangıcıdır. Diğer yandan, 1928 yılında başlatılan “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası da bu dönemde gerçekleştirilmesi bakımından, sürecin Türkçe üzerinde durulduğunun göstergesidir.

Türk Ocaklarının 1930'da toplanan Altıncı Kurultayı'ndaki en önemli gelişme ise, Ocak bünyesinde “Türk Tarih Heyeti” kurulmasına karar verilmesidir. Bu cemiyetin içinden de Türk Dil Kurumu'nun çıkması sürecin, Ocaklarda aynı zamanda, ulus yaratma sürecinin teorik kısmının da hazırlanması bakımından önemlidir.

Bu süreçte, birçok yere yurt gezisine giden Atatürk, Türk Ocakları'na uğrayarak, buralarda Türk Ocaklarının CHP'nin Hars şubesi olduğunu ve bu gerçeğin de Ocak yasasının üçüncü maddesinde izah olunduğunu ifade etmiştir. Bu anlamda, Atatürk'ün Ocakların, CHP'nin programını aktarıcı niteliğini ifade etmesi bakımından şu sözleri önemlidir:

"Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk Fırkasının hars şubesidir. Fırka millete mürebbilik yapacak, ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahâlarında vatandaşları yetiştirmek için pişdarlık edecektir. Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Fırkasının programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkurelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar..."(Üstel, 2010: 365).

Bu ifade aynı zamanda, Atatürk'ün Türk Ocakları'nın faaliyetlerini tamamlamış şeklinde görmesi bakımından önemlidir. Çünkü ilerleyen süreç, dönüşüm faaliyetlerinin daha çok halka doğru yani, buraya kadar geliştirilen daha çok teorik sürecin, daha çok pratik sürece dönüşümü şeklindeki faaliyetleri içerecektir. Bu süreç, yani Ocakların kapatılma süreci, birçok yönden tartışmalı bir süreçtir. Bu dönem, gerek Ocakların kapatılması yönündeki fikirler çerçevesinde gerekse CHP'ye tabi olmasından dolayı

duyulan rahatsızlıklar içerisinde Ocak içerisinde bir belirsizlik dönemidir. Dolayısıyla, Ocakların faaliyetleri durma noktasına kadar gelmiştir.

Türk Ocakları tüm Türk kökenli halkların tarihini ve kültürünü incelemek amacıyla kurulmuştu. Özellikle “milli eğitimi ilerletmek, İslam hakları arasında en üstün olan Türklerin bilimsel, toplumsal ve ekonomik standartlarını yükseltmek ve Türk ırkını ve dilini geliştirmek” amacını taşıyordu. Kulüpler kurmak, gece dersleri, halka yönelik konuşmalar, konferanslar, toplantılar düzenlemek, dil kursları açmak, edebiyat sanat sohbetleri düzenlemek, kitaplar, dergiler yayınlamak Ocakların başlıca faaliyetleriydi (Ersanlı, 2013: 98). Türk Ocaklarının faaliyetlere baktığımızda, CHP ile Türk Ocaklarını bağlantılı olarak düşünerek, siyasal anlamda belirlenen dönüşüm programlarının, sosyal alana yansıtılmasını görmekteyiz. Diğer yandan, bu faaliyetleri, çok yönlü ve çok kapsamlı olan bir dönüşümün, tek elden yürütülmesi ve dolayısıyla toplumun her yönüne hitap etmesi bakımından, toplumu topyekün dönüştürme temelinde, acele ve siyasal anlamdaki dönüşümün etkili olması bakımından gerekli olan faaliyetler olarak değerlendirebiliriz. Kısaca, CHP ve Türk Ocakları, Kemalist ulusçuluğun siyasal yönünün belirlendiği araçlardandır. Her ne kadar Türk Ocakları'nın faaliyetleri, toplumsal dönüşümün pratik alanı olsa da, kapsamlı bir program etrafında gelişmediği için, toplumun eğitimi anlamında sadece yol gösterici olup, toplumun içinde bulunduğu süreci etkili bir şekilde sindirmesini sağlayamamıştır (Kılıç, 2006: 40-48).

2.2.7.3. Halkevleri

Kemalist ulusçuluk temelinde toplumu dönüştürme konusunda, bir diğer araç, CHP'nin 1931 kurultayının çıktıkları olarak, 1932 yılında kurulan “Halkevleri”dir. Halkevlerinin kurulmasının düşünsel arka planı, devlet örgütlenmelerinin ve örgüt aracılığıyla ideoloji yaymanın, halkı eğitmenin dolayısıyla dönüştürmenin mümkünlüğünü sağlayacak araçların tarihsel olarak devlet deneyimlerinde kullanılıyor olmasıdır. Diğer yandan yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1912 yılında kurulan Türk Ocakları, Osmanlı Dönemi'nde doğan bir kuruluş olmakta ve Halkevlerinin kurulması fikrine zemin teşkil etmektedir. Türk Ocakları, Osmanlı Döneminin sonlarına doğru ortaya çıkan Türkçülük akımı ve onun öncüsü olarak Ziya Gökalp'in etkisinde bir örgütlenmedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu örgüt, 1918 yılında kapatılmış, Cumhuriyet Döneminde yeniden açılmıştır. Fakat örgüt belirttiğimiz üzere yeni ideoloji

konusunda gereken çabayı göstermediği genel kanısı ile CHP'nin kültür şubesi haline getirilmiş ve CHP'ye tasfiyesi yapılmıştır (Kongar, 2010: 283). Dolayısıyla, bu süreçte, Kemalist ideolojinin dönüştürme projesinin Halkevleri gibi bir araca ihtiyacı olmuştur. Böylece, halka yakın olma ve halkı topyekün eğitime amaçlanmıştır. Toplumun içinde bulunduğu siyasal ve kültürel ortamın, günün koşullarının da böyle bir örgütlenmeye ihtiyaç duyduğu aşikardır.

Halkevlerinin kuruluşunun siyasal sebeplerine değinmek gerekirse, ilk olarak, Cumhuriyetin ilânından Halkevlerinin kurulduğu tarihe kadar geçen yaklaşık 10 yıllık sürede yeni Türkiye'nin kuruluş aşamasının bir takım sıkıntılar yaşadığını görmekteyiz. Doğu vilâyetlerinde başlayan Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat-31 Mayıs 1925), Menemen Olayı (23 Aralık 1930) gibi olaylar, yeni rejimi tehdit eden ve devleti dini esaslara dayandırmayı amaçlayan başlıca siyasi hareketlerdendir. Yine yukarıda da bahsettiğimiz, dönemsel koşullar olan, demokratik atılımların yaşanması, Atatürk'ün teşvikiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos- 17 Kasım 1930) deneyimi, kısa sürede memleket genelinde teşkilatlanma çalışmalarını tamamlayıp iktidara aday bir siyasî parti haline gelmesi, Fırkanın beklenmedik bir ilgiyle karşılanması ve yeni rejime muhalif unsurların bu fırkanın çatısı altında toplanması Atatürk ve diğer Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticileri tarafından endişeyle izlenmiştir.

Bunlara ilâveten Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir kültür kolu olmakla beraber zaman zaman siyasî çalışmalar da yürüten Türk Ocaklarının, CHP ile olan bağının kopması ve yukarıda bahsettiğimiz Türk Ocakları'nın kapatılması süreci, yeni bir örgütlenme arayışı doğurmuştur.

Ancak, kültürel sebeplerin Halkevlerinin kurulma sürecinde daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyetin ilânından sonra kültürel alanda bir dizi devrim yapılmasının yanında, yukarıda bahsettiğimiz siyasî gelişmeler, yapılan devimlerin toplum tarafından tam olarak benimsenmediğinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan devrimlerin topluma mal edilmesi, derinleştirilmesi ve toplumun eğitilmesi için bir örgüte ihtiyaç duyulmuştur. 1929'da halka yeni harflerle okuma-yazma öğretmek amacıyla yaygın eğitim kurumu olarak Millet Mektepleri açılmış, fakat bu kurumlardan istenilen verim alınamamış olduğundan Millet Mekteplerinden daha geniş ve daha sistemli bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur.

Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti ilk çağlardan beri birçok medeniyetin geliştiği bir coğrafya üzerinde kurulduğundan Anadolu'da eski medeniyetlerden kalma çok sayıda tarihi değere sahip eser olduğundan, bunların korunması, meydana çıkarılması ve gelecek nesillere aktarılması için sistemli çalışan bir teşkilâtın gerekliliği hissedilmekteydi. Böylece, yaratılmak istenen ulusun geçmişi ile olan bağı tazelenecekti. Diğer yandan, sanatı geliştirmek, sanatkarı himaye altına almak, sağlıklı ve gürbüz nesiller yetiştirmek, köy-şehir arasındaki kültürel ve ekonomik farklılıkları gidermek, halkı hurafelerden kurtarıp onları modern bir zihniyetle yetiştirmek, yeni rejim için tehdit unsuru olabilecek bazı düşüncelerin gelişme olanağı bulduğu çeşitli sivil toplum örgütlerini kontrol altında tutmak gibi hususları da Halkevlerinin kuruluş sebepleri arasında saymak mümkündür.

Halkevlerinin kuruluşunda belirleyici olan etkenlerden biri de CHP'nin kimlik arayışıyla yakından ilgilidir. Partinin üçüncü büyük kurultayında bu siyasal yapının ana nitelikleri, dayandığı temel altı ilke tüzüğe alınırken, bunlar arasında halkçılığın rolü üzerinde önemli olmaktaydı (Arıkan, 1999: 267). Böylece, halkçılık ile desteklenen ulusçuluğun toplumsal dönüştürmenin düşünsel yapısı olması, halkçılığın ulusallaşma sürecindeki önemi doğrultusunda, halkçılığın vücut bulması bakımından Halkevleri örgütlenmesi, halkın siyasal ve ideolojik olarak eğitilmesi bakımından önemlidir (Çeçen, 2000: 92).

Dönemin iç koşullarının yanında, dış koşulların da, örneğin 1930 yılı Dünya Ekonomik bunalımının Türkiye açısından getirileri olmuştur. Böylece, hükümetin, 1923-29 yılları arası demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayan, vergi vb. gibi uygulamalarla ekonomik yükü yoksul kesimin sırtına yükleyen politikalar sonucu, bürokrat kesimle halk arasında var olan ayrılığın daha da artması sonucu, demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesiyle siyasal rejimi bir ölçüde yumuşatmak ya da devletin ekonomik ve toplumsal yaşamın her noktasına ulaşan müdahaleleri ile daha merkezi bir yapı benimsemek arasında bir tercih yapılması gerekiyordu (Çeçen, 2000: 92). Dönemin iktidarı, devletçilik ilkesinin gelişimi ile de paralel düşündüğümüzde daha korumacı ve müdahaleci bir durum olarak merkezileşme eğiliminde olduğundan, iktidara bağlı geniş bir örgütlenme ile bu amaçlarını gerçekleştirmek niyetindeydi.

Yukarıda bahsettiğimiz sebeplerin içerisinde kültürel sebepler ön planda tutularak, Halkevleri dergileri içinde önemli bir yere sahip olan ÜN dergisinde çıkan bir

yazıda, "Türk Ocaklarının hatırasına daima saygıyla bağlı kalacağız" denilerek, Ocakların tarihsel işlevinin altı çiziliyor ve Halkevlerine geçişin sebepleri de şöyle açıklanıyordu:

“Türk Ocakları tarihi vazifesini yapmış milli bir müessesedir. Onun çatıları altında çalışmış insanların yurt severlikleri, fazilet ve hizmet duyguları söz götürmez, ancak sınır dışı hatıralar ve meyillerle bunlara dayanarak beslenmek istenen darlığa mütemayil milliyetçilik havası, Yeni Türkiye'nin şartlarına uymuyordu. Misak-ı Milli sınırları içinde toplanan ve kendini bulan Türk milliyetçiliği ülkü; artık yurdun bayındırlığı ve yurttaşın milletçe ileriliği ve refahı idi.

Sadece bir kültür organı olarak doğan Türk Ocakları, Balkan hezimetini sonunda Birinci Dünya Harbi içinde ve Milli Mücadele yıllarında tamamen siyasi bir hüviyet almıştı. Ancak memleket yabancı istiladan kurtulup politika yalnız bir parti işi olunca Ocakların bu hüviyetinin muhafazası güçleşmişti. Böylece kültür işini dünü ile bugünü ve yarını ile tamamen politika dışında tutacak bir teşekküle ihtiyaç vardı. İşte Halkevleri bu ihtiyaçtan doğmuştur.” (Arıkan, 1999: 267)

Böylece, toplumu topyekün dönüştürmenin birincil önemli ayağı kültürün dönüştürülmesi olması bakımından kültür-egitim ilişkisi temelinde belirlenen halk eğitimi, siyasi hedeflerin dışında tutulmak istenmiştir. Siyasal iktidar tarafından planlanmış bir eğitim aracının siyasi alandan uzak tutulması bir anlamda anlamsız olsa da, bu süreçte yapılmak istenen farklı siyasi eğilimlerden uzak tek bir program ve tek bir amaç doğrultusunda örgütlenmiş bir örgüt ve salt kültürel faaliyetler olarak kurgulanarak, siyasetin tartışmalı alanından uzak tutulmak istenmiştir.

Genel Sekreter Recep Peker, Halkevlerinin kuruluşundaki amacını şöyle belirtmiştir:

“..Bu asırda milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır...”

Diğer yandan, Partinin, Halkevlerinin kuruluşu ile yöneldiği amaç da şu sözlerle dile getirilmiştir:

“Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevleri ile takip ettiği gaye, milleti şuurlu, birbirini anlayan birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmaktır.”(Arıkan, 1999: 268).

Belirtilen bu amaçlar doğrultusunda, Halkevlerinin asıl görevi ulusal bilinci pekiştirmek ve toplumun modernleşmesine hizmet etmek için halk eğitimidir. Burada

önemli olan ise, halk eğitiminin amacının ne olduğu sorusudur. Bu sorunun cevabı Halkevlerini de meşrulaştıracaktır.

Halk eğitimi, zaman içerisinde, insancıl eğitimden, iktidar için eğitime, eksik giderici olmaktan, hayat boyu sürekli eğitime, seçkinlerin eğitiminden, kütle eğitimine, kişi eğitiminden grup ve toplum eğitimine doğru evrilmiştir. Bu doğrultuda, halk eğitiminin ana görevleri, kütle ile seçkinler arasındaki kopukluğun giderilmesi, demokrasi eğitimi, toplumsal değişmeye uyum sağlama, boş zamanların değerlendirilmesi, kişisel gelişime katkı olarak belirlenebilir (Geray, 1970: 2-12). Bu amaçlar doğrultusunda da, Halkevleri kuruluşuna baktığımızda dokuz etkinlik koluna ayrılmış olduğunu görmekteyiz (Kongar, 2010: 283). Bunlar, dil, tarih ve edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, içtimai yardım, halk dersaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müze (Çeçen, 2000: 105-109). Görüldüğü gibi, etkinlik kolları, toplumun her alanını kapsayan, toplumsal ve kültürel bir dönüşüm yaratmayı hedeflemektedir. Bu anlamda, işlevi itibariyle Halkevleri, ideoloji taşıyıcı bir örgüttür. Aynı zamanda, belirlenen bu başlıklar, 1930-1931 yılları arasında Türk Ocaklarının faaliyetlerinden de esinlenerek belirlenmiştir.

Halkevleri yukarıda belirttiğimiz gibi, siyasal bir kurum olarak düşünülmemiştir. CHP'nin siyasal çalışmalarının tümüyle dışında ve yalnızca yönetim açısından parti genel merkezine bitişik bir kuruluş olarak öngörülmüştür. Halkevlerinin herkese açık olduğu, partiye kayıtlı olup olmamak koşulunun aranmadığı Halkevleri Talimatnamesinde (1932) dile getirilmiştir (Arıkan, 1999: 269).

Halkevlerinin, kuruluş aşamasından sonra, faaliyet alanlarına ve teşkilat yapısına bakmak, ulusun dönüştürülmesi projesinin kapsamını bize gösterecektir.

Dokuz şubenin amaçları ve faaliyet alanı, Halkevleri Talimatnamesinde teker teker belirtilmiştir. İlk olarak Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesine baktığımızda, amaçları ve görevleri şu şekildedir:

“Ana Türk dilinin bugünkü yazı ve edebiyatta kullanılmayan, fakat halk arasında yaşayan kelimeleri, istilahları ile kadim milli masalları, atasözlerini araştırıp toplar, milli tarihin mahalli safhalarına, bilhassa -eğer varsa- muhitteki göçebe Türk aşiretleri arasında olmak üzere alelumum kadim milli an'ane ve âdetleri tetkik eder.” (Arıkan, 1999: 273).

Aynı zamanda, Halkevleri Dil ve Edebiyat şubeleri, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin, taşradaki kolu olacak şekilde örgütlenmiştir. Bu şubelere bağlı olarak kurulan dil komiteleri çalışmalarını Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amacına uygun olarak sürdürmüştür. Bu komiteler faaliyetlerini araştırma, derleme, yazı dilinde kullanılan yabancı kökten sözlerin ifade ettiği kavramları anlatabilecek Türkçe kökten türeyen sözler bulup teklif mahiyetinde olarak yayınlama, dile ait yazılar yazma ve Türkçe sevgisini yayma alanlarında yoğunlaştırmıştır. Türkçe olmadığı düşünülen köy ve sokak adlarına dair incelemeler yapılmış ve bunlardan bazıları Türkçe'ye çevrilmiştir. 1934'te çıkan Soyadı Kanunu'nun önemini kavrayan Halkevleri dil komiteleri, bu işte halka rehber olmuş, soyadı koyma törenleri düzenlemiş, birçok yurttışa soyadı bulmuştur. Bu komitelerin yaptığı en önemli görevlerden biri de Türk dilinin bilinmediği bazı yörelerde Türkçe öğretme ve okuma-yazma kursları açması, daha sonra Türkçe konuşma yarışmaları düzenlemesidir. Mardin, Diyarbakır, Siirt, Adana, Mersin ve Gaziantep halkevlerinin bu sahada çok önemli çalışmalarıdır. Türk Dil Kurumunun direktifleri doğrultusunda yörenin ve ülkenin ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılan halkevi dil ve edebiyat çalışmaları, başta halkevi dergileri olmak üzere, halkevi faaliyetlerini içeren çeşitli broşür ve kitaplar vasıtasıyla yayımlanmıştır. Yapılan bütün bu çalışmalar, konumuzun önceki bölümlerinde bahsettiğimiz üzere, kabul edilen yeni alfabenin topluma öğretilmesi ve bir dil birliği yaratılmasının öncülüğü için yapılan faaliyetlerdendir.¹³ Bu doğrultuda, Afyonkarahisar'ın Taşpınar, Çorum'un Çorumlu, Isparta'nın, Denizli'nin İnanç, Balıkesir'in Kaynak, Adana'nın Görüşler, Bursa'nın Uludağ, Konya'nın Konya, Manisa'nın Gediz, İzmir'in Fikirler ve daha başka halkevleri dergileri içerdikleri zengin malzeme ve araştırmalarla o yıllara damgasını vurmuş süreli yayınları olmuşlardır (Arıkan, 1999: 274).

Bir diğer şube, Güzel Sanatlar Şubesidir. Bu şubenin genel amacı, topluma yeni bir sanat algısının kazandırılmasıdır. Bu, topluma fikir ve tez telkininde bulunularak gerçekleştirilecektir. Müzik, resim, heykeltıraşlık, mimarlık ve süsleme sanatları gibi alanlarda sanatçı ve amatörleri bir arada toplamak, genç yetenekleri korumak, halk için genel müzik akşamları düzenlemek, halkın musiki zevkini arttırmak ve yükseltmek, mümkün olan yerlerde güzel sanatlar kursu açmak, halkın ulusal marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek, ulusal bayramlarda bu marş ve türkülerin ulusça bir ağızdan söylenmesini temin etmek, köylerde ve aşiretlerde söylenen ulusal türkülerin nota ve

¹³

<http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Halkevleri.htm> (06.05.2013)

sözleriyle ulusal oyunların ahenk ve tarzını tespit etmek Halkevi Güzel Sanatlar Şubesinin görevleri arasındadır (Arıkan, 1999: 277). Sergilerle hem Türk devrimin ruhunu yansıtabilecek etkinliklerde bulunmuş hem de halkın sanat zevki yükseltilmiştir. Dil ve Edebiyat Şubesinde olduğu gibi bu şubenin de en önemli görevi genç yetenekleri korumak ve yetiştirmektir. Profesyonel sanatçılar eşliğinde kurslar açılmış ve kursiyerlerin eserleri ile çevredeki amatör sanatçıların çalışmaları halkevlerinde açılan sergiler ve yarışmalar vasıtasıyla halka duyurulmuş, halkın sanatla ve sanatçıyla ilgilenmesi sağlanmıştır. Toplumun sanat algısının yükseltilmesi, ortak bir sanat algısı yaratmak, ortak marşlar ile geçmişle geleceği birleştiren yeni bir sanat algısı yaratmak, toplumu kültürel anlamda dönüştürmüş ve yeni bir kimliğin içeriğinin belirleyicisi olmuştur.¹⁴

Halkevlerinde bir diğer önemli şube, köycülük şubesidir. Hem toplumsal hem de ekonomik dönüşümün hedefi olan köylüler, önemli bir toplumsal kitle olmuşlardır. Halkçılık ilkesinin temellendiği köycülük, halkevlerinde önemini korumuştur. Köycülük Şubesi, köylülerin gelişme ve ilerlemesine, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve bağlılık duygularının kuvvetlenmesine çalışmak, çevre köylere geziler düzenlemek, köylüyü okutmaya çalışmak, hasta köylülerin şehir sağlık merkezlerinde muayene ve tedavilerini sağlamak, harp malulü köylülerle şehit köylülerin aile ve yetimlerini koruma ve bunların kasabadaki resmî işlerini kolaylaştırmak gibi faaliyetler yürütmüştür.

Halkevlerinin faaliyetlerini sürdürdüğü dönemde Türkiye nüfusunun dörtte üçünden fazlası köylerde oturuyordu. Bu yüzden halkevleri faaliyetleri içinde köycülük göz ardı edilmemesi gereken bir faaliyet sahası olmuştur. Halkevlerinin bu konudaki temel prensibi “memleketi aslî ve asil unsurundan: köyden tanımaya başlamaktır.” Çalışmalarını bu ilkeden hareketle sürdüren halkevleri köyün her alanda gelişiminin sağlanmasına önem vermiştir.¹⁵ Bu anlamda, Ege halkevleri bilhassa halk ve köylüye ait yeni ve orijinal bir kütüphane kurmuştur. Yayımlanan eserlerden on dokuzu halk ve köylüyü bilinçlendirmeye yönelik öğüt kitaplarıdır. Aydın ve İzmir halkevleri bu alanda diğer halkevlerine göre biraz daha mesafe almışlardır. İncircilere, tütüncülere, pamukçulara, hayvan yetiştiricilerine yönelik olarak yazılan bu kitaplar basit, köylünün anlayacağı bir dille yazılmış, resimli kitaplardır (Özsarı, 1999: 415).

¹⁴ <http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Halkevleri.htm> (06.05.2013)

¹⁵ <http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Halkevleri.htm> (06.05.2013)

Bazı Halkevleri civarda bulunan köyleri, “örnek köy” seçerek, bu köylerin her türlü sorunuyla ilgilenmiştir. Örneğin İzmir Halkevi Karşıyaka’ya bağlı Örnek Köy ’ünü model almış, bu köy için modern bir köy planı çizmiş ve köyün kuruluşunun ve gelişiminin bu plan dahilinde yapılmasını sağlamıştır.¹⁶

Bütün bu şubeler yukarıda belirtildiği üzere toplumun her alanını kapsayan çalışmalar yapmışlardır. Toplumun dönüşümü, ulus olarak inşa edilmesi, ortak unsurlara inanma, ortak duygu, heyecan besleme durumu böyle bir araç ile sağlanmaya çalışılmıştır. Söylenbilir ki, bu proje, düşünsel temelleri belirlendikten sonra, toplumunda bu projeye katılımının sağlandığı mekanizmalarla, dönüştürülen ve yeni bir etnik ve kültürel kimlik kazandırılan bir toplumu aynı zamanda kendisini de dönüştürmesi sağlanmıştır. Yukarıda belirttiğimiz Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen olayları gibi olaylar, tek parti hükümetinin Kemalist ideolojisinin topluma yeterince aktarılmadığının göstergesidir. Bu temelde, Halkevleri her ne kadar siyasi alandan uzak değerlendirilmeye çalışılsa da Kemalizm temelinde, parti ile halk bütünleşmesini sağlamak için teşkilatlandırılmıştır. Bu nedenle, Kemalizm’in yalnızca siyasi alanda değil, kültürel alan ve günlük yaşam üzerinde belirleyici olma gayretinin en somut ürünü Halkevleridir. Bu yaklaşımla, yukarıda bahsettiğimiz halk eğitiminin amaçları doğrultusunda, Cumhuriyet’in asker, bürokrat ve aydınlarının alışık oldukları yaşam kalıpları Anadolu’ya taşınmaya çalışılmıştır. CHP- Halkevleri yakınlığı temelinde, Halkevleri binalarının hükümet konakları ile birlikte Cumhuriyet Meydanlarında yer alışı, tek partili süreçte, devlet-parti bütünlüğünün göstergesidir. Bu görünüm ile birlikte Halkevlerinin en önemli işlevi devrimlerin telkin ve terbiye ile halka benimsetilmesidir. Halk temelinde ulus olmak şeklindeki anlayışla birlikte, halkçılık kavramının sınıfsız, kaynaşmış kütle ede edilmesi amaçlanmıştır. Bu anlamda Halkevine yüklenen en önemli görevlerden biri de, halk-ulusunu yaratarak, birlik ve beraberlik sağlanmasıdır (Yeşilkaya, 2003: 114-116). Bu temelde, Halkevlerinin şubelerinin faaliyetleri de bu amaca hizmet edecek şekildedir.

Beş bin civarında şube ile ilk dönem Halkevleri uygulaması, Cumhuriyet döneminde, ideolojiyi yayma aracı olmak yanında, ekonomik, sosyal, kültürel anlamda da toplumun dönüştürülmesi projesinin önemli bir aracıdır. Ulus inşasındaki bu araçların yanında okul da önemli bir araçtır. Dolayısıyla ‘okul’ aracını ayrı bir başlık

¹⁶

<http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Halkevleri.htm> (06.05.2013)

altında ayrıntılandırdım. Dönemsel olarak, eğitim programlarını bu başlık altında belirtip değerlendireceğim.

2.2.7.4. Erken cumhuriyet dönemi'nde okulda yurttaş eğitimi

Eğitim, ulus kimliğinin oluşumunda ve oluşturulmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu temelde, Türkiye’de yaşanan bu sürecin temeli halk eğitimi-halkçılık ve ulusçuluk bağlantısında, eğitim araçlarının içerisinde Kemalizm’in eklenmesiyle gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir gerçektir. İdeolojinin toplumsal pratik alanı şekillendirmesi ve toplumun dönüştürülmesi projesinde 'okul' önemli bir araçtır. Dolayısıyla okul, devletin ideolojik bir aygıtı olarak teorik alanın, pratik alanı şekillendirmesine yardımcı olacaktır.

Eğitim, ideoloji ve buna bağlı olarak ders kitapları ilişkisi düşünüldüğünde, ders programları ve ders kitapları, söz konusu toplumsal düzenin meşrulaştırılması ve sürekliliğini sağlamak bakımından önemlidir. Çünkü toplumlar kendi ideolojik söylemlerini bu kitaplar aracılığı ile topluma aktarmaktadırlar. Parlak’ın Bumin’den aktardığına göre, eğitimin, ders programları ve ders kitapları aracılığı ile edindiği bu rol ve işlev özellikle modern ulus-devletlerin ve ulusçuluğun ortaya çıkması ile birlikte, ulusal devletin ideolojik söylemini kurgulama ve aktarma işlevidir. Bu anlamda, ulusal birlik ve beraberlik temelinde örgütlenen eğitim sistemi, geleneksel sisteme ilave edilerek okullarda karşılık bulur olmaktadır. Yine Parlak’ın Gutek’ten aktardığına göre okullar bu temelde, salt bilimsel bilginin yanı sıra, var olan ulusal ideolojinin ders kitapları ve okulun diğer yaşamsal pratikleri aracılığı ile gelecek nesillere aktarılması bakımından, öncelikle genç nesillere bu ideolojiyi aktarmaktadır. Böylece içinde bulunduğu, üyesi olduğu devlete yurttaşlık bağı ile bağlanan birey, kültürel ve siyasal anlamda eğitilerek, hem sosyal hem de toplumsal ve siyasal düzenin yeniden kurgulanması amacına hizmet eder niteliklere sahiptir (Parlak, 2005: 92).

“İdeoloji, eğitim politikalarını, hedeflerini ve amaç ve sonuçlarını belirler, okul çevresindeki davranış ve değerleri belirleyip, kuvvetlendirir ve okulun resmi müfredatını oluşturan bilgi ve yetenekler üzerinde etkili olur.” (Parlak, 2005: 92). Parlak’ın Gutek’ten aktardığı bu ifadeler, aşağıda belirteceğimiz müfredat programları ile birlikte düşünüldüğünde daha da anlam kazanacaktır. Çünkü modern ulus devletler,

ders kitapları ve ders programları sayesinde daima resmi tarih, toplum ve ekonomi siyasaları ile ilgili görüşlerini yansıtmaktadırlar (Parlak, 2005: 93).

Atatürk'ün Türklerin ulusal karakterine atıfla yaptığı söylemlerine paralel olarak, tarih ders kitaplarında Türk ulusunun üstünlüğü, böylesine büyük bir geçmişe sahip olmaktan dolayı tarih boyunca düşmanlarının çok olduğu, bu nedenle uyanık olması gerektiği gibi imalar, biz ve öteki yaratmak bakımından önemli olmuştur. Bu temelde, Parlak'ın Gutek'ten aktardığına göre, okullarda, okul çevresi (kural, düzenleme, öğrenci-öğretmen ilişkileri...), müfredat programları, öğretmenlerin tutumları, programlardaki özellikle tarih, dil bilgisi, yurttaşlık bilgisi gibi dersler, gençlerde biz duygusu ve grup kimliği oluştururken, aslında bütün olarak okul sistemleri, gençte sadakat duygusu, ulusal kimlik bilinci, toplumun genel değerlerine bağlılık ve toplumsal anlaşmayı hedeflemektedir (Parlak, 2005: 97).

Türk ulus kimliğinin oluşumu, Türkiye Cumhuriyeti devleti içerisinde, kendine özgü koşullara göre belirlenmiştir. Bu kendine özgü koşullar, pratik alanın yapısının dönemsel koşullarına bağlı olarak oluşmuştur. Topluma yeni bir devlete özgü olmak, yeni bir ulusal kimlik kazandırmak adına yapılan araştırmalar 'okul' aracılığıyla eğitim programları çerçevesinde, "merkezi" olarak yurttaşa aktarılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, ders kitapları oldukça özel bir tarihsel söylem biçimidir. Bu "özel"liğin temelinde ders kitaplarının, egemen tarih yazımının eğilimlerini yansıtmaya çalışmaktadır. Başka bir ifade ile devlet, iktidardaki parti ya da ideolojik veya dinsel herhangi bir baskı biçimi tarafından belli bir geçmiş yorumu dayatılabilmektedir. Bu durumda, bu alanın denetim dışı bırakılacağından söz edilemez. Devlet, eğitimin içeriğinin ortaklaşa kabul edilen ahlaka, çoğunluğun benimsediği dogmalarla çelişmemesine özen göstermektedir. (Copeaux, 2006: 13) Bu temelde, Türkiye'de uzun yıllar ders kitaplarının, sadece devlet tarafından bastırılması ve kitapların okutulabilme izninin "Talim ve Terbiye Kurulu" (1924) tarafından verilmesi önemlidir. (Parlak, 2005: 97). Bu kurumun amacı, dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati tarafından, "Milli Eğitim üzerinde bir manevi bir denetim oluşturmak, çünkü sadece okulları değil, halk eğitiminin temellerini de hazırlamak gerekli" olarak ifade edilmiştir. Diğer yandan, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Teşkilatı Rehberi'ne (1963) göre, Talim ve Terbiye Kurulu, okul kitaplarının programlara ve devlet ideolojisine uygun olup olmadıklarına karar veren bir bürokratik kurumdur. (Copeaux, 2006: 112).

Yeni bir alfabenin kabulü, Türkçenin arılaştırılması çalışmaları, buna bağlı olarak Güneş Dil Teorisi, Türkçe'nin bir dil olarak inşa edilecek topluma aktarılmasını gerektirmiştir. Diğer yandan Tarih alanındaki çalışmalar, Türk Tarih Tezi, bir yandan Türkiye Cumhuriyetinin kendine özgü tarihini yaratmaya “yakın tarih” bir yandan da “uzak geçmişini” belirlemeye çalışması, topluma öğretilmesi gereken alanlardır. Diğer yandan, Erken Cumhuriyet Döneminde toplumun her alanının kurgulanması ve kurgunun topluma aktarılması, eğitim yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu temelde, inşa edilmek istenen seküler toplum, laik devlet projesinde vicdanların eğitimini ve denetimini tek elden yönlendirmek ve biçimlendirmek amacını güden bir eğitim sistemine ihtiyaç duymuştur. Eğitim sisteminin çok kapsamlı olması açısından, konumuza temel olacak iki dersin içeriklerini -yurttaşlık bilgisi ve tarih-ayrıntılıandırmak, eğitimin amacının temelini belirlemek açısından önemli olacaktır.

Eğitim alanındaki ilk belirgin gelişme, 1924 yılında Millet Meclisi tarafından kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” dur. Kanunun gerekçesinde bulunan, “milletin duygu ve düşünce birliği” ifadesi için, okul dolayısıyla, Türkçe, Türkiye Tarihi, Türkiye Coğrafyası ve Malumat-ı Vataniye dersleri önemlidir. Diğer yandan, kanun kapsamı, meslek okulları dışında kalan bütün eğitim kurumları, bu arada uluslararası anlaşmalara göre faaliyette bulunan azınlık okulları ile yabancı okullar Maarif Vekâleti’ne bağlanmıştır. Bu gelişmenin akabinde azınlık ve yabancı okullarında da müfredat değişikliğine gidilip, din dersleri kaldırılmış yerine, Türkçe, Türkiye Tarihi, Türkiye Coğrafyası ve Malumat-ı Vataniye (Yurttaşlık Bilgisi) dersleri gibi dersler ilave edilmiştir. 1928 yılından sonra da meslek okulları da Maarif Vekâleti’ne bağlanmıştır. Böylece, eğitimde birlik süreci tamamlanmıştır (Üstel, 2004: 128). Eğitim alanındaki bu gelişmelere paralel olarak okullaşma oranı artmış, özellikle ilkokullar eğitim sürecinde, ulus kimliğini inşa sürecinde ayrı bir yerde tutulmuştur. Bu gelişmelerin akabinde, 1924 yılında tüm eğitim programları, Osmanlı etkisi de arındırılmış bir şekilde yeniden hazırlanmıştır. Orta öğretim ve lise müfredatlarındaki dersler hafifletilmiştir. Dersler pratik hayata daha uygun hale getirilmiştir (Üstel, 2004: 128)

Kurumsal olarak yapılanmanın tamamlanmasının ardından, kronolojik olarak derslerin, ilk olarak da Malumat-ı Vataniye (Yurttaşlık Bilgisi) derslerinin içeriklerinden bahsetmek yararlı olacaktır.

Malumat-ı Vataniye (Yurttaşlık Bilgisi) dersinin amacı, 1926 yılında Mehmet Emin Erişirgil'in ortaokul ve liselerin 3. sınıfı için yazdığı kitapta, “bizim milletimize karşı olan vazifelerimizi telkin eder” şeklinde belirlenmiştir. Cumhuriyet döneminde, ilköğretim ders programlarında ilk düzenleme, 1926 yılında “İlk Mektep Müfredat Programı” ile yapılmıştır. Bu müfredat Batılılaşma, medenileşme ve uluslaşma sürecine katkıda bulunacak niteliklerle donatılmıştır. Dolayısıyla “hayatilik, faaliyet ve toplu eğitim” prensipleri ilkokul müfredatlarına girmiştir. İlkokulların ilk üç yılında, Tarih, Coğrafya, Tabiat, Yurt Bilgisi dersleri Hayat Bilgisi adı altında birleştirilmiştir. (Üstel, 2004: 130-131)

1926 yılındaki İlkmektep Müfredat Programı'yla Malumat-ı Vataniye dersinin adı Yurt Bilgisi olarak değiştirilmiştir ve ulus inşa sürecindeki ilkokulların önemini vurgular niteliklerle donatılmıştır. Programa göre, ilkokulların başlıca amacı “genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirme suretiyle iyi yurttaşlar yetiştirmek” olarak belirlenmiştir. Bu ders, 4.-5.sınıflara haftada iki kez okutulmaya başlatılmıştır. 1927-1928'de açılan Köy Öğretmen Okullarında, 2. 3. sınıflarda bir saat, 1931 'de Muallim mekteplerinde ise, her sınıfta bir saat verilmiştir (Üstel, 2004: 131).

1926 yılındaki İlk mektep Müfredat Programı'nda, Yurt bilgisi dersi, temel hedefi, yurttaş yetiştirmek olan ilköğretim amaçlarını gerçekler nitelikte bir derstir. Bu amaç, gençlerin vatan ve ulusa uyumunu sağlamak amacıyla da pekiştirilmektedir.

1926 yılındaki İlk mektep Müfredat Programının amacı “gençlerin vatan ve millete intibakını sağlamak amacı, cumhuriyet kadrolarının okuldan bekledikleri sosyalizasyon hedefini, yani inşa edilmek istenen yeni toplum projesine uyum sağlamasının dolayısıyla yurttaşların projenin gerektirdiği norm ve değerleri içselleştirmesine yönelik bir amaç”tır. Görülüyor ki buradaki durum, gönüllülük esasına dayalı bir cemaatsel sosyalizasyon değildir. Egemenliğin yönlendirmesine dayalı kurumsal bir sosyalizasyondur (Üstel, 2004: 132).

1926 tarihli, İlk mektep Müfredat Programında Yurt Bilgisi dersinin temel hedeflerinin arasında, “çocukta devlet, milliyet ve aile tenasüdüneiptina eden bir ahlakıyet hissi tevlit ettirmek ve yaşatmak” , “çocuğa en geniş manada yurdunu ve milliyetini sevdirmek” “Türk say ve teşebbüsü ile meydana gelen ve aynı say ve ikdam ile işletilen müesseselere (fabrika, milli banka vs.) bilhassa dikkati celp sureti ile

çocukta Türkün iktisadi ve medeni kudret ve kabiliyeti hakkında itimat ve iman tevlit etmek ve yaşatmak”, “çocuğu devlet teşkilatı ve hükümet makinası hakkında esaslı fikirlere ve malumata sahip etmek” belirtilmektedir. Görülüyor ki, amaçlar, ulus inşası için dolayısıyla ulusal kimlik için belirlenmiştir. Diğer yandan bu amaçlar, öğrencilerin edilgen değil etken olmasını da sağlayacak amaçlarla birlikte düşünülmüş ve siyasal sosyalizasyon sağlamak da hedeflenmiştir (Üstel, 2004: 134).

1926 yılı aynı zamanda Yurt Bilgisi dersi, okullaşmış köy çocukları için de önemlidir. Bu çerçevede köy ilkokulları için, ayrı bir eğitim ve öğretim programı benimsenmiştir. Bu belirlemede köy yaşantısının gerekleri dikkate alınmıştır. Küçük köylerde ekonomik gereklilikler yüzünden üçüncü sınıftan sonra ayrılmak zorunda kalacak çocukların Türkiye Tarihi ve Coğrafyası ile Türk yurttaşının hak ve vazifeleri hakkında gerekli bilgiyi alabilmesini için 3. sınıfa Yurt Bilgisi Dersi eklenmiştir. Bu durum ‘ihtiyaca göre terbiye’ şeklinde değerlendirilebilir. Cumhuriyet döneminin ilk ilkokul yönetmeliği olan 1929 yılındaki İlk Mektepler Talimatnamesinde de, ulus inşa sürecine ve yeni toplum projesine uyum sağlanması amacı güdülmüştür. (Üstel, 2004: 136).

Cumhuriyet Döneminde ortaokul programlarına yönelik ilk düzenleme 1924 yılında yapılmıştır. Böylece, daha önceki hukuk, iktisat, felsefe, Türk-İslam Fen Tarihi gibi dersler kaldırılmıştır. 1931 yılında Yurt Bilgisi dersleri her üç yıl için bir saat olmak üzere verilmiştir. 1937 yılında bu ders 1. sınıftan kaldırılmış, 2. ve 3. sınıflarda ikişer saat verilmiştir. 1931 lise programında ise haftada bir saat bu ders verilmiştir (Üstel, 2004: 137).

1930'lu yıllar, devlet eksenli militan bir yurttaşlık anlayışının okul aracılığıyla yaygınlaştırıldığı dönemdir. “Türk mektebine teslim edilmiş her Türk çocuğunu Cumhuriyet Rejiminin psikolojisini ve ideolojisini tamimiyle kavramış, Türk ulusu ve Türkiye Cumhuriyeti için azami derecede faydeli bir Türk vatandaşı haline getirmeye mecburdur” ifadesi, dönemin Maarif Vekili Esat Bey'e aittir. Burada görülüyor ki, aidiyet duygusu pekiştirilmeye çalışılmaktadır. 1930 yılı orta eğitiminde yapılan düzenlemeler, Tarih ve Yurt Bilgisi derslerinin içeriğini değiştirmekle beraber, Türkçe dersinde “milli, vatani ve kahramanca duygular telkin etmek, seciyelerini teşkile yardım etmek, onu içtimai ve milli hayatta daha faal bir fert olarak yetiştirmek” şeklinde bir ana hedef belirlenmiştir. Ortaokulların her üç yılında da okutulan Yurt Bilgisi Dersi, “millet,

devlet, demokrasi, cumhuriyet, hürriyet, vergi, askerlik” gibi konuları içermektedir (Üstel, 2004: 136-137).

1936 yılındaki bir diğer önemli değişiklik, İlköğretim Müfredat Programı'nın değiştirilmesidir. Yurt Bilgisi dersi, artık 4. sınıfın ikinci döneminde haftada iki saat, 5. sınıfın ikinci evresinde ise bir saat verilmeye başlanmıştır. Diğer yandan, köy mekteplerinde ise, 3. sınıfta haftada iki saat verilecektir (Üstel, 2004: 137). Çıkarılabileceği üzere, eğitimin başat hedefi ‘yurttaşlar topluluğu’ oluşturmaktır. Projenin pedagojik kısmı ise, ulusallıktır. 1936 tarihli ilköğretim programının ortaya koyduğu gibi, ilköğretim ulusal yurttaş tipinin üretim merkezidir.

1936 yılı dönemin kültür bakanlığının ilköğretim programındaki ifadeler, ilköğretimin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. “İlköğretim, çocuklara milli kültürü aşılama zorundadır. İlköğretimin, içinde yetişen bütün yurttaşları aynı milli ülkülere, aynı milli gayelere bağlamak için lazım gelen bütün bilgileri, ülküleri, hizmet arzusunu en verimli şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesi en önemli ödevidir” kısacası, programın amacı “aynı”laştırmaktır. (Üstel, 2004: 138).

Dönemin Kültür Bakanlığının bir yayınında, “İlköğretim ve Eğitim Meselesi” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda ulusal terbiye vurgulanmıştır. İlköğretimin öğrenciyi, ailesine vatanına, milletine bağımlı kılması gerektiği bahsedilmiştir. Ve şu şekilde devam edilmiştir. “milli bayramların kutlanması ile Türk dili ve tarihi, Türkiye coğrafyası, yurttaşlık bilgisi, hayat bilgisi dersleri de her fırsatta bu duygunun kuvvetlenmesine yardım edecektir. Yurdun her türlü fırsatlarıyla tanınmasını sağlayacak tabiat bilgisi dersi de milli duyguyu kuvvetlendirecektir...” “... milli terbiye verilmesi için...” “...milleti içinde faydalı eleman olmak için...” gibi ifadelerde metnin içinde vurgulanmıştır. 1936 tarihli ilköğretim programında Yurt Bilgisi dersi millilik vurgusu artırılarak verilmiştir. Türklük vurgusu ve bu bağlamda Türklüğün sözleşmecisi - siyasal yurttaşlık içeriği derse eklenmiştir. 1936 tarihli ilköğretim programının içeriğinde “...Türk milletinin karakterini, ululuğunu, kudretini çocuklara kavratmak, Türk milletini sevdirmek, Türk askerini ve ordusunu sevdirmek...” “...Cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakar birer yurttaş yetiştirmek...” “...Türkiye' de devlet teşkilatını çocuklara onların seviyelerine göre anlatmak ve öğretmek...” “...Kanun mefhumunu talebeye kavratmak...” “...Millet ve yurt işlerine karşı talebede son derece alaka uyandırmak, millet ve yurt menfaatini her türlü menfaatin üstünde tutmayı, millet ve yurda karşı

hizmet etmeyi kendilerine ülkü haline getirmek...". Görüldüğü gibi programda “ Türklük ” vurgusu milli kurumlara saygılı ve özverili yurttaş tipinin inşasıyla birlikte verilmiştir (Üstel, 2004: 139-142).

1936 ilkokul programının İlkokul Hedefleri başlığını taşıyan bölümünde yer alan “...İlkokulun eğitim yolu ile Türk milletinin ortak malı haline getireceği yeni kıymetler rejiminin kültür hakkındaki esas düsturlarıdır ki onlar da Cumhuriyet Halk Partisi programının ulusal eğitim kısmında saptanmıştır” ifadesi gösteriyor ki eğitim-parti programları bu dönemde paralellik göstermektedir. Böylelikle parti-devlet yurttaşlığı ilköğretimden başlanarak inşa edilme dönemine girmiştir. 1935 tarihli CHP programında ilkokulun hedefleri arasında yer alan “ Kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, laik ve devrimci yurttaş yetiştirmek bütün öğretim derecelerinde yüküm ve özen noktasıdır.” ifadesi öğrencilerin yalnızca rejime değil aynı zamanda partiye de intibakının sağlanmasını amaçlamaktadır. Programda öğretmenlere yönelik de görevler biçilmiştir. Öğretmenlerin her fırsatta İmparatorluk – Cumhuriyet Dönemleri arasındaki farkı öğrenciye aktarması istenmiştir (Üstel, 2004: 144).

Parti-yurttaş anlayışının bir başka boyutu da köylünün yurttaşlaştırılması projesi çerçevesinde 1938 tarihli Köy Mektepleri Müfredat Programıdır. Bu programla köy ilkokulları için ayrı bir öğretim programı hazırlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Kültür Bakanlığı Dergisinde yayınlanan bir makale köy ve köycülükle ilgili önemli saptamalarda bulunmuştur. “Dünyanın her tarafında olduğu gibi bizde de köylü oldukça muhafazakâr tabiatlıdır. Umumiyetle yurduna bağlıdır. Ruhi hayatı itibariyle içine kapanmış vaziyettedir...” ibarelerinden anlaşılacağı gibi köylü içine kapalı ve modern olmayan bir yapıdadır. Dolayısıyla eğitilmesi gerekmektedir. Böylece köyün kendine özgü şartları (hayvan, tarla, saban...) çocuğa ayrı bir eğitim verilmesini gerektirir. 1937 tarihli Kültür Bakanlığı Dergisi’nde, köy ilkokullarında çalışan öğretmen ve müfettişlerden oluşan komisyonun hazırladığı köy ilkokullarında işlenecek konular müfredatı taslağında her üç sınıfta da haftada dört-beş saat “ Yurt ve Yaşama Bilgisi ” dersi konulması önerilmiştir. Bu taslağa göre dersin ilk yılında yer alan konuların fazlalığı, köy çocuklarının okullaşma süreside dikkate alınarak en kısa sürede azami yararı sağlamaya yöneliktir. Burada ki hedef aslında bir “Köyde Cumhuriyet” hedefidir. “Cumhuriyet Bayramı kutlanacaktır.. Ailede iş bölümü sağlanacaktır.. Komşular birbirine yardım edecektir.. Köyü idare edenler muhtar, bekçi, azalar, korucudur. Köyün

arazisi tarla, bahçe, dere ve tepelerdir. Köyün cihetleri güneşin doğduğu, battığı taraftır.. Köyde zamanın bölünmesi, güneşin Doğup batması.. Vakitler, saat, gün, hafta, aydır.. 23 Nisan Çocuk Bayramı kutlanacaktır.” ifadelerinde görüldüğü gibi program, her yönüyle köy hayatının öğrenilmesini ve dönüştürülmesini kapsamaktadır. İkinci yarıdaki program çerçevesinde ise, köylünün anlattığı rivayetler ve hurafelerin yerine “Oğuz, Ergenekon, Gök destanları” koyulmuştur. Başlıca hastalıklar ve onlardan korunma yolları, köyün coğrafik yapısını tanıma gibi konular öğretim yılının ikinci dönemine eklenmiştir (Üstel, 2004: 147).

Köy İlkokullarında verilen Yurt Bilgisi dersi, köyün medenileştirilmesi ve köylü-öğrencinin modern köy çerçevesinde yeniden bulunduğu yere uyum sağlamasına yöneliktir. Bu yaklaşım doğrultusunda programda yer alan konular, köy yurdu, köy halkından başlayarak, köyün teşkilatı, inzibatı, köyde maarif, sıhhat, köyde medeni hayat, yakın köylerle uyum gibi konulara kadar uzanmıştır. Köylerdeki alt yapının da modernleştirilmesi, köyün kapsamlı medenileştirilmesine eklenmiş ve böylece de köylünün kendini yalıtılmış hissetmesi azaltılmıştır. Köylerde, ayrıca “Cumhuriyet Bize Neler Bağışladı” ünitesiyle birlikte aktarılan fikir de köylünün Cumhuriyeti benimsemesine yöneliktir. (Üstel, 2004: 149).

Erken Cumhuriyet Döneminin eğitim politikasının eğitim alanına yansımalarının genel çerçevesi yukarıda belirtilen vurgular kapsamındadır. Böylece yurttaşlığın genel algısı toplumda yaratılmıştır. Modern ve iyi bir yurttaş vatanına bağlılık vurgusu ile inşa edilmiş ve kazanacağı/ kazandırılacağı kimliğin çerçevesi belirlenmiştir. Diğer yandan vatan ve ulus kavramları da yurttaşa dolayısıyla öğrenciye aktarılmaya çalışılmıştır.

1926 tarihli İlköğretim Müfredat Programı doğrultusunda ulusun kurucu unsurlarından biri olarak Türkçenin ısrarla vurgulanması Türklük vurgusunun artışıyla paralellik sağlar. 1927–28 ders yılından başlayarak Yurt Bilgisi kitaplarında Türklerin Orta Asya kökenlerine doğrudan göndermede bulunması söz konusu vurguyla bağlantılıdır. Diğer yandan, tarihsel açıdan şu vurgular önemlidir: “İlk ve en büyük Türk kahramanları yüceltilirken tarihteki en erken demokrasi uygulamaları da eski Türk Hakanlıklarına dayandırılır. Türk Hakanlıklarının demokrasi kurum ve uygulamaları Osmanlı Devletinin istibdat yönetimini paranteze alır ve Türkleri bu yönüyle medeni bir ulus kılar. Osmanlı geçmişini paranteze alınmasıyla yeniden icat edilen Türk tarihi, artık açıkça bir ulus anlayışına yönelir. Türklük, organik-genetik bir topluluğun adıdır. Soy

birliğinden hareket eden soy yaklaşımı, Türklerin fitratına ilişkin açıklamalarla bütünlük içindedir. Türkler yalnızca çok eski bir ulus değil, aynı zamanda nitelikli bir ulustur.” Artık Türkler genetik bir topluluğa dönüştürülmüş ve ayırt edici özellikleri milli şeciye (ulusal karakter) kavramıyla özetlenmiştir. Türklerin tabiatında olan özellikler Cumhuriyet Çocuklarına Malumat-ı Vataniye (Muslihiddin Adil) de belirtilmiştir. Buna göre Türkler “cesur, namus ve şerefine düşkün, mert, zeki ve iyiliksever” bir ulustur. Bu gelişmelerle birlikte 1939 da Maarif Vekilliği tarafından yayımlanan Yurt Bilgisi derslerinde ulusu oluşturan unsurlardan ırkın yerini kan birliği aldığı ve Türklüğün artan bir şekilde bir kahramanlık kültürle taktim edildiğini “ Türkoğlu” gibi hitaplar aracılığıyla zihinsel bir seferberlik yaratılmaya çalışıldığını görürüz. Diğer yandan 1924 Anayasasının 88. Maddesinde ifade bulan “ Türkiye ahalisine din, ırk ayırt etmeksizin vatandaşlık itibarıyla Türk denilir.” tanımın da dışına çıkıldığını yukarıdaki anlayışlardan çıkarsayabiliriz (Üstel, 2004: 172). Ayrıca 1930’lu yılların Türk Tarih ve Dil Kongreleri ana tezlerini yansıtan anlayış, Türk ayrıksılığının temel eksenlerini ırk ve kültür üzerindeki vurgularla medeniyet ve muasırlaşma üzerindeki vurguların iç içe geçtiği bir anlayışa da dayanır.

Bütün bu programlar ve derslerin kapsamında, Türk yurttaşının karakter özellikleri medeni ve yurtsever olarak belirlenmiştir. CHP’nin parti programlarındaki ulusçuluk ilkesi de bu çerçevede ortaya konmuştur. Bir diğer belirtilmesi gereken olay da 1926 tarihli Muhasabat-ı Ahlakiye ve Malumatı Vataniye kitabının son bölümünün “sofra adabı ve sokak adabını” içermesidir. Böylelikle özel yaşamın ve kamusal yaşamın genel çizgileri belirlenmiş ve öğrenciye aktarılmıştır. Görüldüğü üzere toplumsal hayat en ince ayrıntısına kadar belirlenmiş ve düzene konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamlı proje halkın toplumsal olarak dönüştürülmesini sağlamıştır. Bu dönüştürme süreci özellikle eğitim aracılığıyla ilkokuldan başlayıp liseye kadar, köylü ve kentli öğrencileri dolayısıyla bütün yurttaşları kapsayarak gerçekleştirilmiştir (Üstel, 2004: 177).

Okulda yurttaş eğitiminin Yurttaşlık Bilgisi dersi haricinde bir diğer önemli dersi ise yukarıda değindiğimiz üzere Tarih’tir. Çünkü tarih dersinin yurttaş eğitiminde ayrıcalıklı bir rolü vardır. Bu konuyu ilerleyen aşamada ayrıntılandıracağım.

Tarih eğitiminin rolü, siyasal iktidarın niteliği ile ilgilidir. Çünkü bir ülkenin siyasal kültürü geçmişinin tanımlanmasında belirleyicidir. Ülkedeki büyük dönüşümler,

devrimler o ülkede yeni bir kimlik kazandırır ve bu değişimlerin betimlenmesi tarih yazımındaki yeni akımlarla birlikte değişiklik gösterir. Örneğin, bu süreç Osmanlı Devlet’inde 15. yy’ın sonunda “büyük imparatorluk kurma bilinci” çevresinde, Fransa’da ise 19. yy tarih yazımı, ulusçuluk akımı ile şekillenmiştir (Ersanlı, 2013: 21). Çağdaş anlamda tarih yazımına baktığımızda ise, 19. yy sonlarında Osmanlı Devleti’nin de ulusçuluk akımından etkilendiğini görebiliriz. Çağdaş Türkiye’de bu etkinin devam ettiği görülür. Çünkü ulus-devlet aşamasına geçilmesi ile tarihin yeniden yazılması paralel süreçler olarak gelişmiştir (Ersanlı, 2013: 22).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulması ile birlikte, Türk tarih yazımı da farklı bir boyut kazanmıştır. Bu boyut, Türk resmi tarih anlayışını etkileyen Fransız ve Alman tarihçiliğinde görülen romantik, idealist, pozitivist ve tarihselci akımlar ile şekillenmiştir. Cumhuriyet’in ilk on yılında tarihin yeniden yazılması denemelerinde Aydınlanma filozoflarının ve Fransız romantik tarihçilerinin etkisi de görülmektedir (Ersanlı, 2013: 25) Yani, tarih yazımı dönemsel olarak ortaya çıkan siyasal akımlar ve olaylarla bağlantılı olduğu temelinde, Osmanlı Devleti ve ardılı olan Türkiye Cumhuriyeti aydınlarının Batı ile ilişkili olduğu ölçüde şekillenmiştir.

Kısaca bu akımlara değinmek, Tarih kitaplarının içeriklerinin ve aktarımlarının nitelikli olarak değerlendirilmesi açısından önemlidir. Hem dünyada hem de Türkiye’de ulusçu tarih yazımını etkileyen romantik akım, 18. yy – 19. yy arasında oldukça etkili olmuştur. Bu akımın önemli özelliği, nostaljik bir hayranlıkla geçmişi yüceltmek, doğa yasalarına duydukları hayranlık temelinde ise insan doğasını yorumlamaya çalışmaktır. Doğa yasalarına kaderci bir biçimde bağlanmaktan öte, halkın eğitilmesi yoluyla aydınlanmış kişiler yaratmak romantik akım için önceliklidir. Diğer yandan, Romantik akımın Alman (Fichte- Herder- Ranke) (Gottingen Okulu) ve Fransız (Michelet- Guizot- Thiers) yorumu birbirinden farklı kavramlara öncelik verse de genel olarak Alman yorumunun etkisi altında kalmıştır. Ulusçuluk konusunda Alman ulusçuluğu-Fransız ulusçuluğu ayrımında aktardıklarımızın temelinde, Almanlar tarih yazımında dil ve kültür üzerinde yoğunlaşırken, Fransızlar ulusal ve siyasi zaferler üzerinde durmuşlar; abartmalar ve dramatikleştirmelerden yararlanmışlardır (Ersanlı, 2013: 32).

19. yy sonlarından itibaren bilim ve bilimsel ilerleme ile ilgilenen siyaset insanları, tarihçiler ve eğitimciler olarak Türk Aydınları kendilerini pozitivist akım ile ifade etmişlerdir. Örneğin, Ziya Gökalp düşüncelerinde ve yazılarında A. Comte ve

Gustave Le Bon'dan etkilenmiştir. Pozitivist tarihçilikte, tarihsel gerçeklikler, pozitif bilimlerde olduğu gibi yoruma gereksinim göstermeden maddi bulgular üzerinden ele alınıyordu. Pozitivist tarihçiler, geçmişin olgularının üst üste konarak tek geçerli maddi kanıtla ulaşılabileceğini ve nedensellik bağına da bunun üzerine eklenilebileceğini savunmuşlardır. Romantik ulusçuluk akımını, pozitivist tarihçilik akımı ile yorumlamak ise, hayranlıkları maddi kanıtlarla belgelemek, kimlik belirlemede oldukça sağlam ve kolay bir yol olarak görülmüştür. İşte bu durum, Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de tarih yazımı için başvurulan yöntemlerdendir (Ersanlı, 2013: 45).

Fransız romantik tarihçileri, pozitivist eğilimlerin tarih yazımına girmesiyle, ulusal eğitimde tarihin rolü konusunda uzlaşmışlardı. Özellikle Seignobos, tarih eğitiminin siyasal eğitimde bir araç olarak ne kadar belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Ersanlı'nın aktardığına göre, Seignobos, tarih dersinin, öğrencilere, ulusları, devleti ve hükümetlerini tanıtmakla görevli olduğunu ve tarihin, fikirlerin, ülkelerin ve geleneklerin bilgisini aktarması bakımından siyasal hayata katılma konusunda öğrencileri hazırladığı belirtmiştir. Böylece, Seignobos'a göre tarih, bir yurttaşlık bilgisi şeklinde okutulmalıydı ve tarih öğretmenleri gelecek kuşakları, geleceğin yurttaşlarını eğitme misyonu ile eğitmelilerdi (Ersanlı, 2013: 37). Bu misyon, Türkiye'deki tarih eğitiminin de temel amacıdır.

Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliği üzerinde etkisi olan bir akım da Alman tarihselciliğidir. Alman tarihçiliğinin devleti her şeye kadir güç olarak gören idealist ve devletçi özellikleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kırklı yıllara kadar etkisi altında tutmuştur. Alman tarihselciliği devleti yücelttiği gibi ulusu da yüceltmiş, geçmişin araştırılması konusunda arkeolojik ve antropolojik çalışmalardan da faydalanmıştır (Ersanlı, 2013: 39). Türk Tarih Tezi'nin ortaya konulması süreci ve içeriği de bu akım ile ilişkilendirilerek düşünülmelidir.

Bahsedilen bu akımlar doğrultusunda yazılan ve okutulan tarih kitapları, yeniden yaratılmak ve dönüştürülmek istenen ulusun geçmişini ve şimdisini yeniden kurgulanması ve geçmiş üzerinden yaratılan bir "süreklilik" yaratması bakımından önemlidir.

Türkiye'de 20. yy ulusal bilinci ve tarih yazımı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasında, Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapısının karşıtlığı

üzerine bir kurumsal yapı şeklinde kurulması ile paralel olarak, sönen Osmanlı Devletine karşıtlık içinde biçimlenmiştir. Bu durum, Avrupa'nın Türklere bakış açısının, Rönesans dönemindeki “Türkler Romalıların saygın ardılları”ndan, 19. yy sonlarında “barbar, kültür yoksunu Türkler...” şeklinde değişmesiyle de “kendini kanıtlama, güven tazeleme” üzerinden bir tarih yazımına neden olmuştur (Copeaux, 2006: 29). Böylece temel olarak, hem Osmanlı Devleti hem de Avrupa'nın bakış açısı üzerinden aksi bir tarihe ve bu iki durumda aksini kanıtlayacak bir takım argümanlara ihtiyaç duyulmuş ve tarih alanındaki çalışmalar “aksini ispatlama” üzerine kurgulanmıştır. Tarih dersi kitapları da, kısmen ya da tamamen geniş bir “itibar iadesi” girişiminin özelliklerine uyularak yazılmıştır. Böylece, okul kitaplarının resmi tarih söylemi sadece bir alıcıya değil (öğrenciler), onun aracılığı ile bir üst alıcıya, “Türkiye’yi çekiştirenlerin tümüne” seslenmektedir (Copeaux, 2006: 30).

Bu temelde, 1920 ve 1930’lu yıllardaki Türk Tarih yazımındaki temel algı, Müslüman ve özellikle Osmanlı boyutlarından sıyrılmış bir kimlik yaratmak için Türklerin Asyalı kökenlerini övmek ve Yunan ve Ermeni ulusçuluklarına karşı Anadolu atalar bulmaktır. Tarihçiler, Orhun Yazıtlarından bu yana Türklerin doğudan batıya göç etmeleri gibi gerçek tarihsel bir süreci kullanarak Osmanlı geçmişini reddettiler; Hititleri Türklerin ataları olarak sunmanın ötesinde, Hititlere de Türk atalar bularak ve bu ataların Hitit uygarlığı gelişmeden önceki bir çağda batıya doğru göç ettiklerini varsayarak Anadolu atalarını kanıtlamaya çalışmışlardır. 1931-1932 yıllarında ise, tarihsel araştırmalar daha önce değindiğim “tarih tezleri”nin algısı üzerinden kitaplara yansiyacaktır (Copeaux, 2006: 51). Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de resmi tarihin oluşum süreci iki döneme ayrılabilir: En belirgin hali 1932 yılı 1. Türk Tarih kongresinin çıktıkları ile oluşan romantik dönem ve 1937 yılı 2. Türk Tarih Kongresi ile 1950’lere kadar olan ikinci dönem. İlk dönem, Türk Tarihinin idealleştirilmesi ve etnisist bir tarih yazımı üzerine, ikinci dönem ise, tarihsel mitos üretiminde durulması süreci ve Osmanlı tarihinin dışlanmadığı dönem olarak genelleştirilebilir (Bora, 1998: 45).

Dönemsel genel algının ötesinde özel olarak bazı tarih kitaplarının içeriklerine değinecek olursak, ilk olarak, Hamit-Muhsin imzalı 1924-1929 yılları arasında üç kez basılmış olan orta dereceli okullarda okutulan “Türkiye Tarihi” adlı ders kitabı karşımıza çıkmaktadır (Ersanlı, 2013: 115). Kitabın Türk ulusuna ve kurumlaşmasına

ilişkin iki temel çıktısı vardır. Bu çıktılar, ilk olarak, kitabın Osmanlı- Türk Medeniyeti isimli son bölümünde bahsedilen, İslam medeniyetinin etkisinden önce Türklerin kabileler halinde yaşadıkları, ikinci olarak da, İslam'ın ve Osmanlı Devleti'nin etkisiyle Türklerin ırksal özelliklerini yitirdikleridir. Ayrıca yazarlar bu kitapta, 19. yy reform hareketlerine dikkat çekerek homojen bir toplum yaratarak çağdaş devlet kurmak olarak tanımladıkları batılılaşmanın gereğinden bahsetmişlerdir (Ersanlı, 2013: 118-119).

İkinci kitap, Kemalist tarih tezinin ilk atılımını temsil eden fakat yeterli ve başarılı görülmediği için okullarda okutulmayan, ancak özeti çıkarılarak 30.000 adet (Türk Tarihinin Ana Hatlarına Giriş) bastırılıp dağıtılan “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı bir komisyon çalışmasıdır. 1929-1930 yıllarında hazırlanan bu kitap, bir-iki yıl içinde resmi olarak okullara girecek dört ciltlik tarih kitaplarının bir tür ön çalışması olarak kabul edilebilir (Ersanlı, 2013: 115). Türk Tarihinin Anahatları 1929’da Mustafa Kemal Atatürk’ün emriyle bazı tarih notları oluşturan, 1930 yılında Türk Ocağı içinde kurulan, Türk Tarih Heyeti içinde çalışmalarını sürdüren ve 1931 yılında Türk Tarihini Tetkik Cemiyet’inde de yer alacak olan seçilmiş üyeler¹⁷ tarafından yazılmıştır (Copeaux, 2006: 61; Ersanlı, 2013: 119-120). Kitap orta dereceli okullarda kullanılmak amacıyla yazılmıştır fakat başarısız olmuş ve bu girişime önyak olan Mustafa Kemal Atatürk tarafında da onaylanmıştır. 100 kopya dağıtılıp tarihçiler tarafından incelenmeye alınmıştır (Ersanlı, 2013: 120). Kitap, genel olarak tarih öncesine ve Antik tarihe yöneliktir. Tarih tezlerine temel oluşturan ikinci bölüm ise, Orta Asya’daki Anayurt kavramını, merkezden başlayan göçlerle Türklerin nasıl dünyanın geri kalanını uygarlaştırdıklarını ortaya koymaktadır ve kitabın büyük bir bölümü de Türk devletleri ve uygarlıklarına ayrılmış ve kökenleri Anadolu topraklarına dayandırılmıştır (Copeaux, 2006: 61; Ersanlı, 2013: 121).

Türk Tarihinin Anahatları’nın giriş bölümünde yazarlar kitabın amacını, “Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarından çoğunda ve onlara mehaz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültürülmüştür. Türklerin, ecdat hakkındaki böyle yanlış malumat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapla istihdaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabii mevkini istirdat eden ve şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır...” şeklinde

¹⁷ Afet İnan, Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Yusuf Akçura, Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemseddin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler.

ifade etmişlerdir (Ersanlı, 2013: 122). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Türklerin imajını düzeltmek tarih kitaplarının yazılma nedenleridir. Bu aşamada kitaplar bilimsel olmaktan öte fikirlerden oluşmuştur.

Kitabın Türklük-Türkçülük ve Osmanlı Devleti ile ilgili kurduğu bağlantı da, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasındaki beşeri unsurunun vurgulanması açısından önemlidir: “Bununla beraber Türklüğün cismani, fikri ve ruhi kuvvet ve kudreti dağılan imparatorluğun asıl Türk kısmını kurtarmaya kifayet etti: Yeni Türk devleti, işte bu kudretin yarattığı varlıktır. ” Diğer taraftan kitapta, sadece bir sayfa 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ayrılmıştır. Kitabın yazıldığı tarihe bakıldığında, Cumhuriyetin kurulmasından itibaren yedi yıl geçmesine rağmen bu yedi yıldaki gelişmelere kitapta kısaca değinilmesindeki aceleyi görebiliriz. Bunun asıl nedeni ise, yazarların Türklerin geçmişine yönelik bir tarih yazımını benimsemiş olarak, Türklerin kökenlerini tarih öncesine ve çok eskilerde arama isteğidir (Ersanlı, 2013: 123-124)

1931 yılında, Türk Tarihinin Anahatları adlı kitap beğenilmemesine rağmen teorik yaklaşımı ve yöntemi genel bir onaya sahip olduğundan ve kitapta yer alan konuların geniş kitlelere ulaştırılması gerektiği düşünüldüğünden 90 sayfalık bir makale biçimine getirilerek 30.000 adet bastırılmıştır. Bu kitabın adı ise, “Türk Tarihinin Anahatları-Medhal Kısmı”dır. Bu kitabın dikkat çeken tarafı, tarih öncesi ve eski çağlardaki genel dünya tarihini kapsam dışı bırakması ve böylece diğer uygarlıkların Türklük üzerindeki etkilerine de değinmemiş olmasıdır. Kitap, eski Türkleri, Türklerin kökenlerini, anavatanlarını ve göçleri ele alırken Osmanlı siyasi varlığına ise hiç yer vermemiştir (Ersanlı, 2013: 125). Ayrıca, “Ta bidayetlerinde sağlam hukuki esaslara dayalı camialar olan Türk ırkı, inzibatçı, idareci, devletçi bir ırktır ve son otuz yılda yüzden fazla devlet kurmuştur.” ifadeleri ile kitap, Türklerin teşkilatçı yapısına vurgu yapmıştır (Bora,1998: 46). Hatta Türk Tarih Tezinin en etkili olduğu dönemde de dillendirilen, “Türklerin fitraten milli devlete meyyal” olduğuna dair bu anlatım, dünya tarihinde “milli devletin mucidinin Türkler” olduğunu da ima edecek kadar abartılmıştır (Bora, 1998: 52). Bu ifadeler, Türklerdeki devletçilik algısının şimdiye aktarılması bakımından önemlidir. Diğer yandan, bu kitap ‘barış’ı ‘inzibat’ olarak yorumlamıştır. Türk Devletinin egemenliği, “gayesi asayiş ve adalet olan nafiz hakimiyettir.” Böylece, bugünkü huzur ve güven anlayışı tarihselleştirilmiştir. “Eski Türkler devlet dahilinde

inzibatı temine büyük ehemmiyet atfederlerdi. Devlet Teşkilatı kuvvetli merkeziyetçilik ile halkçılığın telifi... Han emretmesini, halkı, askeri itaat etmesini bilirdi” (Bora, 1998: 54). Bu ifadeler ise, Türklerdeki devlet algısının merkeziyetçi olması ve yöneten-yönetilen konumunu belirtmesi bakımından önemlidir. Yönetenin, törenin uygulayıcısı, aşkın Türk Devletinin memuru olduğu kitapta, hakanın-hükümdarın “hükümdardan ziyade töreyi uygulamakla mükellef memur” şeklinde yazılmıştır (Bora, 1998: 57). Kitapta, Türk Devletlerinin “devletçi” yapısından sonra “halkçı” yapısına da değinilmiştir. Halkçılık, birçok modern devlet özelliğini, Türk Devleti için kurgulanan değerler çerçevesine eklemek için ideal bir durumdur. Böylece kitap, Türk Devletinin öteden beri halkının vasisi olduğunu aktarırken bu vasıfları halkçılığın kanıtı saymıştır. Türk Devletinin halkçı yapısı, demokratik yapısı ile düşünüldüğünde, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabındaki anlatım önemlidir: “Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylar ile, bu kurultaylarda devlet reislerini intihap etmeleri ile demokrasi fikrine ne kadar merbut olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin teşkil ettikleri devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu usulden yararlanarak müstebit olmuşlardır.” Toy ve kurultayların Türklere özgü yani “bize” özgü demokratik organlar olarak mevcut demokratik kurumların yerine hayata geçirme isteği, demokrasiyi yüceltmek adına önemli anlatımlardır (Bora,1998: 58). Diğer bir ifadeyle, Türklerin Asyalı geçmişinin, Laiklik, hoşgörü, parlamentarizm, kadın-erkek eşitliği, sosyal, adalet gibi kavramlara dayandırılmasıyla, şimdiki zamandan geçmişe yapılan bu izdüşümün işlevi, Atatürk tarafından getirilen cumhuriyet niteliklerinin Avrupa’dan kopya edilmediğinin, ezelden beri Türk kişiliğini oluşturduklarını kabul ettirmektir (Copeaux, 2006: 200). Bu duruma benzer bir durum da dil konusunda yapılmıştır. 1930’daki Ana Hatlar cildinde ve 1931’deki Medhal kısmında, Orhun metinlerinden alıntılara rastlanmasa da, Orhun Alfabeti tablolar ile açıklanmıştır. Bu durumda, öğrencilere verilen mesaj açıktır: Türklerin kendi dillerine tamamen uygun bir alfabeleri vardı. O halde, Arap alfabesinden vazgeçmek gerçek kaynaklara dönüşten başka bir şey değildi. Bu anlamda, 1930-1931 yıllarında Orhun metinlerinin asıl işlevi, Türk dilinin kutsanması ve böylece harf devriminin kutsanmasıydı (Copeaux, 2006: 186).

1932 yılında liseler için hazırlanan ilk resmi ders kitapları dört cilt halinde yayınlanmıştır. Bu kitabın kapsamı da Türk Tarihinin Ana Hatları kitabına göre belirlenmiştir. 1933 yılında ise bu kitap basitleştirilerek, “Orta Mektep İçin Tarih” adında ortaokullar için uyarlanmıştır (Ersanlı, 2013: 126). Bu kitapların basım yıllarının

Tarih Tezlerinin oluşum yılları ile aynı olması, Tarih Tezlerinin okullara girmesini sağlamıştır. Böylece, bu kitaplar, biçimleri ve sunuluşlarıyla birlikte, Atatürk'ün tarih tezlerinin öğretilmesine verdiği önemi göstermektedir. Kitaplarda bol resim ve harita olması ve kitapların kaliteli kağıtlara basılması bu kitapları önceki kitaplardan görsel olarak farklılaştırmaktadır. Fakat okullaşma oranının azlığı dolayısıyla kitaplar geniş kitlelere ulaşamamıştır. Diğer yandan, ilerleyen zamanda, ilkokullar için de birer dizi tarih kitabı oluşturulması ulaşılmak istenen kitleyi genişletecek ve tarih tezlerinin yayılması çabuklaştırılacaktır (Copeaux, 2006: 62).

Bu yapıtlardaki görsel bir öge, 1931 tezlerini en iyi şekilde ortaya koymakta, özetlemekte ve simgelemektedir. Tüm dizilerde tarih haritalarının ilki, Neolitik çağda yapıldığı varsayılan göçleri gösteren bir Avrasya haritasıydı. Avrupa periferiye atılmış, kıta kütlesi altında ezilmiş, Afrika görüş alanı dışına çıkarılmıştır. Harita aracılığıyla verilen görüntünün köşegenleri Altay yakınlarında kesişmektedir, merkezin iki yanında, Aral Denizi'nden Moğolistan'a kadar uzanan geniş bir dörtgen anavatanın sınırlarını çizmektedir. Buradan çıkan ve göçleri gösteren oklar, kıtanın tüm uçlarına doğru, İrlanda ve Endonezya'ya kadar uzanmaktadır. Bu harita, 1940'ların sonuna kadar kullanılmış, 1980 sonrasında da 1993 yılına kadar kullanılmıştır (Copeaux, 2006: 63). Bu durum, Türklerin anavatanı ve Türklerin ne kadar geniş bir coğrafya yayıldığını adeta bir fotoğraf gibi zihinlerde kalmasını sağlaması ve uzun yıllar kullanılması bakımından önemlidir.

Orta Mektep İçin Mektep kitabının birinci cildinin "Beşer Tarihine Giriş" adlı bölümünde insan topluluklarını ayırt edebilmek için ırk ve dil özelliklerinin incelenmesi ile eş değer görülmüştür. Bu bölümde, ırk aynı kandan gelen ve fizik yapıları benzer kişiler olarak tanımlanmış, Gobineau'nun renklere göre yaptığı sınıflandırma, Eugene Pittard'ın kafataslarına göre yaptığı sınıflandırma ile desteklenmiştir. Dillerin sınıflandırılmasında ise Türkçe, dünyadaki diller arasındaki birinci ve en önemli dil olarak görülmüştür (Ersanlı, 2013: 127). Diğer yandan bu bölümde, Türk kişiliğinin yüzyıllar boyunca korunması, on yılları aşarak günümüze kadar ulaşmış olmasından bahsedilmiştir. Okul dünyasının dışında, siyasal söylemde ve basında da sık rastlanan bu söylemin, günümüzde Türklük ile İslamiyet'in birbirinden ayrılmazlığını ifade etmeye yaradığı da, "İslamlaşmamış Türkler, Türk kimliğini yitirmişlerdir" cümlesiyle kendini göstermektedir (Copeaux, 2006: 64).

Orta Mektep İçin Tarih kitabının ilk üç cildinden çıkan anlayış, Osmanlı ve Cumhuriyet Devletlerini de içeren devletçiliğin zaferi, güçlü bir ırkın, dilin ve çok eskilere dayanan devlet kurma geleneğidir. Diğer yandan, ırki özellikler diğer imparatorluk ve hanedanları geride bırakmaktadır ve fakat Türk devletçiliğinden ne anlaşıldığı kitaplarda tam olarak belirtilmemiştir. Devletin ırk ve dil dayanışmasıyla kurulan bir kültürel otorite olarak algılanması ile birlikte bu dayanışmanın siyasi ve idari sınırları belirtilmemiştir (Ersanlı, 2013: 130).

Orta Mektep İçin Tarih kitabının dördüncü cildinin birinci kısmında, Türk ulusunun Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden önceki varlığının kesinliği savunulmuş, ancak bununla Osmanlı Devleti kastedilmemiştir. "Yeni bir Türk Devleti" isimli bölümde, tarih öncesi ve sonrası kurulan birçok Türk devletinin gerçekten devlet özelliklerine sahip olduğu belirtilmekte ve fakat Osmanlı Devleti'nin böyle şanlı bir devletler geçmişini uzun bir süre kesintiye uğrattığı izlenimi verilmek istenmiştir. Bölümün ikinci kısmı ise, aynı yıl yazılan CHP programı ile büyük benzerlik göstermesi bakımından önemlidir (Ersanlı, 2013: 134).

1931'deki ders kitapları söylemine bakıldığında, tarih tezlerinin etkisinin ilk bakışta etkin bir şekilde görülmediği, Türklerin tarihöncesine ve öntarihine ilişkin bölümlerin dışında önceki yıllara ait tarih kitapları ile içeriksel olarak çok farklı olmadığı ve bu kitaplarda önceki yılların kitaplarının içeriklerinin etkisi olduğu görülmüştür (Copeaux, 2006: 114).

Bu dönemdeki tarih çalışmalarının devrimci ve aceleci bir atmosferde yazılması, birinci elden kaynakların azlığı ve olanların da etkin kullanılmaması, tarihsel geçmişe aşırı önem verilmesi ve bu geçmişin tarihsel bir süreklilik yaratacak biçimde güncel olanla ilişkilendirilmemesi temelinde yetersizliği ile yer yer Türk ırkının doğurduğu aşırı bağlantılar, yer yer ulus ve ulusçuluk kavramları üzerindeki karmaşa ve yer yer parti programlarının etkisi altında kalmış söylemler üzerine yazılması, kitapların tarih eğitimi açısından uzun süreli olmamasına neden olmuştur (Ersanlı, 2013: 125,135).

Temel olarak Yurttaşlık Bilgisi ve Tarih ders kitaplarının içeriklerinden belli olduğu üzere, okul aracı diğer araçlardan daha önemlidir. Çünkü bu araç, geleceğin iyi yurttaşına, şimdinin öğrencisine eğitim vererek ulaşmayı amaçlamaktadır. Toplumun her alanını, köyden kente eğitmeyi amaçlayan bir eğitim politikası, ulusçuluk

anlayışından uzak olmayarak, toplumsal koşullara bağımlı ve bu koşullara rağmen, dolayısıyla pragmatik olarak, gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu gelişmeler sonucu, “kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu ve laik vatandaşlar yetiştirmek” amacı, en temelde “milletin efendisi köylü” ile birleştirilmek istenmiş ve toplumu en temelinden dönüştürmek için Köy Enstitülerine giden yola girilmiştir.

2.2.7.5. Köy Enstitüleri

Türk Ulusal Eğitimi, ‘Türk Milleti'nin daha güçlü, daha refahlı’ olması ve kişileri bir bütünün parçası haline getirmek amaçlı, Türk Devleti'nin ulusal davalarının, ideolojisinin anlaşılıp anlatılmasında, kuşaktan kuşağa iletilmesinde temel faaliyetleri kapsayan bir sistemdir. Bu sistemin öneminin anlaşılması ve aktarılması adına, Atatürk'ün Ulusal Mücadele döneminde bile bu eğitim sisteminin amaçlarına ve gerekliliğine duyduğu inancı belirtmesi önemlidir. 16 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi'nin (Milli Eğitim Şurası) toplanması bu durumun kanıtıdır. Bu toplantının açılış konuşmasında Atatürk, eğitimi, ulusları uygarlığa götüren ve Türk Devleti'ni dinamik idealine ulaştıracak bir araç olarak yorumlamıştır.

Atatürk'ün bu konuşmasında belirttiği “milli karakter” (milli seciye), Onuncu Yıl Nutkunda açık ifadesini bulmaktadır (Yıldız, 2010: 176).

“Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin, yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfi da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekasını, ilme bağlılığını güzel san'atlara sevgisini, milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasita ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek, milli ülkümüzdür. Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyette hakiki huzurun temini yolunda, kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta, muvaffak olacaktır.” (Söylev ve Demeçler)

Köy Enstitüleri, Kemalizm'in köye kadar gidebileceği bir uygulama ve farklı eğitim anlayışı temelinde bir örgütlenme olması bakımından eşsiz bir uygulamadır. Bu ifadeler, yukarıda halkçılık-ulusçuluk- köycülük temelinde bahsettiğimiz ve Atatürk'ün “İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar eğitim nurundan yoksun bırakılmıştır. Onun için bizim izleyeceğimiz eğitim politikasının temeli önce var olan bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, ulusunu, dinini, dünyasını tanıttak kadar coğrafi, tarihsel, ahlaksal, bilgiler vermek ve hesap öğretmek eğitim

programımızın ilk hedefidir.” ifadeleri ile paralel düşünülduğünde aslında Köy Enstitülerinin amacı ortadadır.

Erken cumhuriyet döneminde çıkarılan kanunlar ve uygulama alanları, toplumun kendisini dönüştürecek ve bu dönüştürme sürecine de toplumu eklemleyecek bir süreçtir. Bu sürecin temeli ise eğitim olarak belirlenmiştir. Bu temelde, ulusal eğitim, Kirby'nin, İsmail Hakkı Tonguç'tan aktardığına göre uzun bir süreci kapsamalıdır. Yani, eğitim, beş, on yıllık bir okul işi olarak anlaşılmaktan çıkarılıp, yaşam boyu süren bir iş olarak ele alınmalıdır. Bu anlamda birçok meslek alanında kazanılacak deneyim, çağdaş eğitimin bütünleştiricisi olacaktır. Köylünün köylülüğü, doktorun doktorluğu, öğretmenin öğretmenliği rastlantıların ve elverişli ya da elverişsiz koşulların sonucu gerçekleşiyorsa, ulusal eğitim sisteminin görevi, eğitim görececek olanı bunların hepsiyle iletişime sokmaktır. Çeşitli pratik ve zihinsel teknikleri öğrenmek, sebat etme alışkanlığı kazanmak, somut ve yapıcı bir ulusal bilinç yaratmak gibi değerleri vermesinden başka, bir eğitim örgütü içinde gerçekleştirilecek devşirme yöntemi, bireyin yeteneklerinin ve gireceği mesleğin rasyonel şekilde saptanmasını sağlayacaktır (Kirby, 2012: 149).

Ekonomik dönüşüm, dolayısıyla ulusal kalkınma, meslek eğitimi ve meslek alanları oluşumu ilişkisi düşünüldüğünde, eğitim temelden bir kalkınmanın aracı olacaktır. Böylece, ulusal boyutta bir çalışma ve iş seferberliği, çağdaş yurttaşlığın gerekleri olan bilgi ve alışkanlıkların yerleştirilmesi bakımından zorunlu olacak, ulusal kalkınma yolunda eğitim seferberliği bu amaçlarla gerçekleştirilmeye çalışılacaktır (Kirby, 2012: 148).

Bu amaçların gerçekleştirebilmesi için uygulanacak eğitim politikasının yöntemi ne olacaktır sorusu ise, yine dönemin İlköğretim Genel Müdürü olan İsmail Hakkı Tonguç'un ifadelerinde özetlenmektedir. “Köy eğitiminin amacı, doğanın güçlerine tutsak değil, egemen olabilecek güçte iş adamı yetiştirmek olmalı, bunun için de okulda kitap eğitimi veren değil, iş eğitimi veren şekilde okul olmalıdır.”(Köşgeroğlu 2010: 66). Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, belirlenecek yeni eğitim sistemi uygulamalı olarak, pratik alan içerisinde gerçekleştirilecektir. Böylece, uygulamalı bir eğitim sistemi ile meslek eğitimi daha sağlıklı olacak, eğitim ekonomik gelişmeye yol açacak, ekonomik gelişme ise ulusal gelişmeyle sağlanacaktır. Bu karşılıklı ilişki yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Köy Enstitülerinin temelidir.

Köy Enstitüleri birden ortaya çıkmış kurumlar olmamaktadır. Bu sürecin başlangıcı, köycülük fikirlerinin ötesinde, 1924-34 yılları arasında Türkiye’de bulunmuş olan Prof. J. Dewey’in çalışmalarına dayanmaktadır. J. Dewey çalışmalarında, sadece siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmede önderlik edecek kişilerin değil toplumun bütününün bu sürece dahil edilmesi gerektiğini öne sürmekteydi. Bu temelde okulların, toplumsal hayatın merkezi olması gerektiğini belirten Dewey, köylerin ihtiyacı düşünülmeden kurulacak bir eğitim sisteminin kuramsal olmaktan öteye gitmeyeceğini belirtmiştir. Bu düşünsel temelde, kurulacak yeni eğitim sisteminin ilk eksiği köy eğitimine yönelik programların olmaması, ikinci eksiği ise bu programlar ortaya konsa bile bunları uygulayacak öğretmenlerin eksik olmasıdır. Bu eksiklikler üzerine, 1927 yılında, köy okulları için ayrı bir müfredat hazırlanmış ve bu müfredatı uygulayacak öğretmenler için ise, “iş prensiplerine müstenit tedrisat kursu” açılmıştır. 1933 yılında ise, Tarım ve Sağlık Bakanlığında temsilcilerinden oluşan Köy İşleri Komisyonu, köyler için ‘köyün inanışlarını, ekonomik, sosyal sorunlarını bilen’ yeni bir öğretmen tipinin yaratılmasını önermiştir (Geray, 1969: 197).

Köşgeroğlu’nun Kaya’dan aktardığına göre bu öğretmen tipi şöyle özetlenmektedir (Köşgeroğlu, 2010: 67) :

“Öyle bir köy öğretmeni tipi yaratmalıyız ki, o yalnız köylünün inançlarını işlemek, tutum ve davranışlarını etkilemek ve yönlendirmekle kalmayın, köyün maddi yüzünü ekonomik yaşamını da değiştirsin. Aynı zamanda köy öğretmeni, köyde Cumhuriyet’in ‘laiklik, devletçilik, halkçılık, milliyetçilik, devrimcilik’ ilkelerinin de temsilcisi ve medeni kanununun uygulanmasının takipçisi olsun.”

Görülüyor ki, belirlenen öğretmen tipi, Kemalizm’in temsilcisi olarak, yurdun en ücra köşelerine kadar gidecektir. Böylece, eğitim, asıl hedefine ulaşmış olacaktır.

Bu süreç, 1937 yılında, 3238 sayılı Köy Eğitmeni yasasının çıkarılması ile belirli bir zemine oturtulmuştur. Bu yasaya göre, Tonguç’un tanımıyla, köy eğitmenleri şu şekilde tanımlanmıştır (Köşgeroğlu, 2010: 26).

“Nüfusları öğretmen göndermeye elverişli olamayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, tarım işlerinin fenni bir şekilde yapılması için köylüye yardım rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri görevlendirilir.”

Eğitmen kursları, örgütü, yönetimi, işleyişi ile Türkiye'deki eğitim sistemine yeni bir bakış kazandırmıştır. Uygulamalı eğitimin temelini atan bu kurslar, eğitmen adaylarının, dramatik sanatlarda gösterdikleri yetenekler ile Türkçe, yurt bilgisi ve öğretim yöntemlerini iyi kavradıklarının göstergesi olmuştur. Sanat ile bilginin birleştirilmesi ile eğitmen adayları, Türk Halk Tarihindeki bilgilerin zenginliğini de göstermişlerdir. Böylece, bilinen tarih, ulusal heyecanları kamçılayan ya da profesyonel tarihçilerin kullanacakları türden olmaktan çıkmıştır (Kirby, 2012: 186).

Eğitmen deneyinin devamı niteliğindeki Köy Öğretmen Okullarındaki temel amaç, köyün ekonomik koşullarını etkilemek ve çağdaşlaşma yolundaki bir köy ekonomisinin gerektirdiği türlü meslekten insanları yetiştirmektir. Böylece, nasıl eğitmen adayları yapı işleri, pratik tarım, bakım ve kültür uğraşları ile eğitimlerinin bütünleştirici parçaları olarak çalışırlarsa, yeni kuşak eğitmen adayları ve öğrencileri de, eğitimlerinin bir parçası olarak, kurulacak enstitüyü kendileri geliştirecekti (Kirby, 2012: 195). Görülüyor ki, model, edilgen değil etken bir öğrenci modeli sunmakta ve özellikle uygulamalı eğitim ile öğrenciyi öğretmen kılmak üzerine kuruludur.

Tonguç'un İş ve Meslek Terbiyesi'ndeki düşüncelerine göre, bu yeni deneyin amacı, köy ve kent toplumları arasındaki uçurumu doldurmak, köy ve kent çocuklarının yaşam olanaklarındaki ayrımları ortadan kaldırmaktır. Köylü ve kentli arasındaki fırsat eşitliğinin olmaması nedeniyle gerçekleşen bu eğitim, köylüler için kurulan bu eğitim sistemi ayrı bir köy yaşamı sürdürülsün diye gerçekleştirilmemektedir (Kirby, 2012: 196). Böylece köy, kent ile eklemlenerek, kendi içinde dönüştürülme sürecine sokulmuştur.

Köy Enstitüleri'nin işleyiş mantığını gösteren 1940 tarihli 3803 sayılı Köy Enstitüleri yasası ile Enstitüler hukuki bir zemine kavuşmuştur. Köy Enstitülerine giden hukuksal zeminin arka planında hangi nedenler yatmaktaydı? İşte bu sorunun cevabı, toplumun dönüştürülmesinin temellerini vermesi bakımından önemli olacaktır.

İlk neden olarak, Halkevlerinin kısa sürede gelişmesiyle birlikte, folklorcular, tarihçiler, sosyologlar Halkevleri faaliyeti içinde köyleri de inceleme fırsatı bulmuşlar, ancak şehirlerde elde edilen başarılar köylerde alınamamış, bu durum ise dikkatlerin köylere çekilmesine sebep olmuştur. İkinci neden, 1935 yılına gelindiğinde ülke nüfusunun yüzde sekseninin yaşadığı köylerde okul sayısının azlığıdır. Ayrıca bu

okullarda kentlerden bulunup gönderilen az sayıda öğretmen de, köylerde tutunamamakta ve başarılı olamamaktadır. Üçüncü neden, Köy insanının eğitim gereksinmesi sadece okuryazarlık değildir; toplumun bulaşıcı hastalıklardan, üretimi ilkel yöntemlerle yapmaya kadar, sağlık alanından, ekonomik alana kadar bir çok sorunu vardır. Bu nedenlerin birleşimi olarak da en önemli neden, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ağır yükünü çeken köylülerin, henüz demokrasiyi yaşatacak cumhuriyet yurttaşı niteliğine kavuşamamış olduğudur. Çünkü 1930-1940 yılları arasında köye hizmet götürmek çok zor olmuştur. Cumhuriyetle birlikte girilen köye hizmet çabaları; ya köylünün beklentilerine uymadığı ya da becerilemediği için yarım kalmıştır. Başarı için köylünün dilinden anlayan yeni bir aydın tipine gereksinme vardır. Bu da köylünün kendi içinden çıkabilecektir (Aysal, 2005: 270). İşte bu kendini kendinden doğurabilen köy, toplumun geri kalanının dönüşümünü tetikleyecektir.

Bu süreçte, ülke nüfusunun 16 milyon olduğu, nüfusun yüzde sekseninin köyde yaşadığı ve erkek okuryazar oranının yüzde on olduğu bunun yanında kadın okuryazar oranının yüzde üç olduğunu düşünüldüğünde bile Köy Enstitülerine olan gereksinimin boyutu ortaya çıkmaktadır. (Köşgeroğlu: 2010: 91) Bunun yanında Köy Enstitüleri'nin eğitim mantığının salt okuryazar yetiştirme olmadığını da görmekteyiz. Bu topyekün dönüşüm ve işbölümüne yönelik eğitim mantığındaki asıl amaç, yukarıda bahsettiğimiz, Atatürk'ün Türk ulusunun karakterini belirttiği Onucu Yıl Nutku'ndaki ifadelerle ulaşmaktır.

İşte bu gerekçeler doğrultusunda kurulan Köy Enstitülerinden sonra, 1942 yılında Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun 10. Maddesi ise köy öğretmenlerine düşen görevler bakımından önemlidir (Resmi Gazete, 1942/5141: 3243).

1943 yılında yapılan programa göre Köy Enstitülerinde gösterilen dersler üç gruba ayrılmaktadır (Ergül, 2004: 12):

1) Kültür dersleri: Türkçe, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, matematik, fizik, kimya, yabancı dil, el yazısı, resim-iş, beden eğitimi, müzik, askerlik, ev idaresi ve çocuk bakımı, öğretmenlik bilgisi, zirai işletme ekonomisi, kooperatifçilik.

2) Ziraat ders ve çalışmaları: Tarla ziraatı, bahçe ziraatı, sanayi bitkileri ziraatı, zootekni, kümes hayvancılığı, arıcılık, ipek böcekçiliği, balıkçılık ve su ürünleri.

3) Teknik dersler ve çalışmalar: Köy demirciliği, dülgerliği ve yapımcılığı; kadın öğrenciler için köy ev ve el sanatları.

Bütün bu ders programları Tonguç'un şu ifadesinin kaynağıdır: Kısacası Enstitü talebesi iş hayatı içinde, iş vasıtası ile iş için terbiye edilir (Tonguç, 1943: 145).

Enstitülerde mesleki uzmanlaşmaya dayalı eğitim sistemi içerisine kadın öğrenciler de dahil edilmiştir. Böylece çeşitli tepkiler de olsa karma eğitim sistemi uygulanmıştır. Modern bir eğitim kurumu olarak tasarlanan Köy Enstitüleri'nde kızların aldıkları eğitim, toplumsal cinsiyet rollerine göre belirlenmektedir. Enstitülerin özellikle "iş içinde eğitim ilkesi"ne göre temellenen eğitim politikası, kadın öğrenciler açısından ev içi işlerin bir devamı niteliğindedir. Böylece, öğretmen olarak yetiştirilen kadın öğrenciler, köylere gittiklerinde öğrencilere verdikleri öğretim dışında, köylü kadınlarına modern ev kadınının nasıl olması gereklerini öğreteceklerdir. Bu işler arasında en öne çıkan dikiş makinesi ile dikiş dikmektir (Tuna, 2009: 22).

Köy Enstitülerinin varlık nedeni Tonguç'un(1943) ifadeleri ile şöyledir:

"Tarihi olayların mahiyeti ne olursa olsun, geçmişin tasasına kapılmaksızın gerçeğin isteklerine uymak lâzımdır. İmparatorluğun yıkıntısı üstüne kurulan Cumhuriyeti, sağlam temele oturtmak için köye dönmek, köy kaynağından kuvvet almak, köydeki değerleri fişkırtmak gerektir. Cumhuriyet, toprağa ve toprak insanına dayanan, modern tekniği onların da malı haline getiren bir medeniyet yaratabilmelidir. Ulusun ortaklık değerlerinden başka bir şey olmıyan köy kültürünü bütün vatandaşların içlerine sindirebilmelidir. İnsanın insanı sömürmesine asla müsaade etmemelidir, bütün insanlarımızı, yeni medeniyetin vasıtalarından faydalanarak tabiatı istismara sevkedebilmelidir. Köy Enstitülerimiz bu ilkelere inanan, bunları gerçekleştirmek isteyen, bu uğurda canla başla çalışacak olan nesilleri yetiştirmeye savaşan kurumlardır."

Ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet temelinde belirlediğimiz konumuzu, özel olarak, Türk ulusçuluğu ve Kemalist ulusçuluk temelinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusunu kurgulama süreci olarak buraya kadar aktardık. Bu doğrultuda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gelenekselden kopup modernleşme sürecine de konumuz içinde yer yer "Batılılaşma çabaları" olarak değindik. Ve fakat bu konuyu netleştirmek açısından bu sürece yukarıda anlattıklarımız temelinde ayrıca değinmekte fayda vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KEMALİST ULUSÇULUK VE MODERNLEŞME İLİŞKİSİ

3.1. KEMALİST ULUSÇU İDEOLOJİNİN TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞME SÜRECİNE KATKISI

Kemalist ulusçu ideolojinin formülasyonunu önceki bölümde inceledim. Bu aşamada, bu formülasyonun, modernleşme ile ilgili bağlantısını kurmaya çalışacağım. Fakat bu süreci salt Kemalizm çerçevesinde incelemek, modernleşmenin içeriği açısından eksik kalacaktır. Konu bütünüyle algılanması açısından, bu aşamada da Osmanlı modernleşme geçmişinden hareketle, Kemalist ulusçuluğun modernleşme algısını ortaya koymaya çalışacağım. Bu durumda karşımıza ilk olarak bazı kavramlar çıkmaktadır.

3.1.1. Çağdaşlaşma- Modernleşme – Batılılaşma

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden, Cumhuriyet sürecine kadar geçen süreçte, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devletler ile ilişkide bulunarak, Batı ile karşılaşması temelinde Osmanlı Devleti'nin içine giren 'Batı kültürü' sürecin temelidir. Bu temelde, Batılılaşma, çağdaşlaşma ve modernleşme kavramları birbiri ile ikame edilir şekilde kullanılmıştır. Öncelikli olarak bu kavramların kökenlerine değinerek farklılıklarını belirlemeye çalışacağım.

İlk olarak, Berkes'in tanımlarından hareketle laiklik temelinde yapılan ayırım ile çağdaşlaşmayı tanımlayacak olursak, laiklik sözcüğünün, Fransızca'da 'laicisme' olarak kullanımının Türkiye'deki İslam, Osmanlı, Türk din ve siyaset geleneğine yabancı bir terim olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü bu gelenekte din temel alınmakta ve toplumsal hayatı düzenleyen kurallar bütünü din kökenlidir. Dolayısıyla, süreç temelden incelendiğinde, salt din-devlet ayırımı temelinde şekillenmeyen bir laiklik algısı mevcuttur. Batıda 'laicisme' eş olarak kullanılan bir kavramda 'secularism'dir. Berkes,

bu kavramı çağdaşlaşma kavramına daha yakın bulmaktadır. Laicisme sözcüğü, Katolik Hristiyanlığın yaygın olarak kullanıldığı halkların dilinde ‘halksallaştırma’ olarak kullanılmaktadır. Grekçe’de ‘laos’, ‘laikos’ sözcükleri, ‘halk’ ve ‘halksal’ anlamlarına gelmektedir. Bu temelde, modern Fransızca’da ‘laicisme’, din adamlarından, rahiplerden başka kişilere, kurullara, yetkililere dünya işlerinde hatta din işlerinde üstün bir yer verme anlamında kullanılmaktadır. Katolik Hristiyanlık dışında, Protestanlığın yayıldığı yerlerde ise, sözcüğün kökeni, Grekçe değil, Latince’dir. Bu köken zamanla değişikliğe uğrayarak günümüzdeki anlamını karşılar niteliktedir. Bu temelde, ‘saeculum’ sözcüğü, ‘çağ’ anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün Arapça karşılığı ‘asr’, Türkçe’de de ‘asır’ olarak kullanılmaktadır. Böylece, laiklik sözcüğünden önce, ‘asrılık’ sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcük, ‘secularism’ sözcüğünün kapsadığı anlamı taşısa da, Cumhuriyet döneminde, ‘çağa uymak’, ‘onun gereklerine uyacak biçimde değişmek’ olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, bazı kesimlerce (Batılı olmayan, çağdaş olmayan, geleneksel olan), “züppelik, köksüzlük, yüzeysellik, dinsizlik” anlamlarını ifade etmekteydi. Bu ifadelerden ziyade, Ziya Gökalp ‘muasırlaşmak’ ifadesini çağdaşlaşma ile eş olarak kullanmıştır (Berkes, 2012: 18).

Laiklik temelinden belirlemeye başladığımız çağdaşlaşma kavramı bu temelde, salt din-devlet, devlet-kilise ayrımı olmaktan çok kurumsallaşmış gelenek boyutundan kurtulma olarak, geleneksel, katılaşmış kurum ve kurallar karşısında zamanın gereklerine uyan kurum ve kuralları geliştirme olarak algılanmalıdır. Bu temelde asıl sorun, toplum yaşamının hangi yanları üzerinde gelenek gereklerinin yerine, zamanın gereklerinin insan davranışlarına yol göstermesi sorunudur (Berkes, 2012: 19).

Laikliğin Avrupa’daki gelişim sürecine baktığımızda, kilise kuruluna, din işlerinin güdümünde, din adamlarının yanında halktan kişilerin de girmesi olgusundan ziyade ekonomi, siyasa, eğitim, aile işlerinde kilise dışı olan dünyanın gereklerinin insanları etkilemesi, çağdaşlaşma ile paraleldir (Berkes, 2012: 19). Bu temelde, Türkiye’deki laik-dinsiz algısı paralelinde, çağdaşlaşma ve dinselleşme aynı zamanda ortaya çıkan kavramlardır. İlerleyen aşamada dinsel-geleneksel ve çağdaş-modern ayrımlarına da değineceğim.

Modernleşme kavramını ise, öncelikle modernite ve modernizasyon kavramları ile açıklamaya çalışırsak, modernite bir proje, refleksiyon anlamına gelmektedir. Modernizasyon ise, bu proje ve refleksiyonu mümkün kılan kurumsal yapıya işaret

etmektedir. Bu aşamada Batılı-Batılı olmayan toplum temelinde, Batı dışı toplumların sadece modernleştikleri ama modern olmadıkları yani ancak modernitenin kurumsal altyapısı yani modernizasyon ile eklemlenebildiği durumu ortaya çıkmaktadır. Batılılaşma ise, kolonizasyon ve kapitülasyon ikilisiyle kapitalist pazarın büyümesini de kapsadığından, tarihsel evrimin Batı lehine olarak eşitsiz gelişmesini içermektedir. Bu anlamda, Batılı olmayan toplumların, yaşadıkları ya da maruz kaldıkları pratikler, modern olsa da tarihsel olarak asla çağdaş pratikler olmamıştır. Dolayısıyla, Batılılaşma bu anlamda hep telafi edici ve tarihsel gecikmişliğin giderilmesinin aracı olmuştur. Bu doğrultuda, modernite bireyi ya da sınıfları kendi kimliğinde eğiten bir süreçtir. Buna karşın, modernizasyon bu eğitimin alt yapısını, diğer anlatımla siyasal çevresini oluşturmaktadır. Batılılaşma ya da Batılılaştırma, modernite olarak karşılaştığı direnmeyi aşamamıştır, fakat bütün dünya toplumlarını modernleştirme yolunda değişimlere sevk etmektedir. Böylece, Batılılaşmadan, modernleşmeye dönen süreç, ekonomi-politik bir anlam ifade etmektedir (Çiğdem, 2012: 68).

Bu kavramların iç içe geçmişliği temelinde, Batılı olmayan Türkiye gibi toplumlarda, Batı bilimi, Batı teknolojisi, Batı sanayisi, Batı zihniyeti, Batı kültürü gibi bir algı oluşmuştur. Bu tanımlamalar doğrultusunda Batılılaşma sürecine giren, Batılılaşmayı kendi geleceği için zorunlu gören siyasi bir irade için, bu iradeyi mümkün kılan toplumsal bir örgütlenmenin varlığı önemli olacaktır. Bu anlamda, merkezi bir devlet, bu devleti çekip çevirecek bir bürokrasi ve o devleti koruyacak askeri bir örgütlenme, modernizasyon (Batılılaşma) için önemli olacaktır (Çiğdem, 2012: 68).

Modernleşme toplumların bu süreçte farklılaştıkları ve merkezileştiği bir süreçtir. Bu anlamda, Batı Avrupa'da feodalizmin çöküşü ile başlayan süreç, burjuvazinin gelişmesi, sanayileşme ve siyasi hakların nüfusun daha büyük kesimlerine yayılması gibi bir süreci kapsamaktadır. Bu gelişme sırasında toplumun bazı fonksiyonları merkezde toplanırken, öte yandan yeni gruplar doğar ve toplumun fonksiyonları birbirinden ayrılır. Bu süreçte önemli olan, bu ayrılıkların temelinden yeni yapıların ortaya çıkmasıdır. Yurttaşlık kavramı, ulusal kültür gibi yapılar merkezin ve yeni ortaya çıkmış olan sosyal ve ekonomik yapının parçalarının birbirine bağlanmasını sağlar. İşte bu süreçte, Osmanlı Devleti, modernleşmenin bağlayıcı yapılarını kurma noktasında, bir takım zorluklar çekmiştir. Bu anlamda toplumsal seferberlik olmadan bu bağlantılar kurulamayacaktır. Mardin'in Deutsch'tan aktardığına göre toplumsal

seferberlik, modernleşme öncesi birbirine girmiş olan sosyal yapıların farklılaştıktan sonra yeni araçlarla toplanması ve bir bütün olarak harekete geçirilmesi anlamını taşımaktadır. Böylece, modernleşme ile birlikte, ulaşım ve haberleşme düzeni gelişir. Yeni yollar yapılır, posta, telgraf düzeni kurulur. Böylece haberleşme ortamı kurulur. Dolayısıyla, haberleşme tarafından oluşturulan bu ortak çalışma potansiyeli temel bazı belirlemeleri ortaya koyarak, insanların bunlar üzerinden beraber çalışmayı öğrenmesi, toplumsal seferberliktir (Mardin, 2002: 26). Bu temelden baktığımızda, modernleşme ve toplumsal iletişim önemlidir. Bu durumun örneklerine ilerleyen aşamada, Osmanlı modernleşmesini incelerken değineceğim.

Modernleşme kavramını tanımlamaya devam edersek, modernleşmenin siyasal gelişme ve siyasal değişme kavramları ile ilişkilendirildiğini görmekteyiz. Köker'in Huntington'ın çalışmalarından hareketle aktardığı siyasal gelişme, daha geniş kapsamlı toplumsal değişme sürecinin bir yönü olarak algılanmaktadır. Burada daha geniş kapsamlı toplumsal değişme süreci ile kastedilen ise modernleşmedir. Yani, siyasal gelişme, ekonomik ve toplumsal modernleşmenin siyasal sürece yansımalarını, dolayısıyla siyasal modernleşmeyi ifade etmektedir (Köker, 2012b: 41).

Siyasal gelişme, toplumdan topluma göre farklı içerikler taşımaktadır. Toplumlar geleneksel toplumdan, modern topluma kendi özgül koşullarına göre geçiş yapmaktadırlar. Diğer yandan, siyasal değişme, toplumun kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal düzeylerinin farklılığına göre ve bu faktörlerin bu gelişimden etkileniş sırasına göre, toplumun iç ve dış dinamiklerden etkileniş şekline göre ve toplumun bu gelişim sürecine adapte olma hızına göre farklılık göstermektedir. Diğer yandan, siyasal değişme ise, siyasal sistemin toplumsal beklenti ve talepleri karşılamakta yetersiz kaldığında ise var olması gereken uyumun yok olması durumunda ortaya çıkmaktadır.

Bu tanımlardan hareketle, modern toplum, gelenekselin karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, Osmanlı Devleti-Türkiye Cumhuriyeti Devleti karşılaştırılması olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, çalışmamızın önceki bölümlerinde ekonomik temelli olarak Gellner'in tarım toplumu-sanayi toplumu ayrımı ve Tilly'nin ulus-devlet oluşum süreçlerini de bu anlattığımız modernleşme süreci ile bağlantılı düşünmeliyiz.

Bu süreçlerin varlığı doğrultusunda, geleneksel olmayan modern toplum, belli bir insan tipini, insanla doğa ve insanla insan arasındaki ilişkilerin belirli bir kavranış biçimini, belirli ekonomik ilişkiler sistemini ve nihayet, genellikle bu öğelerin oluşturduğu toplumsal ve iktisadi temel üzerine bina edildiği düşünülen bir siyasal yapıyı içermektedir. Bu temelde, Köker'in İnkeles'ten aktardığı modern insan, yeni deneyimlere, yeniliklere, değişime açık olan, yalnız kendi çevresinde değil, birçok sorulan ve konular hakkında bilgi edinme ve kanaatlerin çeşitliliğinin farkında olan, geçmişe değil, geleceğe yönelik olan, insanın amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için, çevrenin eğilimine girecek yerde, o çevreye egemen olmayı öğrenebilen, bilim ve teknolojiye inanç duyan insandır. Bu insan tipolojisi, modern toplumda, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için, çevresine egemen olabilmesi temelinde doğa ile ilişki içerisine girmektedir. Diğer yandan bu insan tipolojisi, insan-insan ilişkileri temelinde, birey olma özelliği ile modern toplumda eşit bireyler olmayı sağlayacak ekonomik ve siyasal ilişkiler sistemi içerisinde olmalıdır. Modern insan tipi, tüketici olarak kurgulanmıştır. Bu özellikten kaynaklanan ve insanın birey olarak düşünülmesini gerektiren modern ideoloji, insanın toplum içindeki yerinin geleneklere, statülere veya ait olunan toplumsal gruba göre belirlediği bir toplumda varlık bulamayacaktır. İnsanın diğer insanlar ile eşit ilişkiler içinde olduğu yönündeki anlayış, insanın kendi emek gücünü kullanarak kendi maddi ve manevi varlığını geliştirme imkanına sahip olması durumunda anlamlı olacaktır. Dolayısıyla, modern toplum, ekonomik ilişkiler temelinde insanın kendi emek gücü üzerinde özgürce tasarrufta bulunacağı bir durumu ifade etmektedir. Bu durumu ise, kapitalizm ile ilişkili düşünmek gerekmektedir. Son olarak, modern toplumda siyasal ilişkilere baktığımızda ise, bireyselleşme kavramı ile ilişkili olarak, modernleşmenin çoğulculuk, katılımcılık ve otoritenin rasyonelleşmesi gibi öğeleri içerdiğini söyleyebiliriz (Köker, 2012b: 41-49).

Buraya kadar genel olarak anlattığımız modernleşme sürecinin toplumu dönüştürmeye başlaması aşaması hangi toplumsal dinamiklerden etkilenmektedir sorusu ise, bu süreçte 'elit', 'seçkin', 'aydın', 'modernleştirici intelligentsia' gibi bir grubun varlığına dikkat çekmektedir. Bu süreçte, yani geleneksellikten modernliğe geçiş sürecinde bulunan toplumlarda, ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşüm süreci içinde, bu toplumdaki bu kişilerin rolleri ne olmaktadır? Bu durumda karşımıza iki durum çıkmaktadır. İlk olarak, Batılı olan toplumlarda bu süreç, iç dinamikler sayesinde

geliştiğinden bu kişilere ihtiyaç duyulmamıştır. Diğer yandan Batılı olmayan toplumlarda modernleşme Batıya göre daha az zaman diliminde ve dolayısıyla kendiliğinden ortaya çıkmadığı için bu kişilerin rolleri modernleşme sürecinde etkilidir. Bu durum, Köker'in, Kautsky'den aktardığı geleneksel toplumların özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü geleneksel toplumlar değişimin yavaş olduğu, Batılı toplumlar ile karşılaşma süreçlerinde bu toplumsal değişimlerin yaşandığı toplumlardır. Diğer yandan, modern topluma doğru değişmek, Batılı olmayan toplumlarda, kendiliğinden bir süreç olmadığından, toplumun çoğunluğunu oluşturan ve gelenekselliğini sürdüren kitlelerin, bu süreçte itici bir güç olarak ortaya çıkmaları söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla, Batılı olmayan toplumlarda yabancı aristokratik bir seçkinler zümresinin veya Batılı modern kültürün düşünsel araçları ile donanmış yerli bir aydınlar grubun ya da her iki grubun birlikte oluşturacağı bir gücün yol göstericiliğine gerek olmuştur. Burada modern toplum-demokrasi ilişkisini kurduğumuzda ise, Köker'in Apter'den aktardığına göre, Batılı olmayan toplumlarda geçiş evresinde kurulan tek parti rejimleri demokrasi öncesi rejimler olmakla birlikte, bu toplumların demokrasiye doğru evrileceğinin göstergesidir (Köker, 2012b: 55). Bu süreç, Türkiye'de de demokrasiye doğru evrilme olarak gerçekleşmiştir. Bu evrilme sürecinde ise, Osmanlı'dan bu yana 'Batı' ile temas etmiş aydınların rolü önemlidir.

Bu temelde, Türkiye'deki sürece baktığımızda, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki modernleşme sürecinin itici gücünün tek parti yönetimi olduğunu göz önüne alarak, totaliter ve otoriter rejimler ile bu süreci ilişkilendirebiliriz. Tek partinin hedefinin yeni bir insan ve yeni bir toplum yaratma, dolayısıyla bu hedef doğrultusunda topyekün bir toplumsal değişme arayışı içinde olan rejimler totaliter olarak, hedefin kısmi toplumsal değişme olması doğrultusunda ve siyasal iktidarı elinde tutanların Batılılaşmayı hedeflemeleri halinde 'demokrasi öncesi' siyasal rejimlerden ya da otoriter rejimlerden söz edilmektedir (Köker, 2012b: 57). Türkiye'deki süreç de, Batılılaşma hedefiyle topyekün toplumsal modernleşmenin sağlanması olduğundan ve bu süreçte, Batı ile temastan doğmuş intelligentsia'nın kurmuş olduğu tek parti yönetimi olarak demokrasi öncesi, totaliter rejim olarak değerlendirilebilir.

Bu süreçte, asıl belirlemek istediğimiz otoriter-totaliter rejim tartışmasından öte, Türkiye'deki süreçte, Batı ile temas etmiş, dolayısıyla Batılılaşma temelinde düşünsel çalışmalar ile bu sürece katkıda bulunmuş aydınlardır. Türkiye'de modernleşme-

Batılılaşma süreci birlikte algılanmış olduğundan, Osmanlı Devleti'nin Batı ile temas ettiği noktalardan hareketle ortaya çıkan Batılı düşünceler ve bu düşünceleri Osmanlı toplumuna aktaran aydınlar aracılığı ile toplumun kendi iç dinamiklerinden değil, toplumun dış dinamikler ile temas ettiği noktalardan ortaya çıkmıştır. İşte bu noktadan hareketle ilk ele alacağımız süreç, Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci olacaktır.

3.1.2 Osmanlı Devleti'nde Modernleşme

Osmanlı Devleti'nden başlayıp Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kadar gelen süreçte yeni boyutlar kazanan ve Batı Avrupa'nın toplumsal ve düşünsel seviyesine ulaşılması gereken bir hedef olarak gören Batıcılık yaklaşımı, Osmanlı uygarlığının Batı ile hiçbir zaman ilişkisini kesmemesi dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmıştır. Batı ile Batılılaşma yolundaki ilişkiler konusundaki en temel başlangıçlar, İbrahim Müteferrika'nın ilk Türkçe Matbaayı kurmuş olması, bu sürecin öncülü olarak da, Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet'in 1720 yılında Fransa'ya bir ittifak yapma sürecini incelemek için gönderilmesi ve Fransa'daki izlenimlerinden Sefaretname isimli eserini ortaya koyması ile olmuştur. Yirmi Sekiz Çelebi bu eserinde, Fransa'daki yeni teknikleri, bilim kurumlarını, askeri okulları, hastaneleri, teşrihaneleri, limanları, karantina yöntemlerini, park, tiyatro ve opera gibi hiç bilinmeyen eğlence mekanlarından bahsetmiştir (Berkes, 2012: 55). Diğer yandan, bu matbaada ilki 31 Ocak 1729 yılında basılmış kitaplar da, dil, tarih, coğrafya, pozitif bilimler, askerlik konularında basılmıştır (Berkes, 2012: 61). Bu kitapların da içerikleri itibariyle, Osmanlı toplumunu aydınlatma amacıyla olduğunu söyleyebiliriz.

Batılılaşma süreci, Osmanlı Devleti yükselme döneminde Batıdan üstünlük olarak algılanmış, fakat gerileme döneminde Batı üstünlüğü olarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu üstünlüğün sebebi Batı'nın askeri üstünlüğü olarak kabul görmüş ve Batılılaşmaya yönelik ilk yenilikler askeri alanda yapılmıştır (Mardin, 2002: 10). Bu anlamda, Batı'nın askeri kuruluşlarından örnek alma çabaları, I. Mahmut(1730-1754), I. Abdülhamit (1774-1789) ve özellikle III. Selim zamanında (1789-1807) hızlanmıştır. Fakat geleneksel Osmanlı kültürünün bu yeniliklere tepkisi bu süreci sekteye uğratmıştır. Batı'da sürekli Osmanlı elçiliklerinin kurulması, bu döneme rastladığı gibi, Batı ile temasların artması, Avrupa ile ilgili sistematik değerlendirmeler yapılmasını ve bunlarında Avrupa'ya gönderilen hariciye memurlarından gelmesi, Osmanlı'da Batılılaşma sürecinin itici gücüdür. Osmanlı Devleti'nin Batı'nın genel bir

model olarak kullanılmasına dayanan düzeltme-Tanzimat düşünceleri de işte bu sürecin çıktısıdır (Mardin, 2002: 11).

Askeri kurumlardaki yeniliklerin de sürece çare olamayacağına toplumsal pratiklerden anlaşılması üzerine, Batı'nın sadece askeri kurumlar sayesinde yükselmediği, bunları ayakta tutan mali kaynakların ve vergi toplama sisteminin de Osmanlı Devleti'nde yaratılması gerektiği düşüncesi, III. Selim zamanında artık biliniyordu. Bunun yanında, II. Mahmut devrinin sonlarına doğru Batı'da görevde bulunan Osmanlı elçileri, Batı'nın yeni bir özelliğini keşfettiler. 18. yy Avrupa'sında bazı krallar teb'anın verimliliğini artıracak koruyucu tedbirler bütününe devletin olağan bir siyaset haline getirmişlerdi. Krali otoritenin bir temsilciler meclisi ile paylaşılmadığı ülkelerde bile ulus-devlet kurmak isteyen hükümdarlar teb'anın mülkiyet haklarının garanti altına alınmasının zorunluluğunu anlamışlar ve eğitimi halka yaymanın kendilerine getireceği faydayı algılamışlardı. Ulus-devletlerin kurulmasına ve orta sınıfların güç kazanmasına başat olarak işleyen bu siyaset, aynı zamanda ulusal bir bütünlük kurmayı amaçlıyordu. Bu idare sistemi ise sonradan 'aydın despotizmi' olarak adlandırılmıştır. O zamanlarda ise Avrupa devlet bilimlerinde bu sistem 'kameralizm' olarak adlandırılmıştır (Mardin, 2002: 12).

18. yy'ın ortalarına doğru, ülkelerin monarkları, krallar, imparatorlar, çarlar ve prensler, ülkelerini ve toplumlarını yukarıdan aşağıya yönelik olarak tepeden-tırnağa değiştirmeye, yeniden formatlamaya, "merkezi, güçlü, siyasi idare tesis etme" hedefine yönelmeye çalışmışlardır. İşte bu olgu Kameralizm olarak adlandırılmıştır. Kameralizm, merkezden ve merkezin siyasi otoritesini elinde tutan ve büyük bir çoğunluğu da felsefe ile ilgilenen, filozoflarla yakın ilişkilerde bulunan bilge hükümdarlar eliyle yürütüldüğünden entelektüalist bir karakter taşımaktadır. Bunun yanında merkezi, otokrat gücün de kullanıldığı zorun da meşru kılındığı durumlarda olduğu için despotik bir karakter taşımaktaydı. İşte bu yüzden Kameralizm, aydın despotizmi olarak adlandırılmıştır. Diğer yandan, Kameralistler kuvvetli bir monarşik idare kurabilmek için, merkezi idarenin önünde engel olan, Ortaçağ'ın ürünü olan adem-i merkeziyetçi yapıyı tasfiye etmek, dünyevi hükümlanlık olan monarşik otokrasinin gücünün karşısında engel oluşturan ve hem dünyevi hükümlanlığı hem de uhrevi hükümlanlığı kendisinde toplayan Kilise'nin dünyevi otoritesini tasfiye etmek ve ekonomik olarak

güçlü bir orta sınıf inşa etmek gibi amaçlar doğrultusunda hareket etmişlerdir (Hocaoğlu, 1997: 375).

Kameralizmin bu yönetim biçimi anlayışı doğrultusunda, Osmanlıdaki devlet adamlarına en cazip gelen tarafı ise, Osmanlı Devleti gibi dağınık bir ülkeyi birleştirici bir görüntü getirmesi olmaktadır. Osmanlı devlet adamları ulusal çapta idari, hukuksal ve ekonomik bir takım önlemlerle Osmanlı Devleti'nde çok çeşitli sayıda var olan kültür birimlerini eritebilecekleri bir Osmanlılık süreci yaratabileceklerini ummaktaydılar. Fakat bu amaçları gerçekleşmedi. Bu durumun nedenlerine önceki bölümlerde değindim. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'ne Batılı ulusal kurumlara benzer kurumlar (eğitim, yargı, idari alandaki yenilikler) yerleştirilmeye çalışılmıştır (Mardin, 2002: 13).

Tanzimat döneminde, Batı'nın askeri ve idari yapısının yanında, Osmanlı kültürüne, Batı'nın günlük kültürü de aktarılmaya başlamıştır. Giyim, ev eşyası, evlerin stili, insanlar arasındaki ilişkiler bu şekilde Avrupai olmuştur. Bu süreçteki ilk ve ikinci kuşak Tanzimatçılara karşı yapılan eleştiriler de 1860'larda Namık Kemal ve Ziya Gökalp tarafından yapılmıştır. Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere bu gruba 'Yeni Osmanlılar' denilmiştir. 'Yüzeysel olarak Batılı olunuyor şeklinde' eleştiriler yapan bu grup, Batı'nın ruhunu oluşturan özgürlükçü ve parlamenter rejimlerin anlaşılmadığı durumda gerçekten Batılılaşmanın gerçekleştirilmeyeceğini savunmuşlardır. Bu anlamda yine önceki bölümlerde bahsettiğimiz, bilginin halka aktarılması doğrultusunda gerçekleştirilen, Osmanlı Gazeteciliği önemlidir. Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz, 1862 yılında İbrahim Şinasi tarafından kurulan Tasvir-i Efkar, Osmanlı aydınları arasında siyasi bilincin gelişmesinin itici gücü olmuştur (Mardin, 2002: 14). İlerleyen süreçte, Tanzimat'ın getirilerine olan tepkiler doğrultusunda ortaya çıkan Islahat Fermanı ise, millet-i hakime olan Müslümanların toplumdaki imtiyazlı durumunu elinden almaktaydı. İşte gelişen bu süreçte, değişen toplumsal yapının bir formülasyona dahil edilmesi gerekiyordu. Bu sürecin de ötesinde, artık Batılı olmayı ve Batıyı kendine model olarak almış II. Abdülhamit dönemi, öncelikli olarak eğitim kurumları ile yabancı dil bilenlerin sayısını artırıyor, dolayısı ile Batı ile olan iletişimi kolaylaştırıyordu. Bu anlamda, Batı'nın tekniğini, idari sistemini ve bilhassa askeri sistemini ve eğitim sistemini model olarak alan II. Abdülhamit, bunun yanında Müslüman teb'asını güçlendirmeye çalışarak, eğitim kurumlarına 19. yy' ın

Batı'da gelişen pozitif bilimlerini sokarak devletini daha güçlü olarak idame ettirmeye çalışıyordu (Mardin, 2002: 14).

Bu süreçte görülüyor ki, Osmanlı toplumunda modernleşme kendi iç dinamiklerinin itici gücü ile gelişmemiştir. Bu durumda modernleşme adına iki durum söz konusudur. İlk olarak toplumun kendi iç dinamiklerinden gelişen organik modernleşme (birincil), ikinci olarak ise, toplumun kendi iç dinamiklerinin etkili olmadığı tamamen dışarıdan ya da yukarıdan-aşağıya gerçekleşen inorganik (ikincil) modernleşmedir. Bu anlamda organik modernleşme aşağıdan-yukarıya doğrudur (Rzayeva, 2005: 414). Bu süreç, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde de bu şekilde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise, Batı ile gerek diplomatik gerekse eğitime gönderilen kişiler aracılığı ile ilişkiler kurulması ile Batılılaşma sürecinde ortaya çıkan 'Yeni Osmanlılar', bu aydın kesimin uzantısı 'Jön Türkler' ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde toplumsal olarak belirleyici olan İttihat ve Terakki aydınları, toplum için gerekli olan iyinin doğrultusunda, toplumu Batılı olarak geliştirmeye çalışma şeklinde ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine katkıda bulunan aydınların görüşleri de, Batılılaşmadan ne algılandığı açısından önemlidir. Bu anlamda ilk bahsetmememiz gereken Abdullah Cevdet'tir. Bu anlamda, Osmanlı Devleti'nde ilk defa modernleşme hareketi geniş anlam ile ve devamlı çabalarla Dr. Abdullah Cevdet tarafından kurulmuştur. Abdullah Cevdet, Kanunların laikleşmesi, Latin alfabesinin kabulü, Batı kılığının alınması, kadınların hürriyeti, Batı medeniyetine kökten giriş düşüncelerini savunmuştur. Diğer yandan Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" temelindeki düşünceleri ile birlikte Gökalp'a göre modernleşmeyi anlamak için ulusal anlamda kültür ve medeniyeti ayırmak gerekir. Ziya Gökalp'e göre, kültür muhtevaya aittir. Böylece ulusun, kendi kavmi, kişisel hayatında bulacağı maddedir. Medeniyet ise uluslararası ortak bir şekildir ki onları birbirine bağlar. Ulusal kültür ve uluslararası medeniyet birbirine karıştırılmaz. Bu temelde, "Biz Türk milletinden, İslam ümmetinden, çağdaş medeniyetteniz" diyen Gökalp'a göre, Durkheim'in mesleki dayanışmaların modern toplumlarda iş bölümü esasına dayandırması temelinden etkilenmesi üzerine çağdaş Türkiye'de şu reformlar yapılmalıdır: Türk ailesinin evrimi eseri olarak kadınların özgürlüğü, sosyal ve siyasi hayata katılmalarının sağlanması, bu temelin sağlanması için de devlet ile dinin ayrılması ve kanunların laikleşmesi(Ülken,

1963: 27-29). Bu süreç, aydınların toplumun gelişmesine ve dönüştürülmesine olan katkısı bakımından önemlidir. Diğer yandan, bu düşünceler hem yönetilen teba'nın hem de yöneticilerin birbirine göre olan konumlarını sorgulatması açısından, yapılan yeniliklerin itici gücü olması bakımından önemlidir.

Peki, Osmanlı Devleti bu düşünceler etrafında modernleşme sürecini gerçekleştirebilmiş midir? Bu sorunun cevabını Osmanlı Devleti'nin şu anda varlığını sürdürüyor olmaması ile açık olarak ortadadır. Diğer yandan, Batılılaşma ve topyekün Batılılaşma temelinde, Osmanlı Devleti ilk olarak kısmi olarak Batılılaşma sürecini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu süreç, Batılılaşmadan Batıcılık'a, bir yöntem olarak 'Batılılaşmadan' bir program olarak 'Batıcılık'a geçiş olarak yaşanmıştır. Kısmi olarak Batılılaşma adına gerçekleştirilen reformlar ise, Batı denen şeyin aslında bir bütün olduğunun teşhis edilememesiyle, yani askeri, idari ve siyasi konularla ilgili olarak Batı'dan ithal edilen teknik ve modellerin arkasında bütünlüklü bir değer ve düşünce sisteminin bulunmadığı düşüncesi Osmanlı Devleti'nde tartışılmıştır. Fakat bu konular tartışma boyutundan ileri gidememiştir (Tekin, Toker, 2012: 82). Diğer yandan, 19. yy boyunca yapılan reformlar ile Batı'nın idare, eğitim, hukuk alanındaki kurumlarının Osmanlı'ya taşınması, bu kurumların Osmanlı'nın var olan yapısına özellikle devletin temelini oluşturan din kurumuna karşı olduğu görüşü ile benimsenememiştir (Köker, 2012b: 132). Bu temelde, Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme sürecine belli kesimler hep şüphe ile yaklaşmış ve karşı çıkmıştır. Böylece toplumda ilerleme yanlısı ve buna karşı olanlar olarak ikili bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu bakış açısının yarattığı ikilik günümüzde de devam etmektedir.

Akılcılık ve geleneksellik temelinde belirlenen modernleşme, Osmanlı Devleti'nde "Batı'nın üstünlüğü eşittir Batı'nın bilimselliği" algısı ile Batı'nın topyekün bir program ile ele alınması üzerinde, Tanzimat döneminde ortaya çıkmış olup, bu durumun hayata geçiş süreci II. Abdülhamit döneminde Jön Türk hareketi içinde kurgulanmış ve bu yaklaşım sonuçlarını Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllarda vermiştir. İşte bu temelde, Osmanlı Devleti'nin güçlendirilmesi ya da yıkılmamasını sağlayacak akımlar olarak gelişen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları Devlet'in kendi iç dinamiklerini yeniden kurgulamak adına geçmişle bağlantılı olarak ve Devlet'in sürekliliği için ortaya atılmıştır. Fakat Batılılaşma bu temelde devletin

sürekliliğini sağlamak için geleneksel olandan kopuş olarak ortaya çıkması bakımından bu akımlardan farklı bir kurguya sahiptir. (Tekin, Toker, 2012: 83).

3.1.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kemalist Ulusçuluk ve Modernleşme

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulma aşamasında Atatürk tarafından hedef olarak gösterilen ‘muasır medeniyet seviyesi’ne ulaşmak, Kemalist ulusçuluğun başlıca dayanağıdır. Bu anlamda Atatürk, Batı’nın en önemli katkısını toplumun şeklinde ve topluma hakim olduğuna inandığı pozitif bilimlerde olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda Atatürk’ün 30 Ağustos tarihinde yaptığı şu konuşma önemlidir (Mardin, 2002: 18):

“Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam mânasıyla medenî bir heyeti içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklâli, malik olduğu ve yapacağı medenî eserlerle mütenasıptir.

Medenî eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklâllerinden tecrit olunmaya mahkûmdurlar. Tarihi beşeriyet baştanbaşa bu dediğimi teyid etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şartı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, medeniyeti umumiyenin huruşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vâbestedir. İçtimaî hayatta, iktisadî hayatta ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekâmül ve teceddüdü zarurîdir. Medeniyetin ihtiraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafazai mevcudiyet mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır.

Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimaî, iktisadî, siyaî aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların hukuku tabiiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lâzimedendir.” (Söylev ve Demeçler, 1924)

Nihai hedefin medeniyet yolunda toplumsal, ekonomik, ilim ve fen ile gerçekleştirileceğini vurgulayan Atatürk, bu anlamda tam olarak medenileşmek ile ilgili bir program sunmamıştır. Bu amaç yine toplumsal pratikler üzerinden, dönemin toplumsal ve siyasal yapısına göre belirlenmiştir. Bu anlamda, Batıcılık’ın akla yaptığı vurguya ve akli medeniyetinin merkez kavramı olarak belirlemesine rağmen, Cumhuriyet döneminde uygulamaya konulan topyekün Batılılaşma programının bir felsefesinin olmayışı dikkat çekicidir. Bu durumun, Türkiye’de sahip olduğu tek anlam pozitivism ile sınırlı kalmıştır. Bu durum pozitivist-otoriter bir yönetim anlayışı ile

birlikte topluma aktarılmıştır. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulma ve kurumsallaşması sürecinin temeli olan Batılılaşma-çağdaşlaşma ideolojisi, yeni toplumu yaratma, toplumu devlet aracılığı ile uygulanacak bir sosyal teknik yoluyla yaratma ve böylece devlet tarafından denetim altında tutulan bir toplum yani modern toplum algısı içerisinde şekillenmiştir. Böylece, Türkiye'de Batıcılık'ın pozitivist-otoriter yönetim ideolojisi, siyasete, toplumu imal etme ve denetleme işlevi yüklemiştir (Tekin, Toker, 2012: 86). Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki modernleşme süreci de yukarıdan aşağıya olarak, toplum tarafından belirlenmeyen ama toplumu mutlak olarak belirleyecek tarzda gerçekleştirilmiştir. Bu temelde, Türkiye'de yurttaşlık kavramı, aydınlanmamış ve toy kişilerden oluşan bir toplum varsayımından yola çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de yurttaşlık ortaya çeşitli taleplerle çıkan aydınlanmış, özgür ve etkin bireyler değil, aydınlanmamış ve edilgen bir toplum varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Bu durumda, yurttaşların muhakeme yapması değil, aksine onlara önerilen rotaları izlemeleri beklenmemektedir. Böylece, Türkiye'de modern yurttaşlığın Cumhuriyet seçkinlerince yukarıdan ve özel alana müdahale edilerek tanımlandığı söylenebilir. Bu tanımlama görevlere haklardan daha fazla önem vermiş ve yurttaşın özel tercihlerini dikkate almamayı tercih etmiştir. Türkiye'de modern yurttaşlık anlayışı birey değil, toplum ve devlet temelli bir olgu olarak gelişmiştir (Kadıoğlu, 2012b: 180-181).

Türkiye'deki modernleşme isteminin ardında yatan tek gerçek ise, Türklüğü Cumhuriyet Türkiye'sinde yaşayan insanların ortak tarih, din, dil ve menfaatlerine dayanan siyasi ve ulus kimliği olarak benimsetmek amacıdır. Bu anlamda, ulusallığa temel olacak bu esasların arasında seçim yapmak, kişilerin felsefelerine, günün siyasi şartlarına ve gelecek için tayin edilen hedeflere dayandığı için Cumhuriyet'in ilk on yılında yapılan devrimler her şeyden önce medeni bir ulus yaratmak adına yapılmıştır. Avrupai anlamda ulusal bir toplum yaratmada teorik de olsa ulusallık ile modernliğin bir arada düşünülmesi, medeniyetin siyasi ve kültürel yönlerinin yanında ekonomi, teknoloji ve sanayileşme gibi alanlarda ulusun manevi varlığını kuvvetlendirecek yönler barındırmıştır. Bu temelde, Türkiye'de medenilik ile ulusallık konusunun bir arada düşünülmesi, saltanatın ve halifeliğin ilga edilmesi ile başlayan süreç ile başlamış ve fakat Osmanlı deneyimindeki modernleşme süreci gibi çeşitli muhalefet süreçleri ile karşılaşmıştır (Karpat, 2012: 140). Bu süreçler, devrimlerin gerçekleştirilme

zamanlarını ve önceliklerini belirlemiş olmakla birlikte, süreci yavaşlatıcı ya da hızlandırıcı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti modernleşme sürecinde, modernleşmenin ön koşulu olarak görülen laik-akılcı kültürün yaratılabilmesi için ilk olarak geçmişin, yani Osmanlı Devlet ve toplum yapısının getirisi olan alanın yok edilmesi yani dinin bireyler ve toplum için bir bilgi ve referans kaynağı olmaktan çıkarılması gerekiyordu. Bu süreç yine modernleşmeyi kurgulayan Cumhuriyet aydınlarının din-bilim ayrışmasının yaşadığı noktada ortaya çıkmaktaydı. Bu pozitivist modernlik algısına göre Türk toplumunda Batı benzeri bir ilerlemenin yaşanması toplumun sekülerleştirilmesi, başka bir ifadeyle dinin toplumsal otoritesinin zayıflatılması ve kitlelere laik-akılcı bir görüş açısı kazandırmak gerekiyordu. Bu misyonu yerine getirecek olanlar ise Osmanlı'nın modernleşme sürecinin itici gücü olmakla birlikte cumhuriyetin ilk yıllarında yine bu misyonu üstlenen bürokrat aydınlardır (Söğütü, 2010: 54). Kemalist ulusçuluk söylemi, ulusçuluğu, laikleşme/modernleşme sürecinin taşıyıcısı olarak anlamlandırır. Ulusçuluk sözcüğünün tercih edilmesi de bu kavramı modernleşme ve laikleşmeyle özdeşleştiren kurgunun bir parçasıdır. Modern "ulus" sözcüğüyle, Osmanlı'da dinsel cemaati belirten "millet" sözcüğünün ümmet kavramına olan vurgusu kapatılır. Böylece, Türkiye'de ulus-devletin inşasında ulusçuluk, onun kutsallık tekeli devralarak dini ikame etmeye dönük bir yol izlemiştir. Dini uluslaştırma bu isteğin açık ifadesidir (Bora, 1994: 78).

Bu temelde, din devletine karşı, ulus-devleti algısına yönelik reformlar ve devrimler, çağdaşlaşma, modernleşme yolunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin referansını oluşturmaktaydı. Böylece, hukuk, eğitim, yazı, dil ve genel olarak yaşam ve kültür alanındaki değişimlerin temeli, yeni bir toplum yaratmak olarak kurgulanmıştır. Bu aşamada, önceki bölümlerde de belirttiğimiz, halifeliğin kaldırılmasından, Şeriat ve Evkaf Bakanlıklarının kaldırılması, medreselerin, tarikatların, tekke ve zaviyelerin kapatılması, bütün eğitimin Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanması, 1928 yılında Anayasa'dan devletle dinin bağı kuran maddenin çıkarılması ile toplumsal alandan İslam'ın silinmesi olarak, modern topluma ulaşılması hedeflenmiştir. Bu temelde, önceki bölümlerde de bahsettiğimiz devrimler birbiri ardına gerçekleştirilmiş ve devrimlerin algılanması için eğitime eklenen bu devrimlerin genel mantığı, toplumu topyekün dönüştürme olarak gerçekleştirilmiştir. Bu temelde, Atatürk İlkeleri olarak çizilen genel çerçeve, Türk toplumunu çağdaş Batı uygarlığı yörüngesine sokmak

amacında birleştirilmiştir (Berkes, 2012: 522). Böylece, modernleşme temelindeki ilk adım geleneksel kurumları ortadan kaldırmak ve gelenekçilik tutumunu ortadan kaldırmak; ikinci adım ise, geleneksel kurumların yerine bu yeni yörüngeye uygun kuralları, örgütleri topluma yerleştirmek, toplumun yeni kuşaklarını bu yörüngeye gereklerine göre yetiştirerek gelenek ile çağ arasındaki köprüyü kurmaktır.

Avrupa emperyalizmine karşı birçok Doğu toplumuna da örnek teşkil etmiş olan bağımsızlık savaşının ardından Batılılaşma reformların yeni Türk Cumhuriyet’inde uygulanmaya girmesiyle Türk ulusal kimliğinin oluşturulması çelişkili bir durum yaratmaktadır. Çünkü Batı demokrasisini esas alan ve Batı dünyasının bir parçası olmayı planlayan yeni siyasi oluşum Batılı olmak için Batı ile savaşmıştır (Deren, 2012: 384).

Devrimlerin ani uygulanması sebebiyle, geçmiş ile aniden bağı kopan toplumun yeniden dönüştürülmesinin zaman anlamında hızlı olmayan ve fakat yeni ile karşılaştığı noktada benimseyecek başka alternatifinin olmaması dolayısı ile dönüştürülmesi temelde zor olmamıştır. Bu anlamda geleneksellikten kopabilmek önemlidir. Daha önce de değindiğimiz gibi gelenekselden kopamayan kesimler bu sürecin aksamasına ya da yön değiştirmesine neden olmuşlardır. Geleneksellikten kopmak anlamında, ilk olarak gelenekselliğin belirlemelerinden arındırılmış steril bir ortam yaratmak, ikinci olarak da topluma Batıcı ideallerden türetilmiş devlet güdümlü ortak bir iyi sunmak bu sürecin genel mantığıdır. Toplumun değer ve kod sistemini değiştirmeyi amaçlayan ve sonradan Atatürk devrimleri olarak adlandırılan Batıcı reformlar, kültürel bakımdan steril bir ortam yaratmaya yönelik birer adım niteliğindedir. Böylece, eski saat ve takvim sistemi, rakamlar, ağırlık, uzunluk ölçülerini değiştiren, bunların yerine yeni Batılı bir kod sistemi getiren reformlar, basit birer ölçü değişikliğinin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Böylece, söz konusu olan toplum zamana ve mekana ilişkin algı çerçevesinde, kendini o çağa ait hissedecektir (Tekin, Toker, 2012: 89).

Devlet’in siyasi egemenliğinin, topluma ön gelecek şekilde tesis edilmesi, topluma devlet güdümlü bir ortak iynin sunulmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik, söz konusu ortak iynin bizzat Batılılaşma programının bünyesinde yer alan unsurların türetilmesini sağlamıştır. Bu temelde, toplumsal düzeyde ulusal kimlik, kültürel düzeyde pozitif bilime dayalı seküler zihniyet ve laiklik, ekonomik düzeyde kalkınma, devlet güdümlü ortak iynin kendisinden türetildiği unsurlar olarak belirlenebilmektedir.

Bu unsurların her biri Batılı düzeyde bir değere atıfta bulunmaktadır. Ulusal kimlik, Batılı toplumlar gibi bağımsız olmak, seküler bakış açısı ve laiklik, Batılı toplumlar gibi medeni olmak, sonuncu olarak da ekonomik anlamda kalkınma Batılı toplumlar gibi müreffeh olmak idealini dışa vurmaktadır. (Tekin, Toker, 2012: 92). Bu unsurların toplumsal alandaki yansımalarını önceki bölümlerde bahsetmişim. Bu anlamda, belirli bir program dahilinde olmayan Kemalizm, toplumsal pratiklere göre şekillenmiş bir ideoloji olarak, genel mantığını geleneksellikten kopuş bu anlamda Osmanlı mirasını reddetme üzerine kurgulanmıştır. Osmanlı'nın hem kurumsal hem de toplumsal anlamda hukuki zeminini reddeden Cumhuriyet modernleşmesi, temelde baktığımızda Osmanlı'nın modernleşme hareketlerinin devamı niteliğindedir. Osmanlı Devleti'ndeki Batı ile temas ve Batıya yönelik dönüşümler, Cumhuriyet sürecinin itici gücü olmuş, hatta Cumhuriyeti kuran kadrolar Osmanlı Bürokrasisi ve aydınları arasından çıkmıştır. Bu anlamda ilerlemeye yönelik modernleşme süreci aslında Osmanlı Devleti menşelidir. Burada belirtmeye çalıştığımız bu sürecin göz ardı edilmemesidir. Çünkü modernleşme hem düşünsel hem bilimsel hem de ekonomik bir dönüşüm olduğundan bir anda ortaya çıkan bir süreç olmamaktadır.

Geçmişle süreklilik ve kırılma ilişkisi içinde hareket eden ve özünde bir ulus-devlet inşa girişimini yaşama geçiren Cumhuriyet modernleşmesinde dört boyutlu bir hareket tarzı vardır: Bu boyutların birincisi, güçlü devlet geleneği; ikincisi, ulusal kalkınmacılık; üçüncüsü, organik toplum ilkelerin ve dördüncüsü ise, cumhuriyetçi yurttaşlık modelidir. Bu modelde aynı zamanda, güçlü devlet geleneğinin diğer boyutların taşıyıcı öznesidir. Diğer yandan, güçlü devlet geleneği, yani devlet merkezli modernleşme anlayışı, ulusal kalkınmacılık ve organik toplum anlayışı hepsi de bir modern benlik-geleneksel öteki karşıtlığı içinde kurgulanmıştır. Bu bağlamda Osmanlı geçmişi, modern Türkiye kurgusunun, bu kurgunun çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma isteğinin ve bu isteği yaşama geçirecek yurttaşlık anlayışının “genel-ötekisi”dir. Böylece, Kemalist aydınlar devlet düşüncesini, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne neden olan iki etken üzerinden şekillendirmişlerdir: Devletin kişi otoritesine ve İslami geleneklere dayanmasının toplumsal gelişmeyi engellediği düşüncesi. Bu noktada, devlet düşüncesinin halk egemenliği yerine ulus egemenliğine dayandırılması ile devletin, modernitenin rasyonel-egemen öznesi olarak tanımlaması önemlidir. Böylece bu devlet, toplumsal ilişkilere biçim veren, bu biçimi yeniden üretmek için gerekli

kurumsal ve söylemsel pratikleri topluma empoze eden aktif bir öznedir (Keyman, 2012: 228).

“Devlet tarafından devlet için Batılılaşma projesi” olan Cumhuriyet’in cumhuriyetçi projesi, bireyin kamusal ifadesi olan yurttaşlığı devletten hareketle tanımlamış ve belirlemiştir. Bu aşamayı, projenin eğitim ile ilgili olan kısmında yukarıdaki bölümlerde belirtmişim. Bu anlamda, “devlet için devlet tarafından” yeni bir toplum yaratma hedefindeki proje, neredeyse bütünsel bir dönüşüm olarak kurgulanmıştır. Bu anlamdaki bir tür kökten değişim talebi doğal olarak geleneğin terk edilmesini de kapsamaktaydı. Bu temeldeki algı, çağdaş medeniyeti benimsemek amacıyla ilerleyen Türk ulusunun, amacı çağdaş medeniyeti kendisine uydurmak değil, çağdaş medeniyete uymak olarak ortaya çıkmaktaydı. İşte bu aşamada, bu dönüştürme projesinin taşıyıcısı olan toplum mühendisleri ya da Cumhuriyet aydınları bu görevi halkı aydınlatma misyonu olarak benimsemiş ve Cumhuriyet’i halka taşıma işine girişmişlerdir (Tekin, Toker, 2012: 92). Cumhuriyet dönemi Batılılaşma hareketinin ilk ve belirleyici evresi olan cumhuriyetçi proje, toplumsal yaşamın her alanını kuşatma amacıyla, devlet eliyle moralite oluşturma ve bu moralitenin içeriğini tamamen Batı referansı ile doldurma girişimidir (Tekin, Toker, 2012: 93).

Cumhuriyet, siyasal alandaki değişim gereklilikleri ile Türkiye’de yönetim yapısını ve dolayısıyla kurumları değiştirmiştir. Bu temelde, sorun siyasal alan ile sosyal alanın yakınlaştırılması sorunu olarak ortaya çıkmıştır. İşte bu durum, toplumun kültürel olarak değiştirilmesi temelinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda, siyasal toplum kurma projesi, toplumu ortak iyi temelinde yeniden kurgulamayı gerektirmiştir. Böylece, Cumhuriyet bizzat Batılılaşma programından çıkarsamış ve ulusal kimlik, pozitif bilime dayalı dünyevi zihniyet ile laiklik ve kalkınma kavramlarına referansla toplumun ortak iyisini tanımlamıştır. Diğer yandan, Cumhuriyet’in ortak iyisinin merkezdeki referans noktası olan “ulusal kimlik ve laiklik” kavramları, aslında Cumhuriyet’in toplumsal meşruiyetinin kurulmasını zorlaştıran kavramlardır. Çünkü Cumhuriyet’in kurmak istediği ulusallık, bir yandan ulusal özün, uzak ve ‘hayal edilmiş’ bir geçmişe, bir yandan ise, Batı’nın uygar ulusları arasına katılmakla ulaşılabilecek bir geleceğe işaret etmektedir. (Tekin, Toker, 2012: 102).

Bu süreçte, ortak iyinin ne olduğu konusundaki düşüncede önemlidir. Bu ortak iyi, Türkiye toplumunu meydana getiren farklı kesimlerin taleplerinin siyasi olarak ifade

edilip karar alma süreçlerine aktarılması ve böylece devlet yönetiminde karşılık bulması imkanı temelinde, sınırları Kemalist sınıra dayanan bir alandır. Çünkü Kemalizm'in sınırı, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de varlık nedenidir. Bu durum aynı zamanda modern ulus-devlet mantığı ile de örtüşmektedir. Çünkü modern devletin devlet olma özelliği, tarihi olarak toplumu oluşturan farklı birey ve grupların özel ve dolayısıyla kısmi ilgi, istem ve çıkarlarını aşan, bütünün ortak gönençini temsil etmekte, aynı zamanda belirlemekte ve bu ortak gönenç ile devletin varlık sebebi arasında özdeşlik ilişkisi kurmaktadır (Köker, 2012a: 98).

Bu “ortak iyi” dönemin CHP kadrolarının, devlet anlayışını yansıtması bakımından da önemlidir. Örneğin, Recep Peker'in “İnkılap Tarihi Ders Notları” kitabında Avrupa'da parlamentarizmin ve sınıf mücadelesinin verdiği zararları göstermeye çalışarak İtalya ve Almanya'daki totaliter yapıyı haklı çıkarır nitelikteki yazıları ulusçuluğu da bu bağlamda otoriter bir ideoloji olarak ortaya koymuştur. Diğer yandan, kitaptaki, “...Liberal tip hepsi bir tarafa çeken politikacıların kaynaşması ise, ulusal devlet bir yurttan yaşayanların, ulusun kuvvet ve kıymetlerini bir araya toplayarak müşterek faydalar üzerinde birleşmesidir” ifadesi ortak iyinin gerekliliğini vurgulamaktadır (Ersanlı, 2013: 191).

Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bir ulus-devlet olarak kavramsallaştırılmasının yaşama geçmesi, aynı zamanda topluma modern bir ulus, kişiye de modern bir ulusal kimlik tanımlamasını gerektirmekteydi. Modern bir ulus ve modern ulusal kimlik, bir taraftan modern toplum anlayışı içinde kullanılan birey ve sınıf kategorilerinin ya da kimliklerinin gerisine giden ve topluma devlete “hizmet” vermeyi amaçlayan, aynı zamanda bu hizmetler arasında “toplumsal bir işbölümü” kurmayı öneren tarzda bir “organik toplum” kavramını içerirken, diğer taraftan da bu toplumun hizmetlerinin gerçekleşmesini amaçlayan “çağdaş, laik, cumhuriyetçi yurttaşlık” söylemini ulusal kimliğin temeli olarak görmekteydi (Keyman, 2012: 228). Bu anlamda, CHP'nin 1935 programınının 50. maddesindeki anlatımın “organik toplum” ve korporatist yaklaşımı ifade ettiği söylenebilir (Ersanlı, 2013: 191).

“Türk gençliği, onu temiz bir ahlak, yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacaktır... Yapılacak gençlik örgütünün üniversite, okullar ve enstitüler, halkevleri, toplu işçi kullanan fabrika ve kurumlarla yukarıdaki gayelere göre iş ve yönet birlikleri düzenlenecektir.”

Korporatizmin ne ifade ettiğini anlamak için, kökenine etimolojik olarak bakıldığında korporatif teriminin kökü "corps" yani vücut teriminden gelir. Organist sosyoloji olarak adlandırılan düşünceye göre toplum bir organizmaya benzer. Bir canlı organizma nasıl ki birbirine ihtiyacı olan organların uyumlu işbölümü ve işbirliği ile bir bütün oluşturuyorsa, toplum da aynen o şekildedir. Yani toplum da birbirinin "lazım ve melzumu" sosyal birimlerden oluşur (mesleki birimler) ve bu birimlerin işbölümü ve işbirliği sayesinde uyumlu bir bütünü oluşturur. Aynı şekilde "Durkheim'a göre toplum işbölümüne dayalı bir liberal teorinin aksine her birey, ancak bu organizmanın amaçlarına uygun davranması halinde kendi amaçlarını gerçekleştirebilir. Bu anlayışa açısından, liberal bir düzendeki gibi, bir bireyin farklı amaç ve şaıklere göre davranması durumunda, toplum anarşi ve kaosa sürüklenecektir. Bir organizmada olduğu gibi toplumda da çeşitli organlar ne kadar birbirleriyle farklılaşmış iseler de, aslında hepsi bütünün (organizmanın) birliğine ve devamına katkıda bulunmaktadır. Her organ, kendisine düşen görevi yerine getirmekle hem kendisinin hem de organizmanın varlığını sürdürmüş olacak ve toplumsal düzen de ancak bu işbirliği ve dayanışma sayesinde gerçekleşecektir (Durmaz: 2006, 63-64). Diğer bir ifadeyle, korporatizmin temelinde yatan düşünce, toplumun yönetiminin serbest iradelerin 'kaotik' etkisine terk edilmemesi, zorunlu ya da doğal üyeliğe dayanan aracılığı ile yürütülmesi gerektiğidir (Kansu, 2003: 259). Bu anlamda, organik toplumun denetim altında tutulması algısı temelindeki korporatizm uygulamaları, Türkiye'de en çok ekonomik siyasalar üzerinde olmuştur. Böylece, korporatist yönelimler doğrultusunda siyasal ve sosyal yapıda gerçekleşmesi beklenen değişikliklerin hepsi aslında ekonomik alanda yapılan ya da yapılması planlanan değişikliklerle anlam ifade etmektedir (Kansu, 2003: 262).

Kemalist ulusçuluk bağlamında, Türk ulusal kimliğini oluşturmak adına, toplumun dönüştürülmesi süreci, İtalya ve Almanya'daki korporatist uygulamalardan esinlenerek bu uygulamalara benzerlik gösterse de bir yandan da Fransa'daki Jakoben uygulamalara da benzerlik göstermektedir. Kemalistler de jakobenler gibi uluslarının yaratıcısı olmuşlar ve paradoksal bir biçimde bir hem demokratik hem de otoriter bir tavır sergilemişlerdir. Yine aynı paradoksallık ile rejimin şiddete başvurmasına rağmen, hukuken iktidar tekeline sahip bir hanedanı tasfiye ettikleri için, toplumsal açıdan demokratik bir işlev görmüşlerdir. Fakat toplumların kendi çağlarıyla orantılı olarak gelişme düzeyleri farklı olduğu için, yani Fransız jakobenlerinin arkasında Aydınlanma düşüncesinin birikimi ve evrensel ilkeleri; Kemalist jakobenlerin arkasında siyasal ve

kültürel miras ise yarı-sömürge konumunda ve işgal altında bir ülke ile Kemalist ulusçuluk olduğu için ülkeler özelinde uygulamalar farklılaşabilmiştir (Timur, 1999: 29). Türkiye’de cumhuriyetçi modernlik siyasetinin formülü olarak gelişen Kemalizmi oluşturan ulusçu, halkçı, laik, devletçi ve devrimci prensipler ve değerler, Türkiye örneğinde tepeden-aşağı, öncü-misyoncu Jakoben bir devrim modeli yaratmıştır. Bu anlamda, Kemalizm’in Jakoben modernlik siyaseti, dönemin Üçüncü Dünya ülkelerinde daha sonra sıklıkla karşılaşılabilecek olan seçkinli-otoriter modernleşme hareketlerinin 20’nci yüzyıl basındaki en erken örneği olarak görülmektedir (İrem, 2005: 2). İrem’in Jakobenzim’i özerk kamusal yapılar içinde gelişen bir sosyalleşme biçimi olarak tanımlayan Cochın’dan aktardığına göre, Türkiye örneğine bakıldığında, Jakobenzim’in doğuş alanı olarak devletten özerk, bağımsız, sivil ve eşitlikçi güç yapılarının Kemalist tek parti yönetimi altında gelişmemiş olması da genel geçer kanıyı Türk Jakobenzim diye bir olgunun var olup olmadığı konusunda hiçbir yanılsamaya düşürmemektedir. Bu noktada Fransa’daki gibi özerk yapılara dayanan bir Jakobenzim’i Türkiye’de aramak anlamsızdır (İrem, 2005: 19). Türk Jakobenzim, yapısal olarak Fransız Jakobenzim’ne hiç benzemediği halde yukarıdan-aşağı değişim isteğini Jakoben olarak tanımlamanın ideolojik-politik nedenlerinin sorgulanması da önemlidir. Fransız örneğinde görüldüğü gibi, klasik cumhuriyetçi idealler ancak özerk ve bağımsız kamu alanı içinde gelişen yeni siyasal ve sosyal pratikler içinde üretildiklerinde Jakoben bir nitelik kazanmaktadırlar. Fakat Türkiye’de Cumhuriyetçi seçkinler kendilerinden önceki Jön Türk reformcularından ve Fransız Jakobenlerinden farklı olarak mücadelelerinin basından itibaren askeri ve idari bir mekanizmayı kontrol ettiklerinden, özerk sivil örgütler yoluyla devlet iktidarını ele geçirmemişlerdir (İrem, 2005: 20). Fransa ve Türkiye örneğinin bu denli farklı olup aynı yorumlanması, jakobenzimin Fransa’daki uygulamalarının bir yönüyle Türkiye’deki uygulamalara benzemesidir. Fransa’daki jakoben deneyimi, Ancien Regime’in yıkılışından sonra ortaya çıkan çeşitli güçlere karşı koyarak birliği sağlama ve bunu yaparken de ortaya çıkan her yeni durumu söylem düzeyinde ussallaştırma girişimi olduğu ölçüde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve yurttaşlarının oluşumu sürecine benzemektedir. Jakobenlerin ülkelerinde bireysel haklar-ortak iyilik (özel alan- kamusal alan) ikilemini gidermek için, Rousseau’nun erdem kavramını söylemlerinin temel taşı yapması, böylelikle, erdemin gerek insan gerekse siyasal toplum bakımından temel değer olarak kabul edilmesi, bireysel (özel) alanların kamusal alana bağımlı kılınması, hatta devletin bireyi kendi gereklerine göre yeniden biçimlendirmesi durumu Türkiye’deki yurttaş oluşturma profiline

benzemektedir. Aġaoġullarının Burke'den aktardığına göre, bireyselliği öldüren bu devlet anlayışı Jakoben söyleminde ve uygulamalarında açıkça ortaya çıkmıştır (Aġaoġulları, 1989: 215). Bireyin erdemli olması, bireyselliğini yitirmesi yani devletin kendisini diğerleriyle birlikte aynı Şekilde biçimlendirmesi demektir anlayışına sahip jakobenler, Rousseau gibi demokrasinin gerçekleşmesini, her kişinin bireysellikten arınıp halkla bütünleştirilmesinde ya da bütünün içinde eritilmesine bağlamaktadırlar. Bu temelde, “zel yaşamında erdemli olmayan bir bireyin, kamusal erdeme sahip olması yani yurttaş olması düşünülemez” mantığına sahip jakobenler, cumhuriyetin ve demokrasinin kurulabilmesi hatta ülkenin yurttaşlardan oluşan bir yurt olabilmesi için bu erdeme doğu yönetilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu yneltirme durumunu gerçekleştirecek olan ise, cumhuriyetçi kurumlar, erdemli yöneticiler ve yasamacılar dolayısıyla yasalar yani, devletin ta kendisi gerçekleştirecektir (Aġaoġulları, 1989: 223). Jakobenler, devlete verdikleri önemle, bireylerin aile içi ilişkilerinde, ekonomik etkinliklerinde ve buna benzer bağlantılarında “ahlaksal normlara” uygun davranabilmeleri için, bütün halkın kapsamlı bir Şekilde eğitilmesini savunmaktadırlar. Bu anlamda, Fransa'da uygulanan “Ulusal Eğitim Planı”nın amacı insanları devletin gereklerine göre eğitip yetiştirmektir (Aġaoġulları, 1989: 224). Türkiye'deki eğitim siyasaları da aynı amacı taşımaktadır.

Türkiye'deki modernleşme algısının temeli, muasır medeniyet seviyesine ulaşmakla paralel olarak ulusal kalkınmayı gerçekleştirmektir. Bu anlamda, ulusal kalkınmacılık, topluma birey ya da sınıf temelli değil ağdaşlaşama ve modernleşme sürecine farklı meslek gruplarının vereceği hizmetler ve bu hizmetler arasındaki işbölümü temelli bir anlayıştı. Bu bağlamda, modernleşmenin amacı ekonomik sanayileşme ve eğitimden sağlığa toplumsal kalkınmayı hızla gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Böylece, cumhuriyetçi ve çağdaşlaşmacı bir yurttaşlık modelini ulusal kimliğin taşıyıcı aktörü olarak görüyordu. Birbirine bağlantılı bu amaçlar doğrultusunda, cumhuriyet döneminin modernite projesinin temel başlangıç noktası, projenin egemen aktörü konumundaki güçlü devletin ideolojisiydi. Ve bu başlangıç, demokrasi olmadan modernleşme sürecini simgelemekteydi (Keyman, 2012: 228). Bu durum, özelde, somut koşullara bağlı siyasal ve söylemsel bir gerçeklik üzerinden kurgulanan bir devlet pratiğine işaret etmektedir.

Siyasal Türk kimliği, siyasal ve organik toplumun normatif ncllğn kabul ederek, ahlaki-benlik konumunu, ağdaşlaşma istemiyle özdeşleştirmiş” ve bu istemi temsil

etmek için kendi bireyselliğini yaşamayı ertelemeyi kendine görev edinmiş yurttaşlık anlayışını kodlamaktadır. Böylece, Kemalist çağdaşlaşma isteminin yurttaşı, Cumhuriyetçi, toplum için çalışan, modernite projesinin simgesi olan, ulus-devlete karşı görevlerini yerine getirmeyi kendi siyasal ahlakı gören, Rousseau'dan önce Platoncu erdemli yurttaşdır. Bu noktada, Kemalizmin hem modernite hem de yurttaş anlayışının kendine özgülüğü ortaya çıkmaktadır. Hak felsefesi yoluyla bireyi yurttaş-özne konumuna dönüştürerek hareket eden Batı modernitesinden farklı olarak, Kemalist modernite projesi ulus devleti toplumu örgütleyici ve tanımlayıcı egemen-özne konumuna getirmiştir. Diğer yandan, hak ve yükümlülükler temelinde hareket eden, liberal yurttaşlığı ve yönetime katılan erdemli yurttaş kavramından ziyade, Kemalist ulusçu yurttaş anlayışı, çağdaşlaşma sitemini kendisine görev edinmiş, bu anlamda toplumsal yarara hizmet eden yurttaş ifade etmektedir (Keyman, 2012: 232). Diğer bir ifadeyle, yurttaşlığın yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modern bir topluma dönüştürülmesi için "halkın çağdaş bir toplumun temsilcilerine dönüştürülmesini" amaçladığı söylenebilir (Keyman, 2012: 233).

Atatürk'ün yukarıdaki ifadeleri doğrultusunda konumuzun bu aşamasında bir parantez açarsak, "Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimaî, iktisadî, siyaî aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların hukuku tabiiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lâzimedendir." ifadelerindeki "aile hayatı" Kemalist dönüştürme projesinin temelidir diyebiliriz. Bu temelde, kadınların da toplumsal hayata katılımı ve öncelikle kadın okuryazarlığının artırılmasına verilen önemi önceki bölümlerde, özellikle karma eğitim ve Köy Enstitüleri kurumunun temel mantığında incelemiştik. Özellikle, enstitü programlarında okutulan derslerin kadınlara yönelik olanları doğrultusunda ve kadınlara yönelik açılan kurslar temelinde medeni bir kadın ve dolayısıyla medeniyeti gelecek kuşaklara aktaracak kişi olarak kadına bakış açısı, Kemalizm'in topyekün dönüştürme projesinin bir ayağıdır. Diğer yandan, Kemalist projenin büyük ölçüde takip ettiği Ziya Gökalp'in muasırlaşmayı uluslaşma olarak düşünmesinin bir boyutu da, Kemalizm'in modernleşme içinde kadınları da dahil etmesinin temelidir. Kemalist proje daha öncede belirttiğimiz üzere, ulusçu bir Batılılaşmayı temel almaktadır. Bu durumun göstergesi olarak, Güneş-Dil Teorisi ve Eski Türk toplumlarında kadının yeri söyleminde bu ulusçu Batılılaşma kendini göstermektedir. Bu geriye dönüş, Deren'in Tunaya'dan

aktardığına göre, “bizim de hem Avrupalılar gibi hem de Araplar gibi eski bir medeniyete sahip olduğumuzu” delillendirmek için, daha ulusal olmanın şartları olarak düşünülmüştür. Bu temelde, yine Tunaya’ya göre, Cumhuriyet rejimi, Türk’ün unutulmuş ya da unutulmak istenmiş hatta inkar edilmiş ‘medeni hasletlerini’ ortaya çıkarmak için bir araçtır. (Deren, 2012: 383) İşte bu durum, Kemalist ulusçuluğun, toplumdan dini temelde, Müslümanlıkla ilgili kültürü toplumdan silmesi sürecinin temelidir.

Diğer yandan, toplumdaki kadın-erkek eşitliği temelinde, Ziya Gökalp’in “Türk toplumunun en önemli özelliklerinden biri feminizmdir. Eski Türklerde kadın-erkek arasında mutlak eşitlik söz konusudur, kadınlar da ata binebilir, kahramanca savaşabilirler”, “eski kavimlerde arasında sadece Türklerde kadınlar erkeklerle her alanda eşit olmuş ve saygı görmüşlerdir, yani bu ulusal bir özelliktir”, “bozulmuş İslam’ın olumsuz etkileri Türklerin aile yapısına ataerkil yapıyı ve dolayısıyla eşitsizliği getirmiştir” gibi düşünceleri, Gökalp’in “Türk kültürü aslında Batı kültürü ile özdeştir” düşüncesinin ifadeleridir. Böylece kadın-erkek eşitliğini Orta-Asya’daki Türk geçmişine atıfla yeniden ortaya çıkarmak ulusçuluğu bu temelde pekiştirmeye de yardımcı olmuştur.(Deren, 2012: 383) Fakat toplumsal alanda bu eşitlik tam anlamıyla gerçekleştirilmemiştir. Kadınlara, katılımcılık anlamında, Batı ülkelerinden erken seçme ve seçilme hakkı verilse de, Nezihe Muhittin’in öncülüğünde CHP’den önce kurulmuş olan Kadın Halk Fırkası’nın kuruluşuna izin verilmemiş, bu oluşun Türk Kadın Birliğine dönüştürülmüş, 1935 yılında ise kapatılmıştır. Yine Kurtuluş Savaşı’nın sembolü olan Halide Edip gibi aydın kadınlar, muhalif tavırlarından dolayı pasifize edilmişlerdir. Bu anlamda, Kemalist rejim kadınlardan minnettarlıkla donanmış, yandaş bir yurttaşlık talep etmiştir. Kemalist ulusçuluk anlayışında, belirttiğim üzere, ulusun çıkarlarının her zümreden üstün olarak görülmesi kadınların da bu alanın dışında kalmasını sağlamıştır (Saktanber, 2003: 327).

Türkiye’deki modernleşme projesinin önemli hedeflerinden birinin kadının toplumdaki yerinin olduğunu belirtmiştim. Kadın hakları, din hegemonyasını kırmakta ve Osmanlı toplum yapısından sıyrılmasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Çünkü din otoritesinin en belirgin görüntüsü kadına odaklanmaktaydı. Bu anlamdaki temel belirleme ise kadının görünürlüğüdür. Bu durumun aşılması için, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni devletin modernliğini simgeleyen kadın imgeleri, geçit törenlerinde

bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü ya da asker üniformalı genç kadınlar ya da balo salonlarında dans eden tuvaletli kadınlar olarak, kadın pilot, Batılı giysiler içinde bisiklet süren kadın, toplumda görünür olmaktadır (Deren, 2012: 389). Ancak bu yeni kadına biçilen öncelikli rol annelik ve onun işlevsel bir uzantısı olarak görülen öğretmenlikti. Bu dönemde her ne kadar kadınlara erkekler kadar eğitim olanakları verilse de, kadınların bireysel gelişimleri “ilk terbiyenin verildiği yer ana kucağı” anlayışı ile, “münevver analar” ve ancak doğru bir eğitimle gerçekleşmesi öngörülen tüm bir toplumsal dönüşümün başat aktörleri olan öğretmen olarak görüldükleri ölçüde önemsenmişlerdir. Ve bu yeni kadınlar, yalnızca gelecek nesilleri ailede ve okulda iyi yurttaş olarak yetiştirmekle yükümlü görülmemiş, onlardan “öteki” ve “geleneksel” yani modernleşmenin gerisinde kalmış kadınlara da örnek oluşturmaları istenmiştir. Bu anlamda, Kemalist kadın söylemi aslında, kadınları toplumsal alanın her alanında görmek isterken, bir yandan da kadınların kendi üzerinde tek-tipleştirici ve korporatist ulusçuluk anlayışı temelinde özünde son derece muhafazakar ve seçkin yeni ahlakçı denetim biçimleri kurmalarına zemin hazırlamıştır. Diğer yandan, kamusal alanda sergiledikleri yeni “ulus birey”, modern yurttaş rolü adına cinslerin toplumsal statü, hak, tavır ve davranış biçimleri açısından birbirilerine benzemeleri istenmektedir. Bir yandan da, cinsiyete dayalı işbölümünün kuvvetli bir biçimde korunması ve kadınlara analık ve kadınlık rollerinden vazgeçmemeleri gerektiği telkini basitçe erkeksilemiş değil ama Cumhuriyet’e anaç bir tavırla sahip çıkan, görece cinsiyetsizleşmiş, siyasal iktidarla uyum içinde, modern, otoriter bir kadın tipi yaratmıştır. Bu kadınlar erkek otoritesini sorgulamak yerine ondan pay alamaya yönelik bir tavır içinde olmuşlar ve bu otoriterliklerini ise, kendileri ile aynı şartlarda olanlar üzerinde değil, “öteki” olan kadın ve erkekler üzerinde kullanmışlardır (Saktanber, 2003: 329)

Modern ulus-devletin, merkeziyetçi yapısına paralel olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kemalizm’in temeli olan ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devrimcilik ve cumhuriyetçilik ilkeleri doğrultusunda, Avrupa karşısında Türk Toplumunu uygar bir kalıba dökmek amacı taşımıştır. Bu durumda Cumhuriyetin yapısına ciddi bir merkeziyetçilik eklemiştir. Böylece Osmanlı toplumundaki gibi farklı ütopyalar yaratmak yerine, farklı toplum kesimlerini tek bir ütopya çerçevesinde toplanmaya çalışılması bu modernleşme programının resmi karakterini yeterince somutlaştırmaktadır (Deren, 2012: 387). Diğer bir ifadeyle, Cumhuriyet Türkiye’sindeki Batıcı eğilimleri Osmanlı’daki Batıcılıktan ayıran en önemli nokta, bu eğilimlerin

düzenin devamını sağlamak için değil, daha bütüncül bir şekilde benimsenmiş olmasıdır. Yani Cumhuriyet Türkiye’inde Batılılaşma, bir araç değil amaçtır. Bundan dolayıdır ki, geçmiş hatırlatan her şey ‘gericilik’ simgesi olarak ve olumsuzlanarak algılanmıştır. Kadınların eski zamanları andıran giysileri eleştirilir. Alafrangalık iyilik, ecnebiye benzemek güzellik olarak kabul edilir. Bu anlamda, Türkiye’yi muasır medeniyetler seviyesine çıkarma isteği o kadar kuvvetlidir ki, bu duruma uyumsuzluk yaratacağı düşünülen, geçmişe dair her imge belleklerden silinmeye çalışılır. İşte bu noktada, Kadioğlu’nun Bisbee’den aktardığı üzere, “yeni Türklerin” siyasal kültürün en önemli ögesi olan “unutma” ile olan ilişkileri başlamaktadır. Unutmak, Türkiye Cumhuriyeti’nde amaçlanan Batılılaşmanın bir belirtisidir. Böylece, Batılı olmaya engel oluşturan özellikleri unutma eylemi, eğitim sistemi içerisinde de her gün tekrarlanmıştır. Diğer yandan, İslam’ın geri kalmışlığın nedeni olduğu kanısı, Türkiye’deki “yeni-Batılı” ile “eski-geri kalmış” simgeler arasında bir gerilime neden olmuştur (Kadioğlu, 2012a: 42-43)

Kısaca ve özetle, Türkiye Cumhuriyeti’indeki modernleşme süreci, dinin kamusal alanda ve toplum içindeki görünümünün yok edilmesi üzerine kurgulanmıştır. İşte bu temelde, Cumhuriyet modernleşmesinin temeli, Jön Türkler’ den miras kalan pozitivismdir. Kemalizm’de de bu pozitivismin temeli “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözü ile temel olarak formüle edilmiştir. Türkiye toplumu için öngörülen modernleşme hedefine ulaşmadaki en temel araç ise, Kemalizm’in ilkeleridir.

Aydınlanma felsefesinin bir ürünü olan pozitivism, toplumların pozitif bilim ilkeleri temelinde değişmesinin ilerleme mahiyeti içereceğini öngörmüştür. 19. yy sanayi toplumuna vücut veren pozitif bilimler ile teknoloji alanındaki gelişmelerin kaynaklık edip desteklediği ve Auguste Comte’un sosyolojik anlayışı ile düzen içinde ilerleme şeklinde özetlediği bu ifade ile özdeşleştirilmiş bu süreç, ileri Batıya göre, geriyi temsil ettiği toplumların incelenmesinde yol göstericidir. (Köker, 2012a: 104) Zaten Osmanlı Devleti’indeki modernleşme sürecinin başlangıcı da, Osmanlı’nın Batı ile temas sürecinde pozitivism ile karşılaşması ile başlamaktadır.

Tarihsel sürecin bir gereği olarak modern toplum ideal tipi, ekonomik bakımdan sanayileşmiş, sosyal yapı bakımından kentleşmenin gerçekleştiği, okuryazarlık düzeyinin ve dolayısıyla eğitilmiş nüfus oranının yüksek olduğu, insanların kendi yerel yaşam çevrelerini ve bu çevreleri ile sınırlı kültürlerini aşarak evrenselliğe yöneldikleri,

hayatlarını kendi özgür iradeleri ile yönlendirme imkanına sahip oldukları, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarına ek olarak, politik örgütlenmenin de temsili demokratik ilkelere uygun olduğu bir toplum tipini anlatmaktadır. (Köker, 2012a: 106) İşte bu temelde, buraya kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulma sürecinde aktardığım nokta, her ne kadar tek parti süreci ile başlasa da demokrasiye geçiş sürecidir. Ve bahsettiğimiz modern topluma ulaşma amacını taşıyan bir ulusçuluk ideolojisi ve bu ulusçuluk ideolojisinin arka planı olan Kemalizm, bu sürecin itici gücü olmuştur. “Az zamanda çok işler başardık” ifadesinin bir gereği olarak da, toplumsal dönüşümün sağlanması temelinde ulus-devletin gereği olarak da yer yer zora başvurulmuştur.

Modernleşme teorisi, Kemalizm'in resmiyet kazanmasından çok sonra ortaya çıkmış olmakla birlikte, Kemalizm ideolojisi ile örtüşür niteliktedir. Bu anlamda, Kemalizm modernleşme teorisinin Türkiye'deki izdüşümü gibidir (Köker, 2012a: 106).

SONUÇ

Ulus-devletin oluşumunda, ulusçuluk ideolojisinin yerini belirlemeye çalıştığım bu araştırmada, ulus-devletin istisna pratiklerinin yanısıra (Almanya, İtalya), ulusunu, belli ulusçuluk ideolojileri temelinde belirlediğini ortaya koydum. Bu anlamda homojen bir topluluk olarak ulusun kurgulanmasına katkıda bulunan ulusçuluk ideolojilerinin ulusun içinde var olan, yani topluluğu “bir” temelde birleştirebilen dil, din, ırk (soy), tarih ve kültür gibi unsurlarla şekillendiğini ortaya koyarak, ulusçuluk ideolojisinin, ulus ve ulus-devlet arasında dönüştürücü özelliğini vurgulamaya çalıştım.

Dünya üzerinde bu güne kadar birbirine benzer birçok insan topluluğu varolmuştur. Fakat her insan topluluğu siyasal bir mekanizma olan devlet ya da bu siyasal mekanizmanın beşeri unsuru olan ulus olmamıştır. Bu anlamda, ulus kavramının tarih dışılığı ve modernliği üzerinden, ulusun tarih dışılığı düşüncesinin bütün dünya uluslarına uyarlanabilir olmaması bakımından ulusun modern bir kavram olduğu araştırmamın temelidir. Bu anlamda, tarihsel olarak toplumsal, ekonomik ve siyasal alandaki geleneksel bağların çözülmesiyle ortaya çıkan aşamaya tekabül eden ulus-devlet de modern bir siyasal yapıdır.

Ulus-devlet yapısının içerisindeki beşeri unsurun homojenliği üzerine yapılan araştırmalar sayesinde ortaya çıkan farklı ulus kuramları, ulus-devletin ulusunu tanımlama yöntemini belirlemiştir. Bu anlamda, ulusun ortak kültür üzerinden şekillendiğini vurgulayan sosyolojik ulus kavramı; toplumun tarihsel akış içerisinde kendi dinamiklerini yaratması ve toplumda ekonomik-kültürel değişimlerin yaşanması üzerinden toplumun homojenleşmesini vurgulayan tarihsel ulus kavramı; ulusun statik olarak belirli olduğu, anayasal anlamda tanımlandığı hukuksal ulus kavramı; ulusun siyasal otoriteye göre siyasal olarak şekillendiği siyasal ulus kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramlara Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından baktığımızda, çok uluslu bir imparatorluk geçmişinin üzerine kurulması bakımından ortak kültürün belirlenmesi, topluma aktarılması, dolayısıyla o ortak kültürü sahiplenen bir toplumun yani, ulusun yaratılması temelinde dilin kullanılması bakımından sosyolojik olarak ulus tanımının içeriğini karşıladığı görmekteyiz. Diğer yandan, anayasal anlamda 1924 Anayasası'nın

88. Maddesinde yurttaşlık temelli Türk ulusu tanımı, hukuki tanımı karşılamaktadır. Siyasi ve hukuki yönlerin birbiriyle ilişkisi temelinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti iktidarının (CHP) belli programlar ve uygulamalar ile siyasi olarak ulusu belirlemeye çalıştığını görmekteyiz. Kısacası, bir ulus-devlet ulusunu belirlemek adına tüm bu yaklaşımlardan faydalanmaktadır. Burada önemli olan, bu tanımlamaların o ulusun temelleri üzerine tutarlı bir şekilde yerleştirilmesidir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusunun siyasi ve hukuki tanımları zaman zaman hem kendi içinde, hem de birbiri ile çelişen ifadeler barındırmıştır. Bu temelde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi ideolojisi olan Kemalist ulusçuluğun, yurttaşlık temelinde sübjektif mi (Fransız) yoksa ırk, dil gibi somut temeller üzerinde objektif mi (Almanya) olduğu tartışmalıdır. Bu konudaki hakim görüş, Kemalist ulusçuluğun Fransız deneyimine benzediği yönünde sübjektif olması temelinde de olsa, bu araştırmada Kemalist ulusçuluğun bu iki deneyime hangi yönler ile benzediği belirlenmiştir. Diğer yandan, ulus kavramı içerisinde incelediğim ve ulusun unsurları olarak belirlediğim dil, din, ırk (soy), etnik temel, kültür ve tarih birliği gibi unsurlara, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusunu yaratması sürecinde dönemsel olarak ağırlıkları farklı olmakla birlikte yer verildiği görülmektedir. Bu durum, Kemalist ulusçuluğun bahsettiğimiz Fransız ve Alman deneyimleri ile benzerliklerinin de belirlemesi bakımından önemlidir. Bu anlamda, Yıldız'dan ve Tunaya'dan referansla belirttiğim Kemalist ulusçuluğun dönemsel analizi, toplumsal alanda dinin görünürlüğü üzerinden şekillense de, Milli Mücadele dönemi sonrasındaki, 1924-1929 arası ikinci dönemde, 1924 Anayasasındaki tanımıyla, yurttaşlık temelli olarak, Fransızvari deneyime yakınsa da, 1929'dan sonraki dönemde, Türk kimliğine yönelik vurgusuyla, Almanvari ulusçuluk anlayışına yakınsamıştır.

Ulusun modern bir olgu olması temelinde, modern toplumun gerekleri olan ekonomik dönüşümlerin gerek Osmanlı gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşanmaması nedeniyle, toplumun kendiliğinden değil, ekonomik dönüşümlerin de devletlerin kaynaklarının elverdiği ölçüde toplumsal dönüşüme eklemlenmesi ile ekonomik, sosyal, siyasal, hukuksal olarak topyekün gerçekleştirilmiştir. Böylece, bu farklı alanlar birbirini yaratıp değiştirdiği ölçüde birbiri ile ilişkilidir. Bu dönüşümü gerçekleştiren mekanizmalar ise, farklı iletişim alanları (gazete, dergi, kitap) ve dolayısıyla "ortak dil" dir. İletişim araçlarının gelişimi ile ulusun oluşumunun paralel olduğunu söyleyen Deutch'un ve Anderson'un en temelde kapitalist yayıncılığın ulusun oluşumunun itici gücü olduğu görüşleri bu

mekanizmaların gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu mekanizmalara paralel olarak, Hobsbawn ise, bir grubun geçmiş ile bağlantısının kurulması temelinde gerekiyorsa gelenek icadına ve yazılı, ulusal edebi ve idari anadile sahip olan bir elit kültürün varlığına işaret etmektedir. Bu durumu, hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet dönemindeki iletişim araçlarından özellikle dergilerden ve gazetelerden görmekteyiz.

Genel olarak, ulus-devleti kurumsallaşmış siyasi iktidarın tarihsel aşamada büründüğü yapı, ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgu, ulusçuluk meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen siyasi bir akım olarak ortaya konduğunda, özel olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu üçlü mekanizmayı karşıladığı görünürdür. Bu durum Gellner'in ulus-ulusçuluk ve ulus-devletin biri olmadan diğerinin olamayacağı görüşünü doğrulamaktadır.

Kemalist ulusçuluğun temellerine baktığımızda, Türk ulusu için, ulus inşası, Osmanlı Devleti'nin Batıdaki modern ulus-devletlerle kurduğu ilişkiler sonucu 19. yy'da gündeme gelen konulardan olduğunu ve böylelikle, ulus inşası konusunun Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin öncesinde de var olan bir konu olduğunu görürüz. Yani, süreç, Osmanlı Devleti'nin, son dönemlerinde yaşadığı iç ve dış koşullar sonucu, devleti kurtarma çabaları ile ortaya atılan fikir akımlarının bir getirisiidir. Bu temelde, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük akımları, Kemalist ulusçuluğa giden sürecin belirleyicileridir. Diğer yandan, Smith'in ulusçuluk ayrımlarına göre Kemalist ulusçuluğa baktığımızda, Milli Mücadele döneminin (1919-1923) ulusçuluk anlayışının anti-empyalist olması temelinde, teritoryal ulusçuluk olarak bağımsızlık öncesi hareketler ayrımını karşıladığını görüyoruz. Bu süreç aslında tam olarak Kemalist ulusçuluğun belirgin olmadığı bir dönem olması bakımından, Kemalist ulusçuluğun öncülleri olan, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının referanslarını da barındırması bakımından bir geçiş sürecidir. 1923 sonrası süreçte ise, yine teritoryal ulusçuluk temelinde, bağımsızlık sonrası hareketler olarak, etnik farklılıklar arz eden nüfusu, yani Osmanlı Devleti'nde miras kalan kozmopolit nüfusu, yeni bir siyasal topluluk halinde bir araya getirme ve bütünleştirme amacını taşıyan, dolayısıyla 'teritoryal' bir ulus yaratma amacıyla bir ulusçuluk anlayışı görmekteyiz. Fakat bu süreçten sonra, 1930'lu yıllarda, 'Türk'lük temelinde etnisist temaları barındıran Kemalist ulusçuluk anlayışıyla, Smith'in etnik ulusçuluk ayrımını tam olarak karşılamamakla birlikte, etnik ve secereci bir tutum ile Türk ataları ile kültürel bağlar

kurmaya yönelik araştırmalarla (Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi), etnik ulusçuluk olarak değerlendirilebilir. Fakat Mustafa Kemal'in söylemlerinden referansla, Smith'in ulusçuluk ayırımına baktığımızda Kemalist ulusçuluğun Pan-Türkçü imalardan kaçındığını söyleyebiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin öncülü olan Osmanlı Devleti'nin ulusçuluk akımları temelinde baktığımızda, gördüğümüz bu sürecin dinamiğinin Osmanlı toplumu olmadığıdır. Buraya kadar gelinen noktada görülen Türk uluslaşması, devletin, toplumun ve bireyin topyekün dönüştürülmesini hedeflenmesi ve bu hedefi bürokratik mekanizmalar ile gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Osmanlı Devleti'nin Batılı olmak, Batı ile eşit olmak adına özellikle askeri kurumların içerisindeki düzenlemeleri, bu kurumlar içinde yetişen ve "aydın" olarak tanımladığımız kesimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İşte bu aydınlar, asker-bürokrat temelinde önce düşünsel sonra pratik anlamda toplumu hedefledikleri "muaasır medeniyet" seviyesine eriştirmeye çalışmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk böyle bir sürecin içinden gelmektedir. Dolayısıyla, çok açık bir şekilde söyleyebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulus-devlet olma süreci, yukarıdan-aşağıya olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye Cumhuriyeti devleti, Türk ulus kimliğini devlet-merkezli bir modernleşme ile yaratmıştır. Bu durum, çalışmamın temeli olarak belirttiğim, "devlet, ulusunu yaratır" ifadesini Türkiye Cumhuriyeti Devleti özelinde doğrulamaktadır. Diğer yandan, homojen olmayan bir topluluğu, homojen "ulus"a evirmek adına "aydın", "seçkin", "elit", "entelektüel" gibi grupların varlığınının Türkiye'de de görülmesi, bu grubun dönüştürücü bir mekanizma olduğunun göstergesidir. Bu durum, Hroch'un A,B ve C aşamalarına benzemektedir. Bu anlamda, 19.yy'ın sonlarından itibaren, dünyadakine paralel olarak Türkiye'nin de mutlakiyet rejimine karşı eleştirel ve özgürleştirici bir siyasi hareket olarak ortaya çıkan ulusçuluk akımının etkisine girmesinde bu "entelektüel" grubun varlığı önemlidir. Türkiye'de, bu gruba tekabül eden Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki aydınları, Türk ulusçuluğunun temellerini ortaya koyan Ziya Gökalp'ten 1930'lu yılların inkılaplarını yapan Kemalist "aydınlar"a kadar, Türk ulusçuluğunun belirlendiği siyasal-bürokratik kadrolar olarak bu entelektüel grubu karşılamaktadır. Bu süreç, Türkiye'de ulusçuluğun gelişimi ile paralel olarak gelişen modernleşme sürecini de açıklar. Çünkü Türkiye'de ulusçuluğun resmi biçiminin bürokratik tarzda tasarlanmış olması Türk modernleşmesi ile uyum içindedir. Osmanlı'nın son dönemlerinden, devleti kurtarmak için yaptığı

reformlardan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasına kadar olanlara baktığımızda, uluslaştırma ve modernleştirme projesinin, kitlelerin talepleri doğrultusunda değil, büyük ölçüde bürokratik olarak, bürokrasinin resmi kültürüne göre yani, yukarıdan-aşağı şekillendiğini görülmektedir. Bu anlamda, Türkiye'deki sürecin korporatist uygulamalar (Almanya) ve Jakoben deneyimleri (Fransız) ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet ilişkisinde temel aldığımız bu ilişki ağına göre, ulusçuluk, bireylerin anlam dünyalarını belli referanslarla şekillendirerek bireyleri türdeşleştiren ve bu türdeşliği sürekli hale getirmek için referansların içeriklerini toplumsal koşullara göre yenileyen bir ideolojidir. Ulusçuluğun bu işlevi, Anderson'un vurguladığı 'hayali cemaat' oluşumu ile de ilişkili olarak düşünülmelidir. Bu temelde, Kemalist ulusçuluk, Türkiye'deki siyasal toplumsallaşmanın önemli bir belirleyicisidir. Toplumun bütün alanlarını kuşatan kurgusu sayesinde, toplumu içinde bulunduğu süreçten farklı kılacak birçok referans ile donatıp, toplumu topyekün dönüştürerek, bir nevi "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusu Türk'tür" söylemini doğrulatmayı hedeflemiştir. Bu söylem, Kemalist ulusçuluğun etnisist olmayan tarafları ile çatışsa da ve genellikle açıkça telaffuz edilmese de hukuki düzenlemelerde ve uygulanan siyasalarda kendini göstermektedir.

Buraya kadar bahsettiğimiz süreçte, kavramsal çerçevedeki anlatıdan çıkarsanabileceği üzere, Türkiye'deki ulus inşası, modern ulus inşasıdır. Dolayısıyla, toplum içerisindeki her yeni gelenek, icat edilmiş ve inşa edilmiştir. Buradaki icat edilmiş gelenek, Hobsbawm'a göre, bir takım kurallar, ritüeller, simgeler yoluyla çevrelenmiş ve tekrar yolu ile bazı davranış biçimlerini yerleştirmeyi amaçlayan ve kendiliğinden geçmiş ile sürekliliği icat eden pratikleri ifade etmek için kullanılır.¹⁸ Türkiye'deki süreç, devrimin her yönüyle toplumu kapsayarak, modernlikle paralel olarak yurttaş inşası şeklinde olmuştur. Hobsbawm'ın tanımını, Türkiye açısından değerlendirirsek, toplum için yeni kuralları hukuksal olarak düzenlemelere indirirsek, hukuk; pozitivizm temelli Batı'dan alınan yasaların, Türkiye'ye uyarlanmasıyla yeniden inşa edilmiştir. Diğer yandan, konumuz kapsamında olan, yurttaş inşası, Türklük temelinde yeni bir geçmiş yaratılarak ileriye dönük süreklilikle pekiştirilmiştir. Fakat geçmiş ile gelenekler ve tarih üzerinden bağlılık, Osmanlı geçmişi dışlanarak

18

Aktaran, Ayşe Kadioğlu, Cumhuriyet İdaresi ve Demokrasi Muhakemesi, Metis, 1999

gerçekleştirilmiştir. Bu durum, Türklük temelli ve Türk Tarihi üzerinden yaratılmıştır. Bu durum, dönemsel koşullarda dikkate alınarak değerlendirildiğinde dikkat çekici bir durumdur. Bu süreç, laiklik ile de şekillenmiştir. Böylece, Osmanlı mirası reddedildiğinden İslam temelli toplumsal alan da reddedilmiştir. Geçmişe yönelik bir birlik yaratmak adına, “dil” alanındaki çalışmalarda, Türkiye'deki ulus inşasında fazlasıyla önemlidir. Çünkü ilk olarak Türkçülük, dil üzerinden şekillenen bir ideoloji olmuştur. Yine Osmanlıcanın reddedilerek, Latin harfleriyle yeni bir dilin ortaya konması ve öncelikli olarak bu harflere yönelik okuma ve yazma öğretilmesi amacı, Kemalist ulusçuluğun söylemsel olarak halka aktarılması sürecinde de önemlidir. Dolayısıyla dil birliği, ulus kimliği ve ulusçuluk akımları açısından önemli olduğundan, Türkiye'de de üzerinde çalışmalar yapılarak (Güneş Dil Teorisi) ve böylece Türk dili “ululaştırarak” gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar, bir takım araçlarla (CHP, Türk Ocakları, Halkevleri, Okullar, Köy Enstitüleri) yurttaşlara aktarılmaya çalışılmıştır.

Modernleşme sürecinin ekonomik boyutu göz önünde bulundurulduğunda, ulusun modernliği ve dolayısıyla ulus-devletin modernliği üzerine kurguladığımız süreçte, resmi ulusçuluk bir anlamda toplumun ve toplumun ekonomik yapısının da dönüşümünü gerektirmiştir. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni önceleyen Osmanlı Devleti’nin ekonomik yapısının büyük oranda tarıma dayanması, Cumhuriyetin yeni kurulduğu yıllarda ekonomik yapının da tarıma dayalı olması dolayısıyla önce liberal politikalar sonra devletçilik anlayışı sanayileşme çabaları ekonomik dönüşümde önemli olmuştur. Bu alanda, korporatist yaklaşımlar da önemlidir. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti’nde, dil ve tarih alanındaki çalışmaların yanında, “ekonomik olarak kendine yeterli bir toplum” amacı doğrultusunda yetiştirilen yurttaş da bu ekonomik alan için seferber edilmiş ve böylece ulusal aidiyet güçlendirilmeye çalışılmıştır. Atatürk’ün “Türk milleti zekidir, çalışkandır” ifadesi de “milli seciye”nin belirlenmesi bakımından, bu algıyı güçlendirilmeye yönelik bir sözdür. Diğer yandan siyasal bağımsızlığı yaratmak da önemli olmuştur. Siyasal bağımsızlık için diplomasi alanı mümkün olduğunda kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş belgesi olan Lausanne Antlaşmasında bir ülkenin bağımsızlığını sağlamak için temel konular geri adımlar atılmayıp, uluslararası alanda, kararlı bir duruş sergilenmiştir. Diğer yandan, Lousanne Antlaşması’nın azınlıklar ile ilgili maddeleri de ulus devletin yurttaşının inşası için önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulma aşamasında, siyasal, sosyal, eğitsel, hukuki, ekonomik alanda yapılan birçok yenilik, kılık-kıyafet, harf, takvim, saat, ölçü birimleri, kadın hakları gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Osmanlı Devleti toplum pratiğinde olduğundan tamamen farklı şekilde kurgulandığından, toplumun çok yabancı olduğu koşullar ortaya çıkmaktaydı. Bu temelde, yapılan her kanunla bir devrim ortaya konmakta ve o devrim o alandaki eski görüntüyü toplumdaki silmeye yönelik olmaktadır. İşte bu durumda, yapılan devrimlerin toplumsal alanda başarılı olma kıstasına göre yeni bir kanun ortaya konmaktaydı. Bu süreçlere yukarıda değindiğimiz temelde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusunun, Kemalizm temelinde Kemalist ulusçuluk ile yeniden kurgulanması ve bu ulusun bireylerinin her anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yurttaşı olacak şekilde donatılması, Atatürk'ün kendi söylemiyle “az zamanda çok işler başardık” ifadesinin toplumsal alanda görünür olmasını sağlaması bakımından, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, ulus-devlet pratikleri içerisinde farklı bir yerinin olmasını sağlamıştır.

Kısacası, Türkiye'deki süreçte, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak ortaya çıkan ulusçuluk akımları, Osmanlı Devleti'ni kurtaramadığı gibi, bir ulus-devlet haline de getirememiştir. Fakat Türkçülük akımının bazı yönleri ile Kemalist ulusçuluk akımına evrilmesiyle ve Kemalist ulusçuluğun Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi ideolojisi haline gelmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Kemalist ulusçuluğun yurttaşlık referanslarına göre şekillenen bir “Türk Ulusu” yaratılmıştır.

KAYNAKLAR

- Acar İ. (2004). Türk Ocakları, *TürkOcakları Genel Merkezi*, <http://www.turkocagi.org.tr/kitaplar/TurkOcaklari-I.Acar.pdf>(11.04.2013).
- Açıkkel, F. (2003). Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul
- Ağaoğulları, M.A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Akçam, T. (2003). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.
- Arı, K. (2004). *Atatürk Milliyetçiliği*, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Arıkan Z. (1999). Halk Evlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 23, s.261-281.
- Atabay, M. (2003). Anadoluculuk, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Atakul S. (2008). Köy Enstitüleri, *Kalem Eğitim Bilimleri Dergisi*, <http://www.ebfmd.org/satakul.doc> (11.04.2013).
- Atatürk M.K. (1970). *Nutuk Cilt 2*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aydemir, S.S. (1999). *Tek Adam: Mustafa Kemal Cilt 3*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Aysal, N.(2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 35, s.267-282.

- Bağdadi, R.E. (2010) *Birinci İzmir İktisat Kongresi Ekonomik Felsefesinin Türk Ekonomisine Yansımalarının Analizi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Balçık, M.B. (2003). Milliyetçilik ve Dil Politikaları, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Belge, M. (2003). Mustafa Kemal ve Kemalizm, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2*, Editör: Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Busekist A. (2010). Dil Milliyetçiliğinin Başarıları ve Başarısızlıkları, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Editör: Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çağaptay, S. (2003) Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, A. (2000). *Atatürk’ün Kurumu: Halkevleri*, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem A. (2012). Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3*, Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çetinkaya, Y.D. (2003). Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çoşkun, A. (2007). *Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dağbaşı, Y. A. (2006). *Ulus-Devlet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Deren S. (2012). Kültürel Batılılaşma, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3*, Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dieckhoff A.,Jaffrelot C. (2010). *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Ergül T. (2008). Eğitim Tarihimizde Bir Reform: “Koy Enstitüleri”, *Kalem Eğitim Bilimleri Dergisi*, <http://www.ebfmd.org/ergul2.doc> (11.04.2013).
- Erözden, O. (2008). *Ulus-Devlet*, On İki Levha Yayınları, İstanbul.
- Ersanlı, B. (2003). Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Feyzioğlu T. (2004). Atatürk Milliyetçiliği, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Gellner, E. (1998). *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çeviren: Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı, Hil Yayınları, İstanbul.
- Gellner, E. (2006). *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çeviren: Nalan Soyarı, Saltuk Özertürk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Geray, C.(1969). Türkiye’de Köy Enstitüleri Hareketi ve Köy Kalkınması,*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s.197-200.
- Geray, C. (1970). *Halk Eğitimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Göktürk E.D. (2003). 1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gümüšoğlu, F. (2003). Türk Yurdu, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güvercin, C. H. Aksu, M.,Arda,B.(2004). Köy Enstitüleri ve Sağlık Eğitimi, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 57, Sayı: 2, s.97-103.
- Hobsbawm, E.J. (2010). *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*, Çeviren: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hocaoğlu D. (1997). Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı’daki Etkileri, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 28, s.375-381.
- İnan A. (2000). *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Jaffrelot, C. (1998). Bazı Ulus Teorileri, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Hazırlayan: Jean Leca, Metis Yayınları, İstanbul.

- Jaffrelot C. (2010). Bir Milliyetçilik Kuramı İçin, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Editör: Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kapani, M. (2005). *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karadağ N. (1988). 1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, s.135-177.
- Karaömerlioğlu, M.A. (2003). Tek Parti Döneminde Halkçılık, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2*, Editör: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaömerlioğlu, M.A. (2003). Türkiye’de Köycülük, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2*, Editör: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K.H. (2010). *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K.H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi: 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kerestecioğlu, İ.Ö. (2008). Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankestayn Canavarına, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, Derleyen: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, N. (2006). *Atatürk’ün Türk Ocaklarındaki Konuşmaları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kirby, F. (2012). *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Çeviren: Niyazi Berkes, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kongar, E. (2010). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Köker L. (2012a). Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3*, Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Köker L. (2012b). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Köseoğlu, N. (2003). Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Köşgeroğlu, N. (2010). *Beli Kırılan Devrim- Köy Enstitüleri ve Kadın Kalemler*, Alter Yayınları, Ankara.
- Küçükkaya İ., Ortaylı İ. (2013). *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023)*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Leca, J. (1998). Neden Söz Ediyoruz, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Hazırlayan: Jean Leca, Metis Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2002). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meşe, İ. (2006). *Ulus-Devlet Olma Yolunda Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Siyasal Kimlikleri ve Modernleşme* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Okan, A. (2007). *Misak-i Milli* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Oran, B. (2008). *Türk Dış Politikası Cilt 1*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2012) *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Önen, N. (1996). *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Karşılaştırmalı İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özçelik, S. (2010). *Türk Ocakları ve Eğitim* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özsarı M. (1999). Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri ve Yayın Çalışmaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 23, s.401-415.
- Parlak, İ. (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Rzayeva R. (2005). Modernleşme Süreci Üzerine, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Sayı: 34, s.413-421.
- Santamaria, Y. (1998). Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Hazırlayan: Jean Leca, Metis Yayınları, İstanbul.

- Smith A.D. (2010). *Milli Kimlik*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Söğütlü İ. (2010). Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 19, s.49-68.
- Tekin S, Toker N. (2012). Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: 'Kamusuz Cumhuriyet'ten 'Kamusuz Demokrasi'ye, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3*, Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Thiesse A.M. (2010). Ulusal Kimlikler, Ulusaşırı Bir Paradigma, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Editör: Berna Akkoyal, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, Çeviren: Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Tilly, C. (2005). *Avrupa'da Devrimler: 1492-1992*, Çeviren: Özden Arıkan, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Tonguç, İ. H. (1943). Köy Enstitülerimizde Eğitim ve Öğretim İlkeleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, s.137-147.
- Tuna, S.(2009). Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, Cilt: 1, Sayı: 1, s.20-29.
- Ülken H.Z. (1963). Türkiye' nin Modernleşmesi ve Bu Hareketin Öncüleri Olan Türk Düşünürleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 28, s.27-30.
- Üstel, F. (2003). Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4*, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Üstel, F. (2004). *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Üstel, F. (2010) *Türk Ocakları: İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wenden, C. W. (1998). Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Hazırlayan: Jean Leca, Metis Yayınları, İstanbul.
- Yeşilkaya N.G. (2003). Halkevleri, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2*, Editör: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, A. (2003). Kemalist Milliyetçilik, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2*, Editör: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, A. (2010). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zürcher E.J. (2003). Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2*, Editör: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Şafak Özkan (1987)

sfkozkn_@hotmail.com

Eğitim:

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı, (2010-2013)

Lisans: Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (2009-2013)

Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü (2004-2010)

Lise: Denizli Lisesi (2001-2004)

İlköğretim: Cumhuriyet İlköğretim Okulu (Denizli/Akkent)

Namık Kemal ilköğretim Okulu (Denizli)

Atatürk İlköğretim Okulu (Denizli)

Staj Deneyimlerim:

Buca Kaymakamlığı - Yazı İşleri Müdürlüğü (2007- Mayıs)

Yabancı Dil:

İngilizce, iyi